

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Мр Љиљана Р. Матић

**КАРАКТЕРИСТИКЕ И
ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА
СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА
У СВЕТЛОСТИ
МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА**

докторска дисертација

Београд, 2019

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF LAW

MSc Ljiljana R. Matić

**CHARACTERISTICS AND
JURISPRUDENCE OF THE
PERMANENT ARBITRATION COURT
IN THE LIGHT OF
INTERNATIONAL PUBLIC RIGHTS**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Проф. др Миленко Крећа,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду, у пензији

Чланови комисије:

Проф. др Бранко Ракић,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Проф. др Бојан Милисављевић,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Проф. др Родољуб Етински,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Новом Саду

др Марко Јовановић,
доцент Правног факултета
Универзитета у Београду

Датум одбране: _____

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

НАСЛОВ:

КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА У СВЕТЛОСТИ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

РЕЗИМЕ:

Предмет дисертације је Стални арбитражни суд, његове карактеристике и допринос његове јуриспруденције у међународном јавном праву, јер у међународном јавном поретку, у оквиру мирних начина решавања спорова, арбитража, као поступак који се води пред Сталним арбитражним судом, заузима значајно место.

Основни циљеви који су постављени у току истраживања су вишеструки. Првенствени циљ је да се покаже, за међународну заједницу као целину, значај оснивања Сталног арбитражног суда, на Хашкој конференцији мира 1899. године, у смислу постојања могућности да се међународни спорови решавају арбитражом као поступком, да би се, у то време, избегли многобројни потенцијални међународни сукоби и ратови. Следећа група циљева се односила на приказивање процесног регулусања и осавремењивања начина вођења поступака пред Сталним арбитражним судом, и то: одредаба Конвенција о мирном решавању спорова из 1899. године и 1907. године, Арбитражних правила UNCITRAL-а из 1976. године и 2010. године, Арбитражних правила Сталног арбитражног суда која су усвојена 2012. године и одредаба Конвенције о праву мора из 1982. године којима је регулисан арбитражни поступак. Посебна група циљева се односила на проучавање донетих одлука и поступања арбитра у покренутим споровима у смислу примене међународних правних норми на конкретне спорне ситуације које су биле предмет спора.

Обим предмета истраживања, захтева да се користи догматскоправни метод, правносоциолошки метод, као и сваки други правни метод чија примена ће довести до свеобухватнијег постизања обједињених циљева овог рада.

Након оснивања, пре више од једног века, а затим, дугогодишњег поступања, у покренутим, конкретним споровима и доношења појединачних одлука везаних за решавање предметне спорне ситуације, ствара се чврста веза између Сталног арбитражног суда и међународног јавног права, јер, на основу својих особина, постоји могућност да ствара своју сопствену јуриспруденцију, односно, да успешно решава спорове који су изнети пред њега. Самим тим и да даље, посредно, кроз донете одлуке, давањем тумачења разних међународних конвенција и других правних аката, доприноси развоју међународног јавног права.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: међународни спорови, правни извори међународних арбитража, Стални арбитражни суд, арбитражни поступак пред Сталним арбитражним судом, Конвенције, Правилник Сталног арбитражног суда из 2012. године, UNCITRAL-ова правила, одлуке Сталног арбитражног суда, стварање јуриспруденције Сталног арбитражног суда

НАУЧНА ОБЛАСТ:

МЕЂУНАРОДНО ПРАВНА

УЖА НАУЧНА ОБЛАСТ:

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

УДК: 341.636

DATA ON DOCTORAL DISSERTATION

TITLE OF DOCTORAL DISSERTATION:

CHARACTERISTICS AND JURISPRUDENCE OF THE PERMANENT ARBITRATION COURT IN THE LIGHT OF INTERNATIONAL PUBLIC RIGHTS

SUMMARY:

The subject of the dissertation is the Permanent Court of Arbitration, its characteristics and the contribution of its jurisprudence in international public law, because in an international public order, in the framework of peaceful ways of settling disputes, arbitration, as a procedure before the Permanent Court of Arbitration, takes a significant place.

The basic goals set during the research are multiple. The primary goal is to show to the international community, as a whole, the importance of the establishment of the Permanent Court of Arbitration at the Hague Peace Conference in 1899, in view of the existence of the possibility that international disputes will be settled by arbitration as a procedure, in order to avoid, at that time, potential international conflicts and wars. The following group of objectives related to the presentation of procedural regulation and modernization of the procedure for conducting proceedings before the Permanent Court of Arbitration, namely: the provisions of the Conventions on the Peaceful Settlement of Disputes of 1899 and 1907, UNCITRAL Arbitration Rules from 1976 and 2010, The Arbitration Rules of the Permanent Court of Arbitration, adopted in 2012 and the provisions of the 1982 Convention on the Law of the Sea, which regulate the arbitration proceedings. A special set of objectives concerned the study of decisions made and the conduct of arbitrators in litigated disputes in terms of applying international legal norms to specific disputable situations that were the subject of the dispute.

The scope of the subject of the research requires the use of a dogmatic method, a legal-sociological method, as well as any other legal method whose application will lead to a more comprehensive achievement of the unified objectives of this paper.

After the founding, more than a century ago and then, long-standing treatment, in the initiated, concrete disputes and the adoption of individual decisions related to the resolution of the present disputed situation, a firm link is established between the Permanent Court of Arbitration and international public law, because, based on its characteristics, there is a possibility to create his own jurisprudence, that is, to successfully resolve the disputes that have been brought before him. Consequently, indirectly, through the decisions made, by the interpretation of various international conventions and other legal acts, it contributes to the development of international public law.

KEY WORDS: international disputes, legal sources of international arbitration, Permanent Arbitral Tribunal, arbitration proceedings before the Permanent Court of Arbitration, the Convention, the Rules of the Permanent Court of Arbitration of 2012, the UNCITRAL Rules, the decisions of the Permanent Court of Arbitration, the creation of jurisprudence of the Permanent Court of Arbitration

SCIENTIFIC FIELD:

INTERNATIONAL LAW

SCIENTIFIC SUBFIELD:

INTERNATIONAL PUBLIC LAW

UDK: 341.636

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
ГЛАВА I	13
АРБИТРАЖА КАО НАЧИН РЕШАВАЊА СПОРОВА.....	13
1. О АРБИТРАЖИ.....	13
1.1 Појам арбитраже.....	13
1.2 Функције арбитраже.....	15
1.3 Карактеристике арбитраже.....	16
1.3.1 Добровољност, нејавност и поверљивост поступка.....	17
1.3.2 Закључење арбитражног споразума	17
1.3.3 Именовање арбитра.....	19
1.3.4 Остале карактеристике арбитраже.....	21
1.3.5 Предности арбитраже.....	22
2. ПРАВНИ ИЗВОРИ КОЈИ РЕГУЛИШУ НАЧИНЕ РЕШАВАЊА МЕЂУНАРОДНИХ СПОРОВА АРБИТРАЖОМ.....	23
2.1 Подела правних извора.....	23
2.2 Хијерархија извора.....	25
2.3 Избор меродавног права.....	26
3. О МЕЂУНАРОДНОМ АРБИТРАЖНОМ ПРАВОСУЂУ.....	29
– ЦИЉ МЕЂУНАРОДНЕ АРБИТРАЖЕ	29
3.1 Хашке Конвенције из 1899. и 1907. године.....	29
3.2 Арбитражно правосуђе након доношења Хашких конвенција.....	32
4. ВРСТЕ АРБИТРАЖА	37
4.1 Арбитраже у зависности од карактера странака које учествују у спору.....	38
4.1.1 Арбитража између држава.....	39
4.1.2 Иранско-америчка арбитража	41
4.2 Пригодна - ad hoc и стална - институционална арбитража.....	42
4.3 Инокосне и колегијалне арбитраже.....	44
4.4 Факултативна и обавезна арбитража.....	45
4.5 Арбитража и посебна арбитража у праву мора.....	46
ГЛАВА II.....	50
СТАЛНИ АРБИТРАЖНИ СУД	50
1. ОСНИВАЊЕ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА.....	50
2. РАЗВОЈ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА.....	52
3. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА.....	55
4. СЕДИШТЕ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА.....	56
5. НАДЛЕЖНОСТ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА.....	59
6. ИЗВОРИ ПРАВА КОЈЕ ПРИМЕЊУЈЕ СТАЛНИ АРБИТРАЖНИ СУД.....	63
7. ОРГАНИЗАЦИЈА СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА.....	70
7.1 Листа арбитра.....	71
7.2 Стални административни савет.....	74
7.3 Међународни биро или Секретаријат.....	78
ГЛАВА III.....	81
АРБИТРАЖНИ ПОСТУПАК ПРЕД СТАЛНИМ АРБИТРАЖНИМ СУДОМ.....	81
1. УОПШТЕ О ПРАВИЛИМА ПОСТУПКА.....	81
1.1 Поступак по правилима Хашке конвенције из 1907. године	82
1.2 Поступак по Правилима UNCITRAL-а	84
1.2.1 Опште карактеристике правила UNCITRAL-а из 1976. године.....	86
1.2.2 Опште карактеристике Правила UNCITRAL-а из 2010. године.....	87

1.2.3 Опште карактеристике правила UNCITRAL-а из 2013. године	90
1.3 Поступак по Правилнику Суда из 2012. године	91
2. ПОКРЕТАЊЕ АРБИТРАЖНОГ ПОСТУПКА	93
3. АРБИТРАЖНИ СПОРАЗУМ	98
4. КОНСТИТУИСАЊЕ АРБИТРАЖЕ	103
4.1 Састав арбитраже	103
4.2 Број и именовање арбитра	105
4.3 Изјава, изузеће и замена арбитра	111
5. ВОЂЕЊЕ ПОСТУПКА ПРЕД СТАЛНИМ АРБИТРАЖНИМ СУДОМ	116
5.1 Тужба и одговор на тужбу	116
5.2 Рокови	120
5.3 Доказивање	121
5.4 Вештаци	122
5.5 Расправа пред Судом	124
5.6 Управљање поступком пред Судом	126
5.7 Привремене мере	129
5.8 Однос арбитраже према трећој држави	132
5.9 Пропуштање странака	132
5.10 Закључење и отварање расправе, окончање арбитражног поступка	134
6. АРБИТРАЖНА ОДЛУКА	135
6.1 Већање и гласање арбитра	136
6.2 Врсте арбитражних одлука	137
6.2.1 Коначна одлука	138
6.2.2 Делимична одлука	138
6.2.3 Привремена или прелиминарна одлука	139
6.2.4 Одлука у случају одсутности једне странке	139
6.2.5 Одлука на основу поравнања странака	140
6.2.6 Допунска одлука	141
6.3 Форма, садржина и дејство арбитражне одлуке	142
6.4 Остали ефекти арбитражне одлуке	147
7. ПРАВНА СРЕДСТВА ПРОТИВ МЕЂУНАРОДНЕ АРБИТРАЖНЕ ОДЛУКЕ	148
7.1 Тумачење арбитражне одлуке	150
7.2 Исправка арбитражне одлуке	152
7.3 Ревизија арбитражне одлуке	153
7.4 Извршење арбитражне одлуке	154
8. ТРОШКОВИ АРБИТРАЖНОГ ПОСТУПКА	157
9. КРАТАК АРБИТРАЖНИ ПОСТУПАК	162
10. АРБИТРАЖНИ ПОСТУПАК ПО КОНВЕНЦИЈИ О ПРАВУ МОРА	164
ГЛАВА IV	172
ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА	172
1. СПОРОВИ ВОЂЕНИ У ПЕРИОДУ ОД 1899. ДО 1945. ГОДИНЕ	177
1.1 Спор између САД и Мексика	177
1.2 Спор између Немачке, Велике Британије и Италије, са једне стране и Венецуеле, са друге стране	179
1.3 Спор између Немачке, Велике Британије и Француске, са једне стране и Јапана, са друге стране	181
1.4 Спор између Француске и Велике Британије, 7	183
1.5 Спор између Француске и Немачке, <i>Deserters of Casablanca</i>	186

1.6 Спор између Норвешке и Шведске, <i>The Grisbådarna Case</i>	188
1.7 Спор између САД и Велике Британије, <i>North Atlantic Coast Fisheries</i>	189
1.8 Спор између САД и Венецуеле, о поморској компанији <i>Ориноко</i>	190
1.9 Спор између Француске и Велике Британије, <i>Arrest and Restoration of Savarkar</i>	192
1.10 Спор између Италије и Перуа, <i>Canavaro Claim</i>	193
1.11 Спор између Русије и Турске, о руском обештећењу.....	194
1.12 Спор између Француске и Италије, <i>Carthage</i>	195
1.13 Спор између Француске и Италије, „ <i>Manouba</i> “ case	197
1.14 Спор између Холандије и Португала, <i>Island of Timor</i>	198
1.15 Спор између САД и Норвешке	199
1.16 Спор између САД и Холандије, <i>Island of Palmas (Miangas)</i>	201
1.17 Спор између <i>Radio Corporation of America</i> и Владе Републике Кине из 1935. године	202
2. СПОРОВИ ВОЂЕНИ У ПЕРИОДУ НАКОН 1998. ГОДИНЕ	203
2.1 Спорови између држава	205
2.1.1 Спор између Еритреје и Јемена из 1998. и 1999. године	205
2.1.2 Спор између Белгије и Холандије	206
2.1.3 Спор између Еритреје и Етиопије из 2008. године	208
2.1.4 Комисија за захтеве Еритреја-Етиопија, <i>Eritrea-Ethiopia Claims Commission</i>	209
2.1.5 Спор између Ирске и Уједињеног краљевства Велике Британије, са једне стране и Северне Ирске са друге стране (<i>OSPAR</i>)	210
2.2 Инвестициони спорови	211
2.2.1 Спор између <i>Saluka Investments B.V</i> и <i>Czech Republic</i>	211
2.2.2 Спор	213
2.2.3 Спор између <i>Chemtura Corporation (formerly Crompton Corporation)</i> и Владе Канаде.....	215
2.2.4 Спор између <i>Achmea B.V.</i> (раније познат као <i>Eureko B.V.</i>) и Републике Словачке	216
2.3 Спорови чији је предмет тумачење уговора	217
2.3.1 Спор између <i>Lance Paul Larsen</i> и <i>Hawaiian Kingdom (2001)</i>	217
2.3.2 Спор између <i>Polis Fondi</i> и <i>IFAD</i>	218
2.4 Остали спорови вођени пред Сталним арбитражним судом.....	219
Спор између Владе Судана и Суданске Народне Слободне Армије	219
2.5 Спорови који се воде пред Судом.....	220
3. СПОРОВИ ВОЂЕНИ НА ОСНОВУ КОНВЕНЦИЈЕ О ПРАВУ МОРА	222
3.1 Спорови који су окончани одлуком арбитраже.....	223
3.1.1 Спор између Гвајане и Суринама	223
3.1.2 Спор између Барбадоса са једне стране и Тринидада и Тобага са друге стране.....	224
3.2 Спорови који су окончани повлачењем тужбе или поравнањем.....	225
Спор између Ирске и Уједињеног краљевства, <i>MOX Plant</i>	226
4. ЗАКЉУЧАК О ПОСТУПАЊУ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА КАО ИНСТИТУЦИЈЕ	227
4.1 Стварање јуриспруденције Суда као институције	227
4.2 Принципи и правила међународног јавног права која се примењују пред Сталним арбитражним судом као институцијом	232

4.3 Одговори на постављена питања поводом рада Суда као институције	237
.....	237
ЗАКЉУЧАК	245
ЛИТЕРАТУРА	253

УВОД

НАСТАНАК И ЗНАЧАЈ АРБИТРАЖЕ У СИСТЕМУ МИРНОГ НАЧИНА РЕШАВАЊА СПОРОВА

Савремена међународна заједница, са сложеном структуром, са међусобно испреплетеним, најразличитијим, изузетно комплексним, а пре свега, условљеним односима, чија је основа међузависност, проузрокује многобројне појаве и законитости које повезују различите субјекте међународног права.¹ Истовремено, чињеница је да постоји непрекидан, свакодневни, убрзани развој савремене технике и технологије, који никада није идентичан на нивоу целе међународне заједнице. Тиме се, неминовно, проузрокује и неравномерни развој појединих њених делова. У описаној међународној заједници заступљени су, поред многих истих или сличних, и потпуно различити, односно, сукобљени интереси међународних субјеката.² Наведена ситуација, поред међусобне сарадње, доводи и до отворених сукоба међу одређеним субјектима међународног права, јер са сваким поремећајем у равнотежи спровођења заједничких интереса, долази до нарушавања међународних односа.³ То су све разлози због којих, у већој или мањој мери, долази до могућности настанка различитих међународних спорова. Конкретни узроци, који изазивају настанак међусобних спорова међу различитим субјектима, многобројни су, а међу њима су економски, технолошки, идеолошки, као и територијални суверенитет, улагање инвестиција, дакле, потпуно су различити узроци и поводи за настанак неког спора.⁴ Зато, како Бартош наводи,

¹ Више, Н. Lauterpacht, *The Function of Law in the International Community*, Oxford, 1938, p. 344-347.

² М. Бартош, *Међународно јавно право, Уговорно право*, III књига, Београд, 1986, стр. 7.

³ О међународним односима, В. Иблер, *Међународни односи, Напријед 1946-1971*, Загреб, стр. 17.

⁴ Више, Н. G. Schermers: *The Role of Domestic Courts in Efectuating International Law*, *The United Nations Decade of International Law, Reflections on International Dispute Settlement*, Edited by M. Brus, S. Muller, S. Wiemers, *Leiden Journal of International Law*, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1991, p. 77-85.

„савремени међународни живот захтева од држава да стално међусобно преговарају ради решавања питања од заједничког интереса.“⁵

Као незаменљиви субјекти у стварању и примени међународног и националног права, иако су суверене, државе, ипак, имају само релативну слободу, не апсолутну, јер воља држава мора да трпи значајна ограничења, и то, пре свега, у виду когентних норми.⁶ Ограничења држава се, такође, испољавају и кроз низ објективних чинилаца, као што су физичка средина, простор, време, интереси осталих чланица заједнице, технички развој, технологија и друго.⁷

У правној литератури, како се наводи, сваки међународни спор или сукоб, израз је сукобљених интереса који се испољавају у захтеву државе за одржањем ситуације која је постојала до одређеног времена и на одређен начин. Међутим, захтев државе може да се односи и на неку другу државу, на више држава или на међународну заједницу у целини, да се удовољи неком њеном, појединачном, интересу. Такође, више држава или међународна заједница могу такав захтев да поставе некој држави, као што и међународна заједница, која, сматрајући себе овлашћеном, може да постави питање свога, односно општег, заједничког интереса, једној држави или већем броју држава и да тражи задовољавање заједничког интереса, а који се у том случају јавља као одлучујући интерес у односу на општи прогрес или регрес у развоју човечанства као целине.⁸

Међутим, поред суверених држава, потребно је да се нагласи да на међународном плану, изузетно велика улога у стварању, спровођењу и примени система међународног права, припада и међународним организацијама. Поједине међународне организације, између осталог, својим активним учествовањем у међународним збивањима утичу и на даљи развој савременог међународног права чији је велики део и настао уз њихову помоћ.⁹ Највећи допринос, свакако, имају

⁵ М. Бартош, оп. цит., стр. 7.

⁶ Види, *Ius cogens* и аутономија воље у међународном праву, М. Крећа, Апсолутно обавезне норме *ius cogens* у међународном јавном праву, Научна књига, Београд, 1989, стр. 105-114.

⁷ Више, Е. Mc Whinney, *International Law and World Revolution, Law among Nations, The „Old“ and the „New“ World Public Order*, CBS Publication, Toronto 1967, p. 1-12.

⁸ Б. Јанковић, *Основи међународног јавног права*, Сарајево, 1957, стр. 3.

⁹ О одлукама које се доносе у оквиру међународних организација, видети А. Магарашевић, *Основна обележја одлука Међународних организација у међународном праву*, *Анали Правног факултета*, 1972, стр. 367-382.

Друштво народа у прошлости,¹⁰ док Организација Уједињених нација (у даљем тексту ОУН) у данашње време.

Уколико пођемо од опште познатог, да је од давнина постојала трајна жеља за опстанком човечанства, паралелно, историјски, са развојем друштвене заједнице, развијали су се и различити модалитети решавања већ насталих спорова. Док је класично међународно право средства за решавање спорова сврставало у две основне категорије и то, мирна и принудна средства, чак дозвољавало и вођење рата, савремени међународни поредак потпуно забрањује рат као средство за решавање националних проблема. Државама се апсолутно забрањује употреба силе у погледу заштите или остварења неког свог интереса, изузев у случају самоодбране, али и тада, у складу са постојећим прописима. Дакле, са целокупним, историјским развојем међународне заједнице и разним облицима покушаја интеграција држава,¹¹ истовремено, били су заступљени и напори да се отклоне узроци међународних сукоба ради опстанка међународне заједнице као целине.¹²

Једна од многобројних могућности за решавања спорова у међународној заједници, пре свега, је решавање спорова мирним путем. Решавање спорова мирним путем, старо је колико и само међународно право, јер настанак било каквог спора у међународној заједници, истовремено, неминовно, намеће и потребу стварања и/или тражења начина његовог решења. Развитком различитих, многобројних, фактора који утичу на потенцијалне могућности настанка спорова, наметнула се потреба усавршавања метода који доприносе проналажењу начина за брзо и ефикасно решавање спорова. Чињени су напори да се изграде и развију разна средства за мирно решавање свих облика сукоба до којих је неминовно свакодневно долазило. Наравно да је кроз историјски развој одређених начина решавања међународних спорова долазило до различитих правних ситуација

¹⁰ Више, М. Новаковић, Еволуција идеје мира, Архив за правне и друштвене науке, 1906-2006, број 1-2, Београд, 2006, стр. 723-740.

¹¹ О интеграцији европских држава, Б. Ракић, За Европу је потребно време, О преурањеном покушају успостављања европске политичке интеграције, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 7-13.

¹² О међународним споровима, са политичког аспекта, F. S. Northedge, M. D. Donelan, International Disputes: The Political Aspects, published for the David Davies Memorial Institute of International Studies, Europa Publications: London, 1971, p. 313-330.

поводом донетих одлука, али то је само доприносило даљем усавршавању и развијању система мирног решавања спорова.¹³ Тако је временом, постепено, са упоредним развојем појединих облика и начина мирног решавања спорова, дошло до стварања комплексног система решавања спорова мирним путем. Дакле, уколико посматрамо целокупан развој међународног права уопште, можемо да га посматрамо и кроз развој комплексног система мирног начина решавања спорова у међународној заједници.¹⁴

Једно од основних начела ОУН, мирно решавање спорова, произилази из члана 2. став 1. тачка 3. Повеље УН који прописује да сви чланови решавају своје међународне спорове мирним начином, тако да међународни мир и безбедност, као ни правда не буду повређени.¹⁵ То је обавеза за све чланове ОУН-а. Повеља УН изричито налаже странама у спору да морају да потраже решења путем преговора, посредовања, мирења, арбитраже или на неки други миран начин, погодан за њих. Савет Безбедности је овлашћен да може да позове стране у спору да га реше на један од поменутих начина. У правној литератури, мирно решавање спорова, дефинише се као поступци, мере и активности за решавање правних и политичких (интересних) спорова, који треба да обезбеде неприбегавање сили у међународним односима. Наведена дефиниција је проистекла из члана 33. став 1. Повеље УН који прописује да странке у сваком спору чије трајање може да угрози одржање међународног мира и безбедности треба да траже решење пре свега путем преговора, истражне комисије, посредовања, измирења, арбитраже, судског решавања, прибегавања регионалним установама или споразумима, или другим мирним начином по своме сопственом избору.¹⁶

¹³ О унификацији права и сукобу права, видети F.A. Mann, *Notes and Comments on Cases in International Law, Commercial Law and Arbitration*, Clarendon Press - Oxford, 1992, p. 195-197.

¹⁴ Н. Lauterpacht, *The Problems of Change and the Rule of Law, The Function of Law in the International Community*, Oxford 1938, p. 344-347, J. Collier, *The Settlement of Disputes in International Law, Institutions and Procedures*, Oxford Press Inc, New York, 1999, p. 31-35, P. C. Jessup, *The Price of International Justice*, Columbia University Press, New York and London, 1971, p. 23-50.

¹⁵ Збирка међународних уговора ФНРЈ, бр 5/45.

¹⁶ Више, Б. Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 590.

Само остваривање мирног решавања спорова могуће је на више начина.¹⁷ Средства се најчешће деле на дипломатска, која су у међународном јавном праву апсолутно увек на првом месту, а затим и на судска, где се, у ширем смислу, подразумевају судови и арбитраже.¹⁸ У таквом систему, који се стално развија и надограђује, развијањем нових начина мирног решавања спорова, арбитража, као један од његових сегмената, била је заступљена све време и то у значајној мери.¹⁹ Многи аутори, правни теоретичари, занемарују разлику између ове две институције, суда и арбитраже.²⁰ Ипак, између арбитраже и сталних међународних судова, свакако, постоје извесне разлике.²¹ Из наведеног, произилази, савременим развојем и истовременим повезивањем међународне заједнице као целине, на политичким и економским основама, развој мирних начина решавања спорова, а међу њима и арбитраже,²² добијало је на великом значају.²³

¹⁷ О решавању спорова у УН, видети код S. D. Bailey, *Peaceful Settlement of International Disputes: Some Proposals for Research*, p. 73-148, M. Lachs, *The Law and the Settlement of International Disputes*, K. V. Raman, *Dispute Settlement Through The United Nations*, Oceana Publications, Inc Dobbs Ferry, New York, 1977, p. 283-300.

¹⁸ О арбитражи, R. Bernstein, J. Tackaberry, A. L. Marriot, D. Wood, *Arbitration - nature and objects*, *Handbook of Arbitration*, Third Edition, Sweet & Maxwell, London, 1998, p. 13-21, P. Етински, С. Ђајић, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Нови Сад, 2012, стр. 288-291, W. H. Gill, *The Law of Arbitration*, Third edition, by Enid Marshall, London: Sweet and Maxwell 1983, p. 1-12.

¹⁹ О појединим сегментима арбитраже, J. Paulsson, *Denial of Justice in International Law*, Cambridge, University Press, 2005, p. 196-198.

²⁰ Разлике се, како се наводи, огледају само у степену, јер и арбитража представља облик судског решавања спорова. Тако, поједини теоретичари се питају да ли постоји систем међународних судова и арбитража. Више, Y. Shany, *The Competing Jurisdictions of International Courts and Tribunals*, Oxford, University Press, 2003, p. 84-116.

²¹ У литератури, одређени аутори предност дају арбитражи, док други преимућство дају суду. Поједини аутори сматрају да су Међународни суд правде, као и Стални суд међународне правде, у односу на арбитражу квалитативно виши облик решавања спорова судским путем својствен институционализованој фази развоја односа између држава. Више, S. Rosenne, *Reflections on International Arbitration and Litigation in the International Court of Justice*, *Forum Internationale* No 9. February 1987, p. 3-21.

²² О развоју арбитраже у другој половини двадесетог века, као методу решавања међународних привредних спорова, М. Јовановић, *Arbitrability of Consumer Disputes*, Зборник реферата,

Иначе, арбитража, као идеја, стара је колико и људски род, наводи се на многим местима у правној литератури.²⁴ Тако, зачетке арбитраже можемо наћи још у далекој прошлости.²⁵ Како се ради о давно прошлим временима и нема јединственог става о томе када је настао најстарији познати уговор о арбитражи, јер прецизно датирање је у садашњем времену тешко изводљиво, сматра се да је то било између 3100. и 2500. године пре нове ере.²⁶ Прави почетак арбитраже везује се за античко доба и решавање спорова између држава-градова.²⁷ Међутим, установа изабраног суда за мирно решавање међудржавних спорова коришћена је и у другим античким заједницама.²⁸ У литератури, наилазимо да су 566. пре нове

Преобликовање граница арбитрабилности: да ли напредујемо? Међународна конференција, 6-7 октобар 2017. године, Стална арбитража при Привредној комори Србије, Београд, стр. 179-180.

²³ Како је арбитража показала велику оправданост свог постојања у решавању многих комерцијалних спорова, јављале су се и различите идеје око даљег развоја арбитража којима се решавају такви спорови. О идеји стварања „Федерације комерцијалних арбитражних институција“, Р. Ј. Davidson, В. Engineering, Commercial Arbitration Institutionis: An International Directory and Guide (Second Edition), Ludwik Kos - Rabcewicz - Yubkowski, 1992, р. 1.

²⁴ „Арбитража као правни институт позната је од најстаријих времена. Рјешавање спорова пред арбитражом, тврди се, претходило је интервенцији државног правосудног апарата у спорне имовинско-правне односе. У својим рудиментарним облицима арбитража представља виши организациони модел приватног остваривања правне заштите.“ С. Трива, Н. Воргић, Б. Познић, Т. Варади, Арбитражно решавање спорова, Нови Сад 1973, стр. 6, Sir Н. Erle Richards, The Progress of International Law and Arbitration, Oxford 1911, р. 12-24.

²⁵ Бартош наводи да први уговор, о коме је сачуван спомен у историји, јесте нека врста арбитражног компромиса између сумерских држава - градова Лагоша и Уме, на основу кога је Месилим, краљ Киша, повукао границу између њих. Уговор датира са краја IV миленијума пре наше ере. М. Бартош, оп. цит., стр. 57.

²⁶ Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 60-61.

²⁷ Више, Б. М. Јанковић, З. Радивојевић, Међународно јавно право, Пунта, Ниш, 2014, стр. 395.

²⁸ Наводи се да су сачувани и докази о најмање 46 арбитражних одлука донетих између 300. и 100. године пре нове ере у древној Грчкој. У улози арбитра појављивали су се Делфијско пророчиште, треће државе, али и угледни појединци (Периандар, Темистокло, Филип Македонски и др.). Арбитража се, као начин мирног решавања спорова, предвиђала и унапред, уговорима закљученим између грчких држава - градова (на пример, уговор између Атине и Спарте из 445. и 421. године пре нове ере или уговор између Спарте и Аргоса из 417. пре нове ере). Када је улога арбитра поверавана некој трећој држави, она је обично арбитражну власт делегирала групи својих грађана које је бирала жребом. Након пелопонеских ратова, грчке државице, које су биле неповерљиве једна према другој, у потрази за објективним судијом у својим споровима, почели су да се

ере, старе кинеске државе ради уједињења у борби против Хуна закључиле споразум о ненападању, а који је предвиђао једну врсту арбитражног решавања међусобних спорова. За доба класичне Грчке, међународна уговорна пракса, била је прилично развијена, јер је Грчка била разбијена на многобројне државице - градове, полисе. Уговорна пракса грчких државица заснивала се, углавном, на три врсте уговора: уговоре о миру, о савезу и о арбитражном решавању међународних спорова.²⁹

У римско доба, одговарајући значај имала је тзв. рекуперација, (*re recuperatio*), која је настала на основу посебних уговора са другим државама, а представљала је једну врсту арбитраже. Неки аутори је зову и међународним судом, а решавала је спорове не само између држављана страних држава, већ и између римских грађана и странаца. У римском праву се среће и појам *Compromissum*-а, као уговор о арбитражи, који странке могу да закључе и поводом кога може да се одреди плаћање уговорне казне за непоштовање арбитражне одлуке. И Јустинијанова кодификација се бави арбитражом и првенствено истиче добровољност као принцип, тако да у Јустинијановом кодексу се предвиђа да странке могу да одустану од арбитражне одлуке и поведу поступак пред редовним судом ако плате роене *compromissī*. Међутим, одустајања од одлуке није могло да буде ако су странке о арбитражи склопиле писмени уговор. Када нема добровољног извршења арбитражне одлуке, странка може да се обрати суду подизањем одређених тужби, *Condictio ex lege* или *Actio in factum*, на основу

обраћају свом бившем непријатељу - цару Персије. После македонских освајања у споровима између грчких држава углавном је арбитразирао македонски краљ, а после падања под власт Рима, римски Сенат. Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 61.

²⁹ У класичној Јелади, арбитражни уговори су такође многобројни, док једни предвиђају арбитражно решење једног одређеног спора, други предвиђају такво решавање за одређену врсту спорова који се буду појавили, а неки и за све будуће спорове. Према казивању Тукидида, Тридесетогодишњи мир, склопљен 445. године пре нове ере, садржавао је одредбу о обавезном арбитражном решавању свих спорова док траје уговор. У уговору, који је на Коринтском конгресу 338-337 године пре нове ере, склопљен између Филипа Македонског и уједињених грчких држава, као вечни одбрамбени и нападачки савез, предвиђала се арбитража пред судом амфиктоније, којим је руководио сам Филип. Тако је, поред осталих, то био један од ослонаца македонске хегемоније над грчким државицама. За арбитраже, арбитражни уговори предвиђали су савезе, треће државе или појединце. Више, М. Бартош, оп. цит., стр. 58-59.

којих је извршење спроводио управник провинције. Пракса склапања ових уговора прекида се у доба Римске империје чија је освајачка политика и идеологија искључивала арбитражу као могућност решавања спорова са другим народима.³⁰

Арбитража је позната и у другим епохама и на другим територијама, поред осталих, и у средњевековној Европи.³¹ Даљи развој арбитраже се наставља средином и крајем средњег века када је закључен велики број арбитражних уговора,³² док са појавом апсолутистичких монархија, овај начин решавања спорова скоро да је потпуно нестао. У XVII и XVIII веку арбитража је мање заступљена, због тадашњег схватања појма суверености, али она јача већ крајем XVIII века и нарочито у XIX веку, када се, за арбитражу, закључују значајни уговори.³³

³⁰ Трајковић наводи да, према тумачењима неких арбитражних стручњака, данашњи арбитар у међународној трговинској арбитражи води порекло од римског државног функционера Praetor Peregrinus-a. Његов задатак је био да брзо решава спорове у којима су учествовали странци или путујући трговци. Више, М. Трајковић, Међународно арбитражно право, Удружење правника Југославије, Београд, 2000, стр. 20.

³¹ На пример, Папа Бонифације VIII, био је арбитар у спору између Филипа Лепог и Ричарда Лављега Срца, 1298. године. Неком врстом арбитраже може да се сматра и мешовити суд који је у средњем веку решавао спорове између Србије, Зете, Босне, Хума, с једне и Дубровника, с друге стране. Тело се звало „станак“ (stancium), а било је састављено од подједнаког броја представника обеју страна. „Велики станак“ (stancium magnum plenarium), решавао је државне спорове, док је спорове између појединаца расправљао „мали станак“ (stancium parvum, proprivium). Када је реч о српско - дубровачким споровима „станак се састајао код цркве Светог Трипуна у Шумету, код цркве Светог Михаила на Крести, а од XIII века, најчешће на железној плочи код Бргата. Станак је заседао између јесењег Светог Архангела (21. новембар) и Ђурђевдана (6. мај). Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 61.

³² Развој арбитражног судства у Средњем веку поклапа се са развојем градова и процватом трговине, који по природи ствари траже једноставнији и бржи начин решавања спорова од класичног државног судства. У том периоду највише су се развијали трговински обичаји и стварале трговинске узансе, које касније постају основа трговинског права и један од специфичних правних извора међународне трговинске арбитраже, *lex mercatoria*. М. Трајковић, оп. цит., стр. 20.

³³ Значајни су следећи уговори: Уговор о пријатељству, трговини и пловидби између САД и Велике Британије, Jay Treaty 1794., као и Уговори између САД и латиноамеричких држава, закључени током XIX века, затим уговор о арбитражи између САД и Велике Британије у вези са познатим спором „Алабама“ 1871. и др. Више о томе, Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 61.

У правној литератури се наводи да је арбитража као установа међународног права настала крајем XVIII века.³⁴ Савремена арбитража се везује за Уговор о пријатељству, трговини и пловидби који је закључен 1794. године између Сједињених Америчких држава (у даљем тексту САД) и Велике Британије, тзв. Јау Treaty, назван по Државном секретару САД-а који је преговарао о закључењу уговора.³⁵ Сматра се да је то први уговор у коме је арбитража прихваћена ради решавања комплексних спорова међу државама. Једно од питања о којима је формирана арбитража одлучивала, било је и одређивање дела границе у Канади. Овим уговором решавање спорова било је поверено мешовитим комисијама које представљају претече данашњих арбитража. Након решења овог спора, наставило се са развојем арбитраже.³⁶ У том смислу, велики допринос дало је и решење спора између Енглеске и САД, спор „Алабама“.³⁷ Спор је решен 1872. године у Женеви.³⁸ Захваљујући успешном исходу спора, дошло је до јачања идеје да је арбитража погодна за решавање и политичких спорова, као и до стварања савремене арбитраже.³⁹ Тада је први пут образована права арбитража у којој су већину чинили арбитри из трећих држава. Такође, Бартош наводи и да су правила која су Енглеска и САД унеле у арбитражни компромис за решење спора „Алабама“, доцније постала општа правила о неутралности у поморском

³⁴ R. P. Anand, *Studies in International Adjudication*, Oceana Publications, Inc Dobbs Ferry, New York, 1969, p. 1-2.

³⁵ I. F. I. Shihata, *The Power of the International Court to determine its own Jurisdiction*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1965, p. 12-24, E. K. Nantwi, *The Enforcement of International Judicial Decisions and Arbitral Awards in Public International Law*, second printing, A.W. Sijthoff, Leiden, 1967, p. 3-5, S. M. Schwebel, *International Arbitration: Three Salient Problems*, University of Cambridge research centre for International Law, Cambridge, Grotius Publications Limited, 1987, p. 180-184.

³⁶ S. Rosenne, *Interpretation, Revision and Other Recourses from International Judgments and Award*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2007, p. 7-25.

³⁷ Више, С. Ђорђевић, В. Димитријевић, Р. Стојановић, *Практикум за Међународно јавно право*, Научна књига, Београд, 1965, стр. 137-138, Е. К. Nantwi, оп. цит., p. 5-7.

³⁸ Велика Британија је била осуђена да плати САД-у 15,5 милиона долара због невршења дужности неутралне земље у рату између северних и јужних држава САД-а, чиме је САД-у нанела штету плаћену у наведеној висини. Велика Британија је у датом року од годину дана извршила пресуду арбитражног суда. J. B. Moore, *History and Digest of the International Arbitrations*, The „Alabama“ Claims Courts, Washington 1898, p. 4639-4685.

³⁹ F. C. Hicks, *The New World Order International Organization*, New York 1920, p. 147-163.

рату.⁴⁰

На међународном плану, првобитно, арбитража је била предвиђена само за спорове међу државама.⁴¹ Полазећи од чињенице да су државе суверене јединке над којима, по дефиницији, нико нема власт, обавеза поверавања спора арбитражи, као форуму за решавање спора, могла би у начелу да буде установљена само одговарајућим закљученим уговором међу странама у спору. Иако су дуги низ година постојала настојања неких држава да се прихвати решење према којем би за извесне спорове међу државама арбитража увек била обавезна, ипак, још увек, није дошло до прихватања такве идеје у међународној заједници.⁴²

Истовремено, са дугогодишњим свеобухватним историјским развојем међународних односа, а самим тим и појавом нових субјеката међународног права, као и њихове све веће улоге у међународној заједници, дошло је до ширег схватања и прихватања могућности примене арбитраже као начина решавања спорова и између других субјеката међународног јавног права, а не само између држава. Тако се, временом, развила пракса да се поред решавања међудржавних спорова, арбитражом данас решавају и спорови између држава и међународних организација или између самих међународних организација. Како међународне организације, још увек, не могу да буду стране у поступку пред Међународним судом правде, показује се да је арбитражни поступак данас основни, најадекватнији и најшире коришћен начин решавања спорова између држава и међународних организација или између самих међународних организација. У пракси је запажено да се највише примењује на спорове који се тичу примене или тумачења уговора које међународне организације закључују међусобно или са државама.⁴³ За арбитраже као институције пред којима се покрећу спорови,

⁴⁰ М. Бартош, оп. цит., стр. 182.

⁴¹ P. J. I. M. De Waart, *Pacific settlement of disputes between states - creation of law, The Element of Negotiation in the Pacific Settlement of Disputes Between States, An analysis of provisions made and/or applied since 1918 in the field of the pacific settlement of International Disputes*, Martinus Nijhoff – The Hague, 1973, p. 27-126.

⁴² Друштво народа је Генералним актом о мирном решавању међународних спорова (1928) покушало да уведе обавезну међународну арбитражу, али то решење није заживело.

⁴³ Више, М. Е. O'Connell, *International Disputes Resolution Cases and Materials*, Carolina Academy Press, Durham, North Carolina, 2006, p. 97-216.

важила је претпоставка да се углавном бави решавањем правних спорова.⁴⁴ Међутим, поред субјеката међународног права који се опредељују за арбитражу, уочава се и значајан број других лица, физичких и правних, која уговарају овај начин решавања спорова, а међу њима, доминантне су мултинационалне компаније.

Ако говоримо о конкретним арбитражним институцијама, посебно место међу многобројним, развијеним међународним арбитражама, свакако, припада Сталном арбитражном суду у Хагу (у даљем тексту Суд), установљеног на Мировној конференцији одржаној у Хагу, Конвенцијом донетом 1899. године. Након установљења Суда и успешно окончаних многих међународних спорова, почетком деведесетих година XX века, значај и допринос Суда као институције у систему међународног решавања спорова мирним путем се мења у сваком погледу, јер је чињеница да је Суд, у међувремену, од свог оснивања, постао отворен за решавање разних врста спорова између различитих субјеката међународног права.

О значају настанка Суда, његовом развоју, доприносу даљег развоја правила за вођење арбитражног поступка, значају вођења спорова пред Судом као институцијом, бавићемо се кроз посебне делове овог рада, а све у сврху давања одговора на многобројна питања која су се током проучавања поступака вођених у конкретним споровима, сама наметала. Међу таквим питањима, издвојила су се она која неминовно захтевају одговоре, а то су следећа:

1. каква је природа Суда односно, како се заснива надлежност конкретне арбитраже формиране пред Судом као институцијом, ко су странке у поступку, место одлучивања, језик на коме се води поступак, какве одлуке доносе арбитраже, дужина трајања поступка,
2. какав је састав арбитраже пред Судом као институцијом,
3. из чега се састоји досадашњи рад Суда као институције,

⁴⁴ То је и био један од разлога зашто велики број уговора о арбитражном решавању спорова, закључених после Хашке конференције мира одржане 1899. године, садржи резерве на основу којих се из надлежности арбитражних судова искључују спорови који, како се углавном наводило, дирају „у виталне интересе, независност или част“ страна уговорница. С. Аврамов - М. Крећа, Међународно јавно право, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 538.

4. шта се пред Судом као институцијом примењује као меродавно право током поступка који се води, а које право се примењује приликом доношења арбитражних одлука,

5. да ли се на основу рада формираних арбитража може сматрати да је већ створена једна посебна јуриспруденција Суда као институције и какав је њен значај у систему међународног права.

У овом раду говорићемо о арбитражном поступку као начину мирног решавања спорова, конкретно, о арбитражном поступку који се води пред Сталним арбитражним судом у Хагу као институцијом, као и о великом доприносу самог Суда даљем развијању система мирног решавања спорова.

ГЛАВА I

АРБИТРАЖА КАО НАЧИН РЕШАВАЊА СПОРОВА

1. О АРБИТРАЖИ

1.1 Појам арбитраже

Проучавајући појам арбитраже, са међународног аспекта, у правној доктрини, наилазимо на мисао Аристотела који каже да „арбитар тежи за правичношћу, судија за законом, а арбитража је створена да би се правичност могла применити“. Даље, Цицерон сматра да се од пресуде тражи да би се све добило или све изгубило, а да се арбитраже узимају са намером да се све не изгуби, нити све добије. Сенека истиче да странке, које су сигурне у своја права и остварења својих захтева, радије иду пред судију, него пред арбитра. Наравно да арбитража о којој говоре Аристотел, Цицерон и Сенека није ова садашња, и највероватније, како се у литератури и наводи, значи облик мудрог посредовања или мирења странака у спору. За нас је у тим мислима битна сама идеја о таквом начину решавања спора међу странама које су у спору, као праоблик и претеча ангажовања приватног судије, који ће на захтев странака спор да реши неутрално и објективно.⁴⁵

Назив арбитража, користи се паралелно, како за сам изабрани суд, као правни институт пред којим се води поступак, тако и за сам конкретан поступак који се пред њим води, а чији је циљ да доведе до разрешења насталог спора пред изабраним судом.⁴⁶ Када говоримо о арбитражи, као начину решавања спорова, у правној литератури, не постоји универзална дефиниција арбитраже као једног од многобројних мирних начина решавања спорова.⁴⁷ Наводи се да је „избрано суђење, суђење пред арбитражним судом, без обзира организира ли га или његово

⁴⁵ А. Радованов, Арбитражно решавање спорова, Нови Сад, 2008, стр. 16.

⁴⁶ Више, Н. Fox, Arbitration, Reports of a Study Group on the Peaceful Settlement of International Disputes, David Davies Memorial Institute of International Studies, Waterloo Printing CO, LTD, London 1966, p. 91-121.

⁴⁷ Више, А. Радованов, оп. цит., стр. 12-16.

дјеловање осигурава арбитражна установа или не.⁴⁸ Иначе, сама реч арбитар потиче од латинске речи *arbiter*, што значи изборни судија.⁴⁹

Ипак, традиционалну дефиницију међународне арбитраже даје члан 37. Хашке конвенције о мирном решавању спорова из 1907. године, који каже да је **циљ међународне арбитраже да спорове између држава регулишу судије међународне арбитраже које су оне изабрале и на основу поштовања права. Обраћање арбитражи повлачи за собом обавезу подвргавања у доброј вери одлуци (пресуди).**⁵⁰ Уколико анализирамо цитирани члан Конвенције, запажамо да је избор арбитра остављен странкама у спору, односно, не постоји било која институција која би својим актима прописивала обавезу избора на други начин. На арбитражи је да примени право и донесе конкретну арбитражну одлуку, а на државама, је да испуне сваку своју обавезу која из донете одлуке произилази.

На основу наведене дефиниције, може да се изведе закључак да су основни, конститутивни елементи међународне арбитраже: да је арбитража изабрани суд, да се спорови решавају применом међународног права, да је арбитражна одлука обавезна за стране у спору.⁵¹

У питањима правне природе и, на првом месту, у питањима тумачења и примене међународних конвенција, стране уговорнице признају арбитражу као најефикасније, и у исто време најправедније средство решавања спорова који нису могли бити решени дипломатским путем. Према томе, било би пожељно да се у споровима о горе споменутих питањима ако наступи такав случај, силе уговорнице обраћају арбитражи, колико то прилике допуштају.⁵² Државама уговорницама се препоручује да се, уколико се испуне одређене околности, опредељују за арбитражни поступак. Запажамо, основна идеја Хашких конвенција је била да се, за решавање сваког спора, уколико нису могли да буду решени дипломатским путем, предност да арбитражи у односу на друге начине решавања спорова.

⁴⁸ М. Ласић, Арбитражно право, Свеучилиште у Мостару, Правни факултет, Мостар, 2013, стр. 22.

⁴⁹ Б. Грујић, Цепни речник латинско-српски, ИП Обод Цетиње, Београд, 1999, стр. 36.

⁵⁰ Члан 37. Конвенције.

⁵¹ Више о томе, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 538.

⁵² Члан 38. Конвенције.

1.2 Функције арбитраже

Основни задатак сваке арбитраже, без обзира да ли је чини арбитар појединац или арбитражно веће, је решавање конкретног спора који је покренут, односно, доношење арбитражне одлуке. Ипак, то никако не значи и да ће сваки спор који је покренут пред арбитражом бити окончан доношењем коначне арбитражне одлуке. У пракси арбитража, након покретања поступка, могуће су многобројне ситуације у којима арбитража може различито да поступа, а све у зависности од конкретног предмета и околности везаних за ту спорну ситуацију коју решава и о којој одлучује. Могуће је да, одмах, након покретања поступка или након што се арбитри који поступају у конкретном арбитражном поступку, упознају са предметом, арбитража покуша, на самом почетку или касније, у току поступка, да посредује и измири странке, да би се настали спор решио, а самим тим, истовремено, избегну даљи трошкови арбитраже. Друга могућност је да, након достављања свих релевантних чињеница за решење спора и проучавања свих релевантних чинилаца за одлучивање у конкретном предмету који је покренут, арбитража, на самом почетку расправе, покуша да наведе странке да постигну поравнање. Такво понашање арбитраже не треба да нас чуди, јер је арбитража пре свега средство мирног решавања спорова, добровољна је, заснована је на сагласности воља странака да се обрате арбитражи, дакле, не постоје никакви разлози који искључују могућност да се још једном покуша са неким од многобројних алтернативних начина решавања спорова, пре него што се арбитражни поступак оконча.

Поред наведене основне функције да реши конкретни предмет, арбитража може, по потреби, да има и одређене акцесорне функције. На пример, арбитража може да формулише извесне препоруке или савете који немају карактер одлуке, тј. немају обавезну снагу.⁵³ Такође, арбитража може да буде овлашћена и да, у одсуству постојећих правних правила која би се применила на конкретан спор, сама формулише правна правила на основу којих би се спор решио или, чак, да та правила важе и *pro futuro*. Да закључимо, ове функције нису самосталне природе,

⁵³ Пример је арбитражни суд формиран 1909. године, уговором између САД и Велике Британије, *North Atlantic Coast Fisheries*, поводом решавања спора око риболова у северном Атлантику, који је истовремено дао и неколико препорука у вези прецизног разграничења залива на обалама северног Атлантика. С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 538.

оне постоје само уз основну функцију арбитраже, а то је решавање конкретног спора у покренутом арбитражном поступку доношењем арбитражне одлуке.

1.3 Карактеристике арбитраже

Арбитража као начин решавања спорова мирним путем, настала је из потребе да се настали спор међу странкама реши на што бржи, економичнији начин.⁵⁴ Уобичајено је да се решавање спора арбитражом уговара унапред, али арбитража као начин решавања тог конкретног, већ насталог спора, може да се уговара и након настанка спора. Значи, договор странке могу да постигну на два начина. Први начин је тако што се по избијању спора међу странкама закључује посебан споразум о арбитражи, компромис, којим се прецизирају предмет спора, број арбитрара и евентуално, правила поступка која ће арбитрари да примењују док се спор не реши. Други начин је тако што се активира већ постојећи споразум којим је пре избијања спора уговорена арбитража. Већ постојећи споразум може да буде неки уговор о мирном решавању спорова, а то могу бити и уговори којима се уређују неки други односи уколико такви уговори садрже одговарајуће одредбе - арбитражне клаузуле, о томе да се спорови о тумачењу и примени уговора подвргавају арбитражи. У сваком случају, постоји самосталност арбитражног споразума, односно, аутономија арбитражне клаузуле, што значи да она може да буде независна у односу на главни уговор који је закључен међу странкама, као и да се правна ваљаност арбитражног споразума процењује одвојено од тог уговора. Закључени споразум о арбитражи, у зависности од броја његових чланица, може да буде двострани или вишестрани, а када је реч о садржини односа, може да буде генерални, за све спорове, за одређене врсте спорова или за дати случај. Закључујемо, арбитражни поступак има одређене специфичности у односу на друге поступке мирног решавања спорова. Њега одликују одређене особености, као што су:

⁵⁴ О ефикасности арбитражног поступка у савремено време, Ј. Перовић, Ефикасност арбитражног поступка, Право и Привреда, 2017, број 4-6, стр. 461-469.

1.3.1 Добровољност, нејавност и поверљивост поступка

Једна од основних, примарних, карактеристика арбитраже је њена добровољност, јер је заступљено начело аутономије воље. Стране у спору потпуно самостално одлучују да ли ће да покрену поступак пред арбитражом, као изабраним судом. Тако, ниједна држава, нити било који други субјект међународног права, не могу да буду приморани да спорове са другим државама или организацијама или другим међународним субјектима изнесу пред арбитражу као форум за решавање спора, а да не постоји њихов пристанак. Дакле, стране у спору пред арбитражом споразумно уређују најважнија питања:

- 1) да ли ће се уопште обратити арбитражи,
- 2) која ће то арбитража бити (нека институционализована или пригодна, за дати случај),
- 3) какав ће бити састав арбитражног суда,
- 4) поступак по којем ће се ствар решавати,
- 5) које право треба да буде примењено.

Ипак, постоји ограничење аутономије воље страна у спору, због правила да арбитража не може да поступа на начин који значи кршење постојећег међународног права.

Посебна специфичност везана за арбитражни поступак је чињеница да је по правилу нејаван, за разлику од судских поступака где је јавност обавезна, а само у тачно прописаним случајевима је искључена. Када саме странке, учеснице арбитражног поступка, дозволе, односно дају сагласност да се арбитражна одлука објави, тада је могуће да се сазнају детаљи везани за одређени арбитражни поступак. Тиме се стварају услови да може да се остварује следећа карактеристика арбитражног поступка, да је то поверљив поступак.

Поверљивост поступка је такође посебна карактеристика арбитраже у односу на друге начине мирног решавања спорова. Она се испољава кроз нејавност, јер, уколико би постојала јавност поступка као правило, изгубила би се та особеност арбитраже, поверљивост поступка.

1.3.2 Закључење арбитражног споразума

Самом покретању арбитражног поступка мора да претходи закључење арбитражног споразума међу странкама, јер, у супротном, до покретања таквог

поступка не би ни могло да дође. Закључењем арбитражног споразума установљава се надлежност арбитраже, означава се предмет спора, стварају се сви неопходни услови да може да се покрене арбитражни поступак, у коме ће, странке које имају међусобну спорну ситуацију, уколико желе да је реше пред арбитражом, остварити свој циљ, решење спора, односно, добиће арбитражну одлуку. Након закључења арбитражног споразума, за странке, настају одређене обавезе и то: да свој спор изнесу на решавање одређеној институционалној или ad hoc арбитражи, чиме јој се истовремено даје и надлежност да одлучује о конкретном спору, као и да свој спор не могу да покрену пред другом институцијом ради решавања конкретног спора, за који су потписале арбитражни споразум.

По својој природи, арбитражни споразум је врста уговора којим се добровољно изражава сагласност воља странака да своје будуће спорове или већ настале спорове повере на решавање одређеној арбитражи. Арбитражни споразум, као посебна врста уговора, мора да буде објективно дозвољен, односно арбитрабилан. Арбитрабилност се огледа кроз *ratione materie* - да је предмет уговора погодан за арбитражно решавање и *ratione persone* - да је закључен између странака које могу да уговоре надлежност арбитраже.⁵⁵

Када се говори о арбитражном споразуму, углавном се говори о два облика арбитражних споразума, и то, о арбитражној клаузули или о компромису. Изражена воља странака у спору најчешће се појављује у облику тзв. арбитражне клаузуле (компромисорна клаузула) садржане у главном уговору из којег је спор настао. Исто тако, могуће је да, када у главном уговору компромисорна клаузула не постоји, странка арбитражни споразум постигне посредством тзв. арбитражног компромиса, као накнадног договора о арбитражном решавању спора када је спор већ настао. Да закључимо, воља странака да спор реше арбитражом, може да буде изражена кроз два облика:

1. арбитражну клаузулу (компромисорна клаузула) у решавању будућих спорова,
2. арбитражни компромис (накнадни компромис) о решавању спора који је већ настао у пракси.⁵⁶

Садржина арбитражног споразума није унапред одређена, јер зависи само

⁵⁵ Више, А. Радованов, оп. цит., стр. 78-79.

⁵⁶ Више, М. Станивуковић, Међународна арбитража, Службени гласник, 2013, стр. 73-74.

од аутономије воља странака. С обзиром да је по својој суштини уговор, да би производио дејство, странке би требало да постигну сагласност воља о битним елементима, а то су успостављање арбитражне надлежности и означање спора. Поред битних елемената, странке могу да се договоре и о факултативним, односно споредним елементима, као што су одређивање већа, одређивање материјалног и процесног права које ће се примењивати, рок трајања арбитражног споразума, одложни или раскидни услов, право на отказ, трошкови арбитраже, прихватање обавезе да се арбитража изврши. У арбитражној пракси, углавном је заступљено становиште да арбитражни споразум треба да буде у писаној форми (ad solemnitatem - услов постојања уговора и ad probationem - доказно средство уговора).

1.3.3 Именовање арбитра

Следећа карактеристика арбитраже је да трећа, неутрална лица, арбитра, које странке посебно именују у ту сврху, решавају спор у арбитражном поступку. Воља странака у спору неопходна је приликом именовања арбитра, због постојања наведеног права, а то је, да саме изаберу лица којима ће да повере решавање њиховог спора.⁵⁷ Од воље страна у спору и њиховог закљученог споразума, зависи и обим овлашћења изабраних арбитра, јер спор може да се реши само у границама које су странке одредиле. Стране у спору могу да имају веће поверење у арбитражу баш због тога што одређују њен састав, што могу да одреде меродавно материјално право које се примењује на конкретан предмет, као и да одреде правила поступка који ће арбитра да примењује у току арбитражног поступка.⁵⁸

⁵⁷ Генерално, стручност арбитра је један од разлога за одређење за арбитражу, али арбитраже може бити поверено и експертима за одређене области, као на пример када је у питању арбитража која решава питање заштите мора.

⁵⁸ Ако се пореди са Међународним судом правде, чији је састав унапред одређен, 15 изабраних судија, уз право стране у спору која нема свог судију у саставу суда да, када га друга страна има, именује сопственог ad hoc судију, који примењује међународно право на начин утврђен његовим Статутом и ради по правилима поступка која су унапред дата, арбитража има предности јер странке у спору који се води пред арбитражом, бирају арбитра и право које ће да се примењује у конкретном предмету.

Након што је неко лице предложено да буде арбитар у конкретном предмету, неопходно је да се испоштује одређена, углавном прописана процедура за његово именовања. Како је уобичајено становиште, да сваки арбитар мора да буде објективан, достојан и стручан у свом раду, арбитражним правилницима или на неки други начин, прописана су одређена правила која регулишу сам рад и обавезе арбитара, да би сваки арбитар могао да савесно, непристрасно и независно обавља свој посао.⁵⁹ Такође, прописани су и одређени правни институти којима је регулисано изузеће или замена арбитара. Постојање института изузећа арбитара и прописивање поступка изузећа, неопходно је да би се постигло потпуно поверење странака, учесника поступка, имајући у виду да је арбитража, по својој природи једностепен поступак, као и да би се обезбедила непристрасност и независност у раду арбитара.⁶⁰ Наиме, када арбитар прихвати да поступа у конкретном предмету, успоставља се посебна врста уговорног односа између странака и арбитара на основу кога произилазе одређене обавезе, али, истовремено, и права арбитара. Права и обавезе арбитара произилазе из закљученог арбитражног споразума странака, али је неопходна претходна сагласност арбитра да такву функцију обавља. У теорији арбитражног права, обавезе арбитара се деле на:

1. опште обавезе које постоје у свакој арбитражи независно од конкретног спора или странака у питању⁶¹ и на
2. обавезе које се конкретно утврђују у сваком посебном арбитражном споразуму.⁶²

⁵⁹ S. Jarvin, *The Sources and Limits of the Arbitrator's Powers*, J. D. M. Lew, *Contemporary Problems in International Arbitration*, Martinus Nijhoff Publishers, 1987, p. 50-72, J. D. M. Lew, *Determination of Arbitrators, Jurisdiction and the Public Policy Limitations on that Jurisdiction*, J. D. M. Lew, *Contemporary Problems in International Arbitration*, Martinus Nijhoff Publishers, 1987, p. 73-85, K. S. Rokinson, *The Sources and Limits of the Arbitrator's Powers in England*, J. D. M. Lew, *Contemporary Problems in International Arbitration*, Martinus Nijhoff Publishers, 1987.

⁶⁰ Више, А. Радованов, оп. цит., стр. 119-120.

⁶¹ Опште обавезе су углавном наведене у правилницима институционалних арбитража, у међународним конвенцијама.

⁶² Обавезе које се конкретно утврђују у арбитражном споразуму зависе искључиво од специфичности конкретног спора и услова за вођење поступка који се сами у таквим ситуацијама намећу. Примера ради, обавеза да се изађе на лице места поводом неке спорне ситуације, произилази из неопходности да се арбитар или арбитражно веће, на лицу места, увери у неку чињеницу ради правилног сагледавања свих неопходних елемената за доношење одлуке.

Свакако да је прва дужност арбитра, пре именовања, да укаже на све околности из односа са неком од странака или у вези са конкретним спором, а које би могле да изазову сумњу у независност или непристрасност арбитра. Таква обавеза арбитра постоји за све време трајања арбитражног поступка, јер, уколико се након именовања открију поменуте околности, наведене обавезе арбитра остају. Само обавештавање странака о свим околностима неће ослободити арбитра његове трајне обавезе да све време поступања у предмету буде независан и непристрасан у свом раду током целог арбитражног поступка. Друга дужност арбитра је да има једнак однос и третман према свим странкама, учесницима арбитражног поступка. Трећа дужност сваког арбитра или арбитражног већа је да донесе арбитражну одлуку.⁶³

За свој рад, арбитра морају да буду награђени, тако да арбитра на основу уговорног односа који имају са странкама, имају право да за свој уложени рад и време посвећено решавању конкретног предмета, добију одређену надокнаду, као и да им се исплате сви трошкови које су у току рада имали.

1.3.4 Остале карактеристике арбитраже

Поред изнетих, потребно је истаћи још неке важне особености арбитраже. Правилници арбитража често одређују дужину трајања поступка. Поступак достављања писмена у арбитражном поступку је поједностављен. Брзина одлучивања је посебно изражена. Арбитража је, по правилу, једностепена, док су трошкови углавном предвидљиви. Одлука арбитраже је обавезна за стране у спору, коначна је, јер се њеним доношењем окончава спор између странака.⁶⁴

Извршење међудржавних арбитражних одлука, у међународном поретку, препуштено је вољи странака. Неизвршење арбитражне одлуке представља међународни деликт и повлачи одговорност стране у спору. Међутим, за разлику

⁶³ Доношење арбитражне одлуке представља завршетак рада арбитраже, решење спора због кога је и дошло до покретања арбитражног поступка. Само доношење арбитражне одлуке у сваком конкретном предмету је у складу са прописаном процедуром коју су странке предвиделе у арбитражном споразуму. „Arbiter nihil extra compromissum facere potest“ („Арбитар не може ништа одлучивати изван арбитражног уговора“) - Ulpianus - digesta Јустинијанова (4, 8,11,1). Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 393 - 394.

⁶⁴ Одлука арбитра обавезује странке на бази њихове прећутне или изричите сагласности садржане у арбитражном споразуму да ће да прихвате одлуку арбитраже, као и да јој се повинују.

од унутрашњих правних система, у међународном праву нема принудног извршења. Карактеристично за арбитражу је да нема средства принуде.⁶⁵

1.3.5 Предности арбитраже

Можемо да закључимо да међународна арбитража, као изабрани суд, има одређене предности у односу на друге методе мирног решавања спорова, а предности арбитраже се огледају и у односу на суд, односно, редовни судски поступак.⁶⁶ Од арбитраже се очекује да спор реши на начин примерен поступку пред судовима, из ког разлога је поступак пред међународном арбитражом доста сличан поступку пред сталним међународним судовима, јер оба поступка имају за циљ да се спор оконча доношењем одлуке.⁶⁷ Ако се арбитража пореди са међународним судством, посебно Међународним судом правде као најважнијим светским судским органом, можемо да запазимо да је она више прилагођена за расправљање спора на основу правичности, *ex aequo et bono*, да је погодна за решавање не само чисто правних спорова, већ и оних који се не могу решити само на бази међународног права.⁶⁸

Међународна арбитража, као начин решавања спорова је неутрална, непристрасна, флексибилна, заступљена је релативно неформална процедура. Стране у спору износе своје захтеве, доказе, писмено и усмено, а арбитражи су потпуно независни и решавају конкретан спор на основу међународног права, али, уколико су се стране о томе претходно изричито споразумеле, арбитражи могу да поступају и на основу правичности, односно, *ex aequo et bono*.⁶⁹

⁶⁵ Више о томе, Г. Кнежевић - В. Павић, Арбитража и АДР, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 18-22.

⁶⁶ Више, М. Ласић, оп. цит., стр. 20.

⁶⁷ S. Rosenne, Arbitration and judicial settlement compared, The Law and Practice of the International Court, volume one, A.W. Sijthoff, Leiden, 1965, p. 7-10.

⁶⁸ Примери за решавање спорова на основу правичности могу да буду спорови о разграничењу или слични спорови.

⁶⁹ О правичности, Б. С. Марковић, Правичност као извор права, Архив за правне и друштвене науке, 1906-2006, број 1-2, Београд, 2006, стр. 571-583.

2. ПРАВНИ ИЗВОРИ КОЈИ РЕГУЛИШУ НАЧИНЕ РЕШАВАЊА МЕЂУНАРОДНИХ СПОРОВА АРБИТРАЖОМ

2.1 Подела правних извора

Када говоримо о правним изворима који регулишу начине решавања међународних спорова и како их правна теорија дели, констатујемо да је и код међународне арбитраже заступљена основна подела правних извора на материјалне и формалне изворе.⁷⁰ Формални извори су одраз форме кроз коју је воља међународне заједнице изражена, а могу да буду: арбитражни споразум странака, међудржавни билатерални споразуми, међународне мултилатералне и регионалне конвенције, правила арбитражних институција, међународни обичаји, арбитражна пракса, правна наука. Материјални извори којима је регулисана арбитража огледају се кроз дугогодишње поступање међународне заједнице, или као целине, или неког њеног дела, у доношењу мултилатералних и регионалних међународних конвенција. Државе, такође, могу међусобно да закључују међународне споразуме са арбитражном клаузулом. Исто важи и за међународне организације када регулишу сопствену арбитражу, да би државе чланице те организације могле да их по потреби и користе.

Следећа подела правних извора који се односе и на арбитражу, је подела на императивне и факултативне. Императивни извори имају обавезујући карактер, то су: прописи јавног поретка, општеприхваћени принципи и пракса понашања физичких и правних лица у вези са применом међународних конвенција. Факултативни извори су диспозитивни.⁷¹

У правној литератури заступљена је и подела правних извора који се односе и на арбитражу, и то: на међународне⁷² и на националне.⁷³ Када говоримо о националним изворима, мислимо на изворе арбитражног права у конкретним

⁷⁰ О изворима међународног права, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 51 и даље.

⁷¹ Пример факултативних извора су арбитражна правила UNCITRAL-а, о којима ће бити више речи, као и различита Факултативна правила поступка која могу да се примењују пред Сталним арбитражним судом.

⁷² Више, Ј. Andrassy, Међународно право, Школска књига, Загреб, 1954., стр. 11-16, Г. Кнежевић - В. Павић, оп. цит., стр. 41-42.

⁷³ Више, Г. Кнежевић - В. Павић, оп. цит., стр. 39-41.

државама. У националним законима држава, арбитража може да се регулише на различите начине: кроз доношење посебног закона о арбитражи, кроз регулисање арбитраже у оквиру регулисања парничног поступка или нпр. кроз област којом се регулише међународно право. Међународни извори су међународни споразуми који се закључују или као билатерани споразуми, односно двострани уговори у којима се предвиђа могућност да се оснује заједничка арбитражна комисија ради решавања евентуалних спорова, или као регионални споразуми, односно регионалне конвенције.⁷⁴ Могу да буду мултилатералне конвенције, које су отворене за све чланице међународне заједнице, а углавном су доношене под окриљем универзалних међународних организација, и то: Друштва народа и ОУН. Најзначајнији међународни извори који су били донети су следећи:

1. Женевски протокол о арбитражним клаузулама из 1923. године,⁷⁵
2. Женевска конвенција о извршењу иностраних арбитражних одлука из 1927. године,⁷⁶
3. Вашингтонска конвенција из 1965. године о решавању инвестиционих спорова између држава чланица.⁷⁷

У остале међународне изворе који се односе на арбитражу спадају правилници арбитража, судска и арбитражна пракса које формално нису извор права, али имају све већи значај због професионалног нивоа на коме се доносе одлуке. У ову групу извора убрајају се и доктрина, као и међународни обичаји.

⁷⁴ Примери: „На регионалном, америчком плану, закључују се:

1) Уговор од 1923. године, којим је пет централно америчких држава основало Међународни централноамерички трибунал који је био надлежан да решава све спорове или питања која постоје или се могу појавити у односима ових држава, без обзира на карактер или порекло, под условом да нису решена дипломатским путем;

2) Међуамерички арбитражни уговор од 1929. године на основу кога су се странке уговорнице обавезале да арбитражном трибуналу подносе на решавање све спорове међународног карактера који су „подложни решавању на бази примене правних принципа“. С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит, стр. 540.

⁷⁵ Службени лист ФНРЈ - Међународни уговори 4/59.

⁷⁶ Службени лист ФНРЈ - Међународни уговори 4/59.

⁷⁷ Службени лист СФРЈ - Међународни уговори 7/67.

2.2 Хијерархија извора

Извори међународног права у формалном смислу набројани су у члану 38. Статута Међународног суда правде.⁷⁸ Члан 38. Статута наводи да Суд чија је дужност да своје одлуке у споровима који су изнети пред њега доноси сагласно међународном праву примењује:

- а. међународне конвенције, било опште, било посебне које представљају правила изричито призната од стране држава у спору,
- б. међународни обичај као доказ опште праксе која је прихваћена као право,
- в. општа правна начела која признају просвећени народи,
- г. у границама одредбе члана 59. судске одлуке и учења најпозванијих стручњака међународног јавног права различитих народа као помоћно средство за утврђивање правних правила.

Ова одредба не ограничава право Суда да један спор решава *ex aequo et bono* ако парничне странке на то пристану.⁷⁹

Дакле, наведени члан Статута Међународног суда правде,⁸⁰ претходно Сталног суда међународне правде, прописује да међународни уговори, међународни обичај као доказ опште праксе прихваћене као право⁸¹ и општа правна начела,⁸² представљају главне изворе права, док судску праксу и доктрину Статут убраја у „помоћна средства“ за утврђивање правних правила.⁸³ Међутим, познато је да и јуриспруденција⁸⁴ има значајну улогу у развоју међународног права, као и да доприноси развоју правних појмова и категорија.

⁷⁸ О формалним изворима међународног јавног права, М. Крећа, М. Пауновић, Практикум за Међународно јавно право, Досије, Београд, 2002, стр. 49-60.

⁷⁹ С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 54-55.

⁸⁰ О доприносу Међународног суда правде у оквиру ОУН, видети, Shabtai Rosenne, *The Contribution of the International Court of Justice to the United Nations*, *The Indian Journal of International Law*, Vol. 35, 1995.

⁸¹ Видети, Ian Brownlie *Principles of Public International Law*, Clarendon Press, Oxford, 1973, стр. 4.

⁸² Више, С. Аврамов, Општа правна начела као извори међународног права, *ЈРМП* бр. 3/1959 стр. 385-398.

⁸³ Више, С. Ђорђевић, Класификација и хијерархијски однос извора међународног права, *Анали Правног факултета*, бр. 4, јул-август 1995, стр. 327-337.

⁸⁴ У правној литератури, својевремено се поставило питање шта је уопште судска јуриспруденција. Разматрајући то питање, одговор се у суштини свео на констатацију да постоји тенденција да се у истим случајевима који се воде пред одређеним судом, примењују увек исти принципи и правила.

Опште је познато да је доктрина, иако не представља самостални извор права, ипак, у условима недовољно изграђеног међународног правног поретка у прошлости, имала значајну улогу у стварању и развоју међународног права.⁸⁵ Исто важи и у данашње време, јер је несумњиво значајна улога доктрине у стварању, проучавању, или критиковању позитивних правила. Даље, могућност суда да решава спор *ex aequo et bono*, уколико би странке прихватиле формулу *ex aequo et bono*, не значи да би суд имао апсолутну слободу у одлучивању или да би правичност могла да буде протумачена *contra legem*. У сваком случају, суд је увек везан императивним нормама међународног јавног права.

Значај цитираног члана 38. Статута, у односу на међународну арбитражу, огледа се у чињеници да се у многим двостраним уговорима о арбитражи налази на пренет у целини члан 38. Статута. Таква пракса је заступљена и у Генералном акту о мирном решавању спорова, а који је прихваћен од стране Скупштине Друштва народа 1928. године, као модел двостраних конвенција о регулисању међународних спорова у оквиру кога је Друштво народа дало свој допринос арбитражи. Средства мирног решавања спорова из Генералног акта, била су корелат и допуна Бријан-Келоговог пакта којим су се државе уговорнице одрекле рата као средства националне политике.⁸⁶

2.3 Избор меродавног права

У току арбитражног поступка, као и у сваком другом поступку, исто важи за право које се примењује, оно се дели на материјално и процесно право. Значи, треба да се прави разлика између материјалног права које се примењује на решавање суштине спора и процесног права које се примењује на сам арбитражни поступак.⁸⁷ Уколико се ради о споровима који нису правне природе, односно, о

Више, А. Гођевац, Принципи и правила међународног права која се излучују из јуриспруденције Сталног суда међународне правде у Хагу, Београд, 1933, стр. 10.

⁸⁵ Зато се у великом броју арбитражних пресуда, нарочито оних из XIX века, позивало на мишљење Гроцијуса, Ватела и других.

⁸⁶ Више, D. W. Bowett, *The Search for Peace*, London and Boston, Routledge & Kegan Paul, 1972, стр. 13-14.

⁸⁷ H. Coing, *The Substantive Law and the Law of Arbitration Procedure*, International Commercial Arbitration Documents and Collected Papers, C. M. Schmitthoff, 1974-1975, Oceana Publications, Inc.

политичким споровима, могуће је да се, појединим арбитражним споразумима арбитражном суду препусти да пронађе „пријатељско решење“ које се не заснива на праву. У таквим ситуацијама, арбитражни суд делује као пријатељски арбитар или измиритељ (*amiable compositeur*).⁸⁸

У правној литератури се поставља питање ко врши избор процесног права, односно правила поступка и материјалног, односно права меродавног за решење конкретне правне ствари, а која ће арбитража да примењује у свом раду. Прави се разлика између права које одређују странке и права које одређује арбитража.⁸⁹ Уобичајено је да право одређују странке, јер је опште правило да су странке слободне да врше избор меродавног права, односно, процесног и материјалног права. Од овог општег правила постоји један изузетак, када је аутономија странака у избору меродавног права ограничена, а то је ситуација када се захтева поштовање јавног поретка или међународног јавног поретка.⁹⁰ Воља странака изражена у међународном уговору или арбитражном споразуму не може да се супротстави овом захтеву.⁹¹

Када говоримо о меродавном процесном праву, мислимо на право по коме се води поступак пред арбитражом, односно спроводи процедура утврђивања

Dobbs Ferry, New York, The British Institute of International and Comparative Law, London, England, 1974, p. 96-111.

⁸⁸ То се практикује онда када решење политичког спора није било могуће постићи мирним путем или ако суд нађе да спор није арбитрабилне природе. Пример је Уговор о мирењу, арбитражи и судском решавању између Луксембурга и Норвешке од 1932. С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 546.

⁸⁹ O. Lando, *The Law Applicable to The Merits of The Dispute*, J. D. M. Lew, *Contemporary Problems in International Arbitration*, Martinus Nijhoff Publishers, 1987, p. 101-112.

⁹⁰ „Несумњиво је да *ius cogens*, као скуп правних правила од којих државе не могу одступати у *inter se* односима под претњом ништавости таквих аката, представља објективним поретком наметнуто ограничење слободе понашања на међународном плану. Посебно, *ius cogens* поставља границе уговорној слободи појединачних држава.“ М. Крећа, *Апсолутно обавезне норме (ius cogens) у међународном јавном праву*, Научна књига, Београд, 1889., стр. 112.

⁹¹ Према правилима међународног арбитражног права и постојећој арбитражној пракси, уколико би дошло до ситуације да су поједине одредбе неког међународног уговора или арбитражног споразума противне међународном јавном поретку, арбитри би у таквој ситуацији морали да изабраног меродавног права странака уклоне све одредбе које су противне међународном јавном поретку. Више, М. Трајковић оп. цит., стр. 432.

спорних чињеница и доношења арбитражне одлуке. У међународном арбитражном праву општи стандард је аутономија правила арбитражне процедуре. Начин на који се одређују правила поступка који ће да се примењује у конкретном предмету, препуштен је вољи странака или арбитрама. Полазећи од већ истакнуте чињенице да је воља странака примарна код арбитраже, када се одређују правила поступка која ће да се примењују, воља странака се, пре свега, огледа у њиховој слободи да саме прецизно утврде правила у арбитражном споразуму који су закључиле, или, да се одреде за примену одређених чланова из неке међународне конвенције, који регулишу поступак пред арбитражом.⁹²

Избор права странке могу да учине, прво, еnumerацијом правних правила које суд треба да примени на конкретан случај.⁹³ Следећи начин одабира права је упућивањем на одговарајуће изворе. Ако говоримо о упућивању на одговарајуће изворе, мислимо на формалне изворе права, док само упућивање може да буде прећутно или изричито. Код прећутног упућивања полази се од претпоставке да је арбитража дужна да примењује међународно право, уколико нема споразума странака о супротном. Када се говори о изричитом упућивању, извори права могу да буду различити. У пракси се највише наводе „међународно право“, „општи правни принципи“, „ex aequo et bono“, „правда“, било самостално било у различитим комбинацијама.“

Могуће је и да странке препусте арбитражи у надлежност да формулише правна правила која ће да послуже као основа за доношење одлуке. Када договора око избора процесних правила поступка међу странкама нема, сами арбитраи ће да утврде право у оквиру својих овлашћења у поступку.⁹⁴ Ако правила арбитражног поступка одређују арбитраи, јер странке из неког разлога нису користиле своје право да саме врше избор процесног права, они имају исту слободу избора као

⁹² Више, К. S. Carlston, *The Process of International Arbitration*, Columbia University Press, New York, 1946, p. 3-35.

⁹³ „Добру илустрацију првог начина представља арбитража у спору „Алабама“ који је решен на бази три принципа о обавезама неутралних држава у поморском рату формулисана у члану 6. Вашингтонског уговора од 1871. године.“ С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 545.

⁹⁴ Пример је спор између САД и Велике Британије, поводом уапћења британских бродова у Беринговом мору и заштити фока. Арбитражном суду који је требало да донесе одлуку о јурисдикцији САД над водама у Беринговом мору и заштити фока у том мору, поверено је и да формулише правила која би убудуће везивала странке у спору и њихове држављане. Ibid, стр. 538.

што је призната и странкама.⁹⁵

Уколико странке пропусте да искористе могућност да саме одаберу меродавно материјално право које ће да се примењује код одлучивања у спору, сами арбитри ће да одреде то право. Меродавно право као појам није лако одредити на један општи начин, који би арбитрама омогућавао да самостално, без проблема, решавају све спорне ситуације у току арбитражног поступка. Одређивање меродавног права од стране арбитра условљено је разним конкретним захтевима. Арбитри би требало да воде рачуна о намери и вољи странака коју су оне имале приликом закључења уговора или ако је спор већ настао, морали би да воде рачуна о вези спора са меродавним правом. Такође, арбитри су приликом одређивања меродавног права ограничени одређеним критеријумима које су утврдиле међународне конвенције или су већ настали и усвојени у арбитражној пракси.⁹⁶

3. О МЕЂУНАРОДНОМ АРБИТРАЖНОМ ПРАВОСУЂУ – ЦИЉ МЕЂУНАРОДНЕ АРБИТРАЖЕ

3.1 Хашке Конвенције из 1899. и 1907. године

Не умањујући појединачан значај донетих конкретних арбитражних одлука или самог заступања идеје о арбитражном решавању спорова, најзначајнији допринос развоју арбитражног поступка у савременом смислу, дале су Хашке конференције мира.⁹⁷ На њима су учествовале многе, у то време, за одржање мира, значајне државе, захваљујући којима су донете Конвенције 1899. године и 1907. године.⁹⁸ Још 1899. године Русија је предложила усвајање обавезне

⁹⁵ Ibid, стр. 452-453.

⁹⁶ Више, М. Трајковић оп. цит., стр. 434.

⁹⁷ О „Међународним конференцијама мира“, В. В. Ferencz, Enforcing International Law - A Way to World Peace, A Documentary History and Analysis, Volume one, Oceana Publications, inc. London, Rome, New York, 1983, p. 36-39.

⁹⁸ О броју земаља које су учествовале на конференцијама, F. Colt de Wolf, General Synopsis of Treaties of Arbitration, Conciliation, Judicial Settlement, Security and Disarmament, Actually in Force Between Countries invited to the Disarmament Conference, Washington Carnegie Endowment for International Peace, Washington 1933, p.175.

арбитраже, за извесне случајеве, на пример, за сва питања о накнади штете, за тумачење међународних уговора. До самог оснивања ипак није дошло, а разлози који су утицали да се дугогодишња идеја не спроведе, били су наметнути од стране појединих држава. Разлог да се на првој Хашкој конференцији мира, одржаној 1899. године, не оснује Стални арбитражни суд, лежи у противљењу тадашње Немачке. Како се Немачка у том периоду спремила за рат, била је велики противник обавезног увођења ове институције у тада важеће међународно право. На Првој хашкој конференцији мира није могло да дође до усвајања обавезне арбитраже, јер су се одлуке доносиле на основу начела једногласности.

На другој Хашкој конференцији мира одржаној 1907. године, поново је био учињен још један покушај оснивања Сталног арбитражног суда.⁹⁹ Покушано је да се постигне споразум о увођењу обавезне арбитраже у Прву хашку конвенцију, али је покушај поново био без успеха. Ни том приликом није дошло до оснивања Сталног арбитражног суда, односно, није постојала сагласност држава око одређивања броја судија у таквом суду.¹⁰⁰ Ипак, делимичан успех је постигнут кад је у закључни акт Друге хашке конференције унета декларација у којој је наведено: „Једногласно се признаје начело обавезне арбитраже и изјављује да се извесни спорови, нарочито они који се односе на тумачење и примену међународних споразума, могу подвргавати обавезној арбитражи, без икаквих ограничења“. Декларација је значајна у њеном моралном, али не и у правном карактеру.

Иако није успело увођење обавезне арбитраже, на Првој хашкој конференцији установљен је Стални арбитражни суд са седиштем у Хагу.¹⁰¹ Поред тога, посебном конвенцијом предвиђен је поступак за мирно решавање спорова. Дакле, на Хашким конференцијама од 1899. године и од 1907. године донете су две Конвенције са истим називом.¹⁰² Обе уређују оснивање и рад

⁹⁹ Документа су доступна на интернет адреси <http://www.pca-cpa.org/>

¹⁰⁰ Постојало је неслагање тзв. малих и великих држава око броја судија, јер суд није могао да има број судија колико је у том моменту било држава које би биле чланице сталног арбитражног суда, а тзв. мале државе нису хтеле да пристану да се њихови представници бирају на одређени временски период, док би стални чланови били представници великих држава.

¹⁰¹ N. Blackaby, C. Partasides QC with A. Redfren, M. Hunter, Redfren and Hunter on International Arbitration, sixth edittion, Oxford, University Press, p. 55.

¹⁰² Више, C. D. Gray, оп. цит., p. 41-50, p. 69-81.

Сталног арбитражног суда, то су: 1) Конвенција о мирном решавању спорова од 29. јула 1899. године, 1899 Convention for the Pacific Settlement of International Disputes, и 2) Конвенција о мирном решавању спорова од 18. октобра 1907. године, 1907 Convention for the Pacific Settlement of International Disputes.¹⁰³

Историјски посматрано, за правно регулисање арбитражног решавања спорова међу државама, значај Хашких конвенција је непроцењив.¹⁰⁴ Донете конвенције су, поред других начина мирног решавања спорова,¹⁰⁵ директно допринеле примени арбитражног поступка као незаменљивог сегмента у већ развијеном систему мирног решавања спорова.¹⁰⁶ Доприноси Хашких конвенција, у даљем развоју и примени арбитраже, могу да се посматрају са два аспекта. Ако посматрамо залагања за обавезну арбитражу у споровима неполитичке природе, односно споровима који не дирају у „виталне интересе и националну част страна уговорница“, Конвенције нису успеле да наметну арбитражу као начин решавања спорова, с обзиром на то да је обраћање арбитражи остало факултативно. У таквој ситуацији, може се рећи да је постигнут компромис, јер је установљен Стални арбитражни суд.¹⁰⁷ Уколико посматрамо допринос у изградњи правног режима арбитраже, доприноси Хашких конвенција су много већи. Изграђен је систем резидуалних правила о арбитражном поступку чиме се постигла одређена стабилност у решавању спорова арбитражом.¹⁰⁸

¹⁰³ <http://www.pca-cpa.org>

¹⁰⁴ Хашке конвенције о мирном решавању спорова дају арбитражи централно место јер је чак 54 од укупно 97 чланова Конвенције из 1907. године посвећено арбитражи. У решења су уграђена и достигнућа доктрине међународног права, јер су Хашке конвенције пошле од пројеката о арбитражном поступку формулисаних крајем XIX века од стране Института за међународно право и Интерпарламентарне уније.

¹⁰⁵ Више, N. Ваг-Јаасов, The Institution of Inquiry under The Hague Convention of 1899, The Institution of Inquiry under The Hague Convention of 1907, The Handing of International Disputes by means of Inquiry, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1974, p. 20-44, p. 89-108.

¹⁰⁶ Б. Јанковић, оп. цит., стр. 290, L. Oppenheim, The Future of International Law, Oxford 1921, p. 6-7.

¹⁰⁷ Глава друга Хашке Конвенције из 1907. године регулише Стални арбитражни суд. Више, L. V. Sohn, International Arbitration in Historical Perspective: Past and Present, A. H. A. Soons, International Arbitration: past and prospects, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1990, p. 9-22.

¹⁰⁸ Више, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 539.

3.2 Арбитражно правосуђе након доношења Хашких конвенција

Одредбе донетих Хашких конвенција имале су незаменљив допринос и у међународном праву, односно, у међународној заједници уопште, конкретно, у међународним односима, у смислу даљег развоја арбитражног решавања спорова првенствено међу државама, а касније и међу другим субјектима међународног права и другим физичким и правним лицима. Својим јасним, прецизним одредбама којима прописују поступак, а затим и остављањем слободе уговарања странкама, као основно начело које доминира у регулативи Конвенције, директно су утицале да се још почетком двадесетог века, у периоду од 1907. године до Првог светског рата закључи око 70 двостраних уговора о арбитражи. После негативног искуства у међусобним односима и решавању спорова, које су многе државе имале из Првог светског рата, дошло је до развоја нових иницијатива у погледу прихватања арбитраже као начина решавања спорова, тако да су проистекли одређени резултати како на регионалном, тако и на ширем плану. За наведени период, у развоју арбитраже, запажено је да се поред закључивања билатералних уговора, значај арбитраже покушава да прошири и организованим, колективним напорима. То је био један од разлога да је у првим деценијама двадесетог века дошло и до покушаја стварања регионалних арбитража.¹⁰⁹

На овом месту, морамо да нагласимо да је и Друштво народа са своје стране, као међународна организација у то време од изузетног историјског значаја за развој међународне заједнице уопште, дало свој незаменљиви историјски допринос и значајну подршку развоју арбитраже. Поред оснивања Сталног суда међународне правде, у оквиру ове организације, 26. септембра 1928. године усвојен је и Генерални акт о мирном решавању спорова у коме су унете одредбе о арбитражи међу државама, чиме се подстицало даље ширење арбитраже. Генералним актом нису уведена нова средства, већ је извршена кодификација постојећих правила, посебно у вези са арбитражом. Овај колективни уговор, који се често назива и Генерални арбитражни акт, требало је да послужи државама као

¹⁰⁹ Тако се уговором пет централно америчких држава 1923. године оснива Међународни централноамерички трибунал за решавање свих спорова између држава, који не могу да се реше дипломатским путем. Такође, 1929. године склапа се и Међуамерички арбитражни уговор, који обавезује државе - потписнице да своје спорове међународног карактера износе на решавање арбитражном трибуналу. О овоме, С. Аврамов, М. Крећа, оп. цит., стр. 539-540.

модел за решавање спорова са циљем да се сваки спор у крајњем случају може подврћи арбитражи. По својој правној природи то је акт супсидијарног карактера, који се примењује само ако се стране не споразумеју да спор реше на други начин. Према члану 17. Акта, спорови у којима се оспорава неко правило Акта, износе се на решавање пред Стални суд међународне правде, уколико странке, претходно, не успеју да се договоре да спор реше арбитражом. Странке могу да користе три различита поступка:

- а) претходно мирење које је обавезно за политичке, а факултативно је за правне спорове,
- б) судски поступак пред Сталним судом међународне правде за спорове правне природе уколико се стране не споразумеју да спор реше пред арбитражом,
- в) арбитражни суд од пет чланова за спорове политичке природе.

Странама је остављена пуна слобода да се обавезу на сва три поступка или на било који од њих, па су због такве могућности Генерални акт до Другог светског рата прихватиле 23 државе.¹¹⁰

Након донетих Хашких конвенција, између два светска рата интересовање држава за арбитражу је расло. За тај период, карактеристично је, да је закључено неколико стотина арбитражних уговора и уговора са арбитражном клаузулом.

После Другог светског рата, за развој арбитраже на универзалном плану, значајна је активност Уједињених нација. Када говоримо о доприносу УН у циљу развоја арбитраже, можемо да запазимо да су се УН бавиле овим питањем у два правца и то кроз измене Генералног акта о мирном решавању спорова и кроз кодификацију правила о арбитражном поступку.¹¹¹ Са једне стране, покушано је да се у систем УН формално укључе одредбе Генералног акта који је чинио саставни део система Друштва народа, тако што је резолуцијом Генералне скупштине (268 А/III) усвојен Генерални акт, не дирајући у његов садржај.¹¹²

¹¹⁰ J. Andrassy, оп. цит., стр. 247.

¹¹¹ О кодификацији у међународном праву, видети С. Ђорђевић, Кодификација међународног права, Архив за правне и друштвене науке 1-3/1996, Београд, стр. 193-202.

¹¹² По резолуцији, Генерални акт се примењује само у односима међу државама које су му приступиле и ни на који начин не дира у права уговорница Акта од 1928. године, али, био је изузетно слаб одзив држава, јер је акт потписало само шест држава. Тиме је први задатак остварен, односно, усвојен је ревидирани текст Акта, резолуцијом Генералне скупштине УН од 28. априла 1949. године. Његова садржина остала је у основи иста, осим што је упућивање на Друштво народа

Са друге стране, у жељи да кодификује правила у вези арбитражног поступка, УН су повериле Комисији УН за међународно право да припреми правила о арбитражном поступку.¹¹³ На основу извештаја специјалног известиоца Села (Scelle),¹¹⁴ Комисија је припремила Нацрт конвенције о арбитражној процедури.¹¹⁵ Нацрт је представљао јединствену комбинацију елемената кодификације и прогресивног развоја арбитражног поступка. Прогресивни развој се огледао у признању надлежности Међународног суда правде у арбитражном поступку.¹¹⁶ Ипак, до усвајања конвенције није дошло.

и Стални суд међународне правде, који су у међувремену престали да постоје, замењено Организацијом уједињених нација и Међународним судом правде. Тако ревидирани Акт ступио је на снагу 1950. године, али је до данас њему приступило много мањи број држава него уочи Другог светског рата.

¹¹³ Комисија УН за међународно право је поднела коначни нацрт Генералној Скупштини УН. М. Крећа, М. Ристић, Извори Међународног јавног права, Савремена администрација, Београд, 1985, стр. 48.

¹¹⁴ О проблемима које је истакао извештај Сел, видети S. Rosenne, *Nova et vetera iuris gentium, Interventiones in the International Court of Justice*, Publications of the Institute for Public, International Law of the University of Utrecht, Series A., Modern International Law, Number 17, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1992, p. 9-10.

¹¹⁵ „Државе су вољне да и даље имају на располагању више средстава за мирно решавање спорова, конкретно, арбитражу - изгледа чак и са досадашњом процедуром и, посебно, међународно судство у облику Међународног суда правде. Покушај учињен у Пројекту Конвенције значи, истиче се с њихове стране, негирање традиционалне поделе на међународну арбитражу и стално међународно судско регулисање. Прецизно речено, арбитражна процедура, с обзиром на овакво решавање арбитраже, представља, по њиховом схватању, прелаз од класичног схватања међународне арбитраже ка сталном обавезном судском регулисању, са тенденцијом изједначавања ове две установе. На тај начин, - њихов је закључак - Пројектом конвенције се занемарује принцип аутономије воље странака, што је битан елемент класичног облика арбитраже. Коначно, на Тринаестом редовном заседању Генералне скупштине Организације уједињених нација усвојен је Нацрт Модела правила арбитражног поступка и препоручено је државама чланицама да се њиме користе у свом међународноправном саобраћају.“ Б. Јанковић, оп. цит., стр. 294.

¹¹⁶ Надлежност је била релативно широка, заснивала се на овлашћењу Међународног суда правде да, у случају одсуства споразума странака о постојању спора или о природи спора, доноси мериторне одлуке, да одређује привремене мере до конституисања арбитраже, да има овлашћења да, под извесним условима, ревидира или поништи одлуку арбитраже. Нацрт је у суштини садржавао нове предлоге који су могли да утичу на основне карактеристике арбитраже и да доведу до њеног ублажавања. Више, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 540.

Развој арбитражног поступка као једног од мирног начина решавања спорова може да се прати и кроз настанак и даље усавршавање правила донетих од стране Комисије Уједињених нација за међународно трговинско право, UNCITRAL.¹¹⁷ Наиме, полазећи од чињенице да неусклађени унутрашњи прописи држава, који регулишу међународну трговину, су кочили даљи ток и развој те трговине, Генерална скупштина УН је основала UNCITRAL са задатком да изналази решења за постојеће проблеме. Комисија је почела да ради на прогресивној хармонизацији и унификацији међународног трговинског права, као неодвојивог дела међународног јавног права.¹¹⁸ Током свог рада, Комисија је препознала значај арбитраже као метода решавања спорова проистеклих из међународних трговинских односа.¹¹⁹ Тако су Арбитражна правила UNCITRAL-а први пут донета 1976. године, под окриљем Уједињених нација, Резолуцијом Генералне скупштине ОУН.¹²⁰ Резолуцијом је препоручена примена правила UNCITRAL-а у решавању спорова из међународних трговинских односа, а посебно упућивањем на њихову примену у трговинским уговорима.¹²¹ Представљала су најпотпунија и најприхватљивија правила у области за коју су донета.¹²² Генерална скупштина је позвала Генералног Секретара УН да обезбеди

¹¹⁷ United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL, је основан 1966. године Резолуцијом Генералне Скупштине ОУН, Resolution 2205 of the General Assembly dated Dec. 17, 1966. Чланице Комисије су државе, а циљ Комисије је да припрема и промовише нове конвенције, законе и кодификације из области међународне трговине, царине и пословне праксе уопште. Комисија уско сарађује са United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD, и другим међународним организацијама, које се баве привредним и правним питањима. Више, S. M. Schwebel, *The UNCITRAL Rules and Model Law, International Arbitration: Three Salient Problems*, University of Cambridge research centre for International Law, Hersch Lauterpacht memorial lectures, Cambridge, Grotius Publications Limited, 1987, p. 16-18.

¹¹⁸ Више, Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 426.

¹¹⁹ Више, видети А. Redfren, M. Hunter, M. Smith, *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, second edition, London, Sweet & Maxwell, 1991, p. 2-8.

¹²⁰ Специјална Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација на 31.-ом редовном заседању у Њујорку, 15. 12. 1976. године. О томе, М. Трајковић, оп. цит., стр. 204-205.

¹²¹ Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 59.

¹²² Доносећи их, Генерална скупштина ОУН је изразила уверење да ће ова правила за ad hoc арбитражу бити прихватљива за земље са различитим правним, друштвеним и економским системом, као и да ће допринети развоју складних међународних економских односа. Првенствено

најширу могућу дистрибуцију арбитражних правила. Донета правила прате Модел клаузуле за арбитражне поступке, Model Clause for PCA Services under the UNCITRAL Arbitration Rules.¹²³

Када говоримо о арбитражним поступцима који су покретани пред Судом као институцијом, морамо да истакнемо да је покретање спорова пред Судом било различито заступљено. Од почетног активног рада Суда, у једном периоду, дошло је до изузетно слабог обраћања странака Суду. Најпре су то биле државе које су скоро у потпуности изгубиле интересовање за изношење својих спорова пред Судом као институцијом. Нешто је морало хитно да се предузме, тако да је прво реаговао Генерални секретар Суда. „У данашње време, вероватно и због постојања Међународног суда, арбитража не показује онај напредак који се могао очекивати. У тој ситуацији, Генерални секретар Сталног арбитражног суда 1960. године упућује писмо свим потписницима Хашке конвенције и скреће им пажњу на извесне предности које арбитраже поседују - пре свега где државе оклевају да иду: пред Међународни суд. Међу тим предностима наводи: веће поверење које стране могу да имају у арбитражни трибунал (већ због тога што могу да утичу на његов састав); могућност доношења одлуке *ex aequo et bono* за спорове са политичким импликацијама и краће време које је потребно да би се одлука донела.“¹²⁴ То је био један од разлога да се и Уједињене нације заинтересују да се нешто предузме да би се активност Суда у решавању спорова, првенствено међу државама, а затим и међу осталим странкама, повећала. Након прокламовања „декаде међународног права“ 1989. године од стране Генералне скупштине Уједињених нација, долази и до оживљавања рада Суда. То су били кључни разлози да се у периоду од 1992. до 2011. године и Стални арбитражни суд

су била намењена *ad hoc* арбитражама, али су се временом због својих предности наметнула и институционалним арбитражама. Израђена су на основу дугогодишње праксе и рада међународних трговинских арбитража и усвојена на њеном деветом заседању. Службени записници Генералне скупштине, Тридесет прво зеседње, Додатак бр. 17 (A/31/17), глава V, део Ц.

¹²³ О модел клаузулама, видети Н. Smit, V. Pechota, A Chart Comparing International Commercial Arbitration Rules, Smit's Guides to International Arbitration, Juris Publishing, Sweet & Maxwell, 1998, p. 1-6.

¹²⁴ О. Рачић, Арбитража у међународном јавном праву, Југословенска ревија за међународно право, број 1-2, 1998, стр. 38-59, стр. 40.

ангажује и сам допринесе повећању улоге Суда у систему мирног решавања спорова у међународној заједници, независно од врсте спора или учесника у поступку.¹²⁵ Резултат повећане активности Суда огледало се у усвајању новог сета факултативних правила поступка који се воде пред Судом. У кратком периоду, од неколико година, Суд је временом донео низ правила поступка, која су посебно регулисала поступке у зависности од странака које су покретале спорове. Правила се односе на различите субјекте између којих је настао спор. У суштини, у питању су правила која су изборна, слободно изабрана међу странкама, у сваком случају, необавезна су. Странке које су у спору самостално одлучују о њиховој примени.

Да закључимо, у историјском развоју арбитраже, као начина решавања спорова мирним путем, чињени су напори да се арбитражни поступак, у односу на поступак пред судом, развије као равноправни начин решавања спорова међу странкама. У дугогодишњим, многобројним покушајима, некада је успех у погледу афирмисања арбитраже био мањи, некада већи, али свакако је остварен основни циљ, а то је да је арбитража заузела своје значајно место у систему мирног начина решавања спорова у међународном правном поретку заступљеном у међународној заједници.

4. ВРСТЕ АРБИТРАЖА

Ако говоримо о врстама арбитраже, стране које су у спору, определиће се за арбитражу у складу са правним оквирима који се намећу међународним инструментима.¹²⁶ У правној теорији и пракси заступљени су различити критеријуми за класификовање арбитража, јер не постоји јединствени арбитражни поступак који би могао да се води у сваком конкретном предмету. Даље, у правној литератури, као посебан појам, помиње се и „обавезна арбитража“ која се

¹²⁵ Хронолошки посматрано, прво су 1992. године донета Факултативна правила за арбитраже у споровима између две државе. Следеће године, 1993., усвојена су Факултативна правила за арбитраже у споровима између две стране од којих је само једна држава. Даље, 1996. године усвојена су Факултативна правила за арбитраже које укључују међународне организације и државе, Факултативна правила за арбитраже између међународних организација и приватних странака и Факултативна правила за све врсте спорова.

¹²⁶ J. G. Merrills, *International Dispute Settlement, Modern Legal Studies*, London, Sweet & Maxwell, 1984, p. 70-73.

означава као изабрано тело, посебан форум, којем су стране у спору дужне да повере свој спор ради решавања.¹²⁷ Ипак, када желимо да говоримо о различитој подели арбитража, морамо да нагласимо да је свака подела условна, с обзиром да су поједине врсте арбитража међусобно испреплетене и не могу да се одвоје. Као пример, можемо да наведемо, арбитража између држава може да буде или *ad hoc* арбитража или да се одвија пред неком институционалном арбитражом, док може да се води пред арбитром појединцем или пред арбитражним већем. Тако, можемо да правимо разлику између арбитража у зависности од карактера странака које учествују у спору, као што су државе, међународне организације, правна лица, итд.¹²⁸ Такође, можемо да правимо разлику у зависности од сталности организације, између инокосне и колегијалне арбитраже. Наведеној подели треба додати и поделу на факултативну и обавезну арбитражу. С обзиром на њену специфичност и значај, морамо да издвојимо и арбитражу у праву мора, као и посебну арбитражу у праву мора.

4.1 Арбитраже у зависности од карактера странака које учествују у спору

Полазећи од констатације да у савремено време арбитражни поступак могу да воде сви субјекти међународног права, подела арбитража према карактеру странака би била неограничена. То је био разлог да смо овде прво пошли од чињенице да су државе биле прве и једине странке које су се појављивале пред Сталним арбитражним судом од његовог оснивања 1899. године до 1935. године, као и чињенице да државе имају посебан значај у структури међународне заједнице. Зато смо издвојили као посебну групу арбитража, арбитражу између држава. Такође, због свог спецификаума, у сваком погледу, у смислу самог

¹²⁷ У данашње време неки међународни уговори предвиђају обавезну арбитражу, али само за нека мање важна питања. Тако је, поред осталог, Конвенцијом УН о праву мора (1982) предвиђена обавезна арбитража, али само за решавање мање важних спорова, о чему ће касније бити више речи.

¹²⁸ Више, L. J. Bouchez, *The Prospects for International Arbitration: Disputes between States and Private Enterprises*, A. H. A. Soons, *International Arbitration: past and prospects*, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1990, p. 109-153.

настанка, састава, развоја, правила поступка, издвојили смо и Иранско-америчку арбитражу.

4.1.1 Арбитража између држава

Ова врста арбитраже је врло заступљена у међународној арбитражној пракси.¹²⁹ Арбитража између држава дефинише се као начин мирног решавања међународних спорова, а који се састоји у изношењу спора пред арбитра, које су стране, споразумно изабрале. Као арбитра, могу да се појаве или арбитар појединац или колегијални орган, арбитражно веће. У прошлости су то били, нарочито, угледни владар треће државе, највиши свештеник и сл.¹³⁰ Формирање међудржавних арбитража, односно арбитража са државама као странкама у спору, могуће је на више начина.¹³¹ Један је кад је формирање арбитраже предвиђено неким билатералним споразумом између држава у питању, без обзира на предмет регулисања у споразуму. На пример уговор о сарадњи у области спољне трговине, уговор о међународном инвестирању, уговор о ваздушном саобраћају итд. Једна клаузула таквог уговора, одређује да се у случају спора у вези са реализацијом споразума формира заједничка арбитража, састављена од представника обе државе и председника кога странке заједнички одређују, односно кога именује неко међународно тело ако стране не могу да се договоре о томе. У садашње време, уобичајено је да државе које имају развијену међусобну сарадњу имају закључене многобројне такве споразуме.¹³² Уколико сарадња међу државама

¹²⁹ Више, М. Бартош, Међународно право, Стенографске белешке са предавања на новинарској и дипломатској високој школи у Београду, Београд, 1951, стр. 353-357, Трајковић, оп. цит., стр. 56 и даље, М. С. W Pinto, *The Prospects for International Arbitration: Inter-State Disputes*, А. Н. А. Soons, *International Arbitration: Past and Prospects*, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1990, р. 63-99. L. J. Bouchez, *The Prospects for International Arbitration: Disputes between States and Private Enterprises*, А. Н. А. Soons, *International Arbitration: Past and Prospects*, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1990, р. 109-153.

¹³⁰ Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 60.

¹³¹ Више, В. Audit, *Transnational Arbitration and State Contracts: Findings and Prospects*, Hague Academy of International Law Centre for Studies and Research in International Law and International Relations, Dordrecht/Boston/Lancaster, 1987, р. 77-129.

¹³² Примери су и споразуми које је закључивала и закључује наша држава, са јасном арбитражном клаузулом и роком у коме арбитражна комисија треба да се формира, као што је, на пример, Споразум о сарадњи у ваздушном саобраћају са Савезном републиком Немачком, од 10. априла

добро функционише, арбитражне клаузуле из двостраних уговора неће се ни активирати. Међутим, постоје и ситуације када се арбитражне комисије формирају и састају у намери да својим посредовањем или одлучивањем превазиђу неки неспоразум или проблем и тако омогуће наставак успешне сарадње. Арбитражне комисије из билатералних споразума углавном немају утврђене процедуре или их касније саме утврђују, али могу да користе и друга арбитражна искуства. Такве арбитраже су по својој природи *ad hoc* арбитраже, које само изузетно прерастају у сталне арбитраже за решавање спорних односа између две земље, као што је то био случај са Иранско-америчком арбитражом.

Други пример формирања међудржавне арбитраже је када се по већ насталом спору формира *ad hoc* арбитража која је састављена по наведеном критеријуму, односно, активног и равноправног учешћа страна уговорница, са председником као представником неке треће земље. *Ad hoc* међудржавне арбитраже настају када порекло неког спора није у уговору и најчешће су то гранични инциденти, а може да буде и било које друго недозвољено понашање једне земље, као што је грубо кршење мултилатералних или билатералних споразума или било ког другог облика међународног права.¹³³

1957. године. Споразум у члану 18. предвиђа отказни рок од три месеца, односно именовање председника арбитражне комисије од стране Међународног суда правде уколико стране уговорнице у одређеном року не успеју да се саме договоре о томе, односно да реше евентуални спор. Такође, „Уговор о уређењу узајамних правних односа између Југославије и Чехословачке од 17. марта 1923. године, или Уговор о трговини између Југославије и Швајцарске од 27. септембра 1948. године; затим Споразум о узајамном признавању и извршењу судских одлука између Југославије и Грчке од 18. јуна 1959. године; Конвенција о трговини и пловидби између Југославије и Италије од 31. марта 1955. године, Споразум о узајамном признавању и извршењу одлука изабраних судова у трговачким предметима између Југославије и Аустрије од 28. марта 1960. године итд.“ Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 57-58.

¹³³ У дугогодишњој историји развоја међународних односа, наилазимо на значајан број примера таквих арбитража, а нарочито из XIX или почетком XX века, пре формирања сталних специјализованих међународних тела или светских организација у појединим областима, које понекад саме арбитражу код решавања ових проблема. На пример: Уједињене нације код питања међународне безбедности и мира, Светска трговинска организација код непоштовања лојалне конкуренције и фер понашања у међународној трговини, Међународна организација цивилног ваздухопловства - ИСАО код отмица ваздухоплова и уопште питања безбедности ваздушног

4.1.2 Иранско-америчка арбитража

Иранско-америчка арбитража је била створена ради решавања спорних трговинских односа између две земље. Специфичност је у томе што су две стране договорно прихватиле да у арбитражном поступку користе UNCITRAL-ова правила, намењена ad hoc међународним трговинским арбитражама.¹³⁴ Арбитража је основана 1981. године, поводом имовинских потраживања („The Iran-United States Claims Tribunal“), као дела аранжмана између две земље. Предмет је био ослобађање америчких талаца у Ирану и, за узврат томе, ослобађање иранске имовине у Америци, „замрзнуте“ америчким судским одлукама. Арбитража је решавала одређена питања међународног јавног права из односа две земље, али и питања везана за национализацију, као и чисто трговачка питања из међународних трансакција, у којима су две земље учествовале. Арбитража је у периоду 1981-1982. године заседала у Палати мира у Хагу и користила услуге Генералног секретара и службе Сталног арбитражног суда. Од марта 1992. године има своју зграду у Хагу, свог Генералног секретара и службу за превођење и помоћ странкама у спору. Поред тога што користи UNCITRAL-ова правила, специфична

саобраћаја између земаља - чланица, Светска организација за интелектуалну својину - WIPO код кршења ауторских и сличних права, итд. М. Трајковић, оп. цит., стр. 59-60.

¹³⁴ О специфичностима ове арбитраже и њеној пракси, видети: G. H. Aldrich, *The Jurisprudence of the Iran-United States Claims Tribunal*, Clarendon Press - Oxford, 1996, G. H. Aldrich, *Iran-United States Claims Tribunal, The Permanent Court of Arbitration: International Arbitration and Dispute Resolution, Summaries of Awards Settlement Agreements and Reports*, P. Hamilton, H. C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1999, p. 206-245, K. H. Ameli, *Iran-United States Claims Tribunal, The Permanent Court of Arbitration: International Arbitration and Dispute Resolution, Summaries of Awards Settlement Agreements and Reports*, P. Hamilton, H.C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1999, p. 246-270, I. I Dore, *The UNCITRAL Framework for Arbitration in Contemporary Perspective*, Graham & Trotman, Martinus Nijhoff, Member of the Wolter Klower Academic Publishers London/Dordrecht/Boston, 1993, p. 52-98, H. v. Mangoldt, *Arbitration and Conciliation, Judicial Settlement of International Disputes International Court of Justice, Other Courts and Tribunals Arbitration and Conciliation, An International Symposium*, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Springer Verlag Berlin Heidelberg New York, 1974, p. 343-383, L. B. Sohn, *The Iran-United States Claims Tribunal: Jurisprudential Contributions to the Development of International Law*, The Iran-United States Claims Tribunal 1981-1983, Seventh Sokol Colloquium, Edited by R. B. Lillich, University Press of Virginia, Charlottesville, 1984, p. 92-103.

је и по томе што објављује своје пресуде. Састављена је од девет арбитра, од којих по три именују странке, а три арбитра се одређују по правилима UNCITRAL-а. Арбитража се састоји од три тела која одлучују тако што се прво решавају међународно јавна питања, уз стално тумачење Алжирске декларације, као основног правног извора, на основу кога је основана арбитража и цео америчко-ирански аранжман утемељен. Друга два арбитражна тела решавају трговачке спорове између две државе, на основу исте декларације.¹³⁵

4.2 Пригодна - ad hoc и стална - институционална арбитража

Иако теорија и дугогодишња пракса међународног арбитражног права познају бројне класификације арбитраже, ипак је најпознатија и најважнија подела према начину организовања или трајности арбитражног органа на пригодне - ad hoc и сталне - институционалне арбитраже.¹³⁶

Уколико се стране сложе, у вези са сваким спорним правним питањем, може да се формира пригодна - ad hoc арбитража, ради решавања једног одређеног, конкретног спора и након донете одлуке, арбитража се распушта. За ad hoc арбитраже је карактеристично да престају са радом оног момента када одлуче о спору о коме су решавале. Што се тиче саме организације, правила поступка и осталих питања која се појављују у току рада ad hoc арбитраже, све је препуштено вољи странака.

Мада увек постоји могућност да се прибегне формирању ad hoc арбитраже, за конкретан предмет, ипак је све већи број различитих врста институционалних арбитража. Ту се, пре свега, мисли на Стални арбитражни суд, али и на разне друге сталне, институционалне арбитраже. Временом, образован је читав низ специјализованих институционалних арбитража, где се место, улога и значај појединих арбитража међусобно веома разликују, али које, све заједно, доприносе заокруживању слике о међународним арбитражама.¹³⁷ За разлику од ad hoc

¹³⁵ Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 59.

¹³⁶ Више, З. Радивојевић, Међународна арбитража, Институт за упоредно право, Београд, 2009, стр.123-160, стр.126-127.

¹³⁷ На пример, Суд за мирње и арбитражу у оквиру OEBS-а, Међународни арбитражни суд, International Court of Arbitration www.iccwbo.org/court/arbitration, Међународни суд за арбитражу и мирње у области животне средине, International Court of Environmental Arbitration and Conciliation

арбитраже, институционална арбитража се образује на неодређено време ради решавања неодређеног броја спорова. Дакле, институционалне међународне арбитраже су сталне, односно перманентне, са устаљеним правилима поступка и одређеним административним апаратом.¹³⁸ У литератури се за одређене институционалне међународне арбитраже наводи да могу да буду затвореног и отвореног типа.¹³⁹

Институционална арбитража може да се појави у два облика: заједно са пригодном арбитражом или самостално као стална арбитража. Када се појављује заједно са пригодном арбитражом, у том случају, унапред се одређује могући састав арбитражног суда, али се за сваки конкретан спор образује *ad hoc* арбитража. Најбољи пример је Стални арбитражни суд са седиштем у Хагу који је установљен на Првој хашкој конференцији мира одржаној 1899. године.¹⁴⁰ Перманентним радом сталних арбитража, временом, формирала се арбитражна пракса од одлука које су донете пред тим институцијама. На тај начин, свако

www.iceac.sarenet.es, Суд за арбитражу у спорту, The Court of Arbitration for Sport www.tas-cas.org, разне арбитраже и слична институционализована тела за решавање финансијских спорова, међународне трговинске арбитраже и др. Чињеница је да међу овим арбитражама постоје велике разлике које су условљене природом спорова који се испред њих износе, али сви имају више или мање изражене међународноправне елементе. Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 62.

¹³⁸ Број сталних међународних арбитража у данашње време је у константном порасту, као резултат све веће интернационализације и глобализације привредног живота и међусобне трговине. Познате и признате сталне међународне арбитраже су: Париска арбитража, Лондонска арбитража, Америчка арбитража, Циришка арбитража, Стокхолмска арбитража, Московска арбитража, и др.

¹³⁹ Институционалне међународне арбитраже затвореног типа решавају трговинске спорове у којима је једна од страна у спору чланица организације или удружења која су основале ту арбитражу. Институционалне међународне арбитраже отвореног типа решавају трговинске спорове у којима једна од страна у спору не мора да буде чланица организације или удружења које су основале ту арбитражу. Више о томе, Г. Кнежевић - В. Павић, оп. цит., стр. 25.

¹⁴⁰ О Сталном арбитражном суду, више, К. Seide, *A Dictionary of Arbitration and its Terms, Labor, Commercial, International; A Concise Encyclopedia of Peaceful Dispute Settlement*, Oceana Publications, inc., Dobbs Ferry, New York, 1970, p. 177, S. Rosenne, *The World Court, What it is and how it works*, Fifth Completely revised edition, *Legal Aspect of International Organization*, volume 16, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1994, p. 8-12, H. Smit, V. Pechota, *Arbitration Rules issued by International Institutions*, Parker School Guides to International Arbitration, Juris Publishing, Sweet & Maxwell, 1997, p. 229-230, J. W. Foster, *Arbitration and the Hague Court, Historical Review*, Boston and New York 1904, p. 58-78.

заинтересовано лице може да буде упознато са начином одлучивања пред конкретном арбитражом, а што је значајно за странке које желе да се обрате одређеној институционалној арбитражи.

По врсти спорова, институционалне арбитраже могу да се деле и на опште и специјализоване арбитраже.¹⁴¹ Опште арбитраже, као облик институционалних арбитража, решавају све врсте спорова без обзира на специфичност и предмет спора. Специјализоване арбитраже су облик институционалних арбитража у којима се решавају спорови у вези са прометом или пословањем одређеним производима односно стварима или се решавају спорови на посебним робним тржиштима. Предност ових арбитража се огледа у томе, што, у њима учествују као арбитри специјалисти за одређене спорове.¹⁴² Закључујемо, досадашња арбитражна пракса је указала на чињеницу да се институционалне арбитраже модернизују и прилагођавају новим, савременим потребама међународног живота, да се отварају и за сасвим нове врсте спорова и нове, могуће, стране у спору. Тако, са већ постојећим арбитражама, истовремено, паралелно, настају и сасвим нове арбитраже, посебно оне које су специјализоване за одређене врсте питања.¹⁴³

4.3 Инокосне и колегијалне арбитраже

У зависности да ли арбитражу чини један или више арбитрара, разликујемо инокосну и колегијалну арбитражу.¹⁴⁴ Ако се ради о инокосној арбитражи, тада ће

¹⁴¹ Пример је Међународни суд за арбитражу и концилијацију у области заштите животне средине, The International Court of Environmental Arbitration and Conciliation (ICEAC). Више, Н. Петрушић, Решавање еколошких спорова пред Међународним судом за арбитражу и концилијацију у области заштите животне средине, Правни живот, бр. 9/2004, стр. 423-442.

¹⁴² Најчешћи облик специјализованих арбитража су интерне арбитраже светских и националних удружења, које окупљају организације производње и трговине одређених роба, као што је, на пример, Стална арбитража при Удружењу за промет житарицама и сточном храном, GAFTA - Grain and Feed Trade Association, Лондонска берза метала, London Metal Exchange, Трговинска федерација кафе, Coffee Trade Association, Удружење за шећер, Sugar Association, Удружење брокера чаја, Tea Broker's Association и др. Више, А. Радованов, оп. цит., стр. 33-36.

¹⁴³ Више, Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 62.

¹⁴⁴ Више, З. Радивојевић, оп. цит., стр. 129 -131.

покренути спор да решава арбитар појединац кога су странке изабрале.¹⁴⁵ У прошлости, као арбитри, појављивале су се треће државе, али и истакнути појединци.¹⁴⁶ Временом, оваква пракса се постепено мењала. Ипак, Хашка конвенција из 1907. године прописује да шеф државе може да поступа као арбитар.¹⁴⁷

Колегијалну арбитражу састављају странке, али по одређеним правилима. Када говоримо о колегијалној арбитражи, странке имају могућност и да се обрете некој већ постојећој институцији. Облик ове арбитраже представљале су мешовите комисије које су биле образоване од стране представника страна у спору.¹⁴⁸ Касније се формирају комисије са непарним бројем чланова, од којих један увек буде држављанин треће државе.¹⁴⁹

4.4 Факултативна и обавезна арбитража

С обзиром на основ за успостављање надлежности, односно, према томе

¹⁴⁵ С обзиром да је понекад примарни интерес странака брзина решавања конкретног спора, оне ће се одредити за арбитра појединца из тог разлога, односно, да не чекају да се формира арбитражно веће.

¹⁴⁶ Нпр: Немачки цар - у спору између Велике Британије и САД око Архипелага Сан Хуан 1872., председник Француске Републике - у спору између Енглеске и Португала 1875., Руски цар - у спору између Француске и Холандије 1891., Шпанска краљица - у спору између Колумбије и Венецуеле 1891., енглески краљ - у спору између Аргентине и Чилеа 1902., председник Аргентине - у спору између Боливије и Перуа 1909. и др. Арбитраже угледних појединаца, за које су у многим случајевима по потребама радили читави тимови експерата, јављале су се, али ређе, и у новије време - нпр. арбитражна пресуда Британске краљице Елизабете II, Elyzabeth II у спору између Аргентине и Чилеа, Argentina - Chile Frontier Case, 1966. Арбитражу је познавао и Рапалски уговор између Италије и Југославије (1920), који је у чл. 5 предвиђао да ће се, ако буде потребно, у улози арбитра појавити председник Швајцарске.“ Више, Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 61.

¹⁴⁷ Више, Б. М. Јанковић, З. Радивојевић, оп. цит., стр. 394.

¹⁴⁸ Од спора „Алабама“ државе се у поступку арбитраже, углавном, обраћају: а) или мешовитим комисијама састављеним од по једног или два национална члана, тј. личности које именују странке у спору (ови чланови решавају у првој инстанци) и трећег или петог члана кога странке бирају заједнички (арбитар) коме се случај подноси на конкретну одлуку ако се национални чланови не споразумеју; б) или суду састављеном од три или пет чланова који доносе одлуке већинским гласањем. М. Трајковић оп. цит., стр. 334.

¹⁴⁹ Више, Б. М. Јанковић, З. Радивојевић, оп. цит., стр. 395.

када је у односу на тренутак настанка спора преузета обавеза да се прибегне арбитражи, заступљене су факултативне и обавезне арбитраже.¹⁵⁰

О факултативној арбитражи говоримо када се ради о ситуацији да су се стране међусобно обавезале да ће за свој, већ настали спор, да се обрате арбитражи. Значи, у моменту настанка спора, није постојала обавеза странака да приступе арбитражи. Да би до покретања спора пред неком арбитражом заиста и дошло, услов је да странке закључе компромис или посебан споразум.

Обавезна арбитража постоји у ситуацији када су се странке унапред, пре настанка конкретног спора обавезале да прибегну арбитражи. Значи, уколико настане спор, требало би да већ постоји раније уговорена обавеза странака да се обрате арбитражи. Та, раније уговорена, обавеза странака може да настане на два начина: уношењем клаузуле у неки уговор или закључењем посебног арбитражног уговора. Компромисна (арбитражна) клаузула се испољава у облику специјалне одредбе која предвиђа да ће се евентуални спорови о примени или тумачењу уговора решавати путем арбитраже. Посебан арбитражни уговор садржи обавезу страна уговорница да одређене врсте будућих спорова подвргну арбитражном решавању.

4.5 Арбитража и посебна арбитража у праву мора

Опште је позната чињеница да је наша планета око три четвртине своје површине прекривена морима и океанима. Сама та чињеница, заузимања толиког пространства, намеће неопходност да се укратко прикаже значај постојања мора и океана, као и правног регулисања ове области са аспекта опстанка и даљег развоја међународне заједнице, међународног поретка, као и човечанства уопште. Такође, познато је и да обалне државе, по самом свом положају, имају одређена, међународно призната права. Међу осталима, имају право да у свом економском појасу утврђују количине допуштеног улова живих морских богатстава. Призната права увек прате и одређене обавезе, као што је, примера ради, да је држава

¹⁵⁰ Више, З. Радивојевић, оп. цит., стр., 127-129.

порекала анадромних врста риба, тј. држава у чијим се рекама стварају залихе анадромних риба, првенствено одговорна за те залихе.¹⁵¹

Говорећи уопштено, без постојања мора и океана, не би ни могло да буде живота на планети Земљи.¹⁵² Посебно се мора нагласити да су мора и океани и непресушан извор здравља људи.¹⁵³ Даље, „садашњи брзи напредак технике довео је до сазнања да ће у будућности светска економија умногоме зависити од мора.“¹⁵⁴ Наиме, испод континенталних плоча налазе се богата налазишта нафте и природног гаса, тако да, према открићима научника, светске потребе за овим енергентима, моћи ће да се задовоље из богатих налазишта у морима и океанима, још више хиљада година.¹⁵⁵ Поред осталог, за међународну привреду и економију, море је још увек најекономичнији пут глобалног транспорта. Све те чињенице говоре какав значај мора и океани имају у погледу потенцијалних извора енергије, хране, даљег развоја саобраћаја. Закључујемо, опстанак човечанства незамислив је без постојећих морских ресурса.

Са правног аспекта, историјски посматрано, у току самог развоја међународног права мора и његове међународноправне заштите, као и у другим сегментима међународног јавног права, запажено је постојање сталног сукоба супротстављених тенденција у погледу развоја поморског права, и то са једне стране тенденција ка обезбеђењу слободе мора за све, а са друге, проширење власти држава над морским просторима.¹⁵⁶ Таква ситуација, где постоји подједнака заступљеност две потпуно различите тенденције, неминовно доводи

¹⁵¹ Врсте риба које мигрирају, селице, живот проводе у мору, а ради мрешћења се примичу обалама и залазе у слатке копнене воде. Као најважнији представник, наводи се лосос. Више, Даворин Рудолф, Енциклопедијски рјечник Међународног права мора, Сплит, 1989, стр. 19-20.

¹⁵² Више, М. В. Shaefar, R. Revel, Природни извори, Морски извори, Вук Караџић, Београд, 1967.

¹⁵³ Још је Хипократ тврдио да су приморска места здрава. О значају мора у том смислу, Море као извор здравља, Р. Фери, Библиотека Јадранске страже, свеска 5, Сплит, 1928.

¹⁵⁴ М. Милић, Ново право мора и преображај међународног права, ЈРМП, бр.1-2, Београд, 1975., стр. 154.

¹⁵⁵ О многим природним, неисцрпним богатствима, као и потенцијалима мора, видети, М. Крећа, Право мора, Научно истраживање мора и пренос поморске технологије, Научна књига, Београд, 1990.

¹⁵⁶ W. E. Butler, State Practice and the Development of the International Law of the Sea, The Law of the Sea and International Shipping: Anglo-Soviet Post-UNCLOS Perspectives, Oceana Publications, Inc., New York, London, Rome, 1985, p. 3-14.

до различитих vrста sukoba meђu subjektima meђunarodnog prava i nastanka mnogih sporova i u ovoj oblasti, u pravu mora, kao његовог саставног дела. Међународно право мора, као незаменљиви део међународног јавног права, било је створено и живело је дуги низ година као обичајно право.¹⁵⁷ Временом, дошло је до промене у приступу овој области. Данас, многи аутори, углавном, на сличан начин дефинишу сам појам међународног права мора, односно поморског права.¹⁵⁸

Због изузетног значаја која имају мора и океани, као и зависности целог човечанства од воде уопште, а самим тим и од мора и океана, неопходно је сагледавање могућности решавања спорова мирним путем и у области права мора.¹⁵⁹ Посебно је значајно сагледавање арбитраже као начина решавања спорова и у овој области.¹⁶⁰ Из свега наведеног, поред многих других форума, и Комисија УН за Међународно право се бави овим сегментом.¹⁶¹ Она се у првом реду бави

¹⁵⁷ Представља у ствари израз дугогодишње праксе на коју су посебно утицале јаке поморске силе. Више, В. Ђ. Деган, Међународно право мора и извори међународног права, Информатор, Загреб, 1989, стр. 59 и даље.

¹⁵⁸ Тако, Трајковић наводи да „под појмом поморског права се, у првом реду, схвата грана права, која на шири или на ужи начин, регулише одређене друштвене односе у вези са одређеним људским активностима на мору. Као и свака друга грана права, поморско право је састављено из одређених правних института, као већих или мањих скупова правних одредаба, којима се регулишу исти или слични друштвени односи,“ М. Трајковић, Поморско право, Научна књига, Београд, 1989, стр. 8. Грабовац наводи да „поморско право чини систем норми које регулирају правне односе у вези са поморским дјелатностима,“ И. Грабовац, Поморско право, Школска књига, Загреб, 1988, стр. 11. Радуловић наводи: „Скуп правних норми које регулишу односе везане за море, и искоришћавање мора, границе власти на мору, права и обавезе међународно-правних субјеката у подручјима мора, морског дна и подземља, чине право мора. Право мора је дио међународног јавног права,“ М. Радуловић, Међународно јавно поморско право, Котор, 2005, стр. 59.

¹⁵⁹ Развој решавања спорова до појаве Суда за право мора, као и о самој организацији Суда, видети у Aleksander Yankov, The International Tribunal for the Law of the Sea: Its Place within the Dispute Settlement System of the UN Law of the Sea Convention, The Indian Journal of International Law, Vol. 37, July-September 1997, No. 3.

¹⁶⁰ Више, Д. Рудолф, Међународно право мора, Загреб, 1985, стр. 444-460.

¹⁶¹ Чланом један њеног Статута, предвиђено је да наведена Комисија има за циљ унапређење постепеног развоја међународног права и његове кодификације. М. Крећа, Практикум за Међународно јавно право, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 36.

међународним јавним правом, али јој није забрањено да улази и у област међународног приватног права.¹⁶²

Међународна заједница је препознала важност регулисања поморске области, тако да је донета и усвојена Конвенција о праву мора (1982),¹⁶³ United Nations Convention on the Law of the Sea (у даљем тексту UNCLOS). Посебно је важно да истакнемо да UNCLOS истовремено представља и кодификацију и прогресивни развој у области права мора.¹⁶⁴ Конвенција је у литератури названа Повељом о заштити и очувању морске околине, јер је, до сада, најцеловитији и најобухватнији састав правних норми о спречавању, смањењу и надзирању загађивања мора, морског дна и обале.¹⁶⁵ Норме су начелног карактера и односе се на све изворе, категорије и врсте загађења, због чега се Конвенција убраја у оквирне уговоре (umbrella treaty).¹⁶⁶

Морамо да истакнемо, Конвенцији о праву мора дала је посебан значај арбитражи као начину решавања спорова у области права мора, јер је Анексом VII прописано решавање спорова арбитражом, док је Анексом VIII прописана посебна арбитража.¹⁶⁷

¹⁶² Чланом петнаест њеног Статута прописано је да се у члановима који следе израз „постепени развој међународног права“ употребљава за оне случајеве код којих се ради о редиговању конвенције о оним питањима која још нису уређена међународним правом или у погледу којих још није довољно развијено право у пракси држава. Исто тако израз „кодификација међународног права“ употребљен је за оне случајеве код којих се ради о прецизнијем формулисању и систематизацији правила међународног права у областима у којима већ постоји значајна државна пракса, преседани и доктринарна гледишта.

¹⁶³ Службени лист СФРЈ, Међународни уговори бр. 1/86.

¹⁶⁴ Више, R. Wolfrum, The Impact of the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Progressive Development of International Law, The Indian Journal of International Law, Vol. 39, October-December 1999, No. 4.

¹⁶⁵ Даворин Рудолф, *op. cit.*, стр. 379 и даље.

¹⁶⁶ A. E. Boyle, Regional Pollution Agreements and the Law of the Sea Convention, The Law of the Sea and International Shipping: Anglo-Soviet Post-UNCLOS Perspectives, Oceana Publications, Inc., New York, London, Rome, 1985, стр. 315-351.

¹⁶⁷ О прописаним одредбама Анекса VII и Анекса VIII биће више рећи у делу рада посвећеног поступку пред Судом као институцијом.

ГЛАВА II

СТАЛНИ АРБИТРАЖНИ СУД

1. ОСНИВАЊЕ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА

Сама идеја о оснивању сталног и обавезног арбитражног суда, дуго се надограђивала кроз историјски развој међународног јавног права.¹⁶⁸ На Хашким конференцијама мира одржаним 1899. и 1907. године, како смо већ навели, било је предложено оснивање једног таквог сталног и обавезног арбитражног суда.¹⁶⁹ Иако до оснивања сталног арбитражног суда, као посебног суда обавезног за све чланице међународне заједнице, није дошло, конференције су, свакако, имале многе друге позитивне утицаје на том плану. На првој Хашкој конференцији мира одржаној 1899. године, први пут, Четвртом конвенцијом, основан је Стални арбитражни суд, Permanent Court of Arbitration (РСА), који има факултативну надлежност. Та чињеница, да Суд има само факултативну, а не и обавезну надлежност, није умањила изузетан значај оснивања Суда, јер његово оснивање је била историјска прекретница за даљи развој арбитражног правосуђа.

И на другој Хашкој конференцији одржаној 1907. године, донета је још једна Конвенција под истим називом. Друга глава Хашке конвенције из 1907. године је посвећена Сталном арбитражном суду, наслов друге главе је „О Сталном арбитражном суду“, чланови од 41 до 50. У суштини, она је заменила претходно донету Конвенцију из 1899. године. С обзиром да је Конвенција из 1899. године замењена Конвенцијом из 1907. године са истим називом, да би се отклонила евентуална забуна у даљем излагању, биће цитирани и навођени чланови Конвенције из 1907. године (са ближом ознаком Конвенција). Најважнија разлика између ове две Конвенције се односи на део који је Конвенција из 1907. године додала у односу на Конвенцију из 1899. године, а то су одредбе „О кратком арбитражном поступку“.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Више, Л. ле Фир, оп. цит., стр. 379-392, Н. Fox, International Disputes, The Legal Aspects, Reports of a Study Group of the David Davies Memorial Institute of International Studies, Europa Publications: London, 1972, p. 108-113.

¹⁶⁹ С. Ђорђевић, Међународно судство и Југославија, „Судска пракса“, септембар 1996, стр. 5-6.

¹⁷⁰ Чланови од 86. до 90. Конвенције.

Да олакшају непосредно обраћање арбитражи у међународним споровима који нису могли бити решени дипломатским путем, силе уговорнице се обавезују да ће одржавати Стални арбитражни суд, онако како га је установила Прва конференција мира, доступним у свако доба и делујући, осим ако није супротно уговорено, у складу с правилима поступка унесеним у ову Конвенцију.¹⁷¹ Полазећи од многобројних ситуација у којима и поред постојећих разних дипломатских средстава које су странке, у сваком моменту, имале на располагању, спор ипак није могао да се реши на неки од тих начина, прописана је обавеза државама потписницама да одржавају Суд као институцију. Ако сада пођемо од чињенице, да су у правном поретку међународне заједнице у први план била стављена дипломатска средства за решавање сукоба између држава, као и да тек уколико на тај начин нису могле да реше међусобне спорне ситуације између себе, можемо да уочимо изузетан допринос Конвенције у оснивању Суда као још једне међународне институције за мирно решавање спора. Потписивањем обавезе да се одржава Суд, значило је жељу потписница Конвенција да се омогући постојање једне нове, сталне, институције пред којом могу да се решавају њихови спорови. Разлог да се Стални арбитражни суд одржава стално и у сваком моменту доступним државама уговорницама, можемо да нађемо у жељи држава потписница да имају могућност да у сваком моменту могу да приступе Суду као институцији, односно да покрену спор. Наравно да и Конвенција прихвата сагласност воља странака као примарни принцип карактеристичан за сваку арбитражу, јер је и она прописала да се поступа у складу са правилима поступка из Конвенције, само уколико странке нису нешто супротно уговориле.

Закључујемо, оснивање Суда је имало за циљ да својим постојањем и деловањем још више допринесе избегавању и спречавању даљих развијања међусобних сукоба и евентуалних ратова између држава, јер је пружена могућност покретања арбитражних поступака пред Судом као институцијом у почетној фази спора. Зато је оснивање Сталног арбитражног суда представљало значајан догађај за даљи развој правног поретка у међународној заједници, с обзиром да је његовим оснивањем дата још једна могућност да се спорови између

¹⁷¹ Члан 41. Конвенције.

држава решавају на миран начин, пред овом институцијом, по одређеним правилима поступка.¹⁷²

2. РАЗВОЈ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА

Ако желимо да прикажемо како се Суд као институција развијао кроз број држава чланица који се сваке године мењао, навешћемо, само као пример, да је Суд 1998. године имао 86 држава чланица,¹⁷³ док је 2015. године Суд имао 117 држава чланица.¹⁷⁴ Ипак, развој Сталног арбитражног суда, са историјског аспекта, првенствено можемо да пратимо преко одређених параметара.

Прво, чињеница је да се повећавао број странака које су се обраћале Суду као институцији ради решавања конкретних спорних ситуација у које су долазиле у међусобним односима. Један од разлога који је довео до промене у броју странака, као и субјеката међународног права који се обраћају Суду, је изузетан допринос који је постигла Генерална скупштина Уједињених нација, када је прокламовала „декаду међународног права“ 1989. године. Усвојен је сет факултативних правила поступка који се воде пред Судом. Тада долази до великог преокрета у раду Суда у погледу субјеката који покрећу арбитражне спорове пред Судом као институцијом и који очекују да формиране арбитраже реше конкретне спорове. Наиме, олакшано је недржавним ентитетима, разним мултинационалним компанијама са седиштима у разним деловима света, као и међународним организацијама, да буду странке у поступку пред арбитражама формираним под

¹⁷² О виђењу будућности Сталног арбитражног суда, са ове временске дистанце, видети М. О. Hudson, *International Tribunals, Past and Future*, Carnegie Endowment for International Peace and Brookings Institution, Washington, 1944, p. 157-164.

¹⁷³ Б. Кривокапић, *Међународно право - корени, развој перспективе*, Мегатренд Универзитет, Београд, 2006, стр. 85.

¹⁷⁴ Наиме, из разних историјских разлога, долазило је до повећања броја суверених држава, а које су након свог ступања на међународну сцену постајале чланице Суда и које су покретале арбитражне поступке пред Судом у свакој ситуацији за коју су сматрале да ће се пред Судом као институцијом то најбоље да реши. Број држава чланица Суда сваке године се повећава, у зависности од промена у међународној заједници, јер је долазило до раздвајања појединих држава које су у претходном периоду биле једна целина, а самим тим и оснивања нових држава. Све државе чланице су потписнице једне или обе Хашке конвенције из 1899. године, односно, 1907. године.

окриљем Суда. Такође, повећава се и број арбитражних поступака у којима Суд као институција администрира арбитражне поступке и пружа организациону и техничку помоћ њиховом одвијању.

Друго, самим повећањем броја странака које покрећу спор, мењао се број арбитражних спорова који су се пред Судом као институцијом водили. Уколико посматрамо развој Суда кроз број спорова који су покретани пред Судом, запажамо да је положај Суда у међународном правном систему решавања спорова био историјски различито заступљен у погледу броја предмета, односно броја спорова који су пред њим покретани, тако да су постојали периоди када се под окриљем Суда нису водили поступци у мери у којој се то очекивало. Зато се у литератури, као недостатак у раду Суда, наводи да је Суд у периоду од 1900. до 1932. године имао само 32 предмета. Након тог периода, интересовање за Суд као институцију пред којим се решавају спорови, било је још мање. Као могући разлози за такву ситуацију, наводи се, да се о Суду и његовом раду мало знало, или, да су политички мотиви стимулисали државе да решавање својих спорова траже пред другим институцијама.¹⁷⁵ Међутим, полазећи од констатације да се међународна заједница стално мења, односно развија, као и да су се временом на међународној сцени, поред суверених држава, појављивали и други, нови субјекти међународног права, као последица таквих промена, долазило је до појављивања све већег броја субјеката међународног права који су покретали спорове пред Судом као институцијом, а да нису суверене државе. Тиме се потпуно променила слика о Суду као институцији у односу на наведени период.

Треће, структура спорова који су се покретали пред Судом временом се мењала. Зато, уколико посматрамо значај постојања, рада и доприноса Суда као институције пред којом су се решавали покренути спорови, у погледу материје о којој се одлучивало, можемо да приметимо да се временом проширивао обим материје која је представљала предмет спора, јер су се пред Судом, све више, покретали спорови са потпуно разноврсном материјом, односно решавало се о свим проблемима који су проистицали из спорних међународних односа у међународној заједници.

Четврто, развијала су се и правила поступка по којима се водила арбитража

¹⁷⁵ Више, М. Трајковић, Међународно арбитражно право, оп. цит., стр. 62.

као поступак, а која су била странкама на располагању када покрећу спор пред Судом као институцијом. Након доношења Хашких конвенција, временом, правни живот у међународној заједници се све више развијао. Било је неопходно да се истовремено развијају и модалитети правила поступка у зависности од многобројних странака које су биле заинтересоване за покретање спора пред Судом. Зато је, како смо већ навели, почев од 1992. године, усвојено више нових факултативних правила поступка, која се примењују пред Судом, а која су олакшала вођење поступака међу странкама које нису биле субјекти међународног права.¹⁷⁶ Усвајањем факултативних правила, дошло је и до пораста броја нових спорова који су се покретали пред Судом. Тако је Суд и сам допринео даљем развоју правила којима се регулише вођење поступка пред Судом као институцијом, јер су, постепено, била установљена посебна правила поступка која су прилагођена за различите субјекте међународног права и друга лица која могу да покрену спор. Свако од објављених факултативних правила је прилагођено учесницима спора, односно правила су дефинисана у зависности ко су странке у спору пред Судом. Била су доступна сваком заинтересованом лицу које жели и може да се унапред упозна са садржином и да их, по потреби, прилагоди за свој конкретан поступак који покреће пред Судом. Запажамо, Стални арбитражни суд као институција је све време, од оснивања, желео да допринесе већем ангажовању и доприносу у решавању међународних арбитражних спорова. То је био један од разлога да је Суд, сагледавајући практичне потребе различитих субјеката који су покретали спорове пред Судом, временом усвајао факултативна правила поступка за различите врсте спорова, које су, поред суверених држава, покретали и други субјекти међународног права.¹⁷⁷ Свакако да доношење и примена правила која се односе на регулисање целог тока поступка који су покренуле и воде странке одређене самим правилима, представља значајан корак у спровођењу ефикасности арбитражног поступка у смислу олакшавања странкама да поштују процедуру, по којој ће да воде поступак, уколико су се определиле за неко одређено факултативно правило.

Међутим, потреба за једним посебним правилником који је требао да обухвати све потенцијалне странке, међу њима и субјекте међународног права, а

¹⁷⁶ Више, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 542.

¹⁷⁷ Међу осталима, међународне организације и приватне странке.

које су могле да се појављују као странке у поступку пред Судом, све више се наметала, првенствено из практичних разлога. Тако је, након вишегодишњег перманентног рада на усавршавању процедуралних правила, 2012. године усвојен Правилник Сталног арбитражног суда (у даљем тексту: Правилник).¹⁷⁸ Правилник на свеобухватан и систематичан начин регулише поступак пред Судом, без прављења разлике у погледу ко су странке, било тужиоци, било тужени, у конкретном поступку покренутим пред Судом. Такав приступ у прописивању конкретних чланова који регулишу поступак, потпуно је олакшао рад Суда као институције. Дакле, развој Суда као институције, свакако зависи и од развоја правила поступка која су странкама на располагању када покрећу спор пред Судом, јер само кроз могућност да се води поступак по одређеним, савременим правилима међународног права, даје странкама осећај уверености да ће свој спор решити брзо, ефикасно, са што мање трошкова. То ће и бити један од разлога да се одреде за покретање арбитражног поступка пред Судом као институцијом.

На крају, закључујемо, иако наведени појединачни параметри дају податке релевантне за развој Суда као институције само у погледу њиховог спецификама, уколико посматрамо целокупни развој Суда, од његовог оснивања до данашњих дана, можемо да констатујемо да је развој Суда био неједнак кроз различите временске периоде. Таква ситуација је разумљива уколико би се развој Суда посматрао у оквиру историјских прилика у којима се и само међународно јавно право развијало, као и сам арбитражни поступак у оквиру њега. Уколико се ограничимо на посматрање развоја Суда с обзиром на наведене параметре, закључујемо да од деведесетих година прошлог века креће нагли заокрет у погледу покретања поступака пред Судом као институцијом, односно, арбитраже се формирају за све спорне материје поводом којих се покрећу поступци.

3. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА

За Стални арбитражни суд важи констатација, објављена на сајту Суда, да је Суд међувладина организација која постоји још од 1899. године.¹⁷⁹ Временом, постао је организација која се налази на раскрсници између међународног јавног и

¹⁷⁸ PCA Arbitration Rules (2012)

¹⁷⁹ <http://www.pca-cpa.org>

међународног приватног права, што значи да се пред Судом као институцијом решавају спорови и из једне и из друге области права. Осим своје основне улоге да као институција омогући да се покрећу и решавају спорови, Суд организује и едукативне семинаре и даје стипендије стручњацима из области међународног права за усавршавање у оквиру Суда као институције.

Суд је непрофитна организација са малим бројем сталног особља и са скромним буџетом.¹⁸⁰ Једно од важних питања за несметан рад и функционисање Суда, је питање регулисања његовог буџета. Буџет Суда чине доприноси земаља чланица, а износ је дефинисан на бази система једница који је дефинисан правилима Поштанске уније, невладине организације, која егзистира, као и Суд, још од 1899. године, а који се до данас није мењао.

Специфичност овог Суда, као институције, је у чињеници да Суд не представља стални судијски колегијум. Значи, овде се у сваком конкретном случају, када се поднесе тужба и испуне одређени услови, у зависности о каквом се конкретном спору ради, формира конкретно арбитражно веће које одлучује о спору. Листа арбитра која постоји, може, али не мора да служи за образовање конкретне арбитраже, јер су странке потпуно слободне при предлагању лица за арбитра, што значи да се арбитраже формирају за конкретан спор и њихова функција престаје завршетком спора.¹⁸¹ Дакле, то није стални суд који чини судијски колегијум.

4. СЕДИШТЕ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА

У ширем смислу, седиште арбитраже је место где се налазе стални органи арбитраже, али је уобичајено да се као седиште арбитраже подразумева место где арбитра треба да донесу одлуку поводом конкретног спора, односно, место у коме се води арбитражни поступак. По правилу, место одлучивања, односно место где

¹⁸⁰ P. J. H. Jonkman, *Permanet Court of Arbitration, work in 1995*, Hague Yearbook of International Law, vol. 8, The Hague 1995, p. 199.

¹⁸¹ „Та листа сама по себи не представља судски колегијум већ је само средство које треба да олакша конституисање ad hoc арбитражних судова. Према томе, ваља повући разлику између организационог оквира који је сталан и арбитражног суда који се формира за пресуђење конкретног спора, а који је ad hoc карактера јер му функција престаје са пресуђењем спора.“ Више, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 542.

се држе усмене расправе пред арбитражом је седиште арбитраже, а уколико странке или арбитраи затраже, постоји могућност да се расправа одржи и на другом месту, ван седишта арбитраже, ако је то оправдано због околности везаних за конкретан предмет о коме се решава.

Стални суд има седиште у Хагу.¹⁸² Седиште суда је неопходно да се одреди, мора да се зна где се предају поднесци, првенствено тужба, односно, обавештење о арбитражи, јер је то услов да би се арбитражни поступак покренуо. Прописано је да је седиште Суда у Хагу, док место одлучивања арбитраже може да буде измењено само уз сагласност странака у спору.

Међународни биро служи Суду као писарница и он је посредник за саопштења о састанцима Суда; он чува архиве и обавља све административне послове.¹⁸³ Свака институција пред којом се решавају спорови, да би могла да функционише, мора да има писарницу у свом седишту за обављање разних административних послова. У писарници се, поред осталог, предају и заводе поднесци странака, чувају списи предмета, архива и друго. Писарница Суда мора да се стара о свим административним потребама арбитражног већа, као и о уредности достављања свих поднесака странкама.

Силе уговорнице се обавезују да ће, чим то буде могуће, достављати Бироу оверену копију сваке уговорне одредбе о арбитражи коју би закључиле међу собом и сваке арбитражне одлуке која се на њих односи а коју су донели специјални судови.¹⁸⁴ Прописана обавеза за државе уговорнице произилази из оправданих разлога. Наиме, Биро мора да буде упознат са свим конкретним чињеницама везаним за државе уговорнице у вези арбитраже, на основу којих може да поступа уколико се пред Судом као институцијом покрене спор међу уговорницама. Примера ради, уколико би се покренуо спор пред Судом као институцијом, а Суд не би имао сазнања о међусобно закљученим уговорима о арбитражи или о донетим арбитражним одлукама од стране специјалних судова, таква ситуација би могла да угрози рад арбитраже, јер, у том случају, не би имала све релевантне податке од важности за поступање у конкретној правној ствари. За несметан рад Суда, морају да се испоштују одредбе овог члана Конвенције.

¹⁸² Члан 43. став 1. Конвенције.

¹⁸³ Члан 43. став 2. Конвенције.

¹⁸⁴ Члан 43. став 3. Конвенције.

И Правилник прописује место арбитраже.¹⁸⁵ Прописано је да се у компромис, који закључују странке које желе да изнесу спор пред Суд као институцију, уноси и место арбитраже. Уколико странке нису претходно споразумно одредиле место арбитраже, одредиће га арбитражни суд, водећи рачуна о околностима случаја. С обзиром да се пред Судом воде многобројни различити поступци међу странкама са различитих крајева света, намеће се потреба да, уколико арбитри одређују место арбитраже, воде рачуна о свим релевантним околностима везаним за предмет спора о коме одлучују. Сматра се да је арбитражна одлука донета у месту арбитраже.¹⁸⁶ Током рада, арбитража из оправданих разлога може да борави и ван места арбитраже, односно, да борави у више места. Ипак, у одлуци мора да буде наведено једно место за које се сматра да је одлука у њему донета.

Арбитражни суд може да се састане ради већања у сваком месту које сматра одговарајућим. Ако се странке нису другачије споразумеле, арбитражни суд може, такође, да се састане у сваком месту које сматра одговарајућим и у другом циљу, укључујући и одржавање усмене расправе.¹⁸⁷ Из овакве одредбе Правилника, произилази практичност за решавање неких ситуација у којима могу да се нађу арбитри. Могућност да се арбитража, ради већања или неког другог разлога, састане у сваком месту које сматра одговарајућим, у пракси се увек користила из оправданих разлога. Најбољи показатељи примера, када се арбитража састаје у другом месту, су ситуације када треба да се одреди граница међу државама, јер је понекад неопходно непосредно сазнање арбитра о свим околностима о којима одлучују, односно, да се увере на лицу места о чињеницама о којима одлучују. Ако за пример узмемо предмет у коме се одлучује о границама, логично је да се у одређеној, конкретној ситуацији, укаже евентуална потреба и да се арбитри увере на лицу места о одређеним специфичностима везаним за терен на коме треба да се спроведе разграничење територије. То је и био разлог да је предвиђена и могућност да се арбитража састане у сваком месту које сматра одговарајућим.

¹⁸⁵ Члан 18. Правилника.

¹⁸⁶ Члан 18. став 1. Правилника.

¹⁸⁷ Члан 18. став 2. Правилника.

5. НАДЛЕЖНОСТ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА

Свака арбитража као институција мора да има прецизно дефинисану надлежност, јер је то услов да би арбитар или арбитражно веће поступало по поднетим захтевима странака. Исто правило важи и за Стални арбитражни суд као институцију.¹⁸⁹ Надлежност Суда је дефинисана у оснивачком акту Суда, у Конвенцији из 1899. године, односно из 1907. године. Суд своју надлежност успоставља на основу воље странака, у њиховом потписаном компромису да спор изнесу пред арбитражу формирану у оквиру Суда као институције. На основу одредаба Хашке конвенције, арбитража сама одлучује о томе да ли је надлежна, што је неопходно уколико је формулација арбитражне клаузуле нејасна. У том смислу, Хашка конвенција из 1907. године, чланом 73. предвиђа да је арбитража овлашћена да одреди своју надлежност тумачењем компромиса, као и осталих аката и докумената на које се арбитража може позивати у тој материји, примењујући правна начела.

Стални арбитражни суд је надлежан за све случајеве арбитраже изузев ако су се странке споразумеле да установе посебан суд.¹⁹⁰ Оваквим прописивањем надлежности Суда као институције обухваћени су сви потенцијални предмети арбитраже, уз истовремено ограничење, јер је странкама допуштена слобода воље да се споразумеју да установе и посебну арбитражу. Значи, надлежност арбитраже је факултативна.

Међутим, надлежност Сталног суда може се, под условима прописаним

¹⁸⁸ Уколико странке нису претходно споразумно одредиле место арбитраже, место ће одредити арбитражни суд, водећи рачуна о околностима случаја, јер се сматра да је арбитражна одлука донета у месту арбитраже. Арбитражни суд може да се састане ради већања у сваком месту које сматра одговарајућим. Ако се странке нису другачије споразумеле, арбитражни суд може, такође, да се састане у сваком месту које сматра одговарајућим и у другом циљу, укључујући и одржавање усмене расправе. Члан 18. Правила 2010. М. Станивуковић, оп. цит., стр. 225.

¹⁸⁹ Више, М. Јовановић, Одређивање надлежности Сталног арбитражног суда према Хашким конвенцијама, Улога Сталног арбитражног суда у решавању спорова између држава и недржавних ентитета, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2007, стр. 5-9.

¹⁹⁰ Члан 42. Конвенције.

Правилима, проширити и на спорове између сила неуговорница и између сила уговорница и сила неуговорница, ако су странке сагласне да се обрате Суду.¹⁹¹ Жеље држава потписница Конвенције да се истовремено развијају и арбитража као начин решавања спорова међу државама, као и сам Суд као институција, види се и у овом члану. Изричито је прописано да се надлежност Сталног арбитражног суда може, под прописаним условима, проширити *ratione personae* и на спорове између држава-нечланица или спорове између држава-чланица и држава-нечланица, уколико се оне споразумеју да прибегну решавању спора пред Судом као институцијом.

Ако би запретила опасност да какав акутан спор избије између двеју или више сила уговорница, оне сматрају својом дужношћу да их опомену да им је Стални суд отворен.¹⁹² С обзиром да је одржање мира у свету примарни захтев међународне заједнице, када запрети опасност да некакав изненадан спор избије између две или више држава уговорница, друге државе уговорнице морају да реагују и да прихвате своју прописану обавезу да у таквој ситуацији укажу на постојање Сталног арбитражног суда као институције. **Према томе, оне изјављују да се чињенице подсећања странака у спору на одредбе ове Конвенције, и савет дат у вишем интересу мира, да се обрате Сталном суду, могу сматрати само актима добрих услуга.**¹⁹³ Овакав приступ је неопходан због добрих међусобних односа међу странкама, као и због чињенице да не постоји никаква обавеза покретања арбитражног спора пред Судом као институцијом.

У случају спора између двеју сила, једна од њих ће моћи увек Међународном бироу упутити ноту с изјавом да је спремна подврћи спор Арбитражи.¹⁹⁴ Значи, допуштено је да једна држава увек може самостално да реагује, односно, да има сопствену иницијативу да се обрати Међународном бироу са изјавом да је спремна да се спорни однос решава у арбитражном поступку. **Биро ће бити дужан да ту изјаву одмах саопшти другој сили.**¹⁹⁵ И овде запажамо незаменљиву улогу Бироа, као органа Суда, од чијег

¹⁹¹ Члан 47. став 2. Конвенције.

¹⁹² Члан 48. став 1. Конвенције.

¹⁹³ Члан 48. став 2. Конвенције.

¹⁹⁴ Члан 48. став 3. Конвенције.

¹⁹⁵ Члан 48. став 4. Конвенције.

благовременог деловања може да зависи даљи развој неке спорне ситуације. Наиме, у међународним односима, у спорним ситуацијама изузетно је важна брзина реаговања надлежних органа установљених од стране неке међународне институције и давања могућности да се спорни однос реши мирним путем.

Када регулише надлежност, Правилник прописује да учешће најмање једне државе, ентитета под контролом државе или међународне организације као странке у спору није неопходно за надлежност, када су се све странке договориле да спор реше према овом Правилнику. Дакле, надлежност Суда као институције постоји увек када су се странке споразумеле да међусобни спор реше по правилима поступка која је прописао Правилник. Међутим, када Генерални секретар Сталног арбитражног суда утврди да ниједна држава, ентитет под контролом државе или међународна организација није странка у спору, Генерални секретар може да одлучи, да ограничи улогу Сталног арбитражног суда у поступку, на функцију Генералног секретара као органа именовања, а улога Међународног бироа, према овом Правилнику, биће преузета од стране арбитражног суда.¹⁹⁶

Правилником је прописано и да је арбитражни суд овлашћен да одлучује о сопственој надлежности укључујући и одлучивање о сваком приговору у погледу постојања или пуноважности арбитражног споразума. С обзиром на природу арбитражног поступка и поверење странака да о њиховом спору одлучују арбитрари које су сами изабрали, логично је да је дато право арбитражама да одлучују о својој надлежности. У том циљу, арбитражна клаузула, која је саставни део неког уговора, договора, или другог споразума, сматра се споразумом који је независан од осталих одредаба тог уговора, договора, или другог споразума. Одлука арбитражног суда којом се утврђује ништавост или неважност таквог уговора, договора, или другог споразума, не повлачи аутоматски и ништавост арбитражне клаузуле.¹⁹⁷ Овакво прописивање је добро решење за странке у поступку, јер се одваја њихова воља да се евентуална спорна ситуација која је настала поводом неког потписаног уговора решава арбитражом, од саме даље судбине тог конкретног уговора о коме ће се одлучивати у арбитражном поступку.

Приговор ненадлежности арбитражног суда подноси се најкасније у

¹⁹⁶ Члан 1. став 4. Правилника.

¹⁹⁷ Члан 23. став 1. Правилника.

одговору на тужбу или, ако је реч о противтужби или захтеву за пребијање, у одговору на противтужбу или на захтев за пребијање. Прописивање рока за подношење приговора ненадлежности је неопходно с обзиром на хитност поступка. Наиме, арбитража мора да буде растерећена накнадних приговора о евентуалној ненадлежности, јер би се давањем такве могућности изгубио смисао арбитраже. Уколико би арбитража усвојила поднети приговор ненадлежности, у кратком року би странке имале одлуку арбитраже, поступак би се брзо завршио и странкама би остала могућност да другим начинима решавају свој спорни однос. Чињеница да је странка именовала арбитра или учествовала у његовом именовању, не лишава је права да поднесе такав приговор. Приговор, да је арбитражни суд прекорачио границе својих овлашћења, подноси се чим предмет, за који се тврди да прелази границе овлашћења арбитражног суда, буде изнет, током арбитражног поступка. Арбитражни суд може у оба случаја да дозволи и закасни приговор ако сматра да је до закашњења дошло из оправданих разлога.¹⁹⁸ Наведено решење је изузетак од правила, што значи да ће арбитража у сваком конкретном случају да цени оправданост разлога који су довели да странка након истека рока достави приговор. Арбитражни суд може да решава о приговору, било као о претходном питању, било у одлуци о суштини спора. Арбитражни суд може да настави арбитражни поступак и да донесе арбитражну одлуку, без обзира на то што се пред надлежним органом води поступак којим се оспорава његова надлежност.¹⁹⁹ Арбитража ће након разматрања приговора надлежности да настави са радом, уколико је приговор био неоснован, или, ако је примера ради, уговорен кратак рок за доношење одлуке о спорној ситуацији, јер нема разлога да се доноси посебна одлука о приговору. Наравно да је потпуно различита ситуација уколико је приговор надлежности основан и тада нема више основа да арбитража даље одлучује о самом спору.

Правила 2010 прописују да арбитража одлучује о сопственој надлежности укључујући и одлучивање о сваком приговору у погледу постојања или пуноважности арбитражног споразума.²⁰⁰

¹⁹⁸ Члан 23. став 2. Правилника.

¹⁹⁹ Члан 23. став 3. Правилника.

²⁰⁰ Арбитражни суд има овлашћење да одлучује о сопственој надлежности укључујући и одлучивање о сваком приговору у погледу постојања или пуноважности арбитражног споразума, а

Говорећи о надлежности Суда, као институције, констатујемо да су се одмах, по потписивању Хашких конвенција, Суду углавном обраћале државе као странке које су желеле да покрену арбитражни поступак. Таква пракса се временом мењала, што је довело до покретања арбитражних поступака пред Судом и у споровима у којима је само једна страна била држава, а друга странка није била држава, о чему ће касније бити више речи. У складу са тим, како је већ истакнуто, била су усвојена посебна правила поступка, која су факултативна, односно, необавезна и односе се на различите странке између којих може доћи до покретања спорова пред Судом. Факултативна правила могу да олакшају поступање арбитража у споровима са различитим странкама или у споровима који имају неку посебну карактеристику везану за конкретан спор, као што је на пример заштита природних извора или заштита животне средине. Закључујемо, надлежност Суда као институције је изузетно широка, с обзиром да се пред Судом решавају спорови између држава, државних ентитета, међувладиних организација и приватних странака. Спектар спорова који су били на одлучивању пред Судом као институцијом, као и предмета који се воде пред Судом, или у којима Суд учествује на други начин, је изузетно шаролик.

6. ИЗВОРИ ПРАВА КОЈЕ ПРИМЕЊУЈЕ СТАЛНИ АРБИТРАЖНИ СУД

У овом делу рада биће приказани извори права који регулишу решавање

у том циљу арбитражна клаузула која је саставни део неког уговора сматра се споразумом који је независан од осталих одредаба тог уговора. Одлука арбитражног суда којом се утврђује ништавост таквог уговора не повлачи аутоматски и ништавост арбитражне клаузуле. Приговор ненадлежности арбитражног суда подноси се најкасније у одговору на тужбу или, ако је реч о противтужби или захтеву за пребијање, у одговору на противтужбу или на захтев за пребијање. Чињеница да је странка именovala арбитра или учествовала у његовом именовању, не лишава је права да поднесе такав приговор. Приговор да је арбитражни суд прекорачио границе својих овлашћења, подноси се чим предмет за који се тврди да прелази границе његових овлашћења буде изнет током арбитражног поступка. Арбитражни суд може у оба случаја да дозволи и закаснели приговор, ако сматра да је до закашњења дошло из оправданих разлога. Арбитражни суд може да решава о приговору било као о претходном питању, било у одлуци о суштини спора. Арбитражни суд може да настави арбитражни поступак и да донесе арбитражну одлуку, без обзира на то што се пред судом води поступак којим се оспорава његова надлежност. Члан 23. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 203-204, 207, 210 и 216-217.

спорова мирним путем, а примењују се пред Сталним арбитражним судом као институцијом. Међу многобројним изворима права која се примењују пред Судом, правимо разлику између прописа који се примењују за вођење арбитражног поступка пред Судом, прописа који се примењују за решавање конкретног спора који је покренут пред Судом и интерних прописа за несметано функционисање Суда.

Што се прописа за вођење арбитражног поступка пред Судом тиче, свакако да су у време оснивања Суда најважније биле Хашке Конвенције из 1899. године и 1907. године. Наведене Конвенције су основни документи Суда, први међународни споразуми на основу којих су, првенствено, установљени темељи Сталног арбитражног суда. Самим тим, допринос Конвенција у решавању спорова мирним путем у међународној заједници је немерљив. Свеобухватно и детаљно регулисан је и сам поступак пред Судом. То је био разлог да су многе странке које су покретале арбитражни поступак пред Судом као институцијом, након донетих Конвенција, као правила поступка по којима ће се водити спор, уговарале примену правила Конвенције из 1899. године, а након њеног усвајања, правила Конвенције из 1907. године.

Следећи извори који су заступљени у раду Суда као институције, односно који се користе, а који су допринели да се Суд као институција прилагоди савременим међународним токовима у међународној заједници, су Арбитражна правила донета од стране Комисије Уједињених нација за међународно трговинско право, UNCITRAL.

Сва правила поступка која се примењују у арбитражним поступцима који се воде пред Судом као институцијом, објављена су на сајту Суда, под називом PCA Arbitration Rules.²⁰¹ Поред осталих, међу њима су и: PCA Optional Arbitration Rules,²⁰² PCA Environmental Arbitration Rules,²⁰³ PCA Outer Space Rules.²⁰⁴ Полазна

²⁰¹ Permanent Court of Arbitration (PCA) Arbitration Rules 2012, Explanatory Note of the International Bureau of the PCA Regarding Time Periods Under the PCA Arbitration Rules 2012.

²⁰² 1. Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitrating Disputes between Two States.

2. Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitrating Disputes between Two Parties of Which Only One Is a State.

3. Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration Involving International Organizations and States.

основа већине правила су Арбитражна правила UNCITRAL-а. Свако од објављених факултативних правила је прилагођено учесницима спора, односно правила су дефинисана у зависности ко су странке у спору пред Судом. Дакле, пре доношења Правилника Суда 2012. године, а налазећи да је неопходно олакшати приступ Суду свим потенцијалним странкама у спору, временом, била су усвојена следећа факултативна правила:

1. Факултативна правила Суда о арбитражним споровима између две државе.²⁰⁵
2. Факултативна правила Суда о арбитражним споровима између две стране, од којих је само једна држава.²⁰⁶
3. Факултативна правила Суда о арбитражи која укључује међународне организације и државе.²⁰⁷
4. Факултативна правила Суда о арбитражи између међународних организација и приватних лица.²⁰⁸

4. Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration between International Organizations and Private Parties.

²⁰³ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to Natural Resources and the Environment.

²⁰⁴ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to Outer Space Activities.

²⁰⁵ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitrating Disputes between Two States (1992), правила регулишу поступак за решавање спорова произашлих из уговора и других споразума између две државе. Могу да буду модификована за употребу у вези са мултилатералним уговорима. Ова правила имају основ у арбитражним правилима UNCITRAL.

²⁰⁶ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitrating Disputes between Two Parties of Which Only One Is a State (1993), заменила су правила о арбитражи и мирењу у међународним споровима између две стране, од којих је једна страна држава, из 1962. године. И ова правила имају основ у Арбитражним правилима UNCITRAL. Такође, ова правила предвиђају аутономију странака.

²⁰⁷ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration Involving International Organizations and States (1996), правила се примењују и у споровима између две међународне организације.

²⁰⁸ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration between International Organizations and Private Parties (1996), правила могу да се модификују и за ситуације са више странака. Ова правила имају основ у арбитражним правилима UNCITRAL.

5. Факултативна правила Суда о мирењу.²⁰⁹
6. Факултативна правила Суда која се односе на поступак који спроводи Комисија за испитивање чињеница.²¹⁰
7. Факултативна правила Суда о арбитражним поступцима који се односе на заштиту природних извора и животне средине.²¹¹
8. Факултативна правила Суда о мирењу у поступцима који се односе на заштиту природних извора и животне средине.²¹²
9. Водич за прилагођавање арбитражних правила Суда за решавање спорова који произлазе из мултилатералних споразума и уговора закључених између више странака.²¹³
10. Факултативна правила Суда за решавање спорова који се односе на активности у свемиру.²¹⁴

Суд је дефинисао и Модел клаузуле за арбитражне поступке који се буду покретали пред Судом као институцијом.²¹⁵ Оне су дефинисане у складу са

²⁰⁹ Permanent Court of Arbitration Optional Conciliation Rules (1996), основна сврха ових правила је да доведу до мирења страна у спору, које нису у могућности да кроз консултације и преговоре дођу до решења. Правила се примењују без обзира на врсту субјекта у спору.

²¹⁰ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Fact-finding Commissions of Inquiry (1997), правила се примењују кад се стране у спору споразумеју да траже помоћ од наведене Комисије. Стране у спору могу да искључе било коју одредбу из правила у било које време.

²¹¹ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to Natural Resources and the Environment (2001), правила имају основ у арбитражним правилима UNCITRAL и воде рачуна о аутономији странака.

²¹² Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Conciliation of Disputes Relating to Natural Resources and the Environment (2002), правила имају основ у правилима UNCITRAL-а о мирењу.

²¹³ Guidelines for Adapting the Permanent Court of Arbitration Rules to Disputes Arising Under Multilateral Agreements and Multiparty Contracts.

²¹⁴ Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to Outer Space Activities (2011), правила имају основ у арбитражним правилима UNCITRAL 2010.

²¹⁵ PCA Model Clauses:

- Model Arbitration Clauses for Use in Connection with the Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitrating Disputes between Two States.
- Model Arbitration Clauses for Use in Connection with the Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitrating Disputes between Two Parties of Which Only One Is a State.
- Model Arbitration Clauses for Use in Connection with the Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration Involving International Organizations and States.

наведеним Факултативним правилима поступка. Разлика је направљена само у односу на субјекте између којих се ти спорови воде. Основна сврха модел клаузула је да се странкама, које желе да покрену спор пред Судом, олакша састављање клаузуле у смислу да им се нуди модел, само као пример, на основу кога могу да виде како би могао да изгледа међусобни споразум о арбитражи. У сваком моделу су дати примери садржине клаузула за будући спор или већ настали спор, са предлозима, о којима стране треба да се договоре, као што су: предвиђени број арбитра, језик на коме ће да се води поступак, орган именовања, место арбитраже.

Зато ћемо, примера ради, навести само Модел арбитражне клаузуле која може да се примени у вези са Факултативним правилима Сталног арбитражног суда за арбитражне спорове између две државе, као странке у спору, с обзиром да су те клаузуле исте или сличне за све субјекте између којих се воде спорови. Модел клаузуле одговарају општим правилима арбитражног поступка.²¹⁶ Може бити Арбитражна клаузула за будуће спорове или Арбитражна клаузула код насталих спорова. Модел-клаузулом за будуће спорове, предвиђено је да стране у спору могу у билатералном уговору или било ком другом споразуму да унесу арбитражну клаузулу која садржи чињенице које се односе на то да сваки спор који је произашао из уговора или споразума може да буде изнет пред арбитражу, односно пред Суд, који ће да се води по Факултативним правилима Суда. Осим тога, стране могу да одреде и број арбитра, језик који ће да се користи у арбитражном поступку, овлашћење дато Генералном секретару Суда, место одржавања арбитражног поступка, итд. Значи, разликујемо будуће спорове, који

- Model Arbitration Clauses for Use in Connection with the Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration between International Organizations and Private Parties.

- Model Arbitration Clauses for Use in Connection with the Permanent Court of Arbitration Optional Conciliation Rules.

- Model Arbitration Clauses for Use in connection with the Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to Natural Resources and/or the Environment.

- Model Arbitration Clauses for Use in connection with the Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Conciliation of Disputes Relating to Natural Resources and/or the Environment.

²¹⁶ О модел клаузулама, видети Н. Smit, V. Pechota, A Chart Comparing International Commercial Arbitration Rules, Smit's Guides to International Arbitration, Juris Publishing, Sweet & Maxwell, 1998, p. 1-6.

још увек нису настали, када се арбитражна клаузула, односно споразум о арбитражи може предвидети у основном споразуму, уговору или у посебном споразуму, али искључиво пре него што је дошло до спора. Међутим, ако је спор већ настао, у тој ситуацији се закључује посебан споразум. Описане ситуације су у складу са правилима о компромисорној клаузули, која је део основног уговора (пре настанка спора) и компромису, који се закључује кад спор настане.

Што се тиче прописа који се примењују за решавање конкретног спора који је покренут пред Судом, као институцијом, односно, меродавних материјалних прописа, арбитраже примењују разне међународне конвенције, билатералне уговоре, споразуме и друге правне документе који су релевантни и неопходни у решавању конкретне правне ствари. Код одређивања које меродавно право ће се примењивати, Правилник прави разлику у зависности од странака које су у спору које право, уколико није одређено од стране странака, би било одговарајуће да арбитража примењује и таксативно их прописује, за сваку ситуацију у погледу врсте странака која може да се појави пред Судом као институцијом.

Правилником је прописана примена меродавног права, на следећи начин:²¹⁷ прописано је да арбитражни суд примењује правна правила која су странке одредиле као меродавна за суштину спора, а ако странке нису одредиле меродавна правила, арбитражни суд ће примењивати право које сматра одговарајућим:

(а) У предметима у којима учествују само државе, одлучивање таквих спорова је у складу са применом међународног права:

- i. Међународне конвенције било опште било појединачне, које представљају правила изричито призната од стране држава у спору;
- ii. Међународни обичај, као доказ опште праксе прихваћене као право;
- iii. Општих принципа права прихваћених од стране цивилизованих народа;
- iv. Судске и арбитражне одлуке и учења најквалификованијих стручњака различитих нација, као помоћно средство за одређивање правних правила.

(б) У предметима у којима учествују само државе и међународне организације, примењиваће се правила организације у питању и право применљиво на сваки

²¹⁷ Члан 35. став 1. Правилника.

споразум или однос између странака и где је целисходно, опште принципе меродавног права међувладиних организација, и правила општег међународног права.

(ц) У предметима у којима учествују само међународне организације и приватне странке, оба ће узети у обзир, и правила организације у питању и право применљиво на споразум или однос из или у вези са којима настаје спор, и где је целисходно, опште принципе меродавног права међувладиних организација и правила општег међународног права. У таквим предметима, арбитражни суд одлучује у складу са одредбама уговора и узима у обзир меродавне трговинске обичаје.

(д) У свим осталим предметима примењује се право које је одређено као сврсисходно. У таквим предметима, арбитражни суд одлучује у складу са одредбама уговора и узима у обзир меродавне трговинске обичаје.

Правилником је посебно прописано да арбитражни суд одлучује као посредник (*amiable compositeur*) или по правичности (*ex aequo et bono*) само ако су га странке на то изричито овластиле.²¹⁸

Правила 2010 прописују правна правила која су странке одредиле као меродавна за суштину спора. Прописано је да арбитражни суд примењује правна правила која су странке одредиле као меродавна за суштину спора. Када странке нису одредиле меродавна правила, арбитражни суд примењује право које сматра одговарајућим. Арбитражни суд одлучује као посредник, *amiable compositeur* или по правичности, *ex aequo et bono*, само ако су га странке на то изричито овластиле. У сваком случају, арбитражни суд одлучује у складу са одредбама уговора, а узима у обзир све трговинске обичаје меродавне за тај посао.²¹⁹

Пред Судом као институцијом се примењују и многа друга правила и процедуре.²²⁰ Остало, конвенције и уговори који се, такође, примењују, наведена су на сајту Суда.²²¹ Када говоримо о интерним прописима за несметано

²¹⁸ Члан 35. став 2. Правилника.

²¹⁹ Члан 35. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 241 и 247.

²²⁰ Other Rules & Conventions.

²²¹ Bilateral Investment Treaties and Trade Agreements, Multilateral Investment Treaties and Trade Agreements, Other Investment Instruments, Bilateral Treaties, Multilateral Treaties, National Legislation, Other Instruments and Agreements.

функционисање Суда као институције, током свог рада, примењују се различита правила и процедуре а која се првенствено односе на само функционисање Суда.²²²

Закључујемо: у свакодневном раду Суда као институције, подједнако морају да буду заступљене све три врсте извора права, у зависности од материје коју регулишу. Значи, примена прописа који регулишу поступак пред Судом је неопходан за цео ток поступка и то од могућности да се поступак уопште покрене, односно да су испуњени одређени прописани услови, до доношења одлуке у конкретном предмету. Следећи неопходни извори права које арбитраже примењују су материјални извори, у најширем смислу речи, јер њиховом применом долази до решења конкретне спорне ситуације, тј. спора који је покренут пред Судом као институцијом. На крају, али не мање важни у односу на прва два извора, су извори који се односе на само функционисање Суда. Без њиховог постојања и поштовања, односно свакодневне примене, Суд не би могао несметано да функционише. Иако су наведени извори подељени у три целине, њихова примена у раду Суда је јединствена, целовита, међусобно условљена, усклађена и повезана. Немогућ је рад Суда као институције, без свеобухватне примене сва три извора права.

7. ОРГАНИЗАЦИЈА СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА

Стални арбитражни суд је организационо подељен у три дела.²²³ Један део представља листа арбитра, која је, у ствари, сачињена на тај начин што државе, чланице Суда, по предвиђеној и прописаној процедури, предлажу кандидате чија се имена, након формалног поступка избора, стављају на листу. Посебно се издваја листа арбитра за специјализоване спорове у области заштите животне

²²² PCA Internal Rules, ту спадају следећи прописи:

1. Permanent Court of Arbitration Financial Assistance Fund for Settlement of International Disputes,
2. Rules of Procedure of the Administrative Council of the Permanent Court of Arbitration,
3. Rules Concerning the Organization and Internal Working of the International Bureau of the Permanent Court of Arbitration.

²²³ В. Чоловић, Међународна арбитража, Институт за упоредно право, Београд, 2009, стр. 101-121, стр.107-108.

средине и природе, а која је састављена од признатих научника, који се, по потреби, позивају у складу са правилима Суда о заштити животне средине.

Поред наведене листе арбитра, са које може, по предлогу странака у спору да се формира арбитражно веће које ће одлучивати у покренутом спору, да би се обезбедила сталност у раду Сталног арбитражног суда, потребно је да постоје и стални органи Суда. Суд има два стална органа: Стални административни савет који се стара о раду Суда и његовом буџету и Међународни биро, односно Секретаријат, на чијем је челу Генерални секретар. Генерални секретар Суда је министар иностраних послова Холандије. Иначе, Суд има мали број стално запослених лица у Секретаријату, али се у досадашњем раду Суда показало да је тај број довољан да Суд несметано функционише.

7.1 Листа арбитра

Листу арбитра Суда чине лица која именују стране уговорнице. Наша држава је чланица Суда још од његовог оснивања, јер је и наша земља препознала значај постојања институције као што је Стални арбитражни суд још приликом потписивања Конвенција 1899. године и 1907. године. На листи арбитра Суда се налази и име лица које је наша држава именovala.²²⁴ Република Србија је 2014. године добила националну столицу у Суду, што представља посебну част за сваку државу, јер је та столица државни симбол наше државе у тој међународној институцији, као самосталне државе.²²⁵

У суштини, листа арбитра Суда је само списак потенцијалних кандидата за арбитра у конкретном предмету, а које именују државе уговорнице.²²⁶ Описана

²²⁴ Арбитар именован од стране Републике Србије је Проф. др Миленко Крећа.

²²⁵ Столица је израђена и постављена у Јапанској сали Палате мира у Хагу. Више од сто држава има своју столицу у Суду. На тој столици могу да седе само највиши државни званичници током посете Палати мира и званични представници државе током седница Административног савета Сталног арбитражног суда. Столица је израђена у складу са оригиналним моделима који су стари више деценија. У време када је Јапанска сала затворена због других активности које се одржавају у Палати мира, национални грбови на наслонима столица се покривају посебним навлакама ради заштите.

²²⁶ Хашком конвенцијом је регулисана ситуација када странке не могу да се споразумеју у вези избора арбитра са листе, оне ће именовати по два арбитра, од којих само један може да буде држављанин земље која га именује, док тако именовани арбитра бирају још једног судију, који је и

ситуација је главни разлог зашто се у литератури наводи да назив Сталног арбитражног суда није адекватан, јер се не ради о сталном суду у уобичајеном смислу речи, нити о сталним арбитрама, већ само о секретаријату и листи арбитра са које се, по потреби, саставља арбитражно веће.²²⁷ За специјализоване спорове у области заштите животне средине и природних ресурса, посебно се издваја листа арбитра.²²⁸

Свака сила уговорница именује највише четири лица признате стручности у питањима међународног права, која уживају највиши морални углед и која су вољна да се прихвате дужности арбитра.²²⁹ Код питања која лица могу да буду на листи Сталног арбитражног суда, с обзиром да ће арбитра одлучивати о споровима међу странкама из многих држава, са различитим правним уређењем, са неједнаким историјским развојем, као и многим другим друштвеним, социјалним и политичким разликама, прописано је да свака чланица именује лица која испуњавају услов да су признати стручњаци међународног права, да би се постигла сврха арбитраже, а то је међународно решавање спорова. Други услов, који је везан за лица на листи Суда, да уживају највиши морални углед, је оправдан, ако се узме у обзир далекосежни значај одлука које арбитра доносе и њихов могући допринос правном поретку у међународној заједници. Наиме, чињеница је да су многим арбитражним одлукама, у конкретним предметима који су вођени пред Судом као институцијом, успостављене државне границе или линије раздвајања међу државама. Такође, решени су и многи други значајни спорови међу странкама где је вредност спора велика, и то не само за економски сиромашне државе, него и за економски развијене државе. Зато је неопходан наведени услов који се тражи за именовање арбитра, јер арбитра не смеју да се у току свог поступања руководе економским моментима или неким другим елементима који би могли да утичу на њихов рад. Трећи услов, да желе да

председник арбитраже. Више, Б. Кривокапић, Лексикон Међународног права, Институт за упоредно право, Београд, 1998, стр. 451-452.

²²⁷ „Коначно поставља се питање карактера Сталног арбитражног суда. Ценећи одредбе Конвенција од 1899. године и 1907. године, долазимо до закључка да израз „Стални арбитражни суд“ није одговарајући за установљени механизам.“ С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 542.

²²⁸ Та листа је састављена од признатих научника, који се позивају у складу са правилима Суда о заштити животне средине.

²²⁹ Члан 44. став 1. Конвенције.

се прихвате дужности арбитра, је логичан, јер се у арбитражи очекује сагласност воља свих учесника, значи и арбитра да поступају у конкретном предмету, а све у циљу решавања конкретне спорне ситуације до које је дошло међу странкама. У Суду је успостављена равномерна заступљеност свих држава чланица јер се ограничава број арбитра, који појединачно може да именује држава чланица, на највише четири лица из сваке државе чланице.

Тако именована лица се уписују, као чланови Суда, у листу коју ће Биро саопштити свим силама уговорницама.²³⁰ Значи, а већ смо то истицали, оно што је карактеристично за Суд као институцију, то је да не постоји судски колегијум како је уобичајено за неки суд као институцију, него, постоји листа арбитра Суда коју чини списак имена арбитра које државе чланице Суда достављају административном органу Суда, Секретаријату, ради достављања осталим државама чланицама. У садашње време, приликом именовања арбитра за одређену арбитражу коју су покренуле, странке могу, по свом избору, да именују лица са те листе за ту, конкретну арбитражу, али то више није обавезан услов, јер странке за арбитраже могу да именују и лица која нису на листи.

Биро упознаје силе уговорнице са свим променама у листи арбитра.²³¹ Листа је подложна промени из разних објективних и субјективних разлога. Примера ради, поједина лица више не желе да буду на листи арбитра.

Две или више сила могу се споразумети да заједно именују једног или више чланова. Исто лице могу именовати различите силе.²³² На овај начин прописана одредба, да се за листу предложе и лица која нису њихови држављани, била је правична са становишта пружања могућности државама чланицама које можда немају стручњака у области међународног јавног права, а желе да допринесу да најбољи међународни стручњаци буду предложени. Не треба занемаривати значај временског периода када су доношене Хашке конвенције и степена развоја правног система у појединим државама чланицама Конвенције.

Чланови Суда именују се за раздобље од шест година. Њихов мандат може бити обновљен.²³³ Арбитри који су на листи Сталног арбитражног суда

²³⁰ Члан 44. став 2. Конвенције.

²³¹ Члан 44. став 3. Конвенције.

²³² Члан 44. став 4. Конвенције.

²³³ Члан 44. став 5. Конвенције.

могу, све време, док су на листи Суда, да обављају и друге професионалне дужности, које су обављали до именовања или неке друге, нове дужности, за време трајања мандата, а само по потреби, када су именовани, да учествују у вођењу арбитражног поступка и у доношењу арбитражне одлуке. Да закључимо, избор неког лица за арбитра Сталног арбитражног суда, неће утицати на његове друге професионалне обавезе које он паралелно може да обавља. Описано решење је логично, с обзиром да арбитра нису запослени у Суду, нити уопште постоји неко правило по коме странке морају да предлажу одређене арбитра за било који предмет.

У случају смрти или оставке једног члана Суда, његово место се попуњава на начин предвиђен за његово именовање и то за ново раздобље од шест година.²³⁴ Полазећи од неминовности реалног живота, логично је било да Конвенција пропише и ситуацију када арбитар по неком оправданом основу више не може да буде на листи Суда.

У вршењу својих дужности и кад су изван својих земаља, чланови арбитраже уживају дипломатске привилегије и имунитете.²³⁵ Посебно је важна ова одредба Конвенције, јер је неопходно за рад арбитра да арбитар не сме да буде ометан у свом раду од стране било ког лица, било које државе или неког трећег.

7.2 Стални административни савет

Стални административни савет састављен од дипломатских представника сила уговорница акредитованих у Хагу и холандског министра спољних послова, који врши функције председника, управља Међународним бироом и контролише га.²³⁶ На основу овлашћења која има, Стални административни савет је највиши орган Суда, док функцију председника Савета увек врши Министар спољних послова Холандије, који истовремено управља, а и контролише рад Међународног бироа.²³⁷

²³⁴ Члан 44. став 6. Конвенције

²³⁵ Члан 46. став 4. Конвенције.

²³⁶ Члан 49. став 1. Конвенције

²³⁷ Више, Правна енциклопедија, Савремена Администрација, Београд 1985, стр. 1582.

Савет доноси свој пословник и све друге потребне правилнике.²³⁸ С обзиром да рад Савета као органа Суда мора да буде одређен неким актом, прописана је његова надлежност за доношење пословника, као и свих других потребних правилника неопходних у свакодневном раду Савета.

Савет одлучује о свим административним питањима која би могла произаћи у вези с пословањем Суда.²³⁹ Прописивање ове одредбе је било неопходно јер се у раду Суда јављају разна административна питања, која би нека стручна служба требала да решава. Не може да се очекује од арбитра да они одлучују и о административним питањима, јер је поступање арбитра у арбитражном поступку предвиђено само за доношење арбитражне одлуке односно решења конкретног спора који је покренут пред арбитражом.

Савет има сва овлашћења у погледу именовања, стављања на располагање и отпуштања чиновника и службеника Бироа.²⁴⁰ Да би Суд као институција могао несметано да функционише, неопходно је да постоји одређен број лица која су ангажована за рад Суда, односно за решавање административних питања, конкретно, то су чиновници и службеници Бироа. О свим питањима везаним за рад тих лица, као и о њиховом статусу, одлучује Савет.

Савет одређује плате и зараде и контролише опште трошкове.²⁴¹ У надлежност Савета мора да спада и одређивање плата и зарада, као и контролисање општих трошкова, односно, да Савет контролише трошкове Суда на свим нивоима, јер рад Суда као институције, не сме да буде доведен у питање због евентуалног недостатка материјалних средстава.

На уредно сазваним састанцима присутност девет чланова је довољна да би Савет правоваљано одлучивао. Одлуке се доносе већином гласова.²⁴² Рад Савета мора да буде примерен начелу економичности које важи за арбитражу и зато је било оправдано прописивање да је довољно присуство девет чланова приликом доношења одлука из надлежности Савета. Одлуке се увек доносе већином гласова, а када су у питању одлуке о финансијским трансакцијама, о

²³⁸ Члан 49. став 2. Конвенције.

²³⁹ Члан 49. став 3. Конвенције.

²⁴⁰ Члан 49. став 4. Конвенције.

²⁴¹ Члан 49. став 5. Конвенције.

²⁴² Члан 49. став 6. Конвенције.

којима одлучује Савет, кворум за одлучивање чини пет чланова.

Савет без одлагања доставља Силама уговорницама правилнике које усвоји.²⁴³ Усвојене правилнике, Савет даље доставља државама уговорницама без одлагања, јер државе уговорнице морају да знају за сваку евентуалну промену у правилницима који регулишу рад Савета. Државе уговорнице су дужне да поштују предвиђена правила која су прописана за рад Савета и да поштују све процедуре које су прописане за поједине фазе арбитражног поступка, а што је у надлежности Савета.

Савет подноси сваке године извештај о раду Суда, о функционисању административних служби и о издацима. Извештај садржи такође извод најважнијег садржаја докумената које су Силе доставиле Бироу на основу члана 43. став 3. и 4.²⁴⁴ За праћење и контролу рада Савета, прописана је цитирана обавеза достављања комплетног Извештаја о раду Суда као институције, о свим приходима и о трошковима Суда, о самом функционисању административних служби, као и о њиховим трошковима. Да би годишњи Извештај у потпуности могао да садржи све значајне податке, прописана је обавеза и за државе уговорнице шта све морају да достављају Бироу.²⁴⁵

Како је рад Сталног административног савета (у даљем тексту Савет) значајан за функционисање Суда, прописан је и дефинисан је његов рад, одређеним правилима. Суд је донео Пословник Сталног савета Сталног арбитражног суда (у даљем тексту Пословник Савета Суда).²⁴⁶ У складу са чланом 28 Конвенције за мирно решавање спорова, дипломатски представници држава потписница акредитованих у Хагу, конституисали су се као Стални административни савет, председавао је холандски министар спољних послова. Одржан је састанак на којем је Савет донео свој Пословник како следи:

²⁴³ Члан 49. став 7. Конвенције

²⁴⁴ Члан 49. став 8. Конвенције.

²⁴⁵ Члан 43. став 3. и 4. Конвенције: Силе уговорнице се обавезују да ће, чим то буде могуће, достављати Бироу оверену копију сваке уговорне одредбе о арбитражи коју би закључиле међу собом и сваке арбитражне одлуке која се на њих односи а коју су донели специјални судови. Оне се исто тако обавезују да ће доставити Бироу законе, уредбе и документе који констатују евентуално извршење пресуде које донесе Суд.

²⁴⁶ Rules of Procedure of the Administrative Council of the Permanent Court of Arbitration, сачињен је у Хагу, 19.09.1900. године.

прописано је да се сваки предлог који се односи на арбитражу доставља од стране Председника члановима Савета.²⁴⁷ Сазивање чланова Савета врши председник, давањем најмање 48 сати од објаве. Међутим, сваки члан Савета може, ако мисли да је то неопходно, преко Председника да сазове састанак Савета.²⁴⁸ У одсуству председника, Саветом председава члан који заузима највиши положај у дипломатском корпусу, по редоследу.²⁴⁹ Као што је договорено на Трећој седници одржане мировне конференције 15. јула 1899. године, потребно је да шефови мисија који обично не живе у Хагу имају службену адресу за пријем свих саопштења или позива упућених њима.²⁵⁰ Писмо сазива мора да садржи дневни ред састанка. Ниједна одлука не може да буде донета по питањима која нису наведена у дневном реду.²⁵¹ Гласање се врши по позиву.²⁵² У питањима која се односе на именовање, суспензију или отпуштање службеника и намештеника, савет ће да користи гласачке листиће. Одлуке се доносе већином гласова.²⁵³ Ако су гласови подељени подједнако, сматра се да је предлог одбијен.²⁵⁴ Редослед гласања прати абecedну листу сила потписница Конвенције. Председник ће гласати последњи.²⁵⁵ Међународни биро, под контролом и управом Савета, је установљен као стална институција. Он треба да служи као посредник између сила и као Секретаријат за Суд, у складу са условима прописаним Конвенцијом, и да олакшају пословање Савета. Генералног секретара именује Савет на мандат од

²⁴⁷ Члан 1. Пословника Савета Суда.

²⁴⁸ Члан 2. Пословника Савета Суда.

²⁴⁹ Члан 3. Пословника Савета Суда.

²⁵⁰ Члан 4. Пословника Савета Суда.

²⁵¹ Члан 5. Пословника Савета Суда.

²⁵² Уредничка напомена: На 184. седници одржаној 6. децембра 2011. године, Савет је усвојио финансијске прописе и правила ("ФПП"), који су, између осталог, одредили процедуру за избор чланова Финансијског одбора (види ФПП) Правило 2.5). На 188. седници одржаној 12. децембра 2013. године, Савет је усвојио препоруку Радне групе о изборном поступку којим се утврђује поступак за избор председавајућег Одбора за буџет (види Одлуку Савета о процедурама за избор председавајућег Одбора за буџет).

²⁵³ Уредничка напомена: На 188. седници Савета одржаној 12. децембра 2013. године постављено је питање гласања.

²⁵⁴ Члан 6. Пословника Савета Суда.

²⁵⁵ Члан 7. Пословника Савета Суда.

пет година.²⁵⁶ Генерални секретар добија упутства од председника у име Савета. Он је одговоран за архиве и задужен је за особље. Он ће боравити у Хагу.²⁵⁷ Именовање или разрешење Генералног секретара врши се на састанку сазваном најкасније петнаест дана од објаве.²⁵⁸ Финансијски надзор Међународног бироа биће поверен одбору.²⁵⁹ Овај комитет се састоји од три члана Сталног Савета, са боравиштем у Хагу. Чланство се обнавља сваке године првог јануара, заменом једног члана, према абecedном редоследу сила. Одбор ће одржавати састанке у седишту Међународног бироа, Председник има право да присуствује састанцима. Финансијска администрација Генералног секретара и буџет ће бити испитани од стране одбора који ће поднети годишњи извештај о овим питањима Сталном Савету.²⁶⁰ Гласови за одобравање рачуна Генералног секретара и буџета биће узети на састанку Савета након што су они били саопштени члановима Савета најмање 15 дана пре састанка.²⁶¹

7.3 Међународни биро или Секретаријат

Други орган Суда, Међународни биро или Секретаријат Суда је стални, административни орган који ради под контролом Савета. Међународним Бироом руководи Генерални секретар. Биро врши функцију секретаријата суда, обавља све техничке послове, стара се о архиви Суда, обавља и друге административне послове, тако да може да се закључи да, у суштини, представља писарницу Суда.

Биро је овлашћен да стави своје просторије и своју организацију на располагање силама уговорницама за рад сваког посебног арбитражног

²⁵⁶ Члан 8. Пословника Савета Суда.

²⁵⁷ Члан 9. Пословника Савета Суда.

²⁵⁸ Члан 10. Пословника Савета Суда.

²⁵⁹ Уводна напомена: На својој 174. седници, одржаној 8. новембра 2004. године, Стални Савет је основао Одбор за буџет (отворен за представнике свих држава чланица) који ће постојати и функционисати паралелно са Финансијским комитетом. Након тога, на седници одржаној 6. децембра 2011. године, Стални Савет је усвојио ФПП који детаљно елаборира улогу и одговорности финансијских и буџетских одбора.

²⁶⁰ Члан 11. Пословника Савета Суда.

²⁶¹ Члан 12. Пословника Савета Суда.

тела.²⁶² У току свог рада, арбитраже могу, по потреби, да користи просторије и организацију Бироа.

Трошкове Бироа сnose Силе уговорнице у размери утврђеној за Међународни биро Светске поштанске уније.²⁶³ У погледу неопходних трошкова које у свом раду проузрокује Биро, предвиђено је да државе чланице сnose трошкове у складу са размером која је утврђена за Међународни биро Светске поштанске уније.

Трошкови које имају да сnose силе које приступе, биће рачунати од дана вредности њиховог приступа.²⁶⁴ У складу са општим принципима права, за државе уговорнице које буду накнадно приступиле, није предвиђено ретроактивно плаћање трошкова.

Правилником Суда је прописано да Међународни биро Сталног арбитражног суда служи као регистар за поступке и пружа услуге секретаријата.²⁶⁵

Како Биро има посебну улогу и значај у оквиру Суда као институције, било је потребно да се и његов рад дефинише одређеним правилима. Зато је Суд је донео Правила о организацији и унутрашњем раду у Међународном бироу (у даљем тексту Правила Бироа Суда).²⁶⁶ Прописано је да је дужност Генералног секретара Суда да поступа као руководиоца Међународног бироа и као секретар Суда. Он је одговоран за кореспонденцију Бироа, саставља годишњи буџет за приходе и расходе Бироа, и доставља га Административном савету на преглед и одобрење. Исто поступа и код затварања годишњих рачуна Бироа, по истом редоследу као и код буџета. Он је задужен за све особље Бироа.²⁶⁷ Особље Међународног бироа чине: први секретар; други секретар; секретар-преводац; администратор; изасланик.²⁶⁸ Генерални секретар има потпуну надлежност над

²⁶² Члан 47. став 1. Конвенције.

²⁶³ Члан 50. став 1. Конвенције.

²⁶⁴ Члан 50. став 2. Конвенције.

²⁶⁵ Члан 1. став 3. Правилника.

²⁶⁶ Rules Concerning the Organization and Internal Working of the International Bureau of the Permanent Court of Arbitration, сачињен је у Хагу, 18. децембра 1900. године.

²⁶⁷ Члан 1. Правила Бироа Суда.

²⁶⁸ Члан 2. Правила Бироа Суда.

радом Бироа.²⁶⁹ У случају да генерални секретар буде на одсуству или је спречен да обавља своје дужности, замењује га први секретар.²⁷⁰ Особљу Међународног бироа забрањено је да преносе особама изван Бироа, усмено или писмено, било коју информацију у вези са пословима који су им поверени у току њиховог рада, или да дозволе таквим особама приступ документима који се односе на рад Бироа.²⁷¹ Прописаном одредбом се остварује заштита поверљивих и других података из арбитражних поступака.

²⁶⁹ Члан 3. Правила Бироа Суда.

²⁷⁰ Члан 4. Правила Бироа Суда.

²⁷¹ Члан 5. Правила Бироа Суда.

ГЛАВА III

АРБИТРАЖНИ ПОСТУПАК ПРЕД СТАЛНИМ АРБИТРАЖНИМ СУДОМ

1. УОПШТЕ О ПРАВИЛИМА ПОСТУПКА

Оснивање било које институције пред којом ће се водити и решавати неки спор, ништа не значи уколико није прописано која правила поступка треба да се примењују. Ова констатација се односи и на Стални арбитражни суд као институцију. Поступак који се води пред конкретном арбитражом формираном под окриљем Суда, одвија се по правилима поступка која су странке утврдиле у потписаном компромису или по избору саме арбитраже формиране за одређени предмет. Када пред Сталним арбитражним судом, као институцијом, могу да се примењују правила поступка која су странке за конкретан предмет утврдиле у свом компромису, странке имају многобројне могућности, код избора правила, али је у пракси Суда уочено да је најчешће уговорана примена Хашке конвенције из 1907. године, Правила UNCITRAL-а из 1976. године, док се у последње време странке највише опредељују за примену Правила UNCITRAL-а из 2010. године, као и Правилника Суда из 2012. године. За спорове из области права мора, примењују се арбитражна правила прописана Анексима уз Конвенцију о праву мора. Зато ћемо приказати по којим све правилима, у данашње време, може да се одвија арбитражни поступак, као и како су се одређена правила поступка мењала у зависности од захтева савремених међународних односа.

Полазећи од претпоставке да ће се, за спорове који се буду покретали и водили пред Судом као институцијом, а имајући у виду свеукупност и савременост регулисања поступка, највероватније уговорати примена Правилника Сталног арбитражног суда из 2012. године, у овом делу рада ћемо, поред одредаба Хашке конвенције из 1907. године, које су успоставиле темеље Суда као институције, приказати и како су савременим Правилником Суда из 2012. године прописани многи правни институти и конкретна правила арбитражног поступка. С обзиром да су Правила UNCITRAL-а из 2010. године послужила као основ за доношење Правилника Суда 2012. године, биће приказани и чланови Правила

UNCITRAL-a из 2010. године. Навешћемо и правила Кратког арбитражног поступка прописаних Конвенцијом из 1907. године. На крају овог дела рада, имајући у виду незаменљиви значај регулисања спорова арбитражом у праву мора, приказаћемо и одредбе Нове Конвенције о праву мора које регулишу арбитражни поступак који може да се води и пред Судом као институцијом.

1.1 Поступак по правилима Хашке конвенције из 1907. године

Након оснивања Суда, странке које су покретале поступак пред Судом као институцијом, првенствено су имале на располагању Хашке конвенције из 1899. године и 1907. године, чијим одредбама су прописана правила целог поступка пред арбитражом. То је био разлог, а што је у арбитражној пракси и уочено, да је велики број уговора закључених међу странкама у којима је била уговорена арбитража као начин решавања спорова, предвиђао примену правила поступка која су прописана овим конвенцијама.²⁷² Колику је важност и значај регулисања правила поступка дала Конвенција из 1907. године, говори, сама по себи, чињеница да је од 54 члана, који су посвећени Међународној арбитражи, за поступак пред Судом прописано 40 чланова, укључујући и регулисање Кратког арбитражног поступка. У дугогодишњој арбитражној пракси, показало се да су одредбе Конвенције из 1907. године, ефикасне за вођење самог арбитражног поступка, као и да странке у поступку, њиховом применом, могу успешно да воде поступак и дођу до решења свог спорног односа.

Како је највећи број уговора који су странке закључиле у периоду након оснивања Суда, желећи да свој спор изнесу пред Суд као институцију, предвиђао примену правила Хашке конвенције о мирном решавању спорова из 1907. године, приказаћемо одредбе из треће главе Конвенције која је посвећена арбитражном поступку.²⁷³ Разлог да се одредимо за приказ одредаба Конвенције из 1907. године, иако се у дужем низу година међу странкама у спору, углавном не

²⁷² Због такве дуготрајне устаљене праксе, сматра се да су правила из Хашких конвенција постала део обичајног права. Више о томе, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 545.

²⁷³ У трећој глави Конвенције регулисан је арбитражни поступак. Члановима, од 51. до 85. Конвенције прецизно је прописано како се води поступак пред Сталним арбитражним судом, а члановима од 86. до 90. Конвенције, прописан је Кратки арбитражни поступак.

уговарају, налази се у чињеници да су тим одредбама регулисани најважнији сегменти арбитражног поступка у међународном јавном праву. Такође, одредбе су биле основ за почетак рада Суда као институције пред којом ће се водити арбитражни поступци, јер државе које су желеле да покрену арбитражу пред Судом, имале су испред себе правила поступка којима је изричито, јасно и прецизно био регулисан цео ток арбитражног поступка.

Ради подстицања развоја Арбитраже, силе уговорнице су донеле правила која се имају примењивати на арбитражни поступак, уколико се странке не споразумеју о другим правилима.²⁷⁴ Уочавамо да је у наведеном члану била истакнута жеља тадашњих држава потписница Конвенције да се арбитража и даље развија као један од начина мирног решавања спорова. Такав приступ је очекиван. Наиме, полазећи од историјских околности када је Конвенција усвојена, односно, с обзиром на односе који су владали међу тадашњим државама, као и да је опште познато колике су биле људске жртве у многим ратовима вођеним међу државама пре усвајања Конвенције, јер се претходно није учинило све у смислу покушаја мирног решења спора, а што је на крају резултирало ратом, можемо да разумемо толику жељу потписница да се арбитража подржи и да јој се да свака шанса за даље развијање. Из самог цитираног члана Конвенције, проистиче и да се странкама увек препушта да се споразумеју о правилима арбитражног поступка, односно, да се даје пуна слобода уговорању правила која ће да се примењују, јер примена донетих правила није обавезна. Полазећи од наглашавања потребе да се подстиче развој арбитраже као начин мирног решавања спорова, Конвенција је у следећим члановима регулисала правне институте неопходне за спровођење арбитражног поступка.

Када је за арбитра изабран суверен или шеф државе, он одређује арбитражни поступак.²⁷⁵ Колико се поверења у то време имало у ауторитету суверена или шефа било које државе, сама по себи, говори нам ова одредба.

Арбитражни поступак садржи по правилу два одвојена нивоа: писмени поступак и расправу.²⁷⁶ Писмена фаза поступка је обавезна, док се усмени поступак спроводи само уколико је тако предвиђено арбитражним

²⁷⁴ Члан 51. Конвенције.

²⁷⁵ Члан 56. Конвенције.

²⁷⁶ Члан 63. став 1. Конвенције.

споразумом, или ако арбитража, у зависности од околности случаја, одлучи да је неопходан.

Писмени поступак је ниво на којем респективни представници достављају члановима арбитраже и противној страни, мемоаре, контрамемоаре, и уз њих по потреби, реплике; странке прилажу све списе и документе на које се у спору позивају. Достављају или непосредно или посредством Међународног бироа, по редоследу и у роковима одређеним компромисом.²⁷⁷ За писмену фазу поступка прописана је обавеза достављања свих писаних поднесака, односно доказа на које се странке у конкретном спору позивају, а све у складу са потписаним компромисом.

Сваки акт који једна страна поднесе, мора бити достављен другој страни у овереном препису.²⁷⁸ С обзиром да је једнакост странака заштићена у свакој фази поступка, достављање овереног преписа гарантује да се ради о истом акту који је једна страна поднела арбитражи.

Изузев у случају посебних околности, арбитража се састаје тек после закључења писменог поступка.²⁷⁹ Састајање арбитраже тек након закључења писменог поступка је неминовно, јер док странке не размене писмена међусобно, нема разлога за састајање арбитражног већа, а самим тим и повећања трошкова арбитраже. Оправдани изузетак постоји само у случају настанка посебних околности које захтевају раније састајање арбитраже, а то зависи од сваког конкретног предмета и његове специфичности.

1.2 Поступак по Правилима UNCITRAL-а

Пракса уговарања примене Хашке конвенције из 1907. године била је заступљена у споровима који су вођени пред Судом као институцијом, након његовог оснивања, све до доношења првих Арбитражних правила UNCITRAL-а 1976. године,²⁸⁰ када су странке које су уговарале покретање арбитражног поступка пред Судом почеле да уговарају њихову примену. Значај донетих

²⁷⁷ Члан 63. став 2. Конвенције.

²⁷⁸ Члан 64. Конвенције.

²⁷⁹ Члан 65. Конвенције.

²⁸⁰ UNCITRAL Arbitration Rules 1976.

правила био је немерљив како за странке које су уговарале арбитражу и примену Правила UNCITRAL-а за поступак, тако и за сам Суд као институцију, јер је његово место и допринос у систему мирног решавања спорова добио потпуно нов смисао у односу на период када је Суд основан. Пред Судом су почели да се покрећу многобројни арбитражни спорови, са новим странкама, у којима је уговорана примена ових правила поступка, а које, до тада, нису биле заинтересоване да се одреде за ову институцију. Такође, као што смо већ истакли, Правила UNCITRAL-а су била основ за доношење различитих факултативних правила које је Суд усвајао у периоду од 1992. године до 2011. године, у зависности које странке покрећу и воде поступак пред Судом.

Арбитражна правила UNCITRAL-а тако прописују начин вођења поступка, да спор пред *ad hoc* арбитражама може да се води на сличан, процедурални начин, као и поступак пред институционалним арбитражама и зато је њихова примена веома заступљена у поступцима пред *ad hoc* арбитражама. Она посебно уређују: конституисање арбитражног суда, изузеће арбитра, поступак пред арбитражним судом, доношење арбитражне одлуке. У правилима су изражене две тенденције и то: аутономија воље странака да прихвате UNCITRAL-ова правила у једном конкретном случају, и друга, тежња ка универзализму, која се огледа у свеобухватности правила UNCITRAL-а, јер су применљива на све спорове и све арбитраже, независно од државе, као и правног поретка који је у њима заступљен, а у којима се арбитраже спроводе.²⁸¹ Након донетих правила 1976. године, UNCITRAL је наставио рад на даљем прилагођавању одређених прописаних одредаба са потребама савременог правног живота у међународној заједници који прати непрекидни развој технике и технологије, тако да су донета нова правила 2010. године, UNCITRAL Arbitration Rules (2010), која су 2013. године у једном члану измењена, односно додат је став 4 у члану 1.²⁸²

²⁸¹ У литератури се наводи да су UNCITRAL-ова правила имала и политичку улогу, да свету понуде јединствена арбитражна правила и тиме међународну трговинску арбитражу приближе свим чланицама међународне заједнице, без обзира на њихову економску снагу или политичко устројство. Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 205-206.

²⁸² Донета су: UNCITRAL Arbitration Rules 2010, UNCITRAL Arbitration Rules (with new article 1, paragraph 4, as adopted in 2013).

1.2.1 Опште карактеристике правила UNCITRAL-а из 1976. године

Прва процесна правила UNCITRAL-а, која су допринела даљем развоју арбитражног права уопште, а посебно арбитражног поступка, првенствено у области међународне трговине, а затим и шире, била су Арбитражна правила из 1976. године, која су систематизована у четири дела.²⁸³

Правила UNCITRAL-а првенствено полазе од најважнијег принципа код заснивања међународне трговинске арбитраже, а то је аутономија воље странака. Да би се отклонила свака сумња о постојању сагласности воља странака, примена UNCITRAL-ових правила је могућа само када се странке о томе писмено договоре.²⁸⁴ Заснивање и почетак рада *ad hoc* арбитраже почиње тако што странка о својој иницијативи директно обавештава другу страну, а за арбитражни поступак се сматра да је започет оног дана када друга страна добије такво обавештење.²⁸⁵ Специфичност *ad hoc* арбитраже и примене UNCITRAL-ових правила се односи на формирање арбитражног већа, састављеног од три арбитра, осим ако саме странке не одлуче да њихов спор решава арбитар-појединац.

²⁸³ Први део чине: Уводна правила, чланови 1 до 4 који регулишу подручје примене и модел арбитражне клаузуле, обавештења, рачунање рокова, обавештење о арбитражи, заступање и саветовање. Други део чини: Образовање арбитраже, чланови 5 до 14 који регулишу број арбитра, именовање арбитра, изузеће арбитра, замена арбитра, понављање расправе у случају замене арбитра. Трећи део чини: Арбитражни поступак, чланови 15 до 30 који регулишу опште одредбе, седиште арбитраже, језик, тужбу, одговор на тужбу, измене и допуне тужбе или одговора на тужбу, приговоре у погледу надлежности арбитраже, даље поднеске, рокове, доказе и усмену расправу, привремене мере обезбеђења, вештаке, пропуштање странака, закључење расправе, одрицање од примене правила. Четврти део чини: Арбитражна одлука, чланови 31 до 41 који регулишу одлуке, форму и дејство арбитражне одлуке, меродавно право, *amiable compositeur*, поравнање или други основи окончања поступка, тумачење одлуке, исправку одлуке, допунску одлуку, трошкове, полагање предујма трошкова.

²⁸⁴ Члан 1. став 1. UNCITRAL правила из 1976. године. Наравно да аутономија воља није апсолутна, нити би аутономија воља странака смела да буде апсолутна у било ком поступку. Зато је предвиђено да у случају конфликта неке одредбе ових правила са одредбама права меродавног за арбитражу, примењују се одредбе тог права. Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 206.

²⁸⁵ Садржина обавештења о арбитражи: захтев да се спор арбитражно реши; имена и адресе странака; позивање на арбитражну клаузулу или на споразум о арбитражи; назначење уговора из кога спор води порекло; предлог у погледу броја арбитра; евентуално обавештење о именовању арбитра и др. Члан 3. UNCITRAL правила из 1976. године.

Како је највећи део UNCITRAL-ових правила посвећен самом арбитражном поступку, правила се у целини и сматрају процедуралним.²⁸⁶ Регулисање процедуре на прописан начин, међутим, не значи да арбитражно веће нема слободу да само одлучи о начину вођења поступка или о коришћењу одређеног диспозитивног права у том смислу.²⁸⁷ Правилима је прописано да странкама мора да буде обезбеђено да међусобно размене своје писмене поднеске. Прописано је и да уколико арбитражно веће именује вештаке, свака странка мора да има могућност да вештаку поставља питања, али странци мора да се пружи прилика и да на расправу доведе свог вештака, који ће да да исказ о свим спорним питањима. Приликом доношења одлуке, арбитри су дужни да примене право, које су странке одредиле као меродавно за суштину спора. Ако странке нису извршиле избор права, арбитража ће да примени право на које упућују правила о сукобу закона, која арбитража сматра меродавним. У сваком случају, арбитража мора да донесе одлуку у складу са одредбама уговора и дужна је да узме у обзир трговинске обичаје меродавне за тај посао. UNCITRAL-ова правила дозвољавају да арбитри одлучују *ex aequo et bono* или као *amiable compositeur* само ако су их странке на то овластиле и ако право меродавно за арбитражни поступак то дозвољава.²⁸⁸

1.2.2 Опште карактеристике Правила UNCITRAL-а из 2010. године

С обзиром да се арбитража као начин решавања спорова својим дугогодишњим постојањем, применом и сталним усавршавањем све време доказивала као неопходна у међународноправном систему решавања спорова

²⁸⁶ Више, I. I Dore, *Arbitration and Conciliation Under the UNCITRAL Rules: A Textual Analysis*, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/Lancaster, 1986, p. 43-88.

²⁸⁷ У границама ових правила, арбитражни трибунал може да спроводи поступак на начин који сматра сврсисходним, под условом да се са странкама поступа равноправно и да се у свакој фази поступка свакој странци потпуно омогући да изнесе свој случај. Ако једна од странака то затражи у било којој фази поступка, арбитражни трибунал ће одржати усмену расправу ради извођења доказа путем саслушања сведока, укључујући и вештаке или ради тога да странке усмено изнесу своје ставове. Ако такав захтев не постоји, арбитражни трибунал ће одлучити да ли је потребно одржати усмену расправу или ће се поступак водити на основу исправа или других материјала. Све исправе или информације које једна странка упуту арбитражном трибуналу дужна је у исто време да достави другој странци. Члан 15. UNCITRAL правила из 1976. године.

²⁸⁸ Члан 33. UNCITRAL правила из 1976.

мирним путем, као и због незаменљиве улоге у систему решавања спорова који се показао и кроз примену UNCITRAL-ових правила из 1976. године, настављено је даље усавршавање правила арбитражног поступка и у оквиру UNCITRAL-а. То је био један од разлога да су 2010. године усвојена нова UNCITRAL арбитражна правила (у даљем тексту Правила 2010), јер су у њима, пратећи савремени општи развој у међународној заједници, допуњени поједини чланови у складу са развојем савремене технике и технологије.²⁸⁹ Полазећи од чињенице, да су донета Правила из 2010. године изузетно значајна за примену у арбитражним поступцима на међународном нивоу, да се у многим арбитражним споровима који се покрећу пред Судом као институцијом странке договарају да се она примењују, као и да је наша држава саставни део међународне заједнице, у овом делу рада, неопходно је да се посебна пажња посвети одредбама ових правила.

Правила UNCITRAL-а из 2010. године су, такође, као и Правила из 1976. године, подељена у четири целине које су на исти начин одређене, а то су: Уводна правила,²⁹⁰ Састав арбитражног суда,²⁹¹ Арбитражни поступак²⁹² и Арбитражна

²⁸⁹ На пример, код института достављања, уведено је регулисање достављања електронском поштом. У појединим члановима, одређени институти су детаљније регулисани да би се отклониле спорне ситуације до којих је у примени UNCITRAL-ових правила из 1976. године долазило. Пример је члан 26. који прописује привремене мере. Такође, поједини чланови су додати да би се олакшао сам ток поступка, као што је члан 4. који прописује одговор на обавештење о арбитражи, или члан 16. који прописује искључење одговорности. Код појединих института су продужени рокови за поступање, јер је, кроз примену Правила UNCITRAL-а из 1976. године, уочено да рокови не могу да буду испоштовани из објективних разлога.

²⁹⁰ Први део Правила 2010 регулише Уводна правила кроз следеће институте и то: област примене, обавештење и рачунање рокова, обавештење о арбитражи, одговор на обавештење о арбитражи, заступање и саветовање, одређивање и органи именовања.

²⁹¹ Кроз чланове другог дела су регулисани следећи институти и то: број арбитра, именовање арбитра, изјаве и изузеће арбитра, замена арбитра, понављање расправе у случају замене арбитра, искључење одговорности.

²⁹² Арбитражни поступак се регулише кроз следеће институте и то: опште одредбе, седиште арбитраже, језик, тужбу, одговор на тужбу, измене и допуне тужбе или одговора на тужбу, приговоре ненадлежности арбитражног суда, даље писане поднеске, рокове, привремене мере, доказе, усмену расправу, вештаке које именује арбитражни суд, пропуштање странака, закључење усмене расправе, одрицање од права на приговор.

одлука.²⁹³ У Анексу I Правила 2010 налази се модел арбитражне клаузуле за уговоре.

У првом делу, који регулише Уводна правила, већ у првом члану се полази од претпоставке да, ако су се странке споразумеле да међусобне спорове који проистекну из одређеног правног односа, било уговорног било вануговорног, повере на решавање арбитражи према Арбитражним правилима UNCITRAL-а, ти спорови се решавају у складу са Правилима 2010 уз евентуалне измене о којима се странке буду споразумеле.²⁹⁴ Значи, заступљена је аутономија воље странака у спору, али уз ограничење када се примењују одредбе права меродавног за арбитражни поступак. У оквиру Уводних одредаба, прописан је и начин обавештавања и рачунања рокова.²⁹⁵

²⁹³ Арбитражна одлука је регулисана кроз следеће институте и то: одлуке, форма и дејство арбитражне одлуке, меродавно право, amiable compositeur, поравнање или други основи окончања поступка, тумачење одлуке, исправка арбитражне одлуке, допунска одлука, дефиниција трошкова, накнаде за рад и трошкови арбитра, расподела трошкова, предујам трошкова.

²⁹⁴ Ако је нека од одредаба Правила 2010 у супротности са одредбом права меродавног за арбитражу од које странке не могу одступити, превагу односи та одредба меродавног права. Члан 1. Правила 2010.

²⁹⁵ Прописано је да сва обавештења, укључујући саопштења, или предлоге, могу бити пренета путем било ког средства комуникације које обезбеђује потврду о преносу или допушта да се потврди да је пренос извршен. Даље је прописано да ако је посебно у том циљу једна од странака одредила неку адресу или ако ју је одобрио арбитражни суд, свако обавештење се тој странци доставља на ту адресу и уколико је достављено на ту адресу сматра се да је и примљено. Достављање путем средстава електронске комуникације као што је телефакс или е-пошта може се вршити само на адресу која је за то одређена или одобрена. У недостатку овако одређене или одобрене адресе обавештење је:

(а) примљено ако је физички достављено примаоцу; или

(б) сматра се да је обавештење примљено ако је достављено у месту пословања, редовном боравишту или на поштанску адресу примаоца.

Ако се, после разумних напора, достављање није могло извршити на напред описани начин, сматра се да је обавештење примљено ако је послато на примаочево последње познато место пословања, редовно боравиште или поштанску адресу препорученим писмом или на неки други начин који обезбеђује потврду да је достављање извршено или покушано. Сматра се да је обавештење примљено онога дана када је достављено у складу са наведеним, или када је покушано да се оно достави у складу са ставом 4. Сматра се да је обавештење, пренето путем средстава електронске комуникације, примљено истог дана када је послато, осим ако је на такав начин пренето обавештење о арбитражи, за које се сматра да је примљено оног дана када је

Када регулише арбитражни поступак, прописано је да арбитражни суд може да спроведе поступак на начин који сматра целисходним, под условом да се са странкама поступа једнако и да је у одговарајућем стадијуму поступка свакој странци дата одговарајућа могућност да искористи своја права и да изнесе своје предлоге. Арбитражни суд, у вршењу свог дискреционог права, спроводи поступак на начин на који се избегавају непотребна одуговлачења и трошкови и обезбеђује правичан и ефикасан поступак решавања спора између странака. У најкраћем року пошто је конституисан и пошто позове странке да изложе своје ставове, арбитражни суд установљава оквирни распоред одвијања арбитраже. Арбитражни суд може у свако доба, пошто је позвао странке да изложе своје ставове, да продужи или скрати сваки рок предвиђен овим Правилима или рок о коме су се странке споразумеле.²⁹⁶

1.2.3 Опште карактеристике правила UNCITRAL-а из 2013. године

Још један доказ развоја арбитражног права представља и доношење новог става, 2013. године, става 4. у оквиру члана 1. Арбитражних Правила UNCITRAL-а усвојених 2010. године. Значи, после само три године примене донетих Правила 2010. године, показала се потреба за додавањем става 4. који регулише примену „Правила о транспарентности“.²⁹⁷ За државе инвеститоре које покрећу арбитражу у складу са уговором који обезбеђује заштиту инвестиција или инвеститора, ова Правила укључују UNCITRAL Правила о транспарентности, сходно члану 1 Правила о транспарентности.

приспело на електронску адресу примаоца. Сваки рок предвиђен овим Правилима почиње да тече наредног дана од дана када је обавештење примљено. Ако последњи дан рока пада на службени празник или на нерадан дан у месту боравишта или у месту пословања примаоца, рок се продужава до првог следећег радног дана. Службени празници или нерадни дани који падају унутар рока рачунају се у рок. Члан 2. Правила 2010.

²⁹⁶ Члан 17. Правила 2010.

²⁹⁷ For investor-State arbitration initiated pursuant to a treaty providing for the protection of investments or investors, these Rules include the UNCITRAL Rules on Transparency in Treatybased Investor-State Arbitration (“Rules on Transparency”), subject to article 1 of the Rules on Transparency.

1.3 Поступак по Правилнику Суда из 2012. године

У данашње време, најзначајнији допринос самог Суда као институције у погледу правила поступка која се примењују у арбитражним поступцима, свакако је усвајање Правилника 2012. године. Тиме је, након перманентног напора да се нађу најадекватнија решења за правила у арбитражним поступцима која се воде под окриљем Суда као институције, у ситуацијама где различити субјекти међународног права, као и друга лица покрећу спорове, заокружен дугогодишњи рад на проналажењу савремених начина вођења поступака ради решавања спорних ситуација које су се појављивале пред арбитрама у току конкретног поступка. Правилником из 2012. године, односно прецизним нормама, постигнуто је да се арбитражни поступак пред Судом као институцијом води несметано, као и да се оствари могућност окончања поступка у што краћем временском року. Правилник је подељен је у четири целине: Уводна правила, Састав арбитражног суда, Арбитражни поступак и Одлуке.

У оквиру Општих одредаба, Правилник прописује начин обавештавања и рачунања рокова.²⁹⁸ Прописано је да сва обавештења, укључујући саопштења, или предлоге, могу да буду пренета путем било ког средства комуникације које обезбеђује потврду о преносу или допушта да се потврди да је пренос извршен. Оваквим прописивањем начина достављања, прихвата се чињеница савременог развоја технике и технологије, које увек иде брже од прописивања и усвајања правних норми, и зато се не набрајају одређена средства комуникације, него се само даје уопштен појам, средство комуникације, без ближе ознаке. Даље је прописано да ако је посебно у том циљу једна од странака одредила неку адресу или ако ју је одобрио арбитражни суд, свако обавештење се тој странци доставља на ту адресу и уколико је достављено на ту адресу сматра се да је и примљено. Прописивањем када се сматра да је писмено уредно достављено, спречава се могућност злоупотреба од стране странака у смислу избегавања пријема писмена. Достављање путем средстава електронске комуникације као што је телефакс или е-пошта може да се врши само на адресу која је за то одређена или одобрена. У недостатку овако одређене или одобрене адресе обавештење је:

²⁹⁸ Члан 2. Правилника.

- (а) примљено ако је физички достављено примаоцу; или
- (б) сматра се да је обавештење примљено ако је достављено у месту пословања, редовном боравишту или на поштанску адресу примаоца.

Ако се, после разумних напора, достављање није могло извршити на напред описани начин, сматра се да је обавештење примљено ако је послато на примаочево последње познато место пословања, редовно боравиште или поштанску адресу препорученим писмом или на неки други начин који обезбеђује потврду да је достављање извршено или покушано. Сматра се да је обавештење примљено онога дана када је достављено, или када је покушано да се оно достави. Сматра се да је обавештење, пренето путем средстава електронске комуникације, примљено истог дана када је послато, осим ако је на такав начин пренето обавештење о арбитражи, за које се сматра да је примљено оног дана када је приспело на електронску адресу примаоца. Како ефикасност сваког поступка, који се води пред неком институцијом, директно зависи од брзине и начина достављања свих писмена неопходних за вођење поступка, у сваком правилнику који регулише поступак, неопходно је прецизно прописати одредбе о начину достављања. У сврху рачунања рока по овом Правилнику, сваки рок предвиђен овим Правилником почиње да тече наредног дана од дана када је обавештење примљено. Ако последњи дан рока пада на службени празник или на нерадан дан у месту боравишта или у месту пословања примаоца, рок се продужава до првог следећег радног дана. Службени празници или нерадни дани који падају унутар рока рачунају се у рок. За вођење поступка мора да се зна како се рачунају рокови, јер, у супротном, странка може да изгуби неко своје право. Такође, пропуштањем да поступи у прописаном року, странка ће да трпи последице пропуштања.

У трећем делу, општим одредбама, Правилник из 2012. године регулише поступак пред Судом као институцијом.²⁹⁹ Прописано је да, ако овим Правилником није другачије предвиђено, арбитражни суд може да спроведе поступак на начин који сматра целисходним, под условом да се са странкама поступа једнако и да је у одговарајућем стадијуму поступка свакој странци дата одговарајућа могућност да искористи своја права и да изнесе своје предлоге. Арбитражни суд, у вршењу свог дискреционог права, спроводи поступак на начин

²⁹⁹ Члан 17. Правилника.

на који се избегавају непотребна одуговлачења и трошкови, а обезбеђује правичан и ефикасан поступак решавања спора између странака.³⁰⁰ Како је ефикасност као особина арбитраже њена предност, то је дата могућност арбитражи, да у складу са одређеним условима, сама одреди како ће да спроводи конкретан поступак. Након конституисања и позивања странака да изложе своје ставове, у најкраћем року, арбитражни суд ће да установи оквирни распоред одвијања арбитраже. Арбитражни суд може у свако доба, пошто је позвао странке да изложе своје ставове, да продужи или скрати сваки рок предвиђен овим Правилником или рок о коме су се странке споразумеле.³⁰¹ Уколико се поступак одвија брже или спорије од предвиђеног рока за поступање, арбитража ће да реагује и у складу са околностима случаја да промени тај рок.

2. ПОКРЕТАЊЕ АРБИТРАЖНОГ ПОСТУПКА

Арбитражни поступак пред Сталним арбитражним судом као институцијом, покреће се предајом формалног акта Међународном бироу, као административном органу Суда. Формални акт је тужба или обавештење тужиоца о арбитражи. Сви акти који се подносе Суду представљају поднеске и противподнеске. Акти морају да садрже: чињенице које се односе на означавање странака, захтев о коме се одлучује, меродавно право које су странке изабрале. Поступак траје до момента како је предвиђено арбитражним споразумом. За све време трајања поступка, арбитражи не износе своја мишљења.

Покретање арбитражног поступка, према Правилнику, условљено је упућивањем Секретаријату арбитраже обавештења о арбитражи од стране странке или странака које покрећу арбитражу (у даљем тексту: тужилац), па се сматра да је арбитражни поступак покренут оног дана када је тужени примио обавештење о арбитражи. Прописана је обавезна садржина поднеска. Такво обавештење мора да садржи одређене елементе и то: (а) захтев да се спор изнесе на арбитражу; (б) имена странака и податке за контактирање; (ц) означавање арбитражног споразума на који се странка позива; (д) означавање било ког правила, одлуке, споразума, уговора, договора, конвенције, оснивачки акт организације или агенције, уговора или другог правног акта из кога је или у вези са којим је спор настао; (е) кратак

³⁰⁰ Члан 17. став 1. Правилника.

³⁰¹ Члан 17. став 2. Правилника.

опис предмета спора и у случају потребе, назначење вредности спора; (ф) предмет захтева који се истиче; (г) предлог у погледу броја арбитра, језика и места арбитраже, ако се странке нису претходно о томе споразумеле. Поред обавезних елемената садржине, у поднеску се могу навести и други подаци, тако да обавештење о арбитражи може такође да садржи: (а) предлог за именовање арбитра појединца, (б) обавештење о именовању арбитра. Неспоразум о томе да ли је обавештење о арбитражи довољно или не, не спречава конституисање арбитражног суда, о овом неспоразуму коначно одлучује арбитражни суд.³⁰² Да би могла да се оствари једна од предности арбитраже, брзина одлучивања, било је неопходно да се у Правилнику пропише и таксативно наведе шта иницијални акт мора да садржи, а шта евентуално може. Уколико тужилац у потпуности поступа у складу са наведеним чланом Правилника, рад арбитраже може да се одвија у најкраћем року, јер се не губи време на чекању да се накнадно доставе акти неопходни за даље поступање арбитраже. Формирана арбитража ће да одлучи уколико поднети поднесак изазива неспоразум да ли је његова садржина довољна или није.

Покретање арбитражног поступка је прописано и Правилима 2010.³⁰³

Након пријема обавештења о арбитражи, у року од тридесет дана од пријема обавештења о арбитражи, или неког другог периода који може бити одређен од стране Међународног бироа, друга страна, тужени, треба да упути тужиоцу одговор на обавештење о арбитражи, који мора да садржи: (а) име сваког туженог и податке за контактирање; (б) одговор на наводе изнете у обавештењу о арбитражи. Одговор на обавештење о арбитражи такође може да садржи: (а)

³⁰² Члан 3. Правилника.

³⁰³ Покретање арбитражног поступка је условљено упућивањем обавештења о арбитражи, па се сматра да је арбитражни поступак покренут оног дана када је тужени примио обавештење о арбитражи. Такво обавештење мора да садржи одређене елементе и то: (а) захтев да се спор изнесе на арбитражу; (б) имена странака и податке за контактирање; (ц) означање арбитражног споразума на који се странка позива; (д) означање уговора или другог правног акта из кога је или у вези са којим је спор настао или у недостатку таквог уговора или правног акта, кратак опис односа у питању; (е) кратак опис тужбе и у случају потребе, назначење вредности спора; (ф) захтев који се истиче; (г) предлог у погледу броја арбитра, језика и места арбитраже, ако се странке нису претходно о томе споразумеле. Члан 3. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 158, 203 и 207.

приговор ненадлежности арбитражног суда који треба да се конституише према овом Правилнику; (б) предлог за одређивање арбитра појединца; (ц) обавештење о именовану арбитра сходно члану 9 или члану 10; (д) кратак опис противтужбе или захтева за пребијање, ако су поднети, укључујући у том случају и назначење новчаног износа на који се односе и захтеве који се истичу; (е) обавештење о арбитражи у случају да тужени истиче тужбени захтев према некој од страна у арбитражном споразуму која није тужилац. Неспоразум у односу на пропуштање туженог да одговори на обавештење о арбитражи или на некомплетан или закасни одговор на обавештење о арбитражи не спречава конституисање арбитражног суда, о овом неспоразуму коначно одлучује арбитражни суд.³⁰⁴ Како су странке равноправни учесници спора, таксативно је прописана обавезна и факултативна садржина одговора на обавештење о арбитражи. Како брзина арбитражног поступка зависи од свих учесника, ако и тужени савесно испуни прописане обавезе, поступак може да се настави у циљу решавања спорног односа. Уколико дође до неспоразума око поступања туженог, у овој фази поступка, арбитража ће о томе да одлучи.

Достављање одговора на обавештење о арбитражи прописано је Правилима 2010.³⁰⁵

Правилник прописује заступање и саветовање.³⁰⁶ У споровима у којима учествују само државе, и/или међународне организације као странке свака странка може да именује заступника. Свака странка може да има саветнике по свом

³⁰⁴ Члан 4. Правилника.

³⁰⁵ Одговор на обавештење мора да садржи: (а) име сваког туженог и податке за контактирање; (б) одговор на наводе изнете у обавештењу о арбитражи. Одговор на обавештење о арбитражи такође може да садржи: (а) приговор ненадлежности арбитражног суда који треба да се конституише према овим Правилима; (б) предлог за одређивање органа именовања (ц) предлог за именоване арбитра појединца (д) обавештење о именовану арбитра (е) кратак опис противтужбе или захтева за пребијање, ако су поднети, укључујући у том случају и назначење новчаног износа на који се односе и захтеве који се истичу; (ф) обавештење о арбитражи у случају да тужени истиче тужбени захтев према некој од страна у арбитражном споразуму која није тужилац. Неспоразум у односу на пропуштање туженог да одговори на обавештење о арбитражи или на некомплетан или закасни одговор на обавештење о арбитражи не спречава конституисање арбитражног суда, јер ће и о овом неспоразуму коначно да одлучи арбитражни суд. Члан 4. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 203.

³⁰⁶ Члан 5. Правилника.

избору. У другим споровима који се воде по овом Правилнику, свака страна може да буде представљена или помогнута од стране лица које је изабрала. Имена и адресе агената, представника странака и других лица која помажу странкама морају да се упуте свим странкама, Међународном бироу, као и арбитражном суду. У овом допису мора да буде наведено да ли се именовање врши ради заступања или саветовања. Када лице поступа као агент или представник странке, арбитражни суд у свако доба, на сопствену иницијативу или на захтев странке, може да затражи доказ, у форми коју сам одреди, о томе да агент или заступник има пуномоћје за заступање. Интерес странака у спору је да имају стручњаке који их заступају, представљају или саветују у свакој фази поступка, ради успешног вођења поступка, представљања доказа или остваривања неког другог интереса у спору. Својство које имају у спору, као и имена тих лица, мора да се достави супротној страни, арбитражи и Секретаријату Суда, ради лакше међусобне комуникације.

Правила 2010 само прописују да је заступање и саветовање странака препуштено странкама по њиховом избору, али имена и адресе таквих лица морају да се упуте свим странкама и арбитражном суду, са навођењем да ли се именовање врши ради заступања или саветовања.³⁰⁷

Правилник прописује да Генерални секретар Сталног арбитражног суда поступа као орган именовања. У вршењу својих функција по овом Правилнику, орган именовања може да захтева од сваке стране или арбитра информације које сматра неопходним. Такође, странкама, а када је то потребно и арбитрама, даће могућност да изложе своје виђење у било ком маниру које сматрају прикладним. Орган именовања ће да узме у обзир таква разматрања која ће да обезбеде именовање независног и непристрасног арбитра и да узме у обзир оправданост именовања арбитра друге националности од националности странака.³⁰⁸ Како се од органа именовања очекује да донесе правилну одлуку у погледу именовања независног и непристрасног арбитра када је то неопходно, у тачно прописаним ситуацијама, дата је широка могућност у погледу предузимања свих неопходних радњи у циљу прикупљања свих релевантних и неопходних информација за одлучивање ког арбитра ће да именује.

³⁰⁷ Члан 5. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 202.

³⁰⁸ Члан 6. Правилника.

Орган именованња може да се одреди споразумом странака, и по Правилима 2010. Уколико не постоји већ одређен орган именованња, странке могу у било које време да предложe име или имена једне или више институција или лица, укључујући и Генералног секретара Сталног арбитражног суда у Хагу, од којих ће један бити орган именованња. Ако се све странке не споразумеју о избору органа именованња у року од тридесет дана након пријема поднетог предлога од стране свих странака, свака страна може да захтева од Генералног секретара Суда да одреди орган именованња. Када се прописује рок, у оквиру кога странка мора да се обрати са питањем именованња органа именованња и орган именованња се не сложи или не одреди, рок се одлаже. Ако орган именованња одбија да поступа, или ако не именује арбитра у року од тридесет дана након пријема захтева странке да то уради, не поступа у било ком року предвиђеног овим Правилима, или не одлучи о изузећу арбитра у разумном року након пријема захтева странке за поступање, свака странка може да захтева од Генералног секретара Суда да одреди замену органа именованња. У вршењу својих дужности по овим Правилима, орган именованња и Генерални секретар Суда могу да захтевају од сваке странке и арбитра информације за које сматрају да је неопходно.³⁰⁹ Из наведене одредбе, можемо да видимо узајамну везу Правила 2010 и Сталног арбитражног суда као институције пред којом могу да се у формираним арбитражама под окриљем Суда примењују ова Правила, уколико су међу странкама уговорена. Можемо да закључимо да су Правила 2010 дала велики допринос значају и положају Суда у међународном правном поретку, тиме што се Генералном секретару Суда даје могућност да га странке у спору одреде као орган именованња. Иначе, посебна функционална веза између правила UNCITRAL-а и Суда, огледа се у наведеним одредбама Арбитражних правила UNCITRAL-а која прописују да, ако странке у спору, не би именовале састав арбитраже, односно, када нема договора о трећем арбитру, а именована су два, Генерални секретар Сталног арбитражног суда ће да одреди орган именованња.³¹⁰ Значи, у описаној ситуацији, уместо странака, орган именованња ће да одреди трећег арбитра да би састав арбитраже био комплетан и да би могао да се настави даљи рад арбитражног већа.

³⁰⁹ Члан 6. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 138, 169-171.

³¹⁰ N. Blackaby, C. Partasides QC with A. Redfren, M. Hunter, op. cit, p. 245-246.

3. АРБИТРАЖНИ СПОРАЗУМ

Закључивање арбитражног споразума је основни услов да би арбитража могла да се примењује као метод решавања спорова. У њему се странке, у међународним арбитражама, најчешће, опредељују и за примену одређених правила процедуре.³¹¹ За покретање конкретног арбитражног поступка пред Сталним арбитражним судом као институцијом, важе иста правила у погледу постојања потписаног арбитражног споразума, као неопходног услова да би се приступило арбитражи.

Арбитражни споразум се закључује за већ постојеће спорове или за евентуалне спорове. Он се може тичати свих спорова или само спорова одређене врсте.³¹² Приликом закључивања арбитражног споразума, могуће су две ситуације: да се арбитражни споразум закључи тек након настанка конкретног спора, или, да се закључи за спорове који, евентуално, могу да настану. Што се тиче врсте самог спора због чијег настанка се закључује арбитражни споразум, дата је могућност избора странкама и то: да га закључе за све врсте спорова, без обзира на предмет спора или само за одређене врсте спорова.

Независно од општих или посебних уговора који изричито регулишу обавезу за силе уговорнице да се обраћају арбитражи, ове силе резервишу себи право да закључе нове споразуме, опште или посебне, да би се обавезна арбитража протегла на све случајеве за које сматрају могућим да их поднесу арбитражи.³¹³ Кроз овако прописану норму, огледа се подстицање арбитраже као начина решавања спорова у свим ситуацијама где је то правно могуће. Како су увек могуће нове, непредвидљиве ситуације у којима државе могу да се нађу, државама потписницама је остављена могућност, да поред већ постојећих закључених, увек, могу да закључују и нове споразуме, и то опште или посебне којима предвиђају да спорне односе решавају арбитражом.

Странке које прибегавају арбитражи потписују компромис у којем се утврђује предмет спора, рок именовања арбитра, форма, редослед и рокови

³¹¹ Д. Јанићијевић, Међународна трговинска арбитража у пракси, Арбитражни споразум и арбитражни поступак, Ниш, 2017, стр. 119.

³¹² Члан 39. Конвенције.

³¹³ Члан 40. Конвенције.

у којима мора бити достављено све што предвиђа члан 63.³¹⁴ и висина суме коју свака страна мора депоновати као предујам трошкова.³¹⁵ За покретање арбитражног поступка, није довољно да се странке само усмено договоре о битним елементима компромиса. Писмена форма компромиса је обавезна. Компромис мора да буде потписан, јер је то услов за његову пуноважност. Строга формалност арбитражног споразума огледа се кроз његову обавезну прописану садржину, односно: да се прецизно одреди предмет конкретног спора, да се одреди рок у коме арбитри морају да буду именовани, као и да се утврди редослед достављања поднесака, да се одреде рокови у којима странке морају да поступају, да се наведе висина накнаде предвиђене на име предујма трошкова поступка арбитраже.

Ако је потребно, компромис такође утврђује начин именовања арбитра, евентуална специјална овлашћења арбитраже, њено седиште, језик који ће употребљавати и уопште све услове о којима су се странке споразумеле.³¹⁶ Полазећи од слободе уговарања као основног начела арбитражног поступка, странкама је остављено право и могућност да у компромису, по потреби, у зависности од околности случаја, утврде све појединости и чињенице везане за конкретан предмет, као и посебне услове у вези самог поступка који ће да воде.

Стални арбитражни суд је надлежан да сачини компромис, ако су странке споразумне да му се у ту сврху обратe.³¹⁷ Суду као институцији обраћају се странке, односно државе са различитим правним и политичким уређењем, или различитог схватања и тумачења одређених правних института предвиђених компромисом, као и са различитим међусобним захтевима поводом сачињавања компромиса. У таквим ситуацијама, увек постоји могућност

³¹⁴ Члан 63. став 2. и 3. Конвенције гласи: писмени поступак је ниво на којем респективни представници достављају члановима арбитраже и противној страни, мемоаре, контрамемоаре, и уз њих по потреби, реплике; странке прилажу све списе и документе на које се у спору позивају. Достављају или непосредно или посредством Међународног бироа, по редоследу и у роковима одређеним Компромисом. Рокове које одреди компромис могу продужити странке споразумно или арбитража када то сматра потребним за доношење правилне одлуке.

³¹⁵ Члан 52. став 1. Конвенције.

³¹⁶ Члан 52. став 2. Конвенције.

³¹⁷ Члан 53. став 1. Конвенције.

разилажења странака у спору у погледу тумачења одређених правних института. Прописивањем могућности да се пред Судом као институцијом сачини компромис, уколико је то воља странака, стварају се услови да се избегне и да се отклони свака могућност постојања неке нејасноће у тексту компромиса, до које би могло да дође међу странкама, уколико би га странке саме сачиниле, без професионалне и стручне помоћи.

Суд је такође надлежан, чак и ако захтев поднесе само једна страна, пошто се узалуд покуша споразум дипломатским путем, када је у питању:

1. Спор који се може подвести под неки општи уговор о Арбитражи закључен или обновљен после ступања на снагу ове Конвенције, а који предвиђа за сваки спор један компромис не искључујући ни изричито ни прећутно надлежност Суда за сачињавање таквог компромиса. Ипак обраћање Суду нема места ако друга страна изјави да по њеном мишљењу спор не припада врсти спорова који могу бити поднесени обавезној арбитражи, осим ако уговор о арбитражи не поверава арбитражном суду да одлучи о овом претходном питању.

2. Спор који произлази из уговорних дугова које једна сила потражује од друге силе као дугове према њеним држављанима, а за чије решење је прихваћена понуда Арбитраже. Ова се одредба неће примењивати ако је понуда била прихваћена под условом да компромис буде сачињен на неки други начин.³¹⁸

Давање слободе Суду као институцији, да сам сачини компромис у ситуацији када такав захтев поднесе само једна страна, уз претходни неуспешни покушај решавања спорне ситуације дипломатским путем, могуће је у две таксативно наведене ситуације. Прва могућност се односи на спор за који, може да се сматра да је обухваћен уговором о арбитражи и који предвиђа да се за сваки спор сачињава компромис, али не искључује надлежност Суда да сачини такав компромис. Међутим, уколико друга страна изјави да се ради о спору који, по мишљењу те стране, не спада у спорове који могу да буду поднети обавезној арбитражи на решавање, онда нема услова за надлежност Суда да сачини компромис. Изузетак је када закључени уговор о арбитражи оставља Суду

³¹⁸ Члан 53. став 2. Конвенције.

могућност да у описаној ситуацији сам одлучи као о претходном питању. Друга могућност Суда да сачини компромис, на захтев само једне странке, је у ситуацији када је спор настао поводом потраживања дугова једне државе за своје држављане од друге државе и где је већ прихваћена понуда арбитраже за решење спора. Ипак, цитирана одредба се не примењује уколико је понуда арбитраже била прихваћена под одређеним условом, односно, под условом да се компромис сачини на неки други начин. Дакле, наведене прописане одредбе, са ове историјске дистанце, поново истичемо, указују на жељу држава потписница Конвенције да се арбитражи као начину решавања спорова да предност у односу на друге начине решавања спорова мирним путем. Потписнице Конвенције тражиле су сваки могући основ за успостављање арбитраже, уз истовремено поштовање сагласности воља уговорних страна. То је био један од разлога да је Конвенцијом регулисано у којим споровима ће Суд као институција да буде надлежан да поступа и у ситуацији ако захтев да се сачини компромис поднесе само једна странка, након претходног безуспешног покушаја решавања спора дипломатским путем.

У случајевима предвиђеним претходним чланом Компромис ће да сачини комисија састављена од пет чланова постављених на прописани начин, предвиђен у члану 45. став 3-6.³¹⁹ Пети члан је „ex officio“ председник Комисије.³²⁰ Управо због специфичне ситуације где се, у суштини, сачињавање компромиса поверава Суду под одређеним условима, а због значаја сачињавања компромиса, као неопходног услова за вођење поступка, у смислу када и како ће да се сматра да постоји сагласност воља за покретање арбитраже, предвиђено је да је за састављање Компромиса надлежна комисија која се установљава у складу са прописаним правилима.

³¹⁹ Члан 45. став 3. до 6. Конвенције гласи: свака страна именује два арбитра, од којих само један може бити њен држављанин или од оних које је именовала та страна као чланове Сталног суда. Ти арбитра бирају заједно надарбитра. У случају поделе гласова избор надарбитра се поверава једној трећој сили коју странке заједнички изаберу. Ако се не постигне споразум у том погледу, свака страна означитиће једну различиту силу, и тако означене силе заједно бирају надарбитра. Ако у року од два месеца те две силе не постигну споразум, свака од њих предлаже два кандидата с листе чланова Сталног суда који нису њихови држављани, искључујући чланове које су странке већ поставиле. Коцком се одлучује ко ће од тако предложених кандидата бити надарбитар.

³²⁰ Члан 54. став 1. и став 2. Конвенције.

Закључивање компромиса је прописано и Правилником. Садржина закљученог компромиса, поред одређивања места арбитраже, обухвата и питање језика на коме ће да се води арбитражни поступак. Зато је Правилником прописано да ако се странке нису другачије споразумеле, арбитражни суд одмах, пошто је именован, утврђује језик или језике на којима ће се водити поступак. Такво утврђивање се односи на тужбу, одговор на тужбу и на све остале поднеске, а ако се одржава усмена расправа, такође, и на језик или језике на којима ће се та расправа водити.³²¹ Утврђивање језика на коме ће да се води арбитражни поступак је могућност да се постигне „остварење фундаменталног права странака да буду третиране равноправно и да им се пружи могућност да у пуној мери суделују у свакој фази поступка.“³²² Арбитражни суд може да одреди и да све исправе приложене уз тужбу или одговор на тужбу и све остале исправе поднете у току поступка које су предате на изворном језику морају да буду пропраћене преводом на језик или језике које су странке уговориле или које је одредио арбитражни суд.³²³ Наравно да је за сваки поступак неопходно да се странке потпуно разумеју у смислу језика на коме се поступак води, јер је то основна претпоставка за вођење комуникације међу странкама. Овакво прописано решење за употребу језика на коме ће поступак да се води, показује заступљену равноправност језика различитих народа.

Питање језика на коме ће да се води арбитражни поступак прописују и Правила 2010.³²⁴

³²¹ Члан 19. став 1. Правилника.

³²² Д. Јанићијевић, оп. цит., стр. 131.

³²³ Члан 19. став 2. Правилника.

³²⁴ Ако се странке нису другачије споразумеле, арбитражни суд одмах, пошто је именован, утврђује језик или језике на којима ће да се води поступак. Такво утврђивање се односи на тужбу, одговор на тужбу и на све остале поднеске, а ако се одржава усмена расправа, такође и на језик или језике на којима ће расправа да се води. Арбитражни суд може да одреди да све исправе приложене уз тужбу или одговор на тужбу и све остале исправе поднете у току поступка које су предате на изворном језику морају да буду пропраћене преводом на језик или језике које су странке уговориле или које је одредио арбитражни суд. Члан 19. Правила 2010.

4. КОНСТИТУИСАЊЕ АРБИТРАЖЕ

Најзначајније радње у организовању рада међународне арбитраже, као неопходних претпоставки за даље одвијање арбитражног поступка након његовог покретања, су именовање арбитра и конституисање арбитраже која ће да решава спор.³²⁵

4.1 Састав арбитраже

Састав арбитраже има посебан значај за саме странке. Наиме, странке могу да се одреде да свој спор решавају у арбитражном поступку првенствено због поверења странака у конкретну личност, која је предложена, а затим и именована за арбитра који ће, сам или у већу, да води поступак и да одлучује о конкретном спору странака.³²⁶ Такав приступ странака, при одлучивању да ли ће своје спорове да решавају на овај начин, заступљен је у свим арбитражама. Дакле, странке у спору имају потпуну слободу код именовања арбитра. То је предвидео још и Женевски протокол о арбитражним клаузулама из 1923. године, када је у члану 2 прописао да се арбитражни поступак, укључујући и образовање арбитражног суда, одређује вољом странака и законом земље на чијој се територији арбитража одржава.³²⁷ У арбитражном поступку пред Судом као институцијом, у садашње време, странке имају слободу у избору арбитра. Међутим, Конвенцијом је било другачије прописано.

Када силе уговорнице желе да се обрате Сталном суду ради решења спора насталог између њих, арбитраи за суд надлежан да донесе одлуку о овом спору бирају се с опште листе чланова Суда.³²⁸ Уколико државе уговорнице постигну договор да се за решење свог спора обрате Сталном арбитражном суду као институцији, арбитраи који ће одлучивати о конкретном предмету могу да буду изабрани само са опште листе чланова Суда.

³²⁵ Д. Јанићијевић, оп. цит., стр. 71.

³²⁶ У правној литератури, једна од првих међудржавних арбитража, између Америке и Енглеске, позната под именом Алабама, наводи се као пример за већинску неутралност арбитра. Поред представника две супротстављене земље, арбитраи су били и краљ Италије, председник Швајцарске и император Бразила. М. Трајковић, оп. цит., стр. 334.

³²⁷ Ibid, стр. 335-338.

³²⁸ Члан 45. став 1. Конвенције.

Ако се странке не могу споразумети о саставу арбитраже, поступа се на следећи начин: свака страна именује два арбитра, од којих само један може бити њен држављанин или од оних које је именовала та страна као чланове Сталног суда. Ти арбитра бирају заједно надарбитра.³²⁹ Да би се избегла ситуација да арбитражно веће не може да се формира, јер је могло да се деси да странке не могу да се споразумеју око састава арбитраже из разних разлога, прописана је процедура која мора да се примени у свакој таквој ситуацији.

У случају поделе гласова избор надарбитра се поверава једној трећој сили коју странке заједнички изабери.³³⁰ У пракси Суда, уобичајено је било да за надарбитра буде одређена нека непристрасна личност, као на пример председник Међународног суда правде.

Ако се не постигне споразум у том погледу, свака страна означаће једну различиту силу, и тако означене силе заједно бирају надарбитра.³³¹ У случају да се ни на напред описан начин не изабере надарбитар, иде се даље са изналагањем решења за избор надарбитра.

Ако у року од два месеца те две силе не постигну споразум, свака од њих предлаже два кандидата с листе чланова Сталног суда који нису њихови држављани, искључујући чланове које су странке већ поставиле. Коцком се одлучује ко ће од тако предложених кандидата бити надарбитар.³³² С обзиром да увек постоји могућност неслагања око избора надарбитра, било је неопходно прописивање рока за поступање накнадно предложених држава да одреде надарбитра. Дакле, уколико се ни у прописаном року од два месеца не постигне споразум, иде се даље са предлозима кандидата за надарбитра, а коцком ће да се одлучи ко ће од нова два предложена лица да буде надарбитар. Смисао ограничења које у погледу избора арбитра поставља Конвенција је у томе да се ни једној страни у спору не погодује у избору надарбитра. Тиме се наглашава жеља потписница Конвенције да се обезбеди непристрасан и независан карактер арбитраже формиране под окриљем Суда као институције.

Код именовања арбитра према Правилнику, странке и орган именовања су

³²⁹ Члан 45. став 2. Конвенције.

³³⁰ Члан 45. став 3. Конвенције.

³³¹ Члан 45. став 4. Конвенције.

³³² Члан 45. став 5. Конвенције.

слободни да одаберу лица која нису чланови Сталног арбитражног суда.³³³ Именовање арбитра је потпуно препуштено вољи странака. Правилник не условљава ни странке, ни орган именовања да морају да именују чланове Суда. Овде видимо разлику у односу на Конвенцију јер је њом било прописано да се арбитра бирају само са листе чланова Суда.

Чим се арбитража установи, странке саопштавају Бироу своју одлуку да се обрате Суду, текст њиховог компромиса и имена арбитра.³³⁴ Странке су дужне да након конституисања арбитраже, одмах саопште Секретаријату Суда своју одлуку да се њихов спорни однос решава у поступку пред Судом као институцијом, текст сачињеног компромиса и имена арбитра.

Биро саопштава без одлагања сваком арбитрау компромис и имена осталих чланова арбитражне комисије.³³⁵ Арбитра, чланови арбитраже, морају да знају садржај закљученог компромиса, као и ко чини састав арбитраже у којој треба да поступају као чланови арбитражног већа, да би могли да почну да обављају своју дужност.

Арбитража се састаје у дан који одреде странке. Биро се брине о свему што је потребно за заседање.³³⁶ За несметан рад арбитраже морају да се обезбеде одређени услови. Та обавеза је на Бироу. Странке имају слободу да одреде дан када ће арбитража да се састане.

4.2 Број и именовање арбитра

Одређивање арбитра арбитражним споразумом је израз аутономије воља странака. Начин одређивања арбитра арбитражним споразумом странака има приоритет над свим другим начинима, јер је овим актом најнепосредније изражена воља странака.

Арбитражне функције могу бити поверене једном једином арбитрау или неколицини арбитра које странке именују по својој вољи, или које изаберу међу члановима Сталног арбитражног суда установљеног овом

³³³ Члан 10. став 4. Правилника.

³³⁴ Члан 46. став 1. Конвенције.

³³⁵ Члан 46. став 2. Конвенције.

³³⁶ Члан 46. став 3. Конвенције

Конвенцијом.³³⁷ Да ли ће поступак да води један арбитар као појединац или арбитражно веће, као потпуно право слободе избора, без било каквог ограничења, остављено је странкама да се договоре. Арбитражна пракса познаје различите начине именовања арбитра. Арбитража се углавном поверавала појединцу. Обично се радило или о шефу треће државе који ужива обострано поверење или о некој истакнутој црквеној личности. Ова личност је званично била арбитар, али је о предмету спора одлуке доносило ангажовано лице или колегијум, који су били упућени у међународно право.³³⁸

Ако арбитража није састављена споразумом између странака, поступа се на начин одређен у члану 45. став 3-6.³³⁹ У жељи да се спречи евентуална блокада рада арбитраже, јер странке нису постигле сагласност у погледу састава, наведеним чланом је прописано на који начин ће у таквој ситуацији да се одреди састав арбитраже за сваки спор.³⁴⁰ Арбитражу ће да чини пет чланова.

Такође, и Генерални акт о мирном решавању спорова прописује да се арбитражни суд састоји од пет чланова, с тим што свака страна у спору именује по једног члана, док остала два члана и председника бирају споразумом из реда

³³⁷ Члан 55. став 1. Конвенције.

³³⁸ Таква пракса, да се решење спора поверава једном арбитру, трајала је до почетка двадесетог века. Како се наводи у Извештају о међународним арбитражним пресудама, од 59 арбитража, 35 је било решено на такав начин. Пред крај овог периода, за арбитре су одређивани и истакнути стручњаци међународног права, као на пример, Мах Huber у спору око острва Палмас (1928) између САД и Холандије. Било је и предмета у којима се националним судовима поверавала функција арбитра. На пример француски Касациони суд је 1880. године, пресудио у Француско-никарагванском спору поводом конфискације оружја на француском броду „Phaе“. Више о томе, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 543.

³³⁹ Члан 55. став 2. Конвенције.

³⁴⁰ Конвенција је прописала да свака страна именује два арбитра, од којих само један може да буде њен држављанин или од оних које је именovala та страна као чланове Сталног суда, а ти арбитри бирају заједно надарбитра. У случају поделе гласова избор надарбитра се поверава трећој држави коју странке заједнички изаберу. Уколико се не постигне споразум, свака страна ће да означи по једну државу, и тако означене државе ће заједно да бирају надарбитра. Ако у року од два месеца те две државе не постигну споразум, свака од њих ће да предложи два кандидата с листе чланова Суда који нису њихови држављани, искључујући чланове које су странке већ поставиле, док се коцком одлучује ко ће од тако предложених кандидата да буде надарбитар.

држављана треће државе, а све према члану 22 Акта.³⁴¹

Одређивање броја арбитра који ће да одлучују у конкретном спору, прописано је и Правилником, тако да, ако се странке нису претходно споразумеле о броју арбитра и ако се у року од тридесет дана, пошто је тужени примио обавештење о арбитражи, странке нису споразумеле да се именује само један арбитар, именују се три арбитра.³⁴² Даље је прописано да, ако ниједна друга странка није одговорила на предлог странке да се именује арбитар појединац у предвиђеном року, а странка или странке у питању су пропустиле да именују другог арбитра, орган именованја може, на захтев странке, да именује арбитра појединца према предвиђеном поступку ако оцени да би то било целисходније с обзиром на околности случаја.³⁴³ Могућност која се оставља органу именованја, да сам процени целисходност именованја једног арбитра с обзиром на околности случаја, може да допринесе бржем и ефикаснијем раду арбитраже. Орган именованја је, по природи свог постојања, стручан, објективан, упућен у све неопходне захтеве за успешно спровођење арбитражног поступка. То и јесте разлог да је оправдано овакво прописивање могућности органа именованја да може сам да се руководи одређеним параметрима који оправдавају именованје арбитра појединца за конкретни случај.

Исто решење је прописано и Правилима 2010. Странкама је дата слобода да одреде број арбитра, а уколико се странке нису претходно споразумеле о броју арбитра и ако се у року од тридесет дана, након што је тужени примио обавештење о арбитражи, странке нису споразумеле да се именује само један арбитар, именују се три арбитра.³⁴⁴ Примећујемо, оваквим регулисањем, тежи се ка обезбеђењу равноправног и независног вођења поступка, тако да, ако странке из било ког разлога нису успеле да постигну сагласност у погледу броја арбитра, правично је решење да се у таквој ситуацији именују три арбитра.

³⁴¹ „Правила из Хашких конвенција и Генералног акта су резидуалног карактера. У пракси, странке у спору поступају и на другачије начине. Знатни број уговора о арбитражи упућује на поступак који се примењује приликом конституисања комисије за мирене. Понекад се круг потенцијалних кандидата за арбитра ограничава на листу арбитра при Сталном арбитражном суду.“ М. Крећа, Међународно јавно право, Универзитет у Београду - Правни факултет, Београд, 2018, стр. 729.

³⁴² Члан 7. став 1. Правилника.

³⁴³ Члан 7. став 2. Правилника.

³⁴⁴ Члан 7. Правила 2010.

Код именовања арбитра или арбитра, странке могу, по својој вољи, слободно да одлуче о начину именовања арбитра, односно, странке могу да бирају да ли ће саме да именују личности које ће у својству арбитра да одлучују о њиховом спору или ће то право именовања да пренесу на арбитражну институцију.³⁴⁵

Именовање арбитра, према Правилнику, прописано је у зависности да ли се именује арбитар појединац, да ли се именују три арбитра или пет арбитра и да ли на страни тужиоца или туженог постоји више лица.³⁴⁶ Зато у Правилнику имамо три члана која детаљно регулишу наведене различите ситуације. Када су се странке споразумеле да се именује арбитар појединац и ако у року од тридесет дана пошто су све странке примиле предлог за именовање арбитра појединца о томе није постигнут споразум, решење такве ситуације се нашло у органу именовања који може по захтеву странке да реагује и да именује арбитра појединца.³⁴⁷ Орган именовања ће да именује арбитра појединца у најкраћем року користећи одређену прописану процедуру, осим ако су се странке споразумеле да се прописана процедура не користи или уколико сам орган именовања процени да то није примерено за конкретан случај. Уколико из неког разлога именовање не може да буде урађено у складу са прописаном процедуром, орган именовања може да користи своје дискреционо право у именовању једног арбитра.³⁴⁸ Чињеница је да када треба да реше спор странке из разних разлога могу да дођу у ситуацију да не могу да постигну заједнички договор око именовања арбитра. Да би се ипак омогућио рад арбитраже, јер постоји заједничка жеља странака да свој спор реше на овакав начин, Правилник је морао да пропише и чланове који регулишу улогу органа именовања у одређеним ситуацијама. И у овој одредби Правилника можемо да уочимо незаменљиву улогу органа именовања у раду арбитраже, јер се његовим именовањем арбитра појединца спречава блокада рада арбитраже у конкретном предмету.

³⁴⁵ О искуствима, видети М. F. Hoellering, *The Experience of the American Arbitration Association (AAA) in the Selection and Appointment of Arbitrators*, International Court of Arbitration, *The Arbitral Process and the Independence of Arbitrators*, June 1991, p. 3-7.

³⁴⁶ Члан 8. Правилника.

³⁴⁷ Члан 8. став 1. Правилника.

³⁴⁸ Члан 8. став 2. Правилника.

Према Правилима 2010, уколико су се странке споразумеле да се именује арбитар појединца и ако у року од тридесет дана након што су све странке примиле предлог за именовање арбитра појединца о томе није постигнут споразум, арбитра појединца на захтев странке именује орган именовања и то по хитном поступку.³⁴⁹ Дакле, овде је слична ситуација, као код одређивања броја арбитра, јер и овде нема договора странака, али нема договора странака у погледу лица које ће бити арбитар у конкретном предмету. У оваквој ситуацији, одлука органа именовања да именује арбитра појединца је изузетно значајна за даљи рад арбитраже, јер од тог момента, момента именовања арбитра, поступак може да се настави.

У случају да се именују три арбитра, свака странка ће да именује по једног арбитра и тако именована два арбитра бирају трећег, који врши дужност председавајућег арбитра арбитражног суда. Када је именовано пет арбитра, два арбитра именована од стране странака ће да изаберу преостала три арбитра и да одреде једног од три као председника арбитражног суда.³⁵⁰ Уколико у року од тридесет дана пошто је примила од странке обавештење о именовању арбитра, друга странка не обавести прву странку о именовању арбитра кога је она именovala, прва странка може да захтева од органа именовања да именује другог арбитра.³⁵¹ Даље је прописано да, ако се у року од тридесет дана по именовању другог арбитра, или другог периода који може да буде одређен од стране Међународног бироа, два арбитра не сагласе око избора преосталих арбитра и/или председавајућег арбитра, именује га орган именовања на начин који је предвиђен за именовање арбитра појединца.³⁵² Закључујемо, без обзира да ли је договорено да се именују три или пет арбитра, обе стране именују само по једног арбитра. Именовани арбитраи ће изабрати трећег као председника арбитраже, ако је у питању арбитража састављена од три арбитра. Када дође до ситуације да друга страна не именује арбитра, прва странка може да се обрати органу именовања и да на тај начин превазиђе пропуст супротне стране у именовању арбитра. Ако је арбитража састављена од пет арбитра, два арбитра која су

³⁴⁹ Члан 8. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 169.

³⁵⁰ Члан 9. став 1. Правилника.

³⁵¹ Члан 9. став 2. Правилника.

³⁵² Члан 9. став 3. Правилника.

именовале странке ће да изаберу председника арбитраже и још два арбитра. С обзиром да увек постоји могућност да се арбитра именовани од стране странака не договоре око избора преостала три арбитра, у поступак именовања ће се укључити орган именовања, да би се спречио застој у именовању арбитра.

Када се именују три арбитра, према Правилима 2010, свака странка именује по једног арбитра, а тако именована два арбитра бирају трећег, који врши дужност председавајућег арбитра арбитражног суда, о чему обавештавају Секретаријат Арбитраже. Ако у року од тридесет дана пошто је примила од странке обавештење о именовању арбитра, друга странка не обавести прву странку о имену арбитра кога је она именovala, прва странка може захтевати од органа именовања да именује другог арбитра, а ако се у року од тридесет дана по именовању другог арбитра, два арбитра не сагласе око избора председавајућег арбитра, именује га орган именовања.³⁵³ И на овом месту запажамо незаменљиви значај самог постојања института и функцију органа именовања.

Уколико се именују три или пет арбитра, а постоји више странака на страни тужиоца или туженог и странке се нису споразумеле о неком другом начину избора арбитра, тужиоци заједно или тужени заједно именују по једног арбитра.³⁵⁴ Дакле, без обзира колико странака има на страни тужиоца или туженог, тужиоци или тужени ће увек именовати по једног арбитра. Када су се странке споразумеле да се арбитражни суд састоји од броја арбитра који није ни један ни три или пет, арбитра се именују по методу који странке споразумно одреде.³⁵⁵ И овом одредбом Правилника, показује се потпуна слобода око избора броја арбитра и начина њиховог именовања међу странкама у спору. У ситуацији да се арбитражни суд не конституише према овом Правилнику, орган именовања конституише арбитражни суд на захтев странке, при чему може да опозове сваког арбитра који је већ именован и да именује или да поново именује сваког од арбитра, као и да одреди једног од њих као председавајућег арбитра. Такође, орган именовања може, ако то сматра потребним поново да именује претходно именоване арбитра.³⁵⁶ Значи, поред странака, потпуна слобода именовања

³⁵³ Члан 9. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 169.

³⁵⁴ Члан 10. став 1. Правилника.

³⁵⁵ Члан 10. став 2. Правилника.

³⁵⁶ Члан 10. став 3. Правилника.

арбитра је дата и органу именовања када се арбитража не конституише по одредбама Правилника. Ако се примењује Правилник приликом конституисања арбитраже, а странка упути захтев органу именовања да је он конституише, орган именовања има широка овлашћења у погледу именовања арбитра.

Према Правилима 2010, када се именују три арбитра, а постоји више странака на страни тужиоца или туженог, а странке се нису споразумеле о неком другом начину избора арбитра, тужиоци заједно или тужени заједно именују по једног арбитра. Ако су се странке споразумеле да се арбитражни суд састоји од броја арбитра који није ни један ни три, арбитра се именују по методу који странке споразумно одреде. Ако се арбитражни суд не конституише према овим Правилима, орган именовања конституише арбитражни суд на захтев странке, при чему може да опозове сваког арбитра који је већ менован и да именује или да поново именује сваког од арбитра, као и да одреди једног од њих као председавајућег арбитра.³⁵⁷ Запажамо разлику, у односу на прописане одредбе Правилника Суда, само у погледу броја арбитра, јер је у овим Правилима прописана могућност да се именују само три арбитра, а не и пет арбитра, као у Правилнику Суда.

4.3 Изјава, изузеће и замена арбитра

„Објективност и непристрасност арбитражног суђења у пракси могу бити угрожени дејством разних утицаја и притисака, али и одређеним својствима или релацијама арбитра.“³⁵⁸ Како би се обезбедило објективно, савесно и стручно поступање арбитра у току њиховог рада у конкретној арбитражи, наметнула се потреба да се у оквиру Правилника из 2012. године пропишу следећи институти: изјаве арбитра, изузеће и замена арбитра. Прописани институти се примењују у арбитражним поступцима који се воде пред Сталним арбитражним судом као институцијом. Институти су, у суштини, преузети из Правила UNCITRALA-а.

У погледу изјаве арбитра, прописано је да лице које би могло да буде именовано за арбитра, када му се у вези с тим странке обрате, треба да саопшти сваку околност која би могла да изазове оправдану сумњу у његову

³⁵⁷ Члан 10. Правила 2010. М. Станивуковић, оп. цит., стр. 201.

³⁵⁸ Д. Јанићијевић, оп. цит., стр. 78.

непристрасност или независност. Арбитар, почев од момента именованња, као и у току целог арбитражног поступка, без одлагања, саопштава сваку такву околност странкама и другим арбитрама, осим ако их је већ раније о томе обавестио.³⁵⁹ Правилником је прописана изричита обавеза за арбитра да, о околностима које могу да изазову сумњу у погледу њиховог рада, обавесте странке и остале арбитра како у моменту када сазнају да би могао да буде именован, тако и за све време трајања поступка. Овакво прописивање обавезе за арбитра доприноси већем степену поверења странака у личност арбитра, а посредно и у арбитражу као институцију пред којом се води поступак.³⁶⁰

И Правила 2010 на потпуно исти начин, као и Правилник Суда прописује обавезе за лице које би могло да буде именовано за арбитра у смислу саопштавања околности које би могле да доведу до сумње у погледу непристрасности или независности.³⁶¹

Следећи прописани институт је изузеће. Правилник прописује да сваки арбитар може да буде изузет ако постоје околности које доводе у оправдану сумњу његову непристрасност или независност.³⁶² Странка може да тражи изузеће арбитра кога је сама именовала само из разлога за које је сазнала пошто га је именовала.³⁶³ Прописивање овог члана Правилника је значајно са аспекта правне сигурности. Наиме, у арбитражном поступку морају да се испуне одређени услови да би странке имале потпуно поверење у рад арбитраже, а то је да се предвиде и пропишу све мере којима се отклања свака сумња поводом рада арбитра. У случају када арбитар не обавља своју дужност или када је *de jure* или *de facto* у

³⁵⁹ Члан 11. Правилника.

³⁶⁰ У Анексу Правилника, налазе се модели изјава о независности из наведеног члана 11.

³⁶¹ Лице које би могло да буде именовано за арбитра, када му се у вези с тим обрате, треба да саопшти сваку околност која би могла да изазове оправдану сумњу у његову непристрасност или независност. Арбитар, почев од момента именованња и у току целог арбитражног поступка, без одлагања саопштава странкама и осталим арбитрама сваку такву околност, осим ако их је већ раније о томе обавестио. Члан 11. Правила 2010. У Анексу II Правила 2010 налазе се модели изјава о независности из члана 11. Правила 2010.

³⁶² Члан 12. став 1. Правилника.

³⁶³ Члан 12. став 2. Правилника.

немогућности да обавља дужности арбитра, примењује се поступак за изузеће арбитра.³⁶⁴

Потпуно исто решење овог института је прописано и Правилима 2010.³⁶⁵

Када арбитар, у арбитражном суду од три, пет или више лица не учествује у арбитражи, преостали арбитри, осим ако се стране другачије не договоре, имају овлашћење у свом дискреционом праву да наставе арбитражу и да донесу сваку одлуку, мишљење или арбитражну пресуду, без обзира на неучествовање једног арбитра. Приликом одређивања да ли да наставе арбитражу или да донесу неку одлуку, мишљење или арбитражну пресуду, без учествовања једног арбитра, други арбитри ће узети у обзир фазу арбитраже, разлоге, ако их има, изјављене од арбитра, за такво неучествовање, као и друга питања ако сматрају за сходно у околностима случаја. У случају да други арбитри утврде да неће да наставе арбитражу без арбитра који не учествује, арбитражни суд ће да објави да је место упражњено и сходно, прописаним поступком, именоване арбитра у складу са прописаним члановима, осим ако се стране другачије не договоре око начина именовања.³⁶⁶ У сваком форуму састављеном од више лица која одлучују о некој правној ствари, увек постоји могућност да једно лице не учествује у раду. Иста ситуација је могућа и у арбитражним већима састављеним од три, пет или више лица. Да би се спречила блокада даљег поступања, арбитражи је дато право да може сама да одлучи како ће да поступа у ситуацији када један арбитар није учесник у раду арбитраже. У зависности од конкретних околности, арбитража може да настави поступак или да сачека да се попуни упражњено место у складу са прописаним поступком.

Прописани поступак за изузеће арбитра, по Правилнику је следећи: странка која намерава да тражи изузеће арбитра, упућује захтев за изузеће у року од тридесет дана пошто је обавештена о његовом именовању, или у року од

³⁶⁴ Члан 12. став 3. Правилника.

³⁶⁵ Арбитар може да буде изузет ако постоје околности које доводе у оправдану сумњу његову непристрасност или независност. Странка може да тражи изузеће арбитра кога је сама именovala само из разлога за које је сазнала пошто га је именovala. У случају када арбитар не обавља своју дужност или када је *de iure* или *de facto* у немогућности да обавља дужности арбитра, примењује се поступак за изузеће арбитра. Члан 12. Правила 2010.

³⁶⁶ Члан 12. став 4. Правилника.

тридесет дана пошто је сазнала за наведене околности.³⁶⁷ Захтев за изузеће упућује се свим осталим странкама, арбитру чије се изузеће тражи, осталим арбитрама и Међународном бироу, а захтев садржи разлоге за изузеће.³⁶⁸ Када једна странка затражи изузеће арбитра, све странке могу да прихвате изузеће. Такође, и сам арбитар може да се повуче са дужности пошто је затражено његово изузеће. То, ни у једном, ни у другом случају, не подразумева да се признаје основаност разлога за изузеће.³⁶⁹ Ако у року од петнаест дана од дана пријема захтева за изузеће, све странке не прихвате изузеће или се арбитар чије се изузеће тражи сам не повуче, странка која захтева изузеће може да одлучи да остане при захтеву за изузеће. У том случају, у року од тридесет дана од дана када је примила наведени захтев, странка може да тражи од органа именована да донесе одлуку о изузећу.³⁷⁰ У доношењу одлуке о изузећу, орган именована може да укаже на разлоге одлуке, осим ако се странке не договоре да ниједан разлог не треба да се да.³⁷¹ Институт изузећа арбитра обезбеђује да арбитражни поступак може да се води без било какве сумње странака у личност неког арбитра. Полазећи од чињенице да је арбитражни поступак двостран и да постоји могућност да једна страна увек буде незадовољна радом неког арбитра током поступка, да би се избегле евентуалне злоупотребе, прописан је овај институт. Зато је наведеним чланом прописана строга формална процедура за поступак изузећа арбитра.

И Правила 2010 на сличан начин прописују поступак за изузеће арбитра, разлика је само у прописаним роковима за подношење захтева за изузеће, овде је прописан рок од петнаест дана за поступање странака.³⁷²

³⁶⁷ Члан 13. став 1. Правилника.

³⁶⁸ Члан 13. став 2. Правилника.

³⁶⁹ Члан 13. став 3. Правилника.

³⁷⁰ Члан 13. став 4. Правилника.

³⁷¹ Члан 13. став 5. Правилника.

³⁷² Странка која намерава да тражи изузеће арбитра упућује захтев за изузеће у року од петнаест дана пошто је обавештена о његовом именовану или у року од петнаест дана пошто је сазнала за одређене околности. Захтев за изузеће упућује се свим осталим странкама, арбитру чије се изузеће тражи и осталим арбитрама. Захтев за изузеће садржи разлоге за изузеће. Када једна странка затражи изузеће арбитра, све странке могу прихватити изузеће. Арбитар се такође може сам повући са дужности пошто је затражено његово изузеће. То ни у једном ни у другом случају не подразумева да се признаје основаност разлога за изузеће. Ако у року од петнаест дана од дана

На крају, институт замене арбитра, такође је прописан Правилником. Прописано је да када је потребно да се током арбитражног поступка замени арбитар, нови арбитар се именује или бира по предвиђеном поступку, који је примењен приликом именовања или избора арбитра који се замењује. Овај поступак се примењује чак и када је странка пропустила да користи своје право да именује арбитра или да учествује у именовању арбитра који треба да буде замењен.³⁷³ Ако на захтев странке орган именовања оцени да би, с обзиром на изузетне околности случаја, било оправдано да се странци ускрати право да именује заменика арбитра, орган именовања може, пошто пружи могућност странкама и преосталим арбитрама да изнесу своје ставове, да именује заменика арбитра.³⁷⁴ Овај институт, такође, обезбеђује да арбитражни поступак може несметано да се одвија, јер се отклања могућност да због неког арбитра, који више не може да поступа, цео арбитражни поступак трпи у смислу да поступак стоји.

Институт замене арбитра прописују и Правила 2010.³⁷⁵

Ако је један арбитар замењен, поступак се наставља од оног стадијума у коме је арбитар који је замењен престао да обавља своју дужност, осим ако арбитражни суд не одлучи другачије.³⁷⁶ Арбитражни поступци могу да трају више година из разних оправданих разлога, односно, из објективних околности везаних за конкретан предмет. Из наведене чињенице, намеће се закључак зашто је Правилником прописано да се у случају замене арбитра поступак само наставља,

пријема захтева за изузеће, све странке не прихвате изузеће или се арбитар чије се изузеће тражи сам не повуче, странка која захтева изузеће може да одлучи да остане при захтеву за изузеће. У том случају, у року од тридесет дана, од дана када је примила поменути захтев, она може да тражи од органа именовања да донесе одлуку о изузећу. Члан 13. Правила 2010.

³⁷³ Члан 14. став 1. Правилника.

³⁷⁴ Члан 14. став 2. Правилника.

³⁷⁵ У ситуацији када је потребно да се током арбитражног поступка замени арбитар, нови арбитар се именује или бира по поступку који је примењен приликом именовања или избора арбитра који се замењује. Ако оцени да би, с обзиром на изузетне околности случаја, било оправдано да се странци ускрати право да именује заменика арбитра, орган именовања може, пошто пружи могућност странкама и преосталим арбитрама да изнесу своје ставове, да именује заменика арбитра. Овај поступак се примењује чак и када је странка пропустила да користи своје право да именује арбитра или да учествује у именовању арбитра који треба да буде замењен. Члан 14. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 259.

³⁷⁶ Члан 15. Правилника.

изузев, ако арбитражни суд из неких оправданих разлога или околности, не одлучи другачије.

И Правила 2010 на потпуно исти начин прописују како ће се арбитражни поступак даље одвијати након замене арбитра.³⁷⁷

Рад арбитра мора да се одвија несметано, странке не смеју на било који начин да утичу на поступање арбитра у конкретном предмету, јер се само на тај начин постиже објективност и непристрасност у њиховом раду. Арбитри морају да буду слободни у доношењу својих одлука током поступања у конкретном предмету. То је и био један од разлога да је Правилником прописано искључење одговорности арбитра, односно, предвиђено је да се странке одричу, у мери у којој је то допуштено меродавним правом, свих захтева против арбитра и било ког лица које је именовао арбитражни суд, заснованих на чињењу или пропуштању у вези са арбитражом.³⁷⁸

Када се ради о искључењу одговорности, Правила 2010 прописују овај правни институт тако да, осим у случају намерно предузетих недозвољених радњи, странке се одричу, у мери у којој је то допуштено меродавним правом, свих захтева против арбитра, Секретаријата арбитраже, његових службеника и запослених, Председништва као и било ког лица које је именовао арбитражни суд, заснованих на чињењу или пропуштању у вези са арбитражом.³⁷⁹

5. ВОЂЕЊЕ ПОСТУПКА ПРЕД СТАЛНИМ АРБИТРАЖНИМ СУДОМ

5.1 Тужба и одговор на тужбу

Након што је тужилац предао формални акт Међународном бироу, као административном органу Суда, арбитражни поступак пред Сталним

³⁷⁷ Уколико дође до замене арбитра, предвиђено је да ако је један арбитра замењен, поступак се наставља од оног стадијума у коме је арбитра који је замењен престао да обавља своју дужност, осим ако арбитражни суд не одлучи другачије. Члан 15. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 193.

³⁷⁸ Члан 16. Правилника.

³⁷⁹ Члан 16. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 139 и 184.

арбитражним судом као институцијом је покренут. Тај формални акт је тужба или обавештење тужиоца о арбитражи.

Када прописује одредбе које се односе на тужбу, Правилник прописује да ће тужилац, упутити тужбу у писаном облику туженом, Међународном Бироу и сваком од арбитра у року који одреди арбитражни суд. Тужилац може да изабере да се његово обавештење о арбитражи сматра тужбом, уколико оно испуњава и предвиђене услове.³⁸⁰ С обзиром да је арбитражни поступак економичан, да би се тај услов испунио, Правилник је прописао шта треба да садржи тужба. Прописано је да тужба садржи следеће податке: имена и податке за контактирање странака, чињенице на којима се заснива тужбени захтев, спорна питања, тужбени захтев, правни основ или аргументе у прилог тужбе.³⁸¹ Навођењем у тужби свих конкретних података у циљу доказивања основаности тужбеног захтева, као и позивање на одређену одредбу правног акта која је евентуално прекршена, може само да допринесе убрзању поступка пред Судом. Уз тужбу се прилаже примерак правила, одлуке, споразума, уговора, конвенције, договора, оснивачког акта организације или агенције, из кога или у вези са којим је спор настао, као и арбитражног споразума из кога или у вези са којим је спор настао.³⁸² Уз тужбу се, уколико је то могуће, прилажу све исправе и други докази³⁸³ које тужилац сматра основаним или се на њих позива.³⁸⁴ Због важности одређивања момента када се сматра да је арбитражни поступак покренут, као и наступања правних последица покретања арбитражног поступка, Правилник је детаљно и прецизно прописао неопходни садржај тужбе.

Одредбе које се односе на тужбу, на потпуно исти начин, прописане су Правилима 2010.³⁸⁵

³⁸⁰ Члан 20. став 1. Правилника.

³⁸¹ Члан 20. став 2. Правилника.

³⁸² Члан 20. став 3. Правилника.

³⁸³ Више, D. V. Sandifer, Evidence before International Tribunals, The Foundation Press, Inc. Chicago, Illinois, 1939, p. 25 -28, 129 -136.

³⁸⁴ Члан 20. став 4. Правилника.

³⁸⁵ Тужилац упућује тужбу у писаном облику туженом и сваком од арбитра у року који одреди арбитражни суд. Тужилац може да одлучи да се његово обавештење о арбитражи предвиђено у члану 3. сматра за тужбу, уколико оно испуњава и предвиђене услове. Тужба садржи следеће податке: (а) имена и податке за контактирање странака; (б) чињенице на којима се заснива

Унутар рока који одреди арбитражни суд, тужени упућује тужиоцу, Међународном Бироу и сваком од арбитра писмени одговор на тужбу.³⁸⁶ Тужени може да одлучи да се његов одговор на обавештење о арбитражи сматра за одговор на тужбу, уколико испуњава предвиђене услове.³⁸⁷ Уз одговор на тужбу се, уколико је то могуће, прилажу све исправе и други докази на које се тужени ослања или се на њих позива.³⁸⁸ У одговору на тужбу или у каснијем стадијуму арбитражног поступка, ако арбитражни суд одлучи да околности оправдавају такво одлагање, тужени може да поднесе противтужбу или захтев за пребијање под условом да је арбитражни суд за њих надлежан, а одредбе се, такође, примењују на противтужбу и на захтев за пребијање.³⁸⁹ И у арбитражном поступку заступљена је потпуна равноправност странака, што је резултирало прописивањем права која, након пријема тужбе, у одређеном року, стоје на располагању туженом.

Одговор на тужбу прописују и Правила 2010.³⁹⁰

Правилник прописује и да у току арбитражног поступка странка може да измени или да допуни тужбу или одговор на тужбу, укључујући и противтужбу

тужбени захтев; (ц) спорна питања; (д) тужбени захтев; (е) правни основ или аргументе у прилог тужбе. Уз тужбу се прилаже примерак уговора или другог правног акта из кога или у вези са којим је спор настао, као и арбитражног споразума. Уз тужбу се, уколико је то могуће, прилажу све исправе и други докази на које се тужилац ослања или се на њих позива. Члан 20. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 203.

³⁸⁶ Члан 21. Правилника.

³⁸⁷ Члан 21. став 1. Правилника.

³⁸⁸ Члан 21. став 2. Правилника.

³⁸⁹ Члан 21. став 3. Правилника.

³⁹⁰ Унутар рока који одреди арбитражни суд, тужени упућује тужиоцу и сваком од арбитра писмени одговор на тужбу. Тужени може да одлучи да се његов одговор на обавештење о арбитражи сматра за одговор на тужбу, уколико он испуњава предвиђене услове. Одговор на тужбу одговара на наводе тужбе из тачака од (б) до (е) (члан 20. став 2). Уз одговор на тужбу се, уколико је то могуће, прилажу све исправе и други докази на које се тужени ослања или се на њих позива. У одговору на тужбу или у каснијем стадијуму арбитражног поступка, ако арбитражни суд одлучи да околности оправдавају такво одлагање, тужени може да поднесе противтужбу или захтев за пребијање под условом да је арбитражни суд за њих надлежан. Одредбе из члана 20. ставова од 2. до 4. примењују се такође на противтужбу, тужбени захтев из члана 4. става 2. тачке (ф) и на захтев за пребијање. Члан 21. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 203-204 и 206.

или захтев за пребијање, осим у случају кад арбитражни суд сматра да није целисходно да допусти такве измене и допуне због тога што су поднете са закашњењем или би могле да проузрокују штету осталим странкама или због других околности. Након поднете тужбе и одговора на тужбу, странке се први пут упознају са аргументацијом супротне странке у том спору. То је моменат када странке могу да уоче да је неопходно, ради разјашњења конкретне правне ствари, да се допуни достављена писана документација, која иде у прилог основаности конкретног захтева тужиоца или одговора туженог на изнете аргументе тужиоца, предлога за одбијање тужбе или у прилог основаности противтужбе поднете од стране туженог. Наведено поступање странака је могуће само уколико формирана арбитража то допусти. Ипак, тужба или одговор на тужбу, укључујући противтужбу или захтев за пребијање, не могу да се измене нити допуне на такав начин да те измене и допуне прекораче границе надлежности арбитражног суда.³⁹¹ Како је надлежност већ одређена за конкретан предмет, у овој фази поступка, не постоји могућност накнадног проширивања надлежности.

Могућност да странка може, у току арбитражног поступка, да измени или да допуни тужбу или одговор на тужбу, такође, прописана је и Правилима 2010.³⁹²

Арбитражни суд одлучује које даље писане поднеске, осим тужбе и одговора на тужбу, странке треба или могу да поднесу и утврђује рок за њихово упућивање.³⁹³ С обзиром да је за руковођење поступком надлежна арбитража, она одређује даље поступање странака у смислу достављања накнадних писаних доказа, као и рока за поступање странака.

Исту одредбу садрже и Правила 2010.³⁹⁴

³⁹¹ Члан 22. Правилника.

³⁹² У току арбитражног поступка странка може да измени или допуни тужбу или одговор на тужбу, укључујући и противтужбу или захтев за пребијање, осим у случају кад арбитражни суд сматра да није целисходно да допусти такве измене и допуне, због тога што су поднете са закашњењем или би могле да проузрокују штету осталим странкама или због других околности. Ипак, тужба или одговор на тужбу, укључујући противтужбу или захтев за пребијање, не могу да се измене нити допуне на такав начин да те измене и допуне прекораче границе надлежности арбитражног суда. Члан 22. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 207.

³⁹³ Члан 24. Правилника.

³⁹⁴ Арбитражни суд одлучује које даље писане поднеске, осим тужбе и одговора на тужбу, странке треба или могу да поднесу суду и утврђује рок за њихово упућивање. Члан 24. Правила 2010.

Сходно Правилнику, све дописе које упућује арбитражном суду, странка упућује и свим другим странкама и упућује их истовремено, осим ако је арбитражни суд дозволио нешто друго, уколико му то допушта меродавно право.³⁹⁵ Ради остваривања ефикасности и економичности поступка, странке истовремено достављају све поднеске арбитражи и супротној страни. С обзиром да арбитража током поступка поступа по унапред одређеном меродавном процесном праву, донете одлуке које се односе на управљање поступком, морају да буду донете у складу са тим меродавним процесним правом.

Овакво решење је прописано и Правилима 2010.³⁹⁶

5.2 Рокови

Већ смо истакли да се једна од основних предности арбитраже, у смислу економичности поступка, огледа и код одређивања рока и то од стране странака, за доношење арбитражне одлуке. Арбитри су увек обавезни да поштују тако одређен рок, без обзира да ли поступају као арбитри појединци или одлучују у већу. У случају да арбитри не поштују рокове из субјективних разлога, странке би могле да користе институт замене арбитра који иначе имају на располагању. Међутим, због наступања разних непредвиђених околности, у сваком поступку који се води пред неком институцијом, може да дође до ситуације да је неопходно продужење одређеног рока. Исто важи и за арбитражни поступак, из ког разлога је и овде дозвољено продужење унапред одређених рокова.

Рокове које одреди компромис могу продужити странке споразумно или арбитража када то сматра потребним за доношење правилне одлуке.³⁹⁷ У случају да предвиђени рокови не могу да се испоштују, дата је могућност странкама да саме, споразумно продуже рок. Исту могућност има и арбитража, а све у циљу да се донесе правилна одлука у конкретном предмету, где ће странке решити своју спорну ситуацију.

³⁹⁵ Члан 17. став 4. Правилника.

³⁹⁶ Све дописе које упућује арбитражном суду, странка упућује и свим другим странкама. Она их упућује истовремено, осим ако је арбитражни суд дозволио нешто друго, уколико му то допушта меродавно право. Члан 17. став 4. Правила 2010.

³⁹⁷ Члан 63. став 3. Конвенције.

Када одређује рокове, Правилник прописује да рокови које одреди арбитражни суд за упућивање писаних поднесака (укључујући тужбу и одговор на тужбу) не би требало да буду дужи од четрдесет пет дана, међутим, арбитражни суд може да продужи рокове ако нађе да је такво продужење оправдано.³⁹⁸ Свака арбитража ће у зависности од околности везаних за конкретан предмет, ценити оправданост продужења претходно одређених рокова за писане поднеске.

Исту одредбу садрже и Правила 2010.³⁹⁹

5.3 Доказивање

Доказивање, као најважнији сегмент сваког институционалног поступка, у смислу утврђивања спорних чињеница, у арбитражном поступку је посебно регулисано. Да би спор могао да се реши, арбитража посебну пажњу посвећује доказима које мора да изведе у току поступка. Ипак, на странкама је терет доказивања чињеница за које тврде да им иду у прилог навода из поднесака које су предале у поступку.

Свака странка сноси терет доказивања чињеница на којима заснива своју тужбу или одговор на тужбу.⁴⁰⁰ Странке могу да предложе било које лице да као сведок, укључујући и вештака у својству сведока, пред арбитражним судом да исказ о било ком фактичком или стручном питању, без обзира да ли је то лице странка у арбитражном поступку, или је на било који начин повезано са странком. Ако арбитражни суд није наложио нешто друго, искази сведока, укључујући и вештаке у својству сведока, могу да се дају у облику писмена које су та лица потписала.⁴⁰¹ У свако доба, током арбитражног поступка, арбитражни суд може да захтева да странке поднесу исправе или додатне доказе, у року који сам одреди. Арбитражни суд, може такође, после консултација са странкама, да обави увиђај

³⁹⁸ Члан 25. Правилника.

³⁹⁹ Рокови које одреди арбитражни суд за упућивање писаних поднесака, укључујући тужбу и одговор на тужбу не би требало да буду дужи од четрдесет пет дана, међутим, арбитражни суд може да продужи рокове ако нађе да је такво продужење оправдано. Члан 25. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 158.

⁴⁰⁰ Члан 27. став 1. Правилника.

⁴⁰¹ Члан 27. став 2. Правилника.

на лицу места.⁴⁰² Опште је познато да само непосредним увидом на лицу места може да се створи слика о битним чињеницама. Како се и у арбитражним поступцима јављају ситуације за које није довољно да се само писмено или усмено презентују арбитрама, може да буде неопходно и да се спроведе увиђај на месту за које се покаже да је извођене тог доказа оправдано. Арбитражни суд одлучује о допуштености, значају и доказној снази поднетих доказа.⁴⁰³ Свака арбитража мора да има овакву слободу када цени поднете или изведене доказе при доношењу своје конкретне одлуке.

Доказивање као незаменљиви сегмент сваког арбитражног поступка прописано је и Правилима 2010.⁴⁰⁴

5.4 Вештаци

Арбитража може да именује и вештаке. Правилник прописује да арбитражни суд, после консултације са странкама, може да именује једног или више независних вештака да му поднесу писмени извештај о појединим питањима која буде одредио. Примерак налога вештаку установљен од стране арбитражног суда упућује се странкама.⁴⁰⁵ Наведено је прописано јер странке, у свакој фази извођења неког доказа у току поступка, морају да буду информисане шта арбитража предузима. Вештак подноси арбитражном суду и странкама, у начелу, пре него што прихвати именовање, опис својих квалификација и изјаву о непристрасности и независности. Странке обавештавају арбитражни суд у року који им он одреди да ли имају било какав приговор који се односи на вештакове

⁴⁰² Члан 27. став 3. Правилника.

⁴⁰³ Члан 27. став 4. Правилника.

⁴⁰⁴ Свака странка сноси терет доказивања чињеница на којима заснива своју тужбу или одговор на тужбу. Странке могу да предложе било које лице да као сведок, укључујући и вештака у својству сведока, пред арбитражним судом да исказ о било ком фактичком или стручном питању без обзира да ли је то лице странка у арбитражном поступку или је на било који начин повезано са странком. Ако арбитражни суд није наложио нешто друго, искази сведока, укључујући и вештаке у својству сведока, могу да се дају у облику писмена које су та лица потписала. У свако доба, током арбитражног поступка, арбитражни суд може да захтева да странке поднесу додатне доказе у року који сам одреди. Арбитражни суд одлучује о допуштености, значају и доказној снази поднетих доказа. Члан 27. Правила. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 226, 231-232.

⁴⁰⁵ Члан 29. став 1. Правилника.

квалификације, његову непристрасност или независност. Арбитражни суд одлучује у најкраћем року да ли прихвата те приговоре. Пошто је вештак именован, странка може да приговори његовим квалификацијама, непристрасности или независности, само на основу разлога за које је дознала по извршеном именовану. Арбитражни суд одлучује у најкраћем року, које мере евентуално треба да се предузму.⁴⁰⁶ Странке пружају вештаку све релевантне информације или му стављају на увид важне исправе и робу које он од њих затражи. Арбитражни суд одлучује о свакој несагласности између странке и вештака у погледу основаности таквих захтева.⁴⁰⁷ По пријему извештаја вештака, арбитражни суд ће да упути примерак извештаја странкама и дати им могућност да се о њему писмено изјасне. Странке имају право да прегледају сваку исправу на коју се позвао вештак у свом извештају.⁴⁰⁸ Пошто је поднео извештај, вештак се на захтев странке или ако арбитражни суд сматра да је то неопходно, може да саслуша на расправи, којој странке могу да присуствују и на којој могу да постављају питања вештаку, као и да доведу вештака у својству сведока да би сведочио о спорним питањима.⁴⁰⁹ Имајући у виду да су странке заинтересоване за исход спора који су покренуле, или који је против њих покренут, рад сваког вештака мора да буде подложен контроли и од стране странака. Странке, као учесници поступка, морају да имају сва процесна права, како би у потпуности могле да дођу до решења спора.

Одредбе о вештачењу су на исти начин прописане и Правилима 2010.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Члан 29. став 2. Правилника.

⁴⁰⁷ Члан 29. став 3. Правилника.

⁴⁰⁸ Члан 29. став 4. Правилника.

⁴⁰⁹ Члан 29. став 5. Правилника.

⁴¹⁰ Арбитражни суд, после консултације са странкама, може да именује једног или више независних вештака да поднесу писмени извештај о појединим питањима која суд буде одредио. Примерак налога вештаку установљен од стране арбитражног суда упућује се странкама. Вештак подноси арбитражном суду и странкама, у начелу пре него што прихвати именоване, опис својих квалификација и изјаву о непристрасности и независности. Странке обавештавају арбитражни суд у року који им он одреди да ли имају било какав приговор који се односи на вештакове квалификације, његову непристрасност или независност. Арбитражни суд одлучује у најкраћем року да ли прихвата те приговоре. Након што је вештак именован, странка може да приговори његовим квалификацијама, непристрасности или независности, само на основу разлога за које је сазнала по извршеном именовану. Арбитражни суд одлучује у најкраћем року, које мере

5.5 Расправа пред Судом

Расправа се састоји у усменом излагању аргумената странака пред арбитражом.⁴¹¹ Уколико је неопходно или оправдано да се одржи расправа пред арбитражом, одвијаће се непосредно.

Расправом руководи председник. Она је јавна само на основу одлуке арбитраже донесене уз сагласност странака. О њој се воде записници које састављају секретари, а њих именује председник. Те записнике потписују председник и један од секретара; само они имају аутентичан карактер.⁴¹²

Цитирани члан Конвенције доприноси сагледавању строгих формалних правила која морају да се испоштују током вођења арбитражног поступка. Прописивање да председник увек руководи расправом је било неопходно због спровођења поштовања процесне дисциплине током вођења поступка, јер у сваком усменом поступку који се води међу странкама са супротстављеним интересима, мора да се одреди ко ће и када да даје реч странкама и да одређује редослед за предузимање других радњи од стране странака. Како су по самој својој природи, расправе у поступцима јавне, а с обзиром да је једна од основних карактеристика арбитраже поверљивост, да би захтев поверљивости могао да се испуни током трајања целог арбитражног поступка, било је неопходно да се пропише да расправа може да буде јавна само у случају када арбитража донесе такву одлуку, али је свакако неопходна претходна сагласност странака. И на овом месту, поново, запажамо још један пример за сталну присутност сагласности странака о свим питањима током арбитражног поступка. Секретари који су именовани од стране председника

евентуално треба да предузме. Странке пружају вештаку све релевантне информације или му стављају на увид важне исправе и робу које он од њих затражи. Арбитражни суд одлучује о свакој несагласности између странке и вештака у погледу основаности таквих захтева. По пријему извештаја вештака арбитражни суд упућује примерак извештаја странкама и даје им могућност да се о њему писмено изјасне. Странке имају право да прегледају сваку исправу на коју се позвао вештак у свом извештају. Пошто је поднео извештај, вештак се, на захтев странке, може да саслуша на расправи, којој странке могу да присуствују и на којој могу да постављају питања вештаку. Свака странка може да доведе на ту расправу вештаке у својству сведока у циљу сведочења о спорним питањима. На тај се поступак примењују одредбе из члана 28. Члан 29. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 234.

⁴¹¹ Члан 63. став 3. Конвенције.

⁴¹² Члан 66. став 1., 2. и 3. Конвенције.

арбитраже, све време, током трајања поступка, воде и састављају записнике, јер је то неопходан услов за постојање доказа на који начин је вођен поступак. На крају, записници морају да буду потписани и то од стране председника и једног од секретара да би се испунио услов да имају аутентичан карактер, односно да су валидни, да имају правну снагу.

Након закључења писменог поступка арбитража има право да искључи са расправе све нове акте или документе које би једна страна хтела да јој поднесе без сагласности друге.⁴¹³ С обзиром да је цео арбитражни поступак условљен претходним постојањем сагласности воља странака, прво за његово покретање, а затим и за све време трајања поступка, свако одступање било које стране од унапред одређених правила поступка, могуће је само уколико се супротна страна сложи са таквим поступањем.

Према Правилнику, када то затражи једна од странака у одговарајућој фази поступка, арбитражни суд одржава расправу ради саслушања сведока, укључујући и саслушање вештака као сведока, или ради тога да странке усмено изнесу своје ставове. Ако таквог захтева нема, арбитражни суд одлучује да ли ће да одржи расправу или ће поступак да води на темељу исправа и друге процесне грађе.⁴¹⁴ Могућност да арбитража сама процени и одлучи да ли је неопходно да се одржи расправа ради усменог изношења одређених чињеница, неопходна је због самог интереса странака, јер поднети писани документи не морају увек да буду довољни за разјашњење спорне ситуације.

Исту одредбу садрже и Правила 2010.⁴¹⁵

Усмена расправа није неопходна у сваком поступку, из ког разлога Правилник прописује да у случају одржавања усмене расправе арбитражни суд благовремено обавештава странке о датуму, времену и месту одржавања расправе.⁴¹⁶ Сведоци, укључујући и вештаке у својству сведока, могу да се

⁴¹³ Члан 67. Конвенције.

⁴¹⁴ Члан 17. став 3. Правилника.

⁴¹⁵ Ако то затражи једна од странака у одговарајућој фази поступка, арбитражни суд одржава расправу ради саслушања сведока, укључујући и саслушање вештака као сведока, или ради тога да странке усмено изнесу своје ставове. Ако таквог захтева нема, арбитражни суд одлучује да ли ће да одржи расправу или ће поступак да води на темељу исправа и друге процесне грађе. Члан 17. став 3. Правила 2010.

⁴¹⁶ Члан 28. став 1. Правилника.

саслушају под условима и на начин који утврди арбитражни суд.⁴¹⁷ Ако се странке нису другачије споразумеле, расправа је нејавна. Арбитражни суд може да захтева да се сведок или сведоци, укључујући вештаке у својству сведока, удаље за време давања исказа других сведока, осим ако је сведок, укључујући и вештака у својству сведока, странка у арбитражном поступку, од које се у начелу не би могло да захтева да се удаљи.⁴¹⁸ Арбитражни суд може да наложи да се сведоци, укључујући и вештака у својству сведока, испитују путем средстава телекомуникација која не захтевају њихово физичко присуство на расправи (као што је видеоконференција).⁴¹⁹ Арбитража увек води рачуна и о оправданости трошкова поступка. Уколико постоји могућност да се поступак несметано води без личног присуства других учесника поступка, арбитража ће се одлучити за такву могућност. Дакле, савремена техника и технологија могу да допринесу да се економичност конкретне поступка остварује у значајној мери јер се избегавају многи трошкови, као што је на пример долазак одређених учесника арбитражног поступка на усмену расправу.

Усмена расправа, прописана је одредбама садржаним у Правилима 2010, на исти начин.⁴²⁰

5.6 Управљање поступком пред Судом

Арбитража остаје слободна да узме у разматрање нове акте или

⁴¹⁷ Члан 28. став 2. Правилника.

⁴¹⁸ Члан 28. став 3. Правилника.

⁴¹⁹ Члан 28. став 4. Правилника.

⁴²⁰ Уколико се одржава усмена расправа, арбитражни суд благовремено обавештава странке о датуму, времену и месту одржавања расправе, а ако се странке нису другачије споразумеле, расправа је нејавна, док сведоци, укључујући и вештаке у својству сведока, могу да се саслушају под условима и на начин који утврди арбитражни суд. Арбитражни суд може да захтева да се сведок или сведоци, укључујући вештаке у својству сведока, удаље за време давања исказа других сведока, осим ако је сведок, укључујући и вештака у својству сведока, странка у арбитражном поступку, од које се у начелу не би могло да захтева да се удаљи. Арбитражни суд може да наложи да се сведоци, укључујући и вештака у својству сведока, испитују путем средстава телекомуникација која не захтевају њихово физичко присуство на расправи (као што је видеоконференција). Члан 28. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 196, 225, 228 и 232.

документе на које би представници или правозаступници привукли њену пажњу. У том случају, арбитража има право да тражи подношење тих аката или докумената али је обавезна да са њима упозна противну страну.⁴²¹ Остављање наведене слободе арбитражи, значи да арбитража сама процењује правни значај таквих нових аката или докумената за решење конкретног спора. Противна страна, и у арбитражном поступку, увек мора да буде упозната са свим документима и актима који се подносе у конкретном предмету да би, по потреби, и сама могла да реагује и да их евентуално оспорава. Важно је да обе стране имају све поднеске сваке стране у поступку и да су упознате са свим документима која арбитражи подноси супротна страна у било којој фази арбитражног поступка, да би имале могућност да поступају у складу са поднесцима супротне стране. Примера ради, може да се ради о неком акту или документу за који супротна страна није имала сазнања да уопште постоји, а да је знала, можда би на другачији начин презентовала себе у арбитражном поступку.

Арбитража може осим тога тражити од представника странака да поднесу све потребне акте и пружи сва потребна објашњења. Арбитража бележи свако одбијање.⁴²² У одређеним ситуацијама, да би се донела правилна одлука, арбитри морају да имају додатна сазнања у односу на она која су могла да стекну на основу раније предатих аката. Исто важи и у погледу неопходних објашњења, јер, само уколико су све спорне ситуације разјашњене и појашњене током арбитражног поступка, арбитри могу да донесу правилну арбитражну одлуку. У интересу самих странака је да арбитри имају потпуни увид у све што је од значаја за правилно одлучивање. Недостављање тражених аката и непружање потребних објашњења од стране странке од које је то тражено, повлачи и могућност, односно ризик те странке, да одлука арбитраже буде заснована искључиво на достављеној и доступној документацији.

Представници и правозаступници странака су овлашћени да усмено поднесу арбитражи све аргументе које сматрају корисним за одбрану своје ствари.⁴²³ У арбитражном поступку је дозвољено да се усмено износе сви аргументи који иду у прилог сваке стране која их износи, у погледу основаности

⁴²¹ Члан 68. став 1. и 2. Конвенције.

⁴²² Члан 69. Конвенције.

⁴²³ Члан 70. Конвенције.

навода, а које је странка изнела да би успела у спору пред арбитражом. Некада је непосредно усмено излагање за странке неопходно јер имају могућност да кроз такво излагање боље презентују чињенице које им иду у прилог.

Они (представници и правозаступници странака) имају право истицати приговоре и инцидентална питања. Одлуке арбитраже о томе су коначне и не могу бити предмет каснијих дискусија.⁴²⁴ У току сваког арбитражног поступка, постоји могућност да се појаве ситуације на које странке у поступку желе да реагују. Право странака на реаговање у току поступка дато им је кроз могућност истицања приговора и инциденталних питања, о којима арбитража мора коначно да одлучи.

Чланови арбитраже имају право постављати питања представницима и правозаступницима странака и тражити разјашњења о нејасним питањима. Ни постављена питања ни примедбе које би изнели чланови арбитраже у току расправе не могу бити сматрани као израз мишљења арбитраже уопште или њених чланова посебно.⁴²⁵ С обзиром да, и уз све достављене доказе, некада није довољно јасна ситуација о којој треба да се одлучи, арбитрама је дато право да и они могу да постављају питања, као и да траже разјашњења о свему за шта је неопходно да се добију додатни одговори од странака. Сва разјашњења изнета од стране странака и евентуални коментари арбитра односе се само на неке спорне ситуације које су се у току арбитражног поступка појавиле и које је неопходно разјаснити или појаснити пре доношења коначне одлуке. Значи, такви коментари ни у ком случају не представљају мишљење неког арбитра појединачно или арбитражног већа.

Арбитража има право да доноси наредбе процедуралне природе ради вођења процеса, одређује форму, редослед и рокове у којима свака страна мора дати завршну реч и обавља све формалности које захтева извођење доказа.⁴²⁶ Наведена права која су дата арбитражи, омогућавају рад арбитраже у сваком конкретном предмету јер се, у току арбитражног поступка који може да траје и више година, појављују разне ситуације које морају да се реше одмах, пре него што се донесе коначна арбитражна одлука. Наиме, уколико арбитража не би

⁴²⁴ Члан 71. Конвенције.

⁴²⁵ Члан 72. Конвенције.

⁴²⁶ Члан 74. Конвенције.

имала оваква права и могућности, тада, поред решавања спорне ситуације до које је дошло између странака које су покренуле поступак, не би могла да оствари још једну своју сврху, а то је да спроведе економичан поступак.

Странке се обавезују да ће арбитражи, колико год буду могли, пружати сва обавештења потребна за одлуку у спору.⁴²⁷ Прописана обавеза странака проистиче из разлога ограничених могућности конкретне арбитраже да сама долази до свих сазнања неопходних за доношење правилне одлуке. Овде можемо да уочимо разлику у односу на поступак пред судом, јер, за разлику од већине поступака пред судом, где суд има могућности да непосредно долази до неопходних сазнања везаних за конкретан предмет, код арбитраже је ситуација потпуно другачија. Зато је у интересу странака да саме пружају арбитражи сву релевантну документацију неопходну за доношење коначне арбитражне одлуке у спору и да то чине и без изричитог обавезивања од стране арбитраже.

5.7 Привремене мере

Надлежност арбитраже у погледу решавања спорова, по природи ствари, мора да обухвати и надлежност у погледу доношења привремених мера. У току трајања арбитражног поступка пре доношења арбитражне одлуке, у одређеним ситуацијама, странке подносе предлоге за одређивање привремених мера, за које је арбитража надлежна. Тако је, још Генералним актом о мирном решавању спорова из 1928. године, било предвиђено, у члану 33., да у свим случајевима где спор представља предмет арбитраже, нарочито уколико се стране разилазе у питањима која произлазе из аката који су већ предузети или се предузимају, арбитражни суд ће у најкраћем року одредити привремене мере.

Одређивање привремене мере је само једна од могућности која стоји арбитражи на располагању у одређеним ситуацијама. Она је увек временски ограничена, одређује се до доношења коначне арбитражне одлуке, а састоји се у одређивању одређене обавезе странци у поступку. Правилник прописује да арбитражни суд може, на захтев странке, да одреди привремене мере. Привремена мера је било која временски ограничена мера којом арбитражни суд, у свако доба

⁴²⁷ Члан 75. Конвенције.

пре доношења арбитражне одлуке којом се коначно решава спор, наређује странци неку обавезу. На пример али не искључиво у наведеним случајевима:

- (а) да одржи или поново успостави status quo док се спор коначно не реши;
- (б) да предузме радњу која би спречила наступање
 - (i) непосредне или неизбежне штете или
 - (ii) штете самом арбитражном поступку, или да се уздржи од радње која би могла проузроковати такву штету;
- (ц) да обезбеди начин за очување средстава из којих би се каснија арбитражна одлука могла извршити; или
- (д) да сачува доказ који може бити значајан и битан за решавање спора.

Странка која захтева привремену меру на основу тачака од (а) до (ц) треба да пред арбитражним судом докаже:

- (а) да постоји вероватноћа да ће, ако се мера не одреди, наступити штета која се не може надокнадити на одговарајући начин арбитражном одлуком о накнади штете и да таква штета знатно премашује штету коју ће вероватно претрпети странка против које је уперена привремена мера ако се мера одреди; и
- (б) да постоји основана могућност да ће успети у свом захтеву који се односи на суштину спора. Одлука у том погледу не утиче на слободу оцене арбитражног суда приликом доношења било које касније одлуке. У погледу захтева за привремену меру, предвиђени услови примењују се само у мери у којој арбитражни суд то сматра целисходним.

Арбитражни суд може на захтев било које странке или у изузетним околностима, на сопствену иницијативу, под условом да претходно обавести странке, да промени, обустави или укине привремену меру коју је одредио. Суд може и да захтева да странка која захтева привремену меру положи одговарајуће обезбеђење у вези са том мером. Такође, арбитражни суд може од сваке странке да захтева да га одмах обавести о свим битним променама околности на основу којих је поднет захтев за одређивање привремене мере или на основу којих је она одређена. Странка која захтева привремену меру, може да буде одговорна за све трошкове и штету коју је мера проузроковала било којој странци, ако арбитражни суд касније одлучи да у датим околностима мера није требало да буде одређена. Арбитражни суд може да досуди накнаду таквих трошкова и штете у свако доба у току поступка. Захтев за привремену меру који странка поднесе редовном суду не

сматра се неспојивим са арбитражним споразумом, нити се сматра одрицањем од тог споразума.⁴²⁸ С обзиром на природу привремене мере као правног института, прописана је могућност арбитраже да је под одређеним условима промени, обустави или укине. Такође, како увек постоји могућност да је арбитража била у заблуди и неосновано одредила привремену меру која може да изазове настанак штете страни према којој је одређена, прописана је и обавеза накнаде штете у таквим ситуацијама.

Како смо већ, више пута истакли, да су Правила 2010 била основ за доношење Правилника Суда, логично је да су и привремене мере прописане на исти начин у оба акта.⁴²⁹

⁴²⁸ Члан 26. Правилника.

⁴²⁹ Арбитражни суд може, на захтев странке, да одреди привремене мере. Привремена мера је било која временски ограничена мера којом арбитражни суд, у свако доба пре доношења арбитражне одлуке којом се коначно решава спор, наређује странци, на пример, али не искључиво у наведеним случајевима: (а) да одржи или поново успостави status quo док се спор коначно не реши; (б) да предузме радњу која би спречила наступање (i) непосредне или неизбежне штете или (ii) штете самом арбитражном поступку, или да се уздржи од радње која би могла проузроковати такву штету; (ц) да обезбеди начин за очување средстава из којих би се каснија арбитражна одлука могла извршити; или (д) да сачува доказ који може бити значајан и битан за решавање спора. Странка која захтева привремену меру на основу става 2, тачака од (а) до (ц) треба да пред арбитражним судом докаже: (а) да постоји вероватноћа да ће, ако се мера не одреди, наступити штета која се не може надокнадити на одговарајући начин арбитражном одлуком о накнади штете и да таква штета знатно премашује штету коју ће вероватно претрпети странка против које је уперена привремена мера ако се мера одреди; и (б) да постоји основана могућност да ће успети у свом захтеву који се односи на суштину спора. Одлука у том погледу не утиче на слободу оцене арбитражног суда приликом доношења било које касније одлуке. У погледу захтева за привремену меру из тачке (д) става 2, услови предвиђени тачкама (а) и (б) става 3 примењују се само у мери у којој арбитражни суд то сматра целисходним. Арбитражни суд може на захтев било које странке или у изузетним околностима, на сопствену иницијативу под условом да претходно обавести странке, да промени, обустави или укине привремену меру коју је одредио. Арбитражни суд може да захтева да странка која захтева привремену меру положи одговарајуће обезбеђење у вези са том мером. Арбитражни суд може од сваке странке да захтева да га одмах обавести о свим битним променама околности на основу којих је поднет захтев за одређивање привремене мере или на основу којих је она одређена. Странка која захтева привремену меру може да буде одговорна за све трошкове и штету коју је мера проузроковала, било којој странци, ако арбитражни суд касније одлучи да у датим околностима мера није требало да буде одређена. Арбитражни суд може да досуди накнаду таквих трошкова и штете у свако доба у току поступка. Захтев за привремену меру који странка поднесе

5.8 Однос арбитраже према трећој држави

За све доставе које би арбитража имала да изврши на територији неке треће силе уговорнице, арбитража ће се обратити непосредно влади те силе. На исти начин ће се поступити у случају поступања на лицу места ради установљења доказа. Захтевима упућеним у ту сврху биће удовољено у складу са средствима којима замољена сила располаже по свом унутрашњем законодавству. Захтеви могу бити одбијени само ако та сила сматра да вређају њен суверенитет или њену сигурност.⁴³⁰ Због постојања суверености територије сваке државе, да би арбитража могла да поступа на територији одређене државе, неопходно је да та држава буде замољена преко своје владе, односно, поступање арбитраже на територији било које државе условљено је упућивањем замолнице влади државе. Замољена држава има право избора да ли ће да удовољи захтевима који су јој упућени у ту сврху, и то на начин који је прописан њеним националним законодавством. Одлучујући о захтеву, свака суверена држава ће да води рачуна да не дође до угрожавања њеног суверенитета било уопште, било сигурности њене територије или дела територије.

Арбитража ће такође бити овлашћена да затражи посредство силе на чијој територији има седиште.⁴³¹ У пракси су могуће разне ситуације када арбитража не може сама да спроведе неку радњу која је неопходна за конкретан арбитражни поступак, из ког разлога арбитража може да се обрати држави уговорници на чијој територији има седиште.

5.9 Пропуштање странака

За арбитражни поступак је посебно карактеристично договорено временско трајање. Да би се спречила евентуална злоупотреба од стране једне странке која не жели да поштује предвиђене, уговорене рокове, било је неопходно

редовном суду не сматра се неспојивим са арбитражним споразумом нити се сматра одрицањем од тог споразума. Члан 26. Правила 2010. О привременим мерама у арбитражном поступку, видети, М. Крвавац, Ј. Беловић, Привремене мере и арбитражно решавање спорова, Право и Привреда, 2017, број 4-6, стр. 447-460.

⁴³⁰ Члан 76. став 1. Конвенције.

⁴³¹ Члан 76. став 2. Конвенције.

да се процесним правилима о арбитражном поступку пропишу и санкционишу и такве ситуације. Посебно су регулисане ситуације када странке пропусте да предузму одређене радње у поступку.

Правилником из 2012. године, прописано је да ако у року који је одређен Правилником или од стране арбитражног суда, без навођења оправданих разлога:

1. тужилац пропусти да поднесе тужбу, или да поднесе одговор на противтужбу или на захтев за пребијање, арбитражни суд налаже окончање арбитражног поступка, осим ако има преосталих питања о којима би требало да се одлучи, а арбитражни суд сматра за целисходно да о њима одлучи;
2. тужени пропусти да поднесе одговор на обавештење о арбитражи или одговор на тужбу, арбитражни суд налаже да се поступак настави и неће сматрати само на основу тог пропуштања да тужени признаје наводе тужиоца.⁴³²

Ако једна од странака, која је обавештена према овом Правилнику, не дође на расправу без навођења оправданих разлога, арбитражни суд може да настави арбитражни поступак.⁴³³ Ако једна од странака, пошто ју је арбитражни суд уредно позвао да поднесе додатне доказе, то не учини у утврђеном року без навођења оправданих разлога, арбитражни суд може да донесе одлуку на темељу доказа којима располаже.⁴³⁴ Значи, у случајевима када странке пропусте да предузму одређене радње од којих зависи даљи ток поступка, арбитража ће да донесе одлуку како ће даље да поступа, да ли ће да оконча поступак или ће да га настави и донесе одлуку на основу доказа који јој стоје на располагању.

Пропуштање странака је прописано и Правилима 2010.⁴³⁵

⁴³² Члан 30. став 1. Правилника.

⁴³³ Члан 30. став 2. Правилника.

⁴³⁴ Члан 30. став 3. Правилника.

⁴³⁵ Ако у року који је одређен овим Правилима или од стране арбитражног суда, без навођења оправданих разлога:

(а) тужилац пропусти да поднесе тужбу, арбитражни суд налаже окончање арбитражног поступка, осим ако има преосталих питања о којима би требало да се одлучи, а арбитражни суд сматра за целисходно да о њима одлучи;

(б) тужени пропусти да поднесе одговор на обавештење о арбитражи или одговор на тужбу, арбитражни суд налаже да се поступак настави и неће сматрати само на основу тог пропуштања да тужени признаје наводе тужиоца; одредбе ове тачке такође се примењују на тужиочево пропуштање да поднесе одговор на противтужбу или на захтев за пребијање.

Правилником је предвиђено да ће се пропуштање странке да одмах приговори да није удовољено некој одредби овог Правилника или неком услови из арбитражног споразума сматрати одрицањем од права те странке на такав приговор осим ако странка докаже да је, с обзиром на околности, пропуштање да се приговори, било оправдано.⁴³⁶ Странка у току поступка мора одмах да реагује и да поднесе приговор уколико сматра да јој је неко право повређено. Уколико пропусти да одмах приговори, да се не би сматрало да се одрекла приговора, странка мора да докаже оправданост свог пропуштања.

Пропуштање странке да одмах приговори, прописано је и Правилима 2010.⁴³⁷

5.10 Закључење и отварање расправе, окончање арбитражног поступка

Када представници и правни заступници поднесу сва објашњења и доказе у прилог своје ствари, председник проглашава расправу закљученом.⁴³⁸ Да би могло да се пређе на следећу фазу арбитражног поступка, након што су поднети сви релевантни докази у прилог основаности својих навода, од стране свих страна у спору, неопходни услов је да председник прогласи расправу закљученом.

Према Правилнику, арбитража може да закључи усмену расправу када се уверила да су странке имале разумну могућност да изнесу своје предмете.⁴³⁹ Такође, арбитража може, ако то сматра неопходним због изузетних околности, да

Уколико једна од странака, иако уредно обавештена према овим Правилима, не дође на расправу без навођења оправданих разлога, арбитражни суд може да настави арбитражни поступак. Ако једна од странака, пошто ју је арбитражни суд уредно позвао да поднесе додатне доказе, то не учини у утврђеном року без навођења оправданих разлога, арбитражни суд може да донесе одлуку на основу доказа којима располаже. Члан 30. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 204 и 229-230.

⁴³⁶ Члан 32. Правилника.

⁴³⁷ Пропуштање странке да одмах приговори да није удовољено некој прописаној одредби или неком услови из арбитражног споразума, сматра се одрицањем од права те странке на такав приговор осим ако странка докаже да је, с обзиром на околности, пропуштање да се приговори било оправдано. Члан 32. Правила 2010.

⁴³⁸ Члан 77. Конвенције.

⁴³⁹ Члан 31. став 1. Правилника.

одлучи, на сопствену иницијативу или на захтев странке, да поново отвори усмену расправу у свако доба пре доношења арбитражне одлуке.⁴⁴⁰ Дакле, полазећи од неминовности да су могуће ситуације да је потребно додатно разјашњење неког спорног догађаја или достављања неког доказа, на захтев странке или по својој процени, арбитража увек има могућност да отвори расправу коју је претходно била закључила.

Закључење расправе је прописано и Правилима 2010.⁴⁴¹

Према Правилнику, уколико пре доношења арбитражне одлуке, наставак арбитражног поступка постане непотребан или немогућ из било ког разлога, арбитражни суд ће да обавести странке о својој намери да донесе решење о окончању поступка. Арбитражни суд је овлашћен да донесе такво решење осим ако има преосталих питања о којима би требало да одлучи и ако сматра целисходним да о њима одлучи.⁴⁴² Имајући у виду да су изабрани арбитражни стручњаци у материји о којој одлучују, дата им је могућност и да по својој процени обавесте странке о намери да у одређеним ситуацијама окончају арбитражни поступак.

Окончање поступка је прописано и Правилима 2010.⁴⁴³

6. АРБИТРАЖНА ОДЛУКА

Доношење арбитражне одлуке је једна од фаза арбитражног поступка. Арбитражна одлука, као појам, најчешће се односи на одлуку којом се одлучује о предмету спора јер се доношењем коначне одлуке, окончава спор. Међутим, арбитражна одлука, као општи појам, може да се односи и на решење неке друге

⁴⁴⁰ Члан 31. став 2. Правилника.

⁴⁴¹ Арбитражни суд може да затражи од странака да се изјасне да ли имају још предлога у погледу извођења неког доказа, саслушања сведока или давања изјава, а ако немају, може да закључи усмену расправу. Арбитражни суд може, ако то сматра неопходним због изузетних околности, да одлучи на сопствену иницијативу или на захтев странке, да поново отвори усмену расправу у свако доба пре доношења арбитражне одлуке. Члан 31. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 184 и 228 -229.

⁴⁴² Члан 36. став 2. Правилника.

⁴⁴³ Ако пре доношења арбитражне одлуке, наставак арбитражног поступка постане непотребан или немогућ из било ког разлога, арбитражни суд обавештава странке о својој намери да донесе решење о окончању поступка. Члан 36. став 2. Правила 2010.

ситуације, а не само на окончање спора и одлучивање о меритуму. У правној литератури, под појмом арбитражна одлука, обухваћена је „свака одлука арбитражног већа или арбитра-појединца, усмерена на решавање материјалних и процесних питања у вези са арбитражним поступком, од меритума спора до различитих радњи поступка, укључујући питања надлежности арбитражног трибунала, као и привремених мера и мера обезбеђења.“⁴⁴⁴

Кроз донету арбитражну одлуку може да се сагледа рад арбитражног већа или арбитра појединца у свакој фази арбитражног поступка. У коначној арбитражној одлуци, изреком се одлучује о конкретном захтеву. Образложење одлуке појашњава разлоге који су били од значаја приликом одлучивања, односно чиме су се арбитражи руководили приликом одлучивања, као и прописе који су били примењени приликом доношења конкретне одлуке.

6.1 Већање и гласање арбитра

Већање и гласање арбитра о предмету спора представљају завршну фазу у доношењу арбитражне одлуке. Може се рећи да је то најзначајнија фаза поступка за странке које су покренуле арбитражни спор. Донетом арбитражном одлуком решавају се спорна питања међу странкама, као на пример, да се изврши разграничење територије одређених земаља, ко ће бити обавезан да испуни одређену престацију, ко ће бити обавезан да сноси трошкове поступка, итд.

Већања арбитраже су нејавна и остају тајна. Све одлуке се доносе већином њених чланова.⁴⁴⁵ У току већања, као фазе арбитражног поступка, странке нису присутне. Тајност као принцип арбитражног поступка, посебно је наглашена у овој фази поступка. Када арбитар износи мишљење, он то чини слободно и за дато мишљење не може да буде одговоран, а његова изјава не може нигде да буде цитирана. Арбитар не сме да буде саслушан као сведок, нити може да сведочи о садржини већања, у том смислу, нема значаја чак и ако странка арбитра ослободи обавезе чувања тајне са седнице.⁴⁴⁶ Да би се омогућило да арбитража донесе правилну одлуку, односно одлуку за коју већина арбитра у арбитражном већу сматра да је таква одлука најправилније решење неког спора,

⁴⁴⁴ М. Трајковић, оп. цит., стр. 486.

⁴⁴⁵ Члан 78. Конвенције.

⁴⁴⁶ Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 519-520.

предвиђена је обавезна већина чланова већа приликом гласања о конкретној одлуци. Тиме се истовремено штити независност сваког арбитра, јер у већу арбитра могу да имају различито мишљење о спорном питању и да своје мишљење издвоје у односу на одлуку већине.

Правилником је прописано да у случају када постоји више арбитра, арбитражни суд доноси арбитражну одлуку и друге одлуке већином гласова.⁴⁴⁷ Што се тиче процесних питања, уколико се не постигне већина или када арбитражни суд на то овласти председавајућег арбитра, он сам може да одлучи, с тим да арбитражни суд може да преиспита такву одлуку.⁴⁴⁸ Значи, прави се разлика између мериторних и процесних одлука, односно одлука којима се одлучује о предмету спора и одлука којима се руководи поступком. Овакво решење је практично са аспекта вођења поступка. Наиме, из разлога економичности поступка, оправдано је да председавајући арбитар може да донесе неку процесну одлуку уколико претходно није била постигнута већина. Ипак, да би се обезбедила правна сигурност у погледу спречавања евентуалне самовоље председавајућег арбитра, прописано је да и таква одлука може да буде преиспитана од стране арбитраже.

Начин доношења одлука регулишу и Правила 2010.⁴⁴⁹

6.2 Врсте арбитражних одлука

У арбитражној теорији и пракси заступљене су многе арбитражне одлуке, међу којима су: коначне, делимичне, прелиминарне, као и друге одлуке, а све у зависности од класификација и термина који се употребљавају у арбитражном праву, односно у различитим речницима међународних арбитража. Ако желимо да тражимо разлог за наведену поделу арбитражних одлука, можемо га наћи у чињеници да је током рада многобројних арбитража долазило до потребе да се

⁴⁴⁷ Члан 33. став 1. Правилника.

⁴⁴⁸ Члан 33. став 2. Правилника.

⁴⁴⁹ У случају када постоји више арбитра, арбитражни суд доноси арбитражну одлуку и друге одлуке већином гласова. Што се тиче процесних питања, ако се не постигне већина или када арбитражни суд на то овласти председавајућег арбитра, он може сам да одлучи, с тим да арбитражни суд може да преиспита ту одлуку. Члан 33. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 227.

доносе различите арбитражне одлуке, у зависности од предмета спора о коме се одлучује или у којој фази арбитражног поступка је било неопходно доношење појединих конкретних одлука.⁴⁵⁰ Такође, временом, кроз дугогодишњу арбитражну праксу уочени су различити облици арбитражних одлука, тако да, поред наведених, можемо да разликујемо, и одлуку у случају одсутности једне странке или одлуку на основу поравнања странака, као и допунску одлуку. Наравно да у току једног поступка арбитражно веће или арбитар појединац може да донесе више различитих одлука у сваком конкретном предмету у коме поступа, и то пре него што се предмет реши, односно пре него што се донесе коначна одлука којом се одлучује о поднетом захтеву.

6.2.1 Коначна одлука

Коначном арбитражном одлуком одлучује се о целини спора, о основаности постављеног захтева и о висини тужбеног захтева. Коначна арбитражна одлука може да буде:

1. кондемпнаторна и да гласи на испуњење чинидбе, као и на истовремено испуњење противчинидбе тужиоца,
2. деклараторна, и
3. преображајна, зависно од тога да ли утврђује одређени правни однос (право) или налаже одређене промене у односу између две странке.

Оно што је главна карактеристика ове врсте одлуке је њена обавезност за странке. Коначност значи одсуство другог степена у арбитражном поступку, односно, немогућност странака да против формалне одлуке поднесу жалбу. Дакле, коначност је спремност странака да донету одлуку прихвате, а затим да је добровољно и изврше.⁴⁵¹

6.2.2 Делимична одлука

Када говоримо о делимичној арбитражној одлуци, по природи ствари, таквом одлуком се решава само неко од спорних питања која су се појавила пред арбитражом.⁴⁵² Најчешће се ради о одлучивању о надлежности арбитраже, али

⁴⁵⁰ N. Blackaby, C. Partasides QC with A. Redfren, M. Hunter, op. cit., p. 507.

⁴⁵¹ Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 487-489.

⁴⁵² N. Blackaby, C. Partasides QC with A. Redfren, M. Hunter, op. cit., p. 508-511.

може да се ради и о неком другом спорном питању. У већини случајева, када се доноси, делимична одлука претходи доношењу коначне одлуке. Ипак, у пракси Суда имамо и предмете где је донета само делимична арбитражна одлука и поступак дуги низ година није настављен у смислу доношења коначне одлуке. Делимичне одлуке су углавном доношене у ситуацијама када су арбитражи процењивали да је целисходније за конкретан поступак, да се у некој фази поступка, пре коначног решења правне ствари, одлучи о неком питању које би могло да утиче на даљи ток поступка.⁴⁵³

6.2.3 Привремена или прелиминарна одлука

Привремена или прелиминарна одлука је посебна врста арбитражне одлуке, а разлози за доношење оваквих одлука су различите ситуације, које, по оцени арбитража који поступају у конкретном поступку, оправдавају доношење одлуке која има ограничено временско дејство. Претпоставка за овакву одлуку је да се доноси претходно, односно, док се не донесе коначна одлука.⁴⁵⁴

6.2.4 Одлука у случају одсутности једне странке

Арбитражна одлука у случају одсутности једне странке је одлука која се доноси само у ситуацији када се једна странка не појави или када странка одбије да учествује у арбитражном поступку.⁴⁵⁵ Да би се спречила могућност злоупотребе странке да неким својим поступањем спречи вођење и окончање арбитражног поступка, оправдан је разлог за доношење овакве одлуке. Примера ради, уколико би странка у току поступка желела да се повуче из поступка пре његовог окончања, или одбија да даље учествује у поступку који је у току, арбитражни поступак би дошао у фазу да не може да се оконча. На такав начин поступања једне стране, супротна страна би се довела у ситуацију да не може да оствари своје интересе. Даље, уколико би се арбитражи нашли у таквој ситуацији, не би могли да донесу одлуку о прекиду арбитражног поступка, јер овај правни институт није ни предвиђен у арбитражном поступку. Значи, доношење такве арбитражне одлуке, одлуке у случају одсутности једне странке, допуштено је из

⁴⁵³ М. Трајковић, оп. цит., стр. 489-490.

⁴⁵⁴ Ibid, стр. 490-491.

⁴⁵⁵ N. Blackaby, C. Partasides QC with A. Redfren, M. Hunter, op. cit., p. 512.

разлога да би арбитри имали могућност да наставе уобичајено да раде, у складу са правилима арбитраже које су странке уговориле.

Одсуство једне странке у арбитражном поступку неће да утиче на одлуку коју ће да донесе арбитража у погледу фаворизовања присутне странке, јер таква могућност није дозвољена у арбитражи, с обзиром да и у таквој ситуацији, све време трајања поступка, морају да се поштују уговорена правила поступка. Циљ арбитражног поступка је да се реши спорни однос међу странкама које су покренуле поступак. Сваки покушај злоупотребе од стране било ког учесника арбитраже ће бити онемогућен, али уз строго поштовање уговорене процедуре.⁴⁵⁶

6.2.5 Одлука на основу поравнања странака

У арбитражном поступку, окончање поступка је могуће и поравнањем странака јер, странке могу у сваком моменту, пре него што арбитри донесу одлуку, да постигну међусобно поравнање.⁴⁵⁷ Када странке постигну договор око решења свог спора, договор странака ће да се формализује и претвори у посебну врсту арбитражне одлуке, која постаје коначна, а таква одлука не мора да садржи образложење, али, по правилу, она мора да буде потписана од стране свих арбитра и странака. Арбитражна одлука којом су странке закључиле поравнање, као и свака друга арбитражна одлука мора да испуњава одређене формалне услове. Конкретно, то су: да садржи имена странака, место арбитраже, датум, потписе, изреку итд.⁴⁵⁸ И Стални арбитражни суд као институција, у својој јуриспруденцији, има више одлука донетих на основу поравнања странака.

Правилник посебним чланом регулишу поравнање и друге разлоге за окончање поступка.⁴⁵⁹ Прописано је да ако су се странке пре доношења арбитражне одлуке сагласиле да се поравнају о предмету спора, арбитражни суд доноси решење о окончању поступка или, ако то странке захтевају, а арбитражни суд прихвати, констатује поравнање у облику арбитражне одлуке донете на основу поравнања. Арбитражни суд није обавезан да овакву одлуку образложи.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 491-493.

⁴⁵⁷ N. Blackaby, C. Partasides QC with A. Redfren, M. Hunter, op. cit., p. 513.

⁴⁵⁸ М. Трајковић, оп. цит., стр. 493-495.

⁴⁵⁹ Члан 36. Правилника.

⁴⁶⁰ Члан 36. став 1. Правилника.

Арбитражни суд ће да упути странкама примерке решења о окончању арбитражног поступка или примерке арбитражне одлуке донете на основу поравнања које су арбитрари потписали.⁴⁶¹ Воља странака је увек заступљена током целог арбитражног поступка. Како странке могу да се договоре да се поравнају и то пре окончања арбитражног поступка, арбитража ће у таквој ситуацији поштовати вољу странака.

Поравнање странака је прописано и Правилима 2010.⁴⁶²

6.2.6 Допунска одлука

У дугогодишњој арбитражној пракси се показало да постоје оправдани разлози да у одређеним ситуацијама треба да се донесе допунска одлука. Разлози за доношење такве одлуке су различити, али се углавном свODE на чињеницу да о неком битном питању за странке, у току арбитражног поступка није одлучено.

Правилником Суда, из 2012. године, прописана је допунска арбитражна одлука.⁴⁶³ Прописано је да у року од тридесет дана од пријема решења о окончању поступка или арбитражне одлуке, странка може, обавештавајући о томе друге странке и Међународни биро, да затражи од арбитражног суда да донесе арбитражну одлуку или допунску арбитражну одлуку о захтевима који су изнети у току арбитражног поступка, али, о којима арбитражни суд није одлучио.⁴⁶⁴ Уколико арбитражни суд сматра да је захтев за доношење арбитражне одлуке или допунске арбитражне одлуке оправдан, он ће да донесе арбитражну одлуку или да допуни своју арбитражну одлуку у року од шездесет дана од пријема захтева. Арбитражни суд може да продужи, уколико је то потребно, рок у оквиру кога треба да донесе арбитражну одлуку.⁴⁶⁵ Даље је прописано које се одредбе

⁴⁶¹ Члан 36. став 3. Правилника.

⁴⁶² Када се странке пре доношења арбитражне одлуке сагласе да се поравнају о предмету спора, арбитражни суд доноси решење о окончању поступка или, ако то странке захтевају, а арбитражни суд прихвати, констатује поравнање у облику арбитражне одлуке донете на основу поравнања. Арбитражни суд није обавезан да овакву одлуку образложи. Арбитражни суд ће да достави странкама копије предлога за закључење арбитражног поступка или арбитражну одлуку донету на основу поравнања које су потписане од стране арбитра. Члан 36. Правила 2010.

⁴⁶³ Члан 39. Правилника.

⁴⁶⁴ Члан 39. став 1. Правилника.

⁴⁶⁵ Члан 39. став 2. Правилника.

примењују и на такву арбитражну одлуку,⁴⁶⁶ или допунску арбитражну одлуку.⁴⁶⁷ Оваквим правним регулисањем допунске одлуке, можемо да уочимо савременост и свеобухватност решења која прописује Правилник за ситуацију у којој може да се нађе свака арбитража, конкретно, да је пропустила о нечему да одлучи, као и да се испуне основни захтеви странака, а то је доношење одлуке о спорном питању. Да би се отклонила свака могућност да странка може да трпи због пропуста рада арбитраже, односно пропуста да арбитража о нечему одлучи, било је неопходно да се пропише када и у ком року странке могу да траже да се донесе арбитражна одлука или допунска арбитражна одлука.⁴⁶⁸

Допунску арбитражну одлуку прописују и Правила 2010.⁴⁶⁹

6.3 Форма, садржина и дејство арбитражне одлуке

Свака арбитражна одлука мора да испуњава одређене формалне и

⁴⁶⁶ Прописано је да се примењују одредбе члана 34., ставови од 2 до 6 Правилника: све арбитражне одлуке се доносе у писаном облику, коначне су и обавезујуће за странке. Странке без одлагања извршавају сваку арбитражну одлуку. Арбитражни суд образлаже арбитражну одлуку осим ако су се странке споразумеле да образложење није потребно. Арбитражна одлука мора да буде потписана од стране арбитра и да садржи датум када је донета, са назначењем места арбитраже. У случајевима у којима је било више арбитра, а неки од њих не потпише одлуку, у арбитражној одлуци се наводи разлог за изостанак потписа. Арбитражна одлука може да се објави уз пристанак свих странака или када се њено откривање захтева од странке због неке њене законске обавезе, ради заштите или вршења неког права или у вези са поступком пред државним судом или неким другим надлежним органом. Међународни биро доставља странкама примерке арбитражне одлуке коју су арбитра потписали.

⁴⁶⁷ Члан 39. став 3. Правилника.

⁴⁶⁸ N. Blackaby, C. Partasides QC with A. Redfren, M. Hunter, *op. cit.*, p. 513.

⁴⁶⁹ У року од тридесет дана од пријема решења о окончању поступка или арбитражне одлуке, странка може, обавештавајући о томе друге странке и Секретаријат Арбитраже, да затражи од арбитражног суда да донесе арбитражну одлуку или допунску арбитражну одлуку о захтевима који су изнети у току арбитражног поступка али о којима арбитражни суд није одлучио. Ако арбитражни суд сматра да је захтев за доношење арбитражне одлуке или допунске арбитражне одлуке оправдан, он доноси арбитражну одлуку или допуњава своју арбитражну одлуку у року од шездесет дана од пријема захтева. Арбитражни суд може да продужи, уколико је то потребно, рок у оквиру кога треба да донесе арбитражну одлуку. Одредбе које регулишу форму и дејство арбитражне одлуке примењују се и на такву арбитражну одлуку или допунску арбитражну одлуку. Члан 39. Правила 2010.

материјалне услове да би била пуноважна и применљива. Ако говоримо о форми арбитражне одлуке, подразумева се да арбитражне одлуке морају да садрже одређене делове. Свакако да је први формални део арбитражне одлуке уводни део. У њему се наводе подаци о одржаној арбитражи, арбитражни споразум странака или документ у коме се налази арбитражна клаузула, кратак приказ спора, појашњава се начин на који је формирано арбитражно веће, односно упућује се на договор странака о процедури или на неки други облик изабраног меродавног материјалног и формалног права. У уводном делу се наводе и странке, арбитри и по потреби, уколико их има, други учесници у арбитражном поступку. Међутим, да би се у потпуности испунио захтев који се односи на форму арбитражне одлуке, поред уводног дела, арбитражна одлука мора да садржи и друга два формална дела одлуке, изреку и образложење. Одлука мора да буде и потписана.

Након наведене прописане форме, следећи услов, који мора да буде испуњен за настанак конкретне арбитражне одлуке, је одговарајућа садржина. У међународном арбитражном праву елементи садржине одлуке су изрека одлуке и њено образложење. Садржина арбитражне одлуке, као и њена форма, условљена је арбитражним споразумом странака и меродавним правом, које арбитри примењују у конкретном предмету.⁴⁷⁰

Ипак, најважнији део арбитражне одлуке, за који су све странке највише заинтересоване, су изрека одлуке, односно диспозитив одлуке. Изреком одлуке се усваја или одбија захтев који је странка истакла у тужби, укључујући и захтев за трошкове поступка. Диспозитивом одлуке се у ствари прецизирају одређене обавезе које би странке требало да изврше добровољно, без претње да ће обавезе да буду извршене принудним путем.

Арбитражна пресуда мора бити образложена. Она наводи имена арбитра; њу потписује председник или шеф писарнице или секретар који га замењује.⁴⁷¹ Дакле, поред материјалног услова, јер је прописано да мора да буде образложена, прописана је и одређена форма арбитражне одлуке.

И Правилник експлицитно прописује форму и дејство арбитражне одлуке.⁴⁷² Арбитражни суд може да донесе одвојене арбитражне одлуке о

⁴⁷⁰ М. Трајковић, оп. цит., стр. 499-500.

⁴⁷¹ Члан 79. Конвенције.

⁴⁷² Члан 34. Правилника.

различитим питањима у различито време.⁴⁷³ Такво регулисање проистиче из чињенице да се пред Судом као институцијом одлучује о различитим врстама спора, да су заступљени различити правни субјекти који покрећу спор, да се у раду арбитража показало да је пре окончања спора потребно решавати и о неким претходним питањима која су спорна и то пре него што се реши о главној ствари. Прописано је да се све арбитражне одлуке доносе у писаном облику, да су коначне и обавезујуће за странке, а странке без одлагања извршавају сваку арбитражну одлуку.⁴⁷⁴ Смисао арбитраже и јесте да доноси коначне одлуке којима се решавају спорни односи међу странкама и које су обавезујуће за странке. С обзиром да су одлуке коначне, као логични наставак следи да, странке треба да такве одлуке добровољно извршавају, без одлагања, јер би се у супротном губио смисао постојања и спровођења арбитражног поступка.

Арбитражни суд образлаже арбитражну одлуку осим ако су се странке споразумеле да образложење није потребно.⁴⁷⁵ Остављање могућности избора странкама да ли је потребно образложење арбитражне одлуке, односно чињеница да странке могу да се споразумеју да образложење није потребно, показује нам, поново, још једном, колико је воља странака доминантна у арбитражном поступку. На овом месту можемо да запазимо чињеницу на који начин странке прилазе арбитражи када се споразумеју да образложење арбитражне одлуке није потребно. То нам је још један од показатеља да странке арбитражи приступају са потпуним поверењем у смислу да ће арбитража правилно и у свим сегментима спорног односа решити спорну ситуацију међу странкама и да није потребно да се дају разлози којима су се арбитри руководили код доношења конкретне одлуке арбитраже. Како се кроз образложење, поред осталог, наводе сви релевантни подаци и разлози за доношење одређене одлуке од стране арбитра, произилази да у арбитражним поступцима где се странке споразумеју да образложење није потребно, странке немају никакву сумњу у погледу разлога за доношење такве арбитражне одлуке. Иначе, уобичајено је да, се странке кроз образложење донете одлуке упознају у потпуности са свим чињеницама о којима се разматрало приликом одлучивања и којима су се арбитри руководили приликом доношења

⁴⁷³ Члан 34. став 1. Правилника.

⁴⁷⁴ Члан 34. став 2. Правилника.

⁴⁷⁵ Члан 34. став 3. Правилника.

конкретне одлуке, а на који начин учесници спора могу да сагледају све релевантне околности које би могле да им буду од значаја за евентуално решавање неке будуће сличне спорне ситуације.

Правилником је прописано да арбитражна одлука мора да буде потписана од стране арбитра и да садржи датум када је донета, са назначењем места арбитраже. Уколико је било више арбитра, а неки од њих не потпише одлуку, у арбитражној одлуци се наводи разлог за изостанак потписа.⁴⁷⁶ Прописана обавеза потписивања одлуке од стране арбитра је још један од обавезних услова форме арбитражне одлуке. Такав захтев мора да се испуни од стране свих арбитра, јер, у супротном, странке би могле да сумњају у правну ваљаност арбитражне одлуке уколико она није потписана. Због постојања могућности да се више арбитражних одлука доноси у једном предмету, основан је захтев којим се тражи да се наведе датум доношења одлуке, као и место арбитраже.

Форма и дејство арбитражне одлуке прописано је и Правилима 2010.⁴⁷⁷

И у арбитражном поступку дозвољено је да постоји ситуација када арбитар као члан арбитражног већа може да издвоји своје мишљење. Одвојено мишљење неког арбитра може да се односи на главни захтев или на неко споредно потраживање. Свакако да је у богатој арбитражној пракси долазило до таквих ситуација из разних оправданих или евентуално субјективних разлога.⁴⁷⁸ Постојање ситуације у којој арбитар може да издвоји своје мишљење је још једна од многих предности арбитраже као начина решавања спорова, јер се на тај начин отклања могућност да се блокира даљи рад арбитраже, јер није потребно да су сви арбитри у свему сагласни поводом донете одлуке.⁴⁷⁹

⁴⁷⁶ Члан 34. став 4. Правилника.

⁴⁷⁷ Арбитражни суд може да донесе одвојене арбитражне одлуке о различитим питањима у различито време. Све арбитражне одлуке се доносе у писаном облику, коначне су и обавезујуће за странке. Странке без одлагања извршавају сваку арбитражну одлуку. Арбитражне одлуке се образлажу осим ако су се странке споразумеле да образложење није потребно. Арбитражна одлука мора да буде потписана од стране арбитра и да садржи датум када је донета, са назначењем места арбитраже. У случајевима у којима је било више арбитра, а неки од њих не потпише одлуку, у арбитражној одлуци се наводи разлог за изостанак потписа. Члан 34. Правила 2010.

⁴⁷⁸ Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 522-523.

⁴⁷⁹ Као пример, у предмету Eurotunnel, број предмета: 2003-06, један арбитар је издвојио своје мишљење.

Након доношења арбитражне одлуке, почиње њено дејство у међународном правном животу, јер донета одлука постаје правоснажна и сматра се пресуђеном ствари, *res iudicata*.⁴⁸⁰ Таква арбитражна одлука је дефинитивна, против ње не може да се подноси жалба. Дејство пресуђене ствари арбитражне одлуке се огледа и према другој арбитражи, и према суду, јер нико не може поново да разматра пресуђени предмет. Уколико би се исте странке појавиле пред судом, са тужбом која има исти основ као у окончаном арбитражном поступку који је претходио судском, суд би морао да одбаци такав захтев и да донесе одлуку да се ради о *res iudicata*. То се односи и на сваку арбитражу пред којом би се појавиле исте странке са истим основом, без обзира који је арбитражни суд пресудио у претходном спору. Суд и арбитража воде рачуна о правоснажности сваке постојеће одлуке, јер је то процесна сметња за заснивање надлежности у истом спору (*ne bis in idem, res iudicata*). Дејство се односи само на странке у спору, а не и на трећа лица, то је правило - *res iudicata facit ius inter partes* (пресуђена ствар је закон за странке). Дејство арбитражне одлуке проистиче из арбитражног споразума који су странке претходно закључиле, а који је уговор *inter partes*. Такође, дејство било које арбитражне одлуке може да се односи и према судовима пред којима би могао да буде покренут поступак за поништај арбитражне одлуке или да се тражи признање арбитражне одлуке. Дејство арбитражне одлуке се огледа у односу на странке које су водиле и окончале спор, као и на арбитраже који су своју мисију испунили. Оно може да се односи и према евентуалним будућим споровима који би могли да буду покренути пред арбитражом или неким другим форумом.⁴⁸¹

Арбитражна одлука производи правна дејства и када на њој нема потписа свих арбитрара, односно када је одлука донета у непотпуном саставу. У суштини, да би се спречила ситуација у којој не би могла да се донесе арбитражна одлука, јер не постоји апсолутна сагласност арбитрара у арбитражном већу у свему, о чему је веће одлучивало, дозвољено је да арбитражна одлука не мора да буде потписана од стране свих арбитрара. На тај начин постиже се да воља већине мора да буде

⁴⁸⁰ Више, S. Rosenne, *Arbitration and judicial settlement compared*, *The Law and Practice of the International Court*, volume two, A.W. Sijthoff **Leyden**, 1965, p. 623-628.

⁴⁸¹ Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 502-507.

изнад воље мањине, а воља мањине не може да утиче на правну ваљаност арбитражне одлуке. Када говоримо о правном дејству такве одлуке, ситуација са ускраћивањем потписа арбитра због издвојеног мишљења, изједначава се и са ситуацијом када арбитар не потпише одлуку због физичке неспособности, а што може да се деси у било ком предмету. Одлука производи правно дејство у оба наведена случаја, одлука постаје правноснажна, без икакве разлике јер јој недостаје потпис свих арбитра који су били у арбитражном већу. Разлика постоји између ове две ситуације, у првој наведеној ситуацији арбитар се не слаже са одлуком и то је разлог да је не потписује, а у другој ситуацији арбитар је већ дао свој глас, али након тога, физички није у стању да је потпише.⁴⁸²

6.4 Остали ефекти арбитражне одлуке

После доношења одлуке од стране арбитра, одлука се саопштава странкама, а то је најчешће поверено председнику арбитражног већа. У највећем броју случајева, арбитраи након завршетка расправе и већања, усмено саопштавају одлуку коју су донели, док се писмени отправак накнадно доставља. Већ смо навели да одлуке арбитраже могу да се објаве само уколико постоји изричита сагласност странака.

Пресуда се чита у јавној седници у присутности представника и правозаступника или пошто су они били уредно позвани.⁴⁸³ Присуство странака читању пресуде је први моменат када странке могу да сазнају какву је одлуку донела арбитража, пре него што им буде достављен писмени отправак пресуде.

Раније смо већ истакли да је арбитражни поступак поверљив. Зато је Правилником прописано да арбитражна одлука може да се објави само уз пристанак свих странака или када се њено откривање захтева од странке због неке њене законске обавезе, ради заштите или вршења неког права или у вези са поступком пред државним судом или неким другим надлежним органом.⁴⁸⁴ Ово правило арбитраже се строго поштује, тако да многе арбитражне одлуке које су

⁴⁸² Ibid, стр. 524-527.

⁴⁸³ Члан 80. Конвенције.

⁴⁸⁴ Члан 34. став 5. Правилника.

пред Судом као институцијом донете, нису објављене. Према Правилнику, Међународни Биро доставља странкама примерке арбитражне одлуке коју су арбитри потписали.⁴⁸⁵ С обзиром да Биро врши улогу Секретаријата, прописана је изричита обавеза достављања арбитражне одлуке како би странке могле да је спроведу.

7. ПРАВНА СРЕДСТВА ПРОТИВ МЕЂУНАРОДНЕ АРБИТРАЖНЕ ОДЛУКЕ

Када говоримо о правним средствима против међународне арбитражне одлуке, морамо поћи од чињенице да су, по правилу, међународне арбитраже једностепене. Значи, коначни карактер арбитражне одлуке произилази из чињенице да код међународне арбитраже нема обавезне надлежности, као ни неке више инстанце пред којом би могла да се побија донета арбитражна одлука у неком конкретном предмету. Уместо прописаног хијерархијског устројства као код судова, као и начела вишестепеног суђења које постоји у унутрашњем правном поретку, међународна арбитража се заснива на потпуној независности арбитра који одлучују о спорном односу међу странкама које су покренуле арбитражу.

Доносећи арбитражну одлуку којом решава спор, арбитражни суд у исто време одлучује у првом и последњем степену. Као последица такве природе арбитраже, у међународном праву није могао да буде изграђен било какав систем правних лекова по узору на унутрашње право. Међународно право, по правилу, не допушта правна средства против арбитражне одлуке. Али, с обзиром да је арбитража добровољна, да је заступљена аутономија воља странака, правило да арбитража не допушта правна средства против арбитражних одлука, признаје и одређене изузетке.⁴⁸⁶ Постојање изузетака у арбитражним правилима, треба увек

⁴⁸⁵ Члан 34. став 6. Правилника.

⁴⁸⁶ У међународној трговинској арбитражи, ситуација је другачија, поништај донете арбитражне одлуке је могућ. „Окончање арбитражног поступка доношењем арбитражне одлуке, међутим, не значи увек и окончање спорног односа међу странкама јер је могуће, поводом исте правне ствари, пред редовним судом водити било поступак за принудно извршење арбитражне одлуке, било поступак за њено поништење. У првом случају поступак покреће странка која је успела у спору због тога што друга страна неће добровољно да изврши арбитражну одлуку, а у другом случају поступак се води по захтеву незадовољне странке, која тражи поништење арбитражне одлуке.

да се тражи у сагласности воља странака да сваки изузетак изричито предвиде или евентуално, да накнадно дају сагласност за одређене изузетке.

Када пођемо од чињенице да је основна карактеристика да за вођење арбитражног поступка је неопходна сагласност воља странака и ако на тај начин посматрамо арбитражу, запажамо да су се, временом, у дугогодишњој арбитражној пракси и теорији међународног права, издвојила одређена правна средства против арбитражних одлука. Овде се првенствено мисли на жалбу.⁴⁸⁷ Међутим, као правни лек против арбитражне одлуке, жалба није била предвиђена Конвенцијом. Истовремено, заступљено је неколико других основних врста правних средстава против арбитражне одлуке: захтев за тумачење, захтев за исправку и ревизија. Наведена правна средства предвиђена су у многим правилницима арбитража. За тумачење, исправку и ревизију надлежан је исти арбитражни суд који је донео одлуку.

Пресуда, уредно проглашена и достављена представницима странака је коначна и, без могућности призива (жалбе), одлучује о спору.⁴⁸⁸ Од тренутка објављивања, арбитражна одлука постаје обавезна, јер арбитражна одлука коначно решава спор и од тренутка њеног достављања странкама постаје извршна. Дакле, коначни и обавезујући карактер арбитражне одлуке искључује могућност њеног побијања или преиспитивања од стране неког вишег органа.

Међународна трговинска арбитража је суверена у утврђивању чињеничног стања спора о коме решава, због чега би било логично да се одлуке које она доноси могу поништавати само због процедуралних пропуста. Међутим, у пракси то није увек случај и још увек постоје прописи по којима је допуштено оспоравати арбитражне одлуке и због одређених разлога материјалноправне природе. У прописима који уређују поступак поништења одлука међународних трговинских арбитража разлози за поништење се, по правилу, наводе таксативно, а не уопштено. На тај начин се ограничава контрола суда над спроведеним арбитражним поступком, што доприноси самосталности арбитраже и јачању њеног угледа као легитимног органа за расправљање спорова.“ Више, К. Јовичић, Међународна трговинска арбитража: разлози поништења арбитражних одлука, Институт за упоредно право, Београд, 2009, стр.161-184, стр. 162.

⁴⁸⁷ Више, P. Sanders, Appeals Procedure in Arbitration, International Commercial Arbitration Documents and Collected Papers, C. M. Schmitthoff, 1974-1975, Oceana Publications, Inc. Dobbs Ferry, New York, The British Institute of International and Comparative Law, London, England, 1974, p. 112-129.

⁴⁸⁸ Члан 81. Конвенције.

7.1 Тумачење арбитражне одлуке

Правило да свака арбитража која је донела одлуку има право и да је тумачи, заступљено је у правилницима који регулишу арбитражни поступак. Тумачење арбитражне одлуке од стране арбитраже која је и донела ту одлуку, представља једну од додатних радњи коју арбитража спроводи након донете конкретне арбитражне одлуке, а што је у одређеним ситуацијама неопходно. Наиме, како увек постоји могућност да странке нису разумеле арбитражну одлуку, или како постоји могућност да се иста одлука различито тумачи, у таквој ситуацији, приступа се аутентичном тумачењу одлуке од стране арбитра који су арбитражну одлуку и донели. Након тумачења одлуке од стране арбитра, отклања се свака недоумица странака, и то је моменат када може да се отпочне са приступом несметаном извршавању одлуке.⁴⁸⁹

Сваки спор који би могао избити међу странкама о тумачењу и извршењу пресуде биће, ако није супротно уговорено, поднесен на суђење арбитражи која је пресуду донела.⁴⁹⁰ Дакле, општа надлежност арбитраже која је донела конкретну одлуку, предвиђена је и за спорове о њеном тумачењу. Споразум страна у спору о тумачењу или извршењу одлуке није неопходан, осим у случају када стране хоће да искључе надлежност арбитраже која је донела конкретну одлуку.

Арбитражна одлука је обавезна само за странке у спору.⁴⁹¹ Обавезна снага арбитражне одлуке међу странкама заснива се на претходно закљученом арбитражном споразуму и општем правном начелу *pacta sunt servanda*.⁴⁹²

Када је у питању тумачење једне конвенције у којој суделују и друге силе осим сила у спору, силе у спору правовремено обавештавају све силе потписнице. Свака од тих сила има право да се умеша у спор. Ако су се једна или више њих послужиле том могућношћу - тумачење које садржи пресуда је обавезно и за њих.⁴⁹³ Уколико је предмет спора тумачење неке конвенције,

⁴⁸⁹ Више, М. Трајковић, оп. цит., стр. 509-510.

⁴⁹⁰ Члан 82. Конвенције.

⁴⁹¹ Члан 84. став 1. Конвенције.

⁴⁹² Уговори се морају поштовати. Више, Б. Кривокапић, Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа, стр. 735.

⁴⁹³ Члан 84. став 2. Хашке конвенције.

стране у спору су обавезне да обавесте све државе потписнице те конвенције о спору, јер остале потписнице морају да имају могућност да се умешају у спор и да евентуално остварују своја права. Ако се нека трећа држава потписница умешала у спор, у оном делу одлуке који садржи тумачење Конвенције, тумачење мора да буде обавезно и за ту трећу државу.

Правилником је, такође, прописано тумачење арбитражне одлуке.⁴⁹⁴ Прописано је да у року од тридесет дана од пријема арбитражне одлуке странка може, обавестивши о томе све друге странке и Међународни биро, да захтева од арбитражног суда да да тумачење арбитражне одлуке. Тумачење се даје у писаном облику у року од четрдесет пет дана од пријема захтева и представља саставни део арбитражне одлуке и на њега се примењују одредбе члана 34. ставови од 2. до 6.⁴⁹⁵

Тумачење арбитражне одлуке прописано је и Правилима 2010.⁴⁹⁶

Из досадашње арбитражне праксе могу да се изведу два услова под којима захтев за тумачење арбитражне одлуке може да буде прихваћен. Пре свега, међу странкама мора да постоји спор о значењу или домашају арбитражне одлуке чије се тумачење тражи. До такве ситуације најчешће долази због недовољно јасних, непрецизних или двосмислених израза и формулација употребљених у одлуци. Не

⁴⁹⁴ Члан 37. Правилника.

⁴⁹⁵ Члан 34., ставови од 2 до 6 Правилника: све арбитражне одлуке се доносе у писаном облику, коначне су и обавезујуће за странке. Странке без одлагања извршавају сваку арбитражну одлуку. Арбитражни суд образлаже арбитражну одлуку осим ако су се странке споразумеле да образложење није потребно. Арбитражна одлука мора да буде потписана од стране арбитра и да садржи датум када је донета, са назначењем места арбитраже. У случајевима у којима је било више арбитра, а неки од њих не потпише одлуку, у арбитражној одлуци се наводи разлог за изостанак потписа. Арбитражна одлука може да се објави уз пристанак свих странака или када се њено откривање захтева од странке због неке њене законске обавезе, ради заштите или вршења неког права или у вези са поступком пред државним судом или неким другим надлежним органом. Међународни биро доставља странкама примерке арбитражне одлуке коју су арбитра потписали.

⁴⁹⁶ Када је потребно тумачење одлуке, предвиђено је да у року од тридесет дана од пријема арбитражне одлуке, странка може, обавестивши о томе све друге странке и Секретаријат Арбитраже, да захтева од арбитражног суда да да тумачење арбитражне одлуке. Тумачење се даје у писаном облику у року од четрдесет пет дана од пријема захтева. Тумачење је саставни део арбитражне одлуке и на њега се примењују одредбе које регулишу форму и дејство арбитражне одлуке. Члан 37. Правила 2010.

прави се разлика да ли се захтев односи на диспозитивни део одлуке или њено образложење. Други услов, који се поставља када се тражи тумачење арбитражне одлуке, је да предмет и циљ захтева морају да буду ограничени на тумачење одлуке у питању. Од арбитраже, којој се подноси захтев за тумачење, може једино да се тражи да се утврди смисао или домашај донете арбитражне одлуке. Током поступања, приликом тумачења арбитражних одлука, арбитраже примењују неколико уобичајених основних принципа тумачења одлуке. Најзначајнији принципи су да тумачење може да буде само у оквиру донете одлуке, да код тумачења арбитража узима у обзир целу одлуку, да се ограничава на чињенице које су разматране током доношења одлуке чије се тумачење тражи, да тумачење не може да буде средство за измену или поништење раније донете одлуке, да тумачење може да се врши применом разних метода, а у конкретном случају се комбинује примена метода који су најподеснији у датој ситуацији.⁴⁹⁷

И у богатој пракси Суда као институције пред којом су вођене многе арбитраже, било је потребе за тумачењем донетих конкретних арбитражних одлука.

7.2 Исправка арбитражне одлуке

У свакој ситуацији када се доноси нека одлука, пред било којим форумом, увек постоји могућност да дође до неке грешке у току саме израде писаног текста одлуке. Исправка арбитражне одлуке, као правни институт је морао да буде заступљен у арбитражном поступку, да би се створила могућност да, по потреби, могу да се отклоне очигледне грешке у тексту одлуке. Најчешће се ради о грешкама у писању или рачунању, штампарским грешкама или неким другим омашкама техничке природе. Захтев за исправку одлуке не може да се односи на евентуалне грешке у погледу постојећих чињеница или неког права. И у арбитражној пракси, у неким случајевима, било је потребно да се поједине арбитражне одлуке исправе.

Правилником је прописано да захтев за исправку арбитражне одлуке може да поднесе свака страна у спору јер има право да тражи исправљање донете

⁴⁹⁷ О аутентичној интерпретацији - дејству донетих одлука, видети више, А. Гођевац, оп. цит., стр. 152-156.

одлуке, а у року од тридесет дана од пријема арбитражне одлуке странка може, обавестивши о томе све друге странке и Међународни биро, да захтева од арбитражног суда да исправи сваку грешку у рачунању, писању или штампању или било коју другу грешку или пропуст сличне природе у тексту арбитражне одлуке. Ако оцени да је такав захтев оправдан, арбитражни суд ће да исправи одлуку у року од четрдесет пет дана од пријема захтева.⁴⁹⁸ Међутим, за разлику од захтева за тумачење, арбитража може да изврши исправку одлуке и по сопственој иницијативи (*proprio motu*). Арбитражни суд може на сопствену иницијативу да изврши такве исправке у року од тридесет дана од достављања одлуке.⁴⁹⁹ Исправке се врше у писаном облику и чине саставни део арбитражне одлуке.⁵⁰⁰ И на исправке, као и за тумачење арбитражне одлуке, примењује се члан 34., ставови од 2. до 6,⁵⁰¹ односно важе иста правила као и за арбитражну одлуку и допунску арбитражну одлуку.

Исправка арбитражне одлуке је прописана и Правилима 2010.⁵⁰²

7.3 Ревизија арбитражне одлуке

Против арбитражне одлуке, ревизија, као правни лек, по правилу није могућа.⁵⁰³ Ипак, изузетно, под одређеним условима, ревизија може да се поднесе.⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ Члан 38. став 1. Правилника.

⁴⁹⁹ Члан 38. став 2. Правилника.

⁵⁰⁰ Члан 38. став 3. Правилника.

⁵⁰¹ Наведено у фус ноти 466 и 495.

⁵⁰² У року од тридесет дана од пријема арбитражне одлуке странка може, обавестивши о томе све друге странке и Секретаријат Арбитраже, да захтева од арбитражног суда да исправи сваку грешку у рачунању, писању или штампању или било коју другу грешку или пропуст сличне природе у тексту арбитражне одлуке, а ако оцени да је такав захтев оправдан, арбитражни суд исправља одлуку у року од четрдесет пет дана од пријема захтева. Арбитражни суд може на сопствену иницијативу да изврши такве исправке у року од тридесет дана од достављања одлуке. Исправке се врше у писаном облику и чине саставни део арбитражне одлуке. На исправке се примењују одредбе које регулишу форму и дејство арбитражне одлуке. Члан 38. Правила 2010.

⁵⁰³ Више, Б. М. Јанковић, З. Радивојевић, оп. цит., стр. 401.

⁵⁰⁴ Више, W. M. Reisman, Nullity and Revision, *The Review and Enforcement of International Judgments and Awards*, New Haven and London, Yale University Press, 1971, p. 107-133.

Странке могу у Компромису задржати право да траже ревизију арбитражне пресуде.⁵⁰⁵ Споразум страна у спору прва је и основна претпоставка да би могло да се приступи ревизији донете одлуке. Без таквог споразума стране не могу да траже ревизију, нити је арбитража овлашћена да је врши по властитој иницијативи.

У том случају, ако није супротно уговорено, захтев се мора упутити арбитражи која је донела пресуду. Захтев може бити образложен само открићем нове чињенице такве природе да би била од одлучујућег утицаја на пресуду, а која, у време закључења расправе, није била позната арбитражи ни страни која је тражила ревизију.⁵⁰⁶ Могућност подношења ревизије, арбитражи која је донела одлуку, постоји искључиво у случају да се сазна нека нова чињеница због чијег постојања може да се постави питање да ли би донета арбитражна одлука била иста да се пре њеног доношења знало за ту чињеницу.

Ревизиони поступак се може отворити само одлуком арбитраже којом се изричито констатује постојање нове чињенице, признају јој се својства предвиђена претходним ставом и проглашава се захтев по том основу прихватљивим.⁵⁰⁷ Поступак по поднетој ревизији може да се води само уколико арбитража одлучи да се захтев за ревизију прихвати и уколико је изричито констатовала постојање нове чињенице, док, у недостатку наведеног, ревизија није могућа.

Компромис предвиђа рок у којем се може поднети захтев за ревизију.⁵⁰⁸ Да би се спречила самовоља или евентуална злоупотреба странака, прописано је да уколико странке желе да предвиде ревизију, у том случају, морају да се договоре и око рока у коме ревизија на донету одлуку може да се поднесе.

7.4 Извршење арбитражне одлуке

У међународном правном поретку нема принудног извршења, тако да је извршење међудржавних арбитражних одлука препуштено вољи странака.

⁵⁰⁵ Члан 83. став 1. Конвенције.

⁵⁰⁶ Члан 83. став 2. Конвенције.

⁵⁰⁷ Члан 83. став 3. Конвенције.

⁵⁰⁸ Члан 83. став 4. Конвенције.

„Неизвршење арбитражне одлуке представља међународни деликт и повлачи одговорност стране у спору.“⁵⁰⁹

Класично међународно право допуштало је употребу принудних средстава у случају да једна страна из неоправданих разлога одбије да изврши арбитражну одлуку. У жељи да се заустави таква пракса, на Другој хашкој конференцији мира, у исто време када је донета Конвенција из 1907. године, донет је још један важан документ за прихватање арбитраже као начина решавања спорова и учињен је покушај у правцу обезбеђења извршења арбитражних одлука. Усвајена је тзв. Портерова конвенција.⁵¹⁰ Она је забранила наплату потраживања силом, осим ако држава дужник не би пристала на арбитражу, односно, ако није пристала на формирање арбитраже или није извршила одлуку арбитраже.⁵¹¹ Дакле, Портерова конвенција, дозвољава једнострану употребу силе у случају неизвршења одлуке о исплати уговорног дуга.⁵¹²

Оне (силе уговорнице) се исто тако обавезују да ће доставити Бироу законе, уредбе и документе који констатују евентуално извршење пресуде које донесе Суд.⁵¹³ Државе уговорнице, као потписнице Конвенције, имају обавезу да доставе националне законе, подзаконске акте, као и сва остала документа којима се констатује да су донете арбитражне одлуке евентуално и извршене, јер је то једини начин да се зна о исходу спора у погледу извршења одлуке донете пред Судом као институцијом. Не постоји други начин на који би Суд као институција могао да има сазнања да је донета арбитражна одлука и извршена од стране државе или у држави у којој је према донетој одлуци требало да се изврши таква одлука арбитраже. Сва достављена документација се чува у Суду. Закључујемо, тек по извршењу одлуке може да се види успех рада сваке арбитраже, а што важи и за Стални арбитражни суд као институцију. На тај начин, успех Суда постаје мерљив јер постоји могућност његовог поређења са другим арбитражним институцијама. Након извршења одлука које су донеле арбитраже повезане са Судом као институцијом, може да се сагледа даља

⁵⁰⁹ Б. М. Јанковић, З. Радивојевић, оп. цит., стр. 400.

⁵¹⁰ Више, Л. ле Фир, оп. цит., стр. 276.

⁵¹¹ Видети, J. Andrassy, оп. цит., стр., 246.

⁵¹² Више, Б. Кривокапић, оп. цит., стр. 209.

⁵¹³ Члан 43. став 4. Конвенције.

оправданост постојања ове институције у систему мирног начина решавања спорова.

Након оснивања Друштва народа, појавила се идеја да се обезбеђење извршења арбитражних одлука нормативно регулише, чиме је остварен значајан напредак у погледу гарантовања извршења арбитражних одлука. Према Пакту Друштва народа, Савет Друштва је ставио у надлежност и предлагање мера које би требало предузети у случају неизвршења арбитражне одлуке.⁵¹⁴

У данашњем позитивном међународном праву, ни Повеља ОУН не пружа непосредну заштиту правилу о обавезности арбитражне одлуке. Члан 94. Повеље само предвиђа могућност за давање препорука или предузимања других мера уколико нека страна у спору не изврши обавезе на основу пресуде Међународног суда правде. Међутим, таква могућност се не односи на ситуације када је у питању неизвршавање арбитражних одлука.⁵¹⁵ Организација УН може само да предузме одговарајуће мере поводом неизвршења арбитражне одлуке под општим условима предвиђеним у главама VI и VII Повеље.⁵¹⁶ На то је овлашћена, само, ако услед неизвршења одлуке настане спор који може да угрози међународни мир и безбедност. У литератури се наводи, да је у досадашњој пракси запажено да, иако је у питању добровољни карактер извршења, стране су до сада веома ретко одбијале да испуне обавезе које су проистекле из арбитражних одлука, с обзиром да се у односима између суверених држава извршавање одлуке сматра питањем части и угледа једне земље до којег је свакој држави стало, јер јој је стало да очува свој међународни углед у међународним односима.⁵¹⁷

Дакле, када говоримо о извршењу арбитражних одлука, код међудржавних арбитража, опште прихваћен принцип је принцип добровољног извршавања арбитражних одлука и обавеза из изрека одлука. Разлог за прихватање тог принципа, треба да се тражи у жељи држава да очувају међународни углед који свака држава поседује, као и у жељи држава да наставе да одржавају добре

⁵¹⁴ Члан 13. став 4. Пакта Друштва народа.

⁵¹⁵ Више, Б. М. Јанковић, З. Радивојевић, оп. цит., стр. 400.

⁵¹⁶ Глава VI Повеље, Мирно решавање спорова, глава VII Повеље, Акције у случају претње миру, повреде мира и дела напада, М. Крећа, Т. Шурлан, Практикум за Међународно јавно право, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр. 165-168.

⁵¹⁷ М. Крећа, оп. цит., стр. 732.

дипломатске односе са другим државама.⁵¹⁸ Уколико извршење арбитражне одлуке, независно од начина како се обавља, посматрамо као намеру странака да решени спор добије свој смисао и кроз само извршење арбитражне одлуке, произилази да ће странке саме, добровољно, да спроведу извршење донете одлуке. Иначе, обавезу да изврше донету арбитражну одлуку странке су преузеле потписујући арбитражни споразум, јер су тиме исказале своју вољу и у погледу извршења арбитражне одлуке.⁵¹⁹

Стране које су учествовале у арбитражном поступку, дужне су да одлуку изврше савесно и у потпуности.⁵²⁰ У том циљу оне имају обавезу да предузимају све потребне мере законодавног, административног, финансијског или судског карактера. Ове мере, поред осталог, по потреби, укључују и измене постојећих и усвајање нових закона и других прописа, обезбеђење потребних материјалних средстава и доношење судских и других одлука, а све у циљу извршења донете арбитражне одлуке. У поступцима у којима учествују само државе, стране достављају Међународном бироу законе, регулативе или друге документе којима се доказује извршење одлуке.

8. ТРОШКОВИ АРБИТРАЖНОГ ПОСТУПКА

Покретање и вођење сваког поступка, пред неком институцијом, захтева одређена материјална средства да би поступак могао да се покрене и води. Правило је идентично и за арбитражне поступке.⁵²¹ Конвенција, као и правилници арбитража регулишу ко сноси трошкове поступка. Међутим, како се арбитража стално развија, тако се развијају и модалитети начина финансирања трошкова

⁵¹⁸ Више, Л. ле Фир, оп. цит., стр. 384.

⁵¹⁹ М. Трајковић, оп. цит., стр. 505-506.

⁵²⁰ О унутрашњем сукобу између законодавне и извршне власти државе која треба да изврши донету арбитражну одлуку и став арбитраже у односу на такву ситуацију, видети у *Wester Grikualand Diamond case*. М. Крећа, Уговорна способност држава у међународном праву, с посебним освртом на федеративне државе, Научна књига, Београд, 1988, стр. 72.

⁵²¹ Више, G. M. White, *Fees and Expenses, The Use of Experts by International Tribunals*, Syracuse University Press, 1965, стр. 197-209.

арбитраже, па је сигурно да ће се правилници арбитража и у том сегменту мењати.⁵²²

Свака страна сноси своје трошкове и једнак део трошкова Арбитраже.⁵²³ Овакво прописано правило омогућава равноправно учешће сваке странке у конкретном поступку пред Судом као институцијом.

Правилник прописује да арбитражни суд одлучује о трошковима арбитраже у коначној арбитражној одлуци и ако то сматра целисходним, у свакој другој одлуци.⁵²⁴ Правилник даје дефиницију трошкова, кроз прописивање шта израз „трошкови“ обухвата. Прописано је, само: (а) накнаде за рад чланова арбитражног суда, посебно наведене за сваког арбитра од стране самог арбитражног суда, у границама утврђеним тарифом; (б) разумне путне и остале трошкове арбитра; (ц) разумне трошкове вештачења и других помоћних радњи које је наложио арбитражни суд; (д) разумне путне и друге трошкове сведока, у обиму до кога су одобрени од стране арбитражног суда; (е) трошкове заступања и друге трошкове странака начињене у вези са арбитражом, у мери у којој арбитражни суд процени да је њихов износ разуман; (ф) накнаде и трошкови Међународног бироа укључујући накнаде и трошкове органа именована.⁵²⁵ Из цитираног члана Правилника Суда запажамо да се прихватају разумни трошкови, чиме се додатно обезбеђује економичност поступка.

Посебно је прописано да када је у питању тумачење, исправка или допуна одлуке, арбитражни суд може да наплати одређене трошкове који су предвиђени, али не и додатне накнаде за рад арбитра.⁵²⁶ Полазећи од претпоставке да су приликом доношења арбитражне одлуке арбитрари пропустили да о нечему одлуче или је приликом израде одлуке дошло до грешке тзв. техничке природе, не би било у духу арбитражног поступка да се такви трошкови за рад арбитра накнадно одобравају и наплаћују.

Трошкови су прописани и Правилима 2010. Поред осталих прописаних

⁵²² Више, М. Јовановић, Кључне одлике финансирања трошкова арбитраже од трећих лица, Право и Привреда, 2017, број 4-6, стр. 493-509.

⁵²³ Члан 85. Конвенције.

⁵²⁴ Члан 40. став 1. Правилника.

⁵²⁵ Члан 40. став 2. Правилника.

⁵²⁶ Члан 40. став 3. Правилника.

трошкова, посебно су прописани и наведени трошкови и накнаде за рад Генералног секретара Сталног арбитражног суда у Хагу.⁵²⁷ Тиме се потврђује успостављена функционална веза са Судом, јер се претпостављало да ће странке које буду покретале арбитражне поступке, користити могућност да их покрену и пред Судом као институцијом или да захтевају од Генералног секретара Суда да одреди замену органа именована.

Арбитри имају право на накнаду за рад, као и на трошкове. Трошкови ће бити разумни у износу узимајући у обзир износ спора, сложеност предмета, проведено време које су арбитри и сви вештаци одређени од стране арбитражног суда утрошили, као и све друге релевантне околности случаја. Одмах након свог конституисања, арбитражни суд ће да обавести странке како да предложи да се одреде њихови трошкови, укључујући сваку процену коју намерава да примени. У року од петнаест дана од пријема такве препоруке, свака странка може да упути предлог органу именована на преглед. Да би се заштитили од евентуалне самовоље, приликом процене арбитра о висини накнаде коју странке треба да плате за њихов рад, прописана је додатна контрола од стране органа именована. Ако орган именована нађе да је предлог арбитражног суда у супротности са прописаним, учиниће све неопходне корекције и допуне, које су обавезујуће за арбитражни суд. Пре одређивања трошкова арбитраже, арбитражни суд ће да достави органу именована на преглед своју одлуку о трошковима, са објашњењем начина на који су одговарајући износи израчунати. Ако орган именована нађе да одређивање арбитражног суда није у складу са критеријумима или предлогом

⁵²⁷ Арбитражни суд одлучује о трошковима арбитраже у коначној арбитражној одлуци и ако то сматра целисходним, у свакој другој одлуци. Израз „трошкови“ обухвата само: (а) накнаде за рад чланова арбитражног суда, посебно наведене за сваког арбитра од стране самог арбитражног суда у складу са чланом 41; (б) разумне путне и остале трошкове арбитра; (ц) разумне трошкове вештачења и других помоћних радњи које је наложио арбитражни суд; (д) разумне путне и друге трошкове сведока, у обиму до кога су одобрени од стране арбитражног суда; (е) трошкове заступања и друге трошкове странака начињене у вези са арбитражом, у мери у којој арбитражни суд процени да је њихов износ разуман; (ф) све накнаде и трошкове органа именована као и трошкове Генералног секретара Сталног арбитражног суда у Хагу. Када је у питању тумачење, исправка или допуна одлуке према члановима 37 до 39, арбитражни суд може да наплати трошкове који су предвиђени у тачкама од (б) до (ф), али не и додатне накнаде за рад арбитра. Члан 40 Правила 2010.

арбитражног суда, учиниће сва неопходна прилагођавања за одређивање пред арбитражним судом. Сва таква прилагођавања ће бити обавезујућа за арбитражни суд када одређује трошкове арбитраже. Дакле, орган именована доноси коначну одлуку о висини трошкова коју арбитра морају да поштују. Током поступка, арбитражни суд ће да настави са арбитражним поступком, тако да у вршењу свог дискреционог права, спроводи поступак на начин на који се избегавају непотребна одуговлачења и трошкови и обезбеђује правичан и ефикасан поступак решавања спора између странака.⁵²⁸

Накнада за рад, као и трошкови арбитра, прописана су и Правилима 2010.⁵²⁹

Правилник прописује и расподелу трошкова. Трошкове арбитраже сноси у начелу странка или странке које су изгубиле спор, али арбитражни суд може да расподели те трошкове између странака ако утврди да је таква расподела целисходна с обзиром на околности случаја.⁵³⁰ Арбитражни суд у коначној арбитражној одлуци или, уколико сматра целисходним, у свакој другој одлуци, одређује износ који једна странка треба да плати другој као резултат одлуке о расподели трошкова.⁵³¹ Цене се конкретне околности, увек се полази од специфичности конкретног спора.

Одређивање висине накнаде и трошкова арбитра прописано је и Правилима 2010.⁵³²

Предујам трошкова, такође, прописан је Правилником. Прописано је да

⁵²⁸ Члан 41. Правилника.

⁵²⁹ Код одређивања висине накнаде и трошкова арбитра, полази се од принципа да висина треба да буде разумне вредности, узимајући у обзир вредност спора, сложеност предмета спора, време које су арбитра утрошили и све друге релевантне околности случаја, као што је, на пример, да ли је одређен орган именована. Члан 41. Правила 2010.

⁵³⁰ Члан 42. став 1. Правилника.

⁵³¹ Члан 42. став 2. Правилника.

⁵³² Трошкове арбитраже у начелу сноси странка или странке које су изгубиле спор, али арбитражни суд може да расподели те трошкове између странака ако утврди да је таква расподела целисходна с обзиром на околности случаја. Арбитражни суд у коначној арбитражној одлуци или, уколико сматра целисходним, у свакој другој одлуци, одређује износ који једна странка треба да плати другој као резултат одлуке о расподели трошкова. Арбитражни суд у коначној арбитражној одлуци или, уколико сматра целисходним, у свакој другој одлуци, одређује износ који једна странка треба да плати другој као резултат одлуке о расподели трошкова. Члан 42. Правила 2010.

Међународни биро, након почетка арбитраже, може да захтева од странака да предујме једнаке износе као аванс за трошкове. Сви износи депоновани од стране странака, биће упућени Међународном бироу и он ће да их исплаћује за предвиђене трошкове,⁵³³ укључујући *inter alia*, трошкове за арбитре, за орган именована и за Међународни биро.

Међународни биро треба да обезбеди да све исплате такси и трошкова арбитражног суда буду пре одређивања трошкова арбитраже у складу са критеријумима и са препорукама арбитражног суда. У току арбитражног поступка арбитражни суд може да захтева од странака да положи додатне износе. Свако обезбеђење предујма трошкова, одређених од стране арбитражног суда, биће усмерено Међународном бироу и исплаћивано по налогу арбитражног суда. Ако одређени предујми нису у потпуности уплаћени у року од тридесет дана по пријему захтева или другог периода одређеног од стране Међународног бироа, Међународни биро ће о томе да обавести странке како би једна или више њих могла да изврши захтевану уплату. Ако се уплата не изврши, арбитражни суд може да донесе решење о обустављању или окончању арбитражног поступка. Правилник Суда не прописује институт сиромашког права или ослобађања од плаћања трошкова, јер би таква одредба била у супротности са основном особином арбитраже, да је то добровољни начин решавања спорова међу странкама. После доношења решења о окончању поступка или коначне арбитражне одлуке, Међународни биро ће да положи странкама рачун о коришћењу примљеног предујма и да им врати неутрошени остатак.⁵³⁴

Предујам трошкова је прописан и Правилима 2010.⁵³⁵

⁵³³ Ту спадају: разумни трошкови вештачења и других помоћних радњи које је наложио арбитражни суд, разумни путни и други трошкови сведока, у обиму до кога су одобрени од стране арбитражног суда, трошкови заступања и други трошкови странака начињени у вези са арбитражом, у мери у којој арбитражни суд процени да је њихов износ разуман.

⁵³⁴ Члан 43. Правилника.

⁵³⁵ Након формирања, арбитражни суд може да захтева да свака странка положи једнаке износе као предујам трошкова, док у току арбитражног поступка, арбитражни суд може да захтева од странака да положи додатне износе. Ако су странке уговориле орган именована или ако је одређен и ако једна од странака то затражи а орган именована се сагласи да обавља функцију, арбитражни суд ће да одреди суму сваког предујма или додатних предујмова пошто се саветује са органом именована. Уколико захтевани предујмови нису у потпуности уплаћени у року од 30 дана по

9. КРАТАК АРБИТРАЖНИ ПОСТУПАК

Кратак арбитражни поступак је уведен Конвенцијом из 1907. године. „Могућа је арбитража по кратком поступку за спорове техничког карактера“.⁵³⁶ Овако регулисан поступак представља додатну могућност, да се још више убрза решење спора, ради олакшања функционисања арбитраже. Ова врста арбитражног поступка била је установљена ради смањења трошкова Суда и бржег поступања у предметима где, наравно, такав поступак може да се спроводи. За овакву врсту поступка предвиђена су само одређена правила, док за све што није регулисано као посебно, важе опште одредбе. Четврта глава Конвенције посвећена је кратком арбитражном поступку.⁵³⁷

Ради олакшања функционисања арбитражног правосуђа, за спорове који могу поднети кратки поступак, силе уговорнице доносе следећа правила која ће бити примењивана ако није другачије уговорено, и под резервом, да ће се примењивати одредбе главе III које нису у супротности с овим правилима.⁵³⁸ Конвенција је дала ограничење када може да се води кратки поступак. Значи, није могуће у сваком арбитражном спору водити овај поступак. То је и био разлог за доношење следећих одредаба, којима су регулисана правила овог поступка. Предност договора странака је и овде заступљена, јер су прописана правила под условом да међу странкама није другачије договорено. С обзиром да само пет чланова Конвенције прописују како се спроводи кратки арбитражни поступак, било је неопходно да се пропише сходна примена чланова III дела Конвенције која детаљно регулише арбитражни поступак.

Свака страна у спору именује једног арбитра.

Тако именована два арбитра бирају надарбитра. Ако се не сложе у избору, сваки предлаже два кандидата с опште листе чланова Сталног суда, с тим да се при томе искључују чланови које су именовале странке и

пријему захтева, арбитражни суд ће о томе да обавести странке како би једна од њих могла да изврши захтевану уплату. Ако се уплата не изврши, арбитражни суд може да наложи обустављање или окончање арбитражног поступка. После израде арбитражне одлуке, арбитражни суд ће да положи странкама рачун о коришћењу примљених предујмова и да им врати неутрошени остатак. Члан 43. Правила 2010. Више, М. Станивуковић, оп. цит., стр. 189.

⁵³⁶ Више, М. Јанковић, З. Радивојевић, Међународно јавно право, оп. цит., стр. 399.

⁵³⁷ Чланови од 86. до 90. Конвенције.

⁵³⁸ Члан 86. Конвенције.

држављани странака; коцком се одлучује ко ће од тако предложених кандидата бити надарбитар.

Надарбитар председава Арбитражом, која доноси одлуке већином гласова.⁵³⁹ За овај поступак предвиђено је да стране у спору именују по једног арбитра, а да они бирају трећег - надарбитра, из чега произилази да је број арбитра ограничен на три. Уколико се не сложе око избора трећег, надарбитра, који обавља функцију председника, онда свака страна предлаже два кандидата са листе Сталног арбитражног суда, па се коцком одређује који ће од те четворице бити председник. Одлуке се увек доносе већином гласова. Како се ради о кратком поступку, није било потребе да се пропише састав арбитраже са више од три члана. И у овом поступку је заступљена равноправност странака и у именовану арбитра.

Ако нема претходног споразума, Арбитража одређује рок у којем јој обе странке морају поднети своје респективне мемоаре.⁵⁴⁰ Слобода странака да све саме уговоре заступљена је и овде, код одређивања рока за подношење писмених поднесака. Уколико нема претходног споразума странака, арбитража ће сама да одреди рокове за поступање, конкретно, рокове за подношење поднесака за које странке сматрају да им иду у прилог основаности својих захтева, у конкретном предмету.

Сваку странку представља пред Арбитражом један представник који служи као посредник између Арбитраже и владе која га је поставила.⁵⁴¹ Конвенција је ограничила број представника за сваку страну. Такво решење Конвенције проистиче из природе овог поступка јер је замишљен као брз, ефикасан, без непотребног оптерећења самог поступка већим бројем људи који би представљали странку у спору, а све у циљу убрзања спровођења поступка и рада арбитраже.

Поступак се води искључиво писмено. Ипак, свака страна има право тражити позивање сведока и вештака. Арбитража је са своје стране овлашћена да тражи усмена објашњења од представника обеју страна и од

⁵³⁹ Члан 87. Конвенције.

⁵⁴⁰ Члан 88. Конвенције.

⁵⁴¹ Члан 89. Конвенције.

вештака и сведока чије позивање сматра корисним.⁵⁴² Прописивање само писмене фазе поступка, такође иде у прилог жеље да се убрза поступак, односно да поступак буде економичан. Ипак, Конвенција је оставила могућност усменог изјашњења представника странака или вештака и сведока уколико арбитри процене да њихово усмено излагање може да допринесе разјашњењу спорне ситуације. Прописивање ове одредбе је било неопходно ради остваривања циља арбитражног поступка, а то је, како смо већ рекли, решење спора који је покренут. Иако се полази од претпоставке да су у овој врсти поступка писмени докази довољни за решење конкретне правне ствари, ипак, увек постоји могућност да је нека чињеница недовољно јасна арбитрама без непосредног сазнања о истој од евентуалних сведока или одређених стручњака - вештака. Увек је у питању потпуно разјашњење свих спорних околности и доношење одлуке засноване на уверењу арбитра да је у поступку отклоњена свака недоумица око неке постојеће чињенице.

10. АРБИТРАЖНИ ПОСТУПАК ПО КОНВЕНЦИЈИ О ПРАВУ МОРА

Пре цитирања и коментарисања конкретних решења и правних института прописаних Конвенцијом о праву мора, UNCLOS, истичемо да је решавање спорова у области права мора изузетно значајно, а посебно решавање спорова арбитражом. Решавање спорова у области права мора је незаменљиви део комплексног система арбитражног решавања спорова у међународном јавном праву, и у сталном је у развоју. Зато је неопходно да прикажемо одредбе Конвенције о праву мора које регулишу арбитражу, прописане Анексом VII Конвенције.⁵⁴³ Такође, неопходно је да прикажемо и посебну арбитражу у праву мора, прописану Анексом VIII Конвенције, с обзиром да регулишу посебан поступак пред арбитражом.

⁵⁴² Члан 90. Конвенције.

⁵⁴³ У оквиру Анекса VII Конвенције о праву мора прописано је следеће: Покретање поступка, Списак арбитра, Конституисање арбитражног суда, Функције арбитражног суда, Поступак, Дужности страна у спору, Трошкови, Већина потребна за одлуке, Пропуштање, Одлука, Коначност одлуке, Тумачење или извршење одлуке, Примена на правне субјекте који нису државе стране.

Када је покретање поступка у питању, прописано је да сагласно одредбама дела XV (решавање спорова), свака страна у спору може да подвргне спор арбитражном поступку предвиђеном у овом анексу, писменим саопштењем другој страни или другим странама у спору. Саопштење треба пропратити изјавом о захтеву и разлозима на којима се он заснива.⁵⁴⁴ Значи, потребна је писмена форма.

Генерални секретар Уједињених нација саставља и води списак арбитра. Свака држава страна овлашћена је да именује четири арбитра, с тим да је сваки од њих лице искусно у поморским пословима и да ужива највиши углед с обзиром на непристрасност, способност и поштење, док имена тако именованих лица чине списак.⁵⁴⁵ Даље је предвиђено да ако било када на тако састављеном списку број арбитра које је именовала држава страна буде мањи од четири, та држава страна овлашћена је да обави даља потребна именовања. Име арбитра остаје на списку док га не повуче држава страна која га је именовала, с тим да ће тај арбитар наставити да делује у сваком арбитражном суду у који је био постављен до окончања поступка пред тим арбитражним судом.⁵⁴⁶ Конституисање арбитражног суда је предвиђено тако што се, осим ако се стране другачије не споразумеју, за поступке на основу овог анекса арбитражни суд конституише на прописан начин.⁵⁴⁷ Наиме, арбитражни суд састоји се од пет чланова, страна која покреће поступак поставља једног члана, који се првенствено бира са списка и може бити њен држављанин, постављење се уноси у саопштење. Друга страна у спору поставља у оквиру рока од тридесет дана од пријема саопштења једног члана који се првенствено бира са списка и који може да буде њен држављанин. Ако постављење није обављено у том року, страна која покреће поступак може, две недеље после истека тог рока, да затражи да се то постављење обави. Остала три члана постављају се споразумом међу странама. Они се првенствено бирају са списка и држављани су трећих држава, осим ако се стране другачије не споразумеју. Стране у спору бирају за председника арбитражног суда једног од та три члана. Ако у року од шездесет дана од пријема саопштења стране не буду у стању да постигну споразум о постављењу једног или више чланова суда који се

⁵⁴⁴ Члан 1. Анекса VII. Више, Д. Рудолф, оп. цит., стр. 457.

⁵⁴⁵ Слично је као код предлагања лица за листу арбитра при Сталном арбитражном суду.

⁵⁴⁶ Члан 2. Анекса VII.

⁵⁴⁷ Више, Д. Рудолф, оп. цит., стр. 457.

постављају споразумом, или о постављењу председника, преостало постављење или постављења обавиће се на молбу једне од страна у спору. Таква молба подноси се у року од две недеље после истека поменутог рока од шездесет дана. Ако се стране не споразумеју да свако постављење обави лице или трећа држава коју оне изаберу, потребна постављења обавља председник Међународног суда за право мора. Ако председник није у могућности да делује на основу тог подстава или је држављанин једне од страна у спору, постављење обавља следећи најстарији члан Међународног суда за право мора који је на располагању а није држављанин ни једне од страна. Постављења се обављају са списка у року од тридесет дана после пријема молбе и уз саветовање са странама. Тако постављени чланови су различитих држављанстава и не смеју да буду ни у служби ни стално настањени на територији било које од страна у спору, нити смеју да буду њени држављани. Сва слободна места попуњавају се на начин прописан за прво постављење. Стране које имају исти интерес постављају, заједнички и споразумно, једног члана суда. Када има више страна с различитим интересима или ако постоји неслагање о томе да ли им је интерес исти, свака од њих поставља једног члана суда. Број чланова суда које стране постављају одвојено увек је за једног члана мањи од броја чланова суда које стране постављају заједнички. У споровима у које је укључено више од две стране, одредбе овог члана се примењују у највећој могућој мери.⁵⁴⁸

У погледу функције арбитражног суда, прописано је да арбитражни суд установљен на основу овог анекса делује у складу с овим анексом и другим одредбама ове Конвенције.⁵⁴⁹

Када је поступак у питању, прописано је да ако се стране у спору другачије не споразумеју, арбитражни суд прописује свој поступак, обезбеђујући свакој страни пуну могућност да буде саслушана и да изложи своју ствар.⁵⁵⁰

Посебно је прописана дужност страна у спору, тако да стране у спору олакшавају рад арбитражног суда и, у складу са својим правним поретком и користећи сва средства којима располажу, нарочито снабдевају суд свим релевантним исправама, средствима и подацима, омогућавају суду, кад је

⁵⁴⁸ Члан 3. Анекса VII.

⁵⁴⁹ Члан 4. Анекса VII.

⁵⁵⁰ Члан 5. Анекса VII. Више, Д. Рудолф, оп. цит., стр. 457.

потребно, да позове сведоке или стручњаке и да добије њихове изјаве, као и да посети одговарајућа места на која се случај односи.⁵⁵¹

За издатке за рад суда прописано је да ако арбитражни суд због посебних околности другачије не одлучи, трошкове суда, укључујући накнаде његовим члановима, снесе стране у спору у једнаким деловима.⁵⁵²

Код већине потребне за одлуке, прописано је да се одлуке арбитражног суда доносе већином гласова његових чланова. Одсутност или уздржавање мање од половине његових чланова не спречава суд да донесе одлуку. Ако је број гласова исти председников глас одлучује.⁵⁵³

За пропуштање важи правило да ако се једна од страна у спору не појави пред арбитражним судом или пропусти да се брани, друга страна може да захтева од суда да настави поступак и донесе своју одлуку. Изостанак или пропуштање стране да се брани не ствара сметњу за поступак. Пре доношења своје одлуке арбитражни суд мора да се увери не само да је надлежан у спору него и да је захтев стварно и правно ваљано заснован.⁵⁵⁴

Одлука арбитражног суда ограничена је на предмет спора и у њој се наводе разлози на којима се заснива. Она садржи имена чланова који су учествовали, као и датум одлуке. Сваки члан суда може да дода одлуци своје одвојено или супротно мишљење.⁵⁵⁵

За коначност одлуке важи да је одлука коначна и без улагања жалбе, осим ако се стране у спору унапред споразумеју о жалбеном поступку, а стране у спору поступају у складу с њом.⁵⁵⁶

Код тумачења или извршења одлуке, прописано је да свако неслагање које може да се појави између страна у спору с обзиром на тумачење или на начин извршења одлуке, било која од страна може да поднесе на одлучивање арбитражном суду који је донео одлуку. У ту сврху свако упражњено место у суду попуњава се на начин предвиђен за првобитна постављења чланова суда. Свако

⁵⁵¹ Члан 6. Анекса VII. Више, Д. Рудолф, оп. цит., стр. 457.

⁵⁵² Члан 7. Анекса VII.

⁵⁵³ Члан 8. Анекса VII. Више, Д. Рудолф, оп. цит., стр. 457.

⁵⁵⁴ Члан 9. Анекса VII. Више, Д. Рудолф, оп. цит., стр. 458.

⁵⁵⁵ Члан 10. Анекса VII. Више, Д. Рудолф, оп. цит., стр. 458.

⁵⁵⁶ Члан 11. Анекса VII.

такво неслагање може споразумом свих страна у спору да се поднесе неком другом суду или арбитражном суду.⁵⁵⁷

Прописано је и да се одредбе овог анекса примењују *mutatis mutandis* на сваки спор у који су укључени правни субјекти који нису државе стране.⁵⁵⁸

Конкретна сарадња Суда као институције и посебног Међународног суда за право мора, THE INTERNATIONAL TRIBUNAL FOR THE LAW OF THE SEA (у даљем тексту ITLOS), установљеног овом Конвенцијом, огледа се кроз прописану одредбу члана 287. став 5. Конвенције о праву мора, који прописује да ако странке нису прихватиле исти поступак за решавање спора, он се може подврћи једино поступку арбитраже у складу са Анексом VII, осим ако се странке другачије споразумеју. Генерални секретар Суда и Регистратор ITLOS-а имају споразум да сарађују и размењују документа везана за решавање спорова на основу Анекса VII Конвенције о праву мора, UNCLOS.

Како смо већ истакли, због свеобухватног значаја у погледу свих области које регулише донета Нова конвенција о праву мора, Конвенција је посебним Анексом, осмим, прописала и посебну арбитражу у праву мора.⁵⁵⁹

Покретање поступка је прописано на тај начин да сагласно делу XV, било која страна у спору о тумачењу или у примени чланова ове Конвенције који се односи на (1) риболов, (2) заштиту и очување морске околине, (3) научно истраживање мора или (4) пловидбу, укључујући загађивање с бродова и загађивање потапањем, може такав спор да подвргне посебном арбитражном поступку предвиђеном у овом анексу писменим саопштењем другој страни или странама у спору. Саопштење ће бити пропраћено изјавом о захтеву потраживања и разлозима на којима се он заснива.⁵⁶⁰

Спискови стручњака су прецизно регулисани, тако да ће се саставити и водити за сваку од следећих области и то: (1) риболова, (2) заштите и очувања морске околине, (3) научног истраживања мора и (4) пловидбе, укључујући загађивање с бродова и загађивање потапањем. Списак стручњака саставља и

⁵⁵⁷ Члан 12. Анекса VII. Више, Д. Рудолф, оп. цит., стр. 458.

⁵⁵⁸ Члан 13. Анекса VII.

⁵⁵⁹ Осмим Анексом Конвенције је прописана посебна арбитража: Покретање поступка, Спискови стручњака, Конституисање посебног арбитражног суда, Опште одредбе, Утврђивање чињеница.

⁵⁶⁰ Члан 1. Анекса VIII.

одржава за област риболова - Организација за исхрану и пољопривреду Уједињених нација, за област заштите и очување морске околине - Програм Уједињених нација за околину, за област научног истраживања мора - Међувладина океанографска комисија, за област пловидбе, укључујући загађивање с бродова и загађивање потапањем - Међународна поморска организација, или у сваком поједином случају одговарајуће помоћно тело коме је та организација, програм или комисија поверила такву функцију.

Свака држава страна овлашћена је да за сваку област именује по двојицу стручњака чија је компетентност у правном, научном или стручном погледу у дотичној области утврђена и уопштено призната и који уживају највиши углед с обзиром на непристрасност и поштење. Имена лица постављених на тај начин за сваку област чине одговарајући списак. Ако на тако састављеном списку број стручњака које је именovala држава страна било када буде мањи од два, та држава страна овлашћена је да обави даља потребна именовања. Име стручњака остаје на списку док га не повуче држава страна која га је именovala, с тим што ће тај стручњак наставити да делује у сваком посебном арбитражном суду у који је био постављен до окончања поступка пред тим посебним арбитражним судом.⁵⁶¹

За поступке на основу овог анекса посебни арбитражни суд се конституише, осим ако се стране другачије не споразумеју, на прописан начин:

- (а) Сагласно подставу (г), посебни арбитражни суд састоји се од пет чланова.
- (б) Страна која покреће поступак поставља два члана првенствено изабрана с одговарајућег списка или са списка који су поменути у члану 2 овог анекса а односе се на предмет спора, један од њих може бити њен држављанин. Постављења се уносе у саопштење поменуто у члану 1 овог анекса.
- (ц) Друга страна у спору поставља, у року од 30 дана од пријема саопштења поменутог у члану 1 овог анекса, два члана, првенствено изабрана са одговарајућег списка или са списка који се односе на предмет спора, један од њих може бити њен држављанин. Ако постављења нису обављена у том року, страна која покреће поступак може, у року од две недеље после истека тог рока, да затражи да се та постављења обаве у складу с подставом (е).

⁵⁶¹ Члан 2. Анекса VIII.

(д) Стране у спору споразумно постављају председника посебног арбитражног суда, изабраног првенствено са одговарајућег списка који је држављанин треће државе, осим ако се стране другачије не споразумеју. Ако у року од 30 дана од пријема саопштења поменутог у члану 1 овог анекса стране не буду у стању да постигну споразум о постављењу председника, постављење ће се обавити у складу с подставом (е) на молбу једне од страна у спору. Та молба се подноси у року од две недеље после истека поменутог рока од 30 дана.

(е) Ако се стране не споразумеју да постављење обави лице или трећа држава које она изабере, Генерални секретар Уједињених нација обавља потребна постављења у року од 30 дана од дана пријема молбе према подставу (ц) и (д). Постављења поменута у овом подставу обављају се са одговарајућег списка или са списка стручњака поменутих у члану 2 овог анекса и уз саветовање са странкама у спору и са одговарајућом међународном организацијом. Тако постављени чланови су различитих држављанстава и не смеју бити у служби ни стално настањени на територији било које од страна у спору, нити смеју бити њени држављани.

(ф) Сва слободна места попуњавају се на начин прописан за првобитно постављење.

(г) Стране које имају исти интерес постављају, заједнички и споразумно, два члана суда. Кад има више страна са различитим интересима или ако постоји неслагање у томе да ли им је интерес исти, свака од њих поставља једног члана.

(х) У споровима у које је укључено више од две стране, одредбе подставова од (а) до (ф) примењују се у највећој могућој мери.⁵⁶²

Општим одредбама је предвиђено да се Анекс VII, члан 4 до 13, примењује *mutatis mutandis* на посебни арбитражни поступак у складу с овим анексом.⁵⁶³

Код утврђивања чињеница предвиђа се да, стране неког спора о тумачењу или у примени одредаба ове конвенције који се односи на: (1) риболов, (2) заштиту и очување морске околине (3) научно истраживање мора или (4) пловидбу, укључујући загађивање с бродова и загађивање потапањем, у свако доба, могу да се споразумеју да од посебног арбитражног суда, конституисаног у складу с чланом 3 овог анекса, затраже да обави истрагу и утврди чињенице које су проузроковале спор. Ако се стране другачије не споразумеју, чињенични налаз

⁵⁶² Члан 3. Анекса VIII.

⁵⁶³ Члан 4. Анекса VIII.

посебног арбитражног суда који делује у складу са ставом 1 сматраће се коначним за стране.

Ако то траже све стране у спору, посебни арбитражни суд може да састави препоруке које немају снагу одлуке, већ једино служе странама да на основу њих саме поново размотре питања која су проузроковала спор.

Сагласно ставу 2, посебни арбитражни суд поступа у складу с одредбама овог анекса, осим ако се стране другачије не споразумеју.⁵⁶⁴

⁵⁶⁴ Члан 5. Анекса VIII.

ГЛАВА IV

ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА

Постојање неког права или правног института самог за себе, нема никаквог смисла уколико се не примењује у свакодневном правном животу. Исти закључак важи и за постојање међународног јавног права као система којим се регулише правни живот у међународној заједници, јер његово само постојање не би ништа значило субјектима међународне заједнице уколико нема конкретне примене у међународним односима.

У разноврсним међународним односима заступљеним у међународној заједници, примена међународних правних норми у разним међународним институцијама је свакодневна, кроз различите начине, било непосредно, било посредно. Као један од многобројних начина за конкретну примену било ког права, је примена права кроз рад арбитража као институција, јер, током свог рада, свака арбитража примењује правна правила и правне норме у свим фазама поступка који се воде пред њом.⁵⁶⁵ Значи, већ за покретање међународног арбитражног поступка, потребно је познавање и примена одређених међународних правних правила, а исто важи и за сваку даљу активност свих учесника у поступку конкретне међународне арбитраже. На тај начин, примењујући право у свом раду и доносећи конкретне одлуке поводом насталог спора, долази до стварања арбитражне праксе, односно могућности настанка јуриспруденције одређене арбитраже као институције.

Када се проучава конкретан рад неке одређене арбитраже као институције, ради прецизнијег сагледавања њеног доприноса развоју сопствене праксе, оптимално је посматрати спорове који су вођени пред тим форумом према одређеним критеријумима који су били заступљени у конкретним предметима.⁵⁶⁶ Међу многобројним, најчешће су заступљени следећи критеријуми: ко су странке

⁵⁶⁵ О међународној арбитражној пракси, C. D. Gray, *Judicial Remedies in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 1987, p. 5-58.

⁵⁶⁶ О пракси арбитражних судова, видети код C. W. Jenks, *The Prospects of International Adjudication*, London, Stevens & Sons Limited Dobbs Ferry, New York, Oceana Publications, 1964, p. 330-410.

у поступку, материја која је предмет спора, које процесно право се примењује за вођење поступка, које материјално право се примењује за решавање конкретне правне ствари. Наведени критеријуми су међусобно повезани, испреплетени, условљени и углавном се посматрају као целина, док се појединачно издвајају само у ситуацији уколико желимо посебно да посматрамо одређене карактеристике спорова у зависности од конкретног критеријума по којем се разликују од других спорова.

На интернет адреси, односно сајту Сталног арбитражног суда, у бази података „CASES“,⁵⁶⁷ можемо да пратимо конкретан рад појединачно формираних арбитража за вођење арбитражног поступка у поступку решавања спорова који су се пред пред Судом као институцијом покретали, окончали и који су у току.⁵⁶⁸ Систематизација спорова вођених пред Судом, у бази података Суда, направљена је према различитим критеријумима. Посебно су приказане листе спорова који се тренутно воде, или који су се водили, као и листе према учесницима у поступку, односно према предмету спора.

У овом делу рада биће приказани одређени подаци из богате и незаменљиве формиране арбитражне праксе Сталног арбитражног суда, њеног великог доприноса у развоју и усавршавању међународног јавног поретка уопште, као и доприноса у систему међународног решавања спорова мирним путем.⁵⁶⁹ Подаци из спорова који су коришћени у раду, служили су као параметри за праћење развоја врсте спорова који су се покретали пред Судом као институцијом. Такође, посебна пажња је посвећена и странкама, поред држава,

⁵⁶⁷ <https://pca-cpa.org/en/home, cases>

⁵⁶⁸ Суд је омогућио приступ сваком заинтересованом лицу да види и да се упозна са најзначајнијим подацима у вези одређених спорова везаних за рад Суда. Једино ограничење које постоји је чињеница да се подаци о конкретном спору објављују у зависности од дате сагласности странака, односно учесника одређеног арбитражног поступка да се ти подаци објаве. Зато имамо ситуацију да су неки спорови вођени пред Судом објављени са свим подацима, а за одређене спорове имамо само одређене податке за које су странке дале сагласност да буду објављени.

⁵⁶⁹ Сви поступци о којима ће бити више речи, објављени су на сајту Суда, а приказани параметри су зависили од доступности података о конкретном спору. У прегледу спорова који су вођени пред Судом, у раду ће бити наведени одређени параметри везани за сваки наведени спор, да би се приказале неке уочене заједничке карактеристике везане за одређене предмете који су вођени и окончани пред Судом.

које су временом стицале право да покрећу спорове. Овде су приказани само одређени подаци и преглед одређених чињеница везаних за конкретан предмет, ради сагледавања који правни институти и принципи су били заступљени и примењивани у арбитражним поступцима који су вођени пред Судом као институцијом ради доношења конкретне одлуке, односно у одређеном спору. Из наведених података сагледавали су се разни показатељи ради формирања мишљења о оправданости значаја оснивања, а затим и опстанка ове институције у систему међународног јавног поретка, као и значаја стварања јуриспруденције Сталног арбитражног суда.

Како је Суд као институција у току свог дугогодишњег постојања имао различите периоде у погледу доприноса у броју конкретних, решених, предмета пред арбитражама, формирану арбитражну праксу Суда ћемо посматрати кроз поједине историјске моменте, као и кроз специфичност материје која је решавана или правила која су примењивана пред арбитражама формираним под окриљем Суда. У односу на временски период вођења арбитражних поступака пред Судом, све спорове, условно, можемо да поделимо у неколико група: спорови који су вођени пред Судом од његовог оснивања 1899. године до 1945. године, спорови који су вођени од краја Другог светског рата до краја деведесетих година XX века, спорови који су вођени и окончани од краја деведесетих година XX века до данашњих дана. Наравно да посебну групу представљају спорови који су у току, али, како је то свакодневно променљива категорија, односно, по природи ствари, подложна променама, њима се нећемо посебно бавити. Уколико смо на овакав начин извршили поделу спорова, можемо да констатујемо да су се пред Судом као институцијом у погледу вођења арбитражних спорова смењивали различити периоди:

а) период од оснивања Суда до краја Другог светског рата, у коме је пред Судом донето више одлука којима су се успоставили темељи јуриспруденције Суда и које су од самог почетка рада Суда показале начин на који арбитраже формиране под окриљем Суда примењују међународно право,

б) период после Другог светског рата, када је могло да се постави питање оправданости постојања Суда као институције, с обзиром на број спорова који су покретани, и

ц) период од краја деведесетих година крајем прошлог века, када је дошло

до нагле промене, како у погледу броја, тако и у погледу разноврсности и обимности предмета спора који су покретани, вођени и окончани, а што је резултирало чињеницом да је Суд као институција добио своје незаменљиво место у систему мирног решавања спорова.⁵⁷⁰

Са гледишта примене међународног јавног права у решавању спорова пред Судом, можемо да констатујемо да је од 1899. године до данас, окончан велики број спорова. Донете су многе арбитражне одлуке од стране конкретних арбитража формираних пред Судом као институцијом. То је значајно допринело даљем развоју и примени различитих института међународног јавног права приликом решавања конкретних предмета, о чему ће бити више речи.

Када рад Суда посматрамо кроз чињеницу да су пред Судом као институцијом, од почетка његовог рада, вођени спорови који су настајали међу државама, изузев само једног који није био спор између држава, у периоду од оснивања Суда до краја Другог светског рата вођен је значајан број спорова за даљи развој Суда. С обзиром да је Суд био тек основан, посматрано са ове историјске дистанце, у међународним односима који су тада владали, запажамо да су одређене околности допринеле да је за наведени период карактеристично да су се такви спорови класификовали као међудржавне арбитраже. Кроз приказ тих спорова, видећемо да је вођење арбитражних поступака пред Судом као институцијом било немерљиво. Наиме, само захваљујући арбитражним одлукама доношеним у то време, успостављена је једна институција од међународног

⁵⁷⁰ У старијој правној литератури се наводи да јуриспруденција Сталног арбитражног суда није нарочито обимна. Док се није основао Стални суд међународне правде, државе су само петнаест пута покретале спорове пред Сталним арбитражним судом. Након оснивања Сталног суда међународне правде, до покретања поступака пред Судом долазило је још мање, све до 1998. године. Стални арбитражни суд је решавао спорове између држава у десет предмета, док је последњу пресуду суд изрекао јула 1950. године, у спору између Француске и Грчке. Разлоге за такво стање можемо да тражимо у наслеђеним слабостима Суда (комплетан поступак је строго везан за вољу држава, различити састав арбитража не може да допринесе стварању уједначене праксе) тако и у спољним чињеницама (стварање Међународног суда правде и сл.). И поред чињенице да је Стални арбитражни суд донео неколико пресуда од утицаја на даљи развој међународног права, ипак, у литератури се наводи да није претерано рећи да је његово главно достигнуће у стварању услова за настанак сталних међународних судова. Видети, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 541-542.

значаја, са великим међународним угледом, којој су се суверене државе обраћале ради решавања међусобних спорова. Констатујемо, чланице Суда, односно потписнице Хашких конвенција, након оснивања Суда и окончаних покренутих међудржавних арбитража, препознале су значај постојања ове институције, која је, кроз свој каснији рад, оправдала такав положај у међународној заједници.

Уколико праксу Суда посматрамо кроз природу предмета спора који странке које учествују у поступку желе да реше, можемо одмах да сагледамо да арбитражни поступци који се воде или су се водили пред Судом, имају за предмет спора потпуно различите материје. Овде ћемо одмах повезати природу предмета спора према критеријуму ко су странке у поступку, тако да, примера ради, када се ради о спору између суверених држава, најчешћи предмет спора може бити питање територијалног суверенитета, копненог разграничења између држава или разграничења поморских граница, тумачења билатералних или мултилатералних уговора, људских права или питања међународног хуманитарног права. Такође, како Суд пружа могућност покретања спора и другим субјектима међународног права, не само државама, могуће је да предмет спора међу таквим странкама буде, поред решавања наведених питања, на пример, као посебно, издвајамо, питање заштите животне средине. Ово питање је једно од изузетно важних питања у садашњем тренутку развоја науке, технике и технологије. Зато, ако изучавамо спорове према материји која је била предмет спора, а који су се покретали пред Судом као институцијом, мора да се нагласи чињеница да Суд поседује изузетно богату арбитражну праксу која је настајала дугогодишњим радом Суда, кроз обухватање изузетно обимне и разноврсне материје о којој је у поступцима који су вођени пред њим, одлучивано.

Да закључимо, пред Судом, као институцијом, временом, све заинтересоване странке су могле да покрећу различите спорове. Прво, то су били само спорови међу државама, затим, све више, покретани су мешовити спорови, где је само једна страна била држава, и на крају, покретани су и спорови у којима ниједна странка у спору није била држава. Такође, пред Судом је био покренут спор у коме је физичко лице било странка, тужилац, а захтев се односио на утврђивање накнаде штете коју је тужилац претрпео због непоштовања међународног уговора који је друга страна закључила са трећом страном - једном

државом.⁵⁷¹

1. СПОРОВИ ВОЂЕНИ У ПЕРИОДУ ОД 1899. ДО 1945. ГОДИНЕ

Познатији спорови који су вођени пред Судом као институцијом, у овом историјском периоду, су следећи:

*1.1 Спор између САД и Мексика*⁵⁷²

Спор је настао између Сједињених Америчких Држава и Републике Мексико 1902. године, када је Мексико одбио да се повинује раније донетој арбитражној одлуци, из 1875. године, након њене измене. Владе ове две земље су поднеле спор арбитражи.

Питања поднета арбитражи, била су:

1. Да ли је на основу арбитражне одлуке од 11. новембра 1875. године, тужба Сједињених Америчких Држава у корист надбискупа Сан Франциска и бискупа Монтереја била у оквиру правног принципа *res judicata*.

2. Ако не, да ли је тужба била праведна.

Стране су овластиле арбитражу да донесе такву пресуду или одлуку која би била праведна и правична.

Арбитража је одговорила прво на приговоре мексичке владе. Мексико је тврдио да то није, строго говорећи, међународна арбитража, јер Влада Сједињених Америчких Држава није била странка у предмету, већ је само представљала интересе своја два држављана. Према Мексику, то је био приватни спор који би требало решити у складу са правилима позитивног права. Арбитража се није сложила са изнетим ставом, наводећи да спор чини сукоб између Сједињених Америчких Држава и Уједињених Мексичких Држава, о чему се може одлучити само на основу међународних уговора и принципа међународног

⁵⁷¹ М. Јовановић, Улога Сталног арбитражног суда у решавању спорова између држава и недржавних ентитета, стр. 43-44.

⁵⁷² *The Pious Fund of the Californias (USA/Mexico) (1902)*, спор је покренут 1902. године, а окончан је 14.10.1902. године, трајање поступка је било краће од једне године, вођен је у Холандији и Америци, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћени правни извори за решење спора - *Bilateral treaty Protocol between the United States of America and the United Mexican States, signed at Washington on May 22, 1902.*

права. Прелазећи на главно питање, арбитража је констатовала да се сви делови пресуде или одлуке у вези са питањима покренутим у спору појашњавају и допуњују, и сви служе да прецизирају опсег и значење саме одлуке и да одреде тачке на којима постоји *res judicata* и које након тога не могу бити доведене у питање. Ово правило се не односи само на пресуде судова које је формирала држава, већ подједнако, на арбитражне одлуке, а још више на међународну арбитражу. Арбитража је установила да у спору нису укључене само исте странке, већ и исти предмет, као и арбитражна пресуда из 1875/76 године.⁵⁷³

Арбитража је одлучила:

1. да је потраживање Сједињених Америчких Држава у корист архиепископа Сан Франциска и епископа Монтереја регулисано по принципу *res judicata*, на основу арбитражне одлуке сэра Едварда Торнтона од 11. новембра 1875. године, са допунама од 24. октобра 1876. године,
2. да, у складу са овом арбитражном одлуком, Влада Републике Сједињених Мексичких Држава мора да плати Влади Сједињених Америчких Држава укупан износ од 1.420.682,67 мексичких долара, у валути која представља законско средство плаћања у Мексику, у року утврђеном чланом 10 Вашингтонског протокола од 22. маја 1902. године. Овај износ ће у потпуности отплатити обрачунате и неплаћене ренте Владе Мексичке Републике, и то ренту од 43.050,99 мексичких долара од фебруара 1869. године до 2. фебруара 1902. године,
3. Влада Републике Сједињених Мексичких Држава плаћаће Влади Сједињених Америчких Држава ренту на неодређени временски период у износу од 43.050,99 мексичких долара, у валути која представља законско средство плаћања у Мексику, 2. фебруара 1903. године, и сваке наредне године на исти дан, 2. фебруара.

У конкретном предмету, арбитража је одлучила на основу примене принципа *res judicata*. Значи, спор који је правоснажно окончан, не може да се поново води поводом исте ствари, применом начела *ne bis in idem*. Наведени

⁵⁷³ Више, *The Contribution of the Permanent Court of Arbitration to International Law and to the Settlement of Disputes by Peaceful Means*, J.G.Merrills, *The Permanent Court of arbitration: International Arbitration and Dispute Resolution, Summaries of Awards, Settlement Agreements and Reports*, P. Hamilton, H. C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, Kluwer Law International, 1999, p. 32-33.

принцип се примењује у међународној арбитражи на исти начин као што се иначе примењује у свим поступцима који се покрећу пред неким међународним форумом или пред националним судовима. Пресуђена ствар ствара право међу странкама које су водиле спор, по начелу *res iudicata facit ius inter partes*.

Одлука арбитраже је важна са аспекта примене принципа *res iudicata*. Такав став арбитраже допринео је да се поставе основи и принципи који ће имати значај за даља поступања других арбитража пред Судом као институцијом. Интересантно је и то да је арбитража наложила Мексику да плати настали дуг, као и, да и даље плаћа годишњу накнаду у недоглед, односно, арбитража је стала на становиште да *настале обавезе морају да се испуњавају све док се не промене на неки од правно ваљаних начина*, а не једностраном одлуком једне стране. Таквим ставом, арбитража је прихватила принцип правне сигурности, јер до промене у испуњавању неке обавезе може да дође само неким правним начином. То би, примера ради, могло да буде закључење неког уговора или доношење судске или арбитражне одлуке којом би се установиле другачије престације међу странкама, у односу на постојеће. На овај начин, доношењем одлуке у којој су примењени правни институти и принципи, омогућено је да се сви потенцијални учесници неког будућег поступка упознају на који начин ће арбитраже формиране пред Судом као институцијом поступати и у следећим поступцима.

1.2 Спор између Немачке, Велике Британије и Италије, са једне стране и Венецуеле, са друге стране⁵⁷⁴

Предмет спора је било, признавање преференцијалног третмана Немачке, Велике Британије и Италије у Венецуели. Наиме, почетком двадесетог века Немачка, Велика Британија, Италија и друге европске државе поднеле су различите захтеве према Венецуели. Током 1902-ге године, у знак одмазде због пропуста дужника да се омогући плаћање по поднетим захтевима, три наведене

⁵⁷⁴ Preferential Treatment of Claims of Blockading Powers against Venezuela (1904), спор је покренут 07.05.1902. године, а окончан је 22.02.1904. године, трајање поступка је било краће од једне године, вођен је на енглеском језику, у Холандији и Америци, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1899. године, коришћени правни извори за решење спора - Multilateral treaty Treaty, OTHER Protocols signed at Washington on May 7, 1903.

силе блокирале су луке Венецуеле. Блокада је укинута након што је Венецуела признала основе захтева које су поднеле Немачка, Велика Британија и Италија и пристала да гарантује за спорна плаћања на тај начин што је повећала порез месечних царинских прихода на тридесет посто у својим двома лукама. Аналогно је поступљено и у погледу тврдње од стране других држава које су се прикључиле споразуму са Венецуелом. Силе које су извршиле блокаду, захтевале су преференцијални третман у наплаћивању својих потраживања, али то није било одобрено од стране Венецуеле. У немогућности да реши питање на који начин да се дели приход на све повериоце, Венецуела и три силе блокаде одлучиле су да покрену арбитражни поступак.

Арбитража је одлучила:

1. Немачка, Велика Британија и Италија имају право на преференцијални третман приликом примања уплате њихових потраживања од Венецуеле,
2. након што је Венецуела пристала да остави тридесет одсто прихода од царина из лука La Guayra и Puerto Cabello за исплату потраживања свих земаља против Венецуеле, три горе наведене силе имају преференцијално право приликом исплате њихових потраживања помоћу ових тридесет одсто од прихода из две наведене венецуеланске луке,
3. свака страна у спору сносиће своје трошкове и подједнак удео судских трошкова.

Влада Сједињених Америчких Држава задужена је за извршење ове последње тачке у року од три месеца.

Запажамо, арбитража је одлучила да су *три силе блокаде заиста овлашћене на повлашћени третман у исплати*. Неутралне силе које су се тек касније придружиле споразуму са Венецуелом нису стекле нека нова права, нити су могле да имају користи од било ког привилегованог положаја. Разлози за овакву одлуку арбитраже могу да се нађу у чињеници да је „блокада у доба мира“ класичним међународним правом била дозвољена, све до појаве Друштва народа (1919 године).⁵⁷⁵

У литератури се наводи и да се критикује оваква одлука арбитраже. Наиме, „ако државе имају првенство наплате зато што су употребиле силу, значи да се

⁵⁷⁵ Више, С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 672.

упућују на примењивање насиља, пошто се потраживања оних који чекају излажу опасности; то није начин којим се земље позивају на употребу искључиво правних средстава.“⁵⁷⁶

Донета одлука арбитраже показује нам и колико је значајно развијање међународног јавног права са аспекта оправданости примене одређених правних института, конкретно блокаде.⁵⁷⁷ Одлука нам показује и значај даљег развоја и усавршавања правних принципа и института међународног јавног права. Уколико би се оваква ситуација појавила у садашње време, с обзиром на правно регулисање института „блокада у доба мира“, свакако да би одлука арбитраже морала да буде другачија. Наравно, данас је тешко замислити да нека европска држава уопште разматра могућност блокаде као средства притиска на другу државу ради решења неке спорне ситуације.

1.3 Спор између Немачке, Велике Британије и Француске, са једне стране и Јапана, са друге стране⁵⁷⁸

Средином деветнаестог века, јапанска влада је отворила одређене луке и градове држављанима страних држава. У жељи да учествују у стварању насеља страних држављана, јапанска влада је извршила одређене радове на земљишту намењеном коришћењу страних држављана, како би га учинила погодним за градско становање. Како страни држављани нису могли, према јапанском закону, да стекну право власништва на земљишту, јапанска влада им је одобрила трајне закупе. У принципу, насеља страних држављана су требала да остану изван општинског система Јапана, и страни корисници земље из тог разлога нису били

⁵⁷⁶ Л. ле Фир, Међународно јавно право, *op. cit.*, стр. 391.

⁵⁷⁷ „Блокада је затварање противничке луке, дијела обале или ушћа ријеке за поморски промет“. Више, J. Andrassy, *op. cit.*, стр. 316.

⁵⁷⁸ Japanese House Tax (Japan/Germany, France and Great Britain) (1905), број предмета 1902-02, спор је покренут 28.08.1902. године, а окончан је 22.05.1905. године, трајање поступка је било 2-3 године, вођен је на енглеском и француском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1899. године, коришћени правни извори за решење спора - Protocols signed at Tokyo on 28 August 1902 by Japan on the one part, and Germany, France and Great Britain on the other part.

дужни да плаћају порезе. Закупци су морали да плате само годишњу закупнину и општинске трошкове наведене у закупу.⁵⁷⁹

У току 1894. године и у 1896. години, Влада Јапана је желела да укине систем давања концесија за држављане других држава, који је био инициран политиком Јапана средином деветнаестог века. Са тим циљем, ступила је у уговоре са Владима Велике Британије, Немачке и Француске. Међутим, неслагања су настала у вези са тумачењем одредаба уговора са Јапаном, јер је Јапан тврдио да уговори показују да је само земљиште било изузето од плаћања пореза и других дажбина, док зграде изграђене на земљишту нису уживале исто изузеће. Како стране нису могле да постигну договор, одлучиле су да поднесу спор арбитражи. Спор се тичао обима изузимања од опорезивања земљишта у закупу страних држављана у Јапану, а на основу споразума између Јапана и Немачке, Француске и Велике Британије, односно, да ли су одредбама уговора и другим обавезама изузета само земљишта која су под сталним закупима које је одобрила или које је у име јапанске владе одобрила Влада, или земљишта и зграде било каквог описа, изграђене или које би након тога могле бити изграђене на таквом земљишту од било каквих намета, пореза, такси, доприноса или услова, осим оних који су изричито прописани у предметним уговорима о закупу. Предмет спора је било тумачење уговора, односно, тумачење обавезе плаћања таксе за становање у Јапану.

Арбитража је одлучила:

из одредбе Споразума и других аранжмана наведених у Протоколима арбитраже изузимају се, не само земља која је у доживотном закупу одобреном од стране или у име Владе Јапана, већ и земљиште и зграде било каквог описа које су изграђене или могу накнадно бити изграђене на тој земљи, од свих дажбина, пореза, такси, доприноса, или било којих других услова, осим оних изричито предвиђених конкретним закупом.

У својој одлуци, арбитража је стала на становиште да *зграђевине изграђене на земљишту које је под посебним третманом, прате судбину правног третмана тог земљишта*. Дакле, мора да постоји правна веза између земљишта и објеката који су изграђени на том земљишту, односно, не може се једно право

⁵⁷⁹ Више, Р. Hamilton, Н. С. Requena, L. van Scheltinga, В. Shifman, оп. цит., р. 39.

примењивати на земљиште, а друго на објекте изграђене на том земљишту у смислу плаћања одређених дажбина, односно ослобађања од плаћања одређених дажбина. У конкретној правној ситуацији, земљиште је било дато у закуп у сврху изградње, док је најам често садржавао клаузулу по којој ће објекти на земљишту постати власништво јапанске владе, у случају да купац не испуни своје обавезе. Такође, јапанска влада је постала странка у уговору о закупу, не само као власник земљишта које је било изнајмљено, већ и као инвеститор суверене земље. Одлучујући, арбитража се, да би утврдила како су правни инструменти заиста тумачени, позвала и на третман на који су носиоци земљишта у ствари били подвргнути у различитим местима, с обзиром на порезе и тражила је праксу која је била заступљена у то време. Арбитри су сматрали да је установљена пракса била да се не ослобађају само предметна земљишта, већ и зграде које су подигнуте на земљишту, од било каквих других трошкова осим оних који су изричито предвиђени у трајним закупима.⁵⁸⁰

Можемо да запазимо на који начин је арбитража поступала у доношењу одлуке, у смислу тражења решења каква су већ била заступљена у пракси тог временског периода, поводом конкретног питања, питања обавезе плаћања таксе. Значај оваквог поступања арбитраже се огледа у жељи да се омогући постојање правне сигурности, што значи једнако поступање у истим или правно сличним ситуацијама. Правна сигурност и предвидљивост успеха у спору могу да буду опредељујући фактор да се странка уопште одлучи да покрене неки спор, као и да на тај начин тражи правну заштиту.

1.4 Спор између Француске и Велике Британије, 7⁵⁸¹

У марту 1862. године, Владе Француске и Велике Британије потписале су декларацију у којој су се реципрочно сложиле да поштују независност Султана од Муската. Спор је настао између две земље када је Француска издала документа за

⁵⁸⁰ Ibid, p. 40.

⁵⁸¹ Muscat Dhows (France/Great Britain) (1905), број предмета: 1902-02, спор је покренут 13.10.1904. године, а окончан је 08.08.1905. године, трајање поступка је било краће од једне године, вођен је на енглеском и француском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1899. године, коришћени правни извори за решење спора - Compromis concluded in London on 13 October 1904 between the United Kingdom and France.

поједине поданике Султана, којим их је овластила да плове под француском заставом. Као лидери међународног покрета да се смањи трговина робљем, Британци су уложили протест признању француских застава арапским традиционалним пловним објектима, због имунитета од претреса који су трговци робљем имали.

На основу компромиса (компромисорне клаузуле) сачињене у Лондону 13.10.1904. године, Француска и Уједињено Краљевство изнели су пред арбитражно веће одређена питања у погледу обима права Француске којим се потчињенима Султана од Муската даје право да плове под француском заставом, као и привилегије и имунитете који из тога проистичу, јер нису биле у стању да постигну договор.

Арбитража је одлучила:

1. пре 2. јануара 1892. године, Француска је имала право да одобри бродовима који су припадали поданицима Његовог Височанства Султана од Муската, да плове под француском заставом, обавезани њеним законодавством и административним правилима,

2. власници пловила, којима је пре 1892. године Француска одобрила пловидбу под француском заставом, задржавају ово одобрење све док Француска буде обнављала то право онеме коме је додељено,

3. након 2. јануара 1892. године, Француска није имала право да бродовима који су припадали поданицима Његовог Височанства Султана од Муската, одобрава да плове под француском заставом, осим у случају када би њихови власници или монтери доказали или би требало да докажу да их је Француска сматрала и третирали својим „заштићенима“ пре 1863. године.

1. Пловила Муската, којима је, како је наведено у претходном тексту, било одобрено да плове под француском заставом, имају право на неповредивост у територијалним водама Муската, у складу са Споразумом Француске и Муската од 17. новембра 1844. године.

2. Дозвола која се односи на пловидбу под француском заставом не може се пренети или препустити било којој другој особи или било којем другом пловилу, чак и ако припада истом власнику.

3. Поданици Султана од Муската, који су власници или господари пловила која имају дозволу да плове под француском заставом, или чланови посаде тих

бродова, или чланови њихових породица, као резултат те чињенице, не уживају било које право екстериторијалности, што би могло да их стави ван суверенитета, посебно надлежности Његовог Височанства Султана од Муската.

Што се тиче применљивих начела међународног права, арбитража се позвала на правила конвенција које су на снази у односу на Турску и Мароко. Сходно овим правилима, право држава да створи штићенике у неограниченом броју подложно је одређеним ограничењима, тако да појам штићеник, у односу на државе, обухвата само четири категорије лица, које је арбитража навела. Категорије од посебног интереса су: (а) особе које су признате као штићеници по посебном уговору, и (б) оне особе које могу да тврде да их је ова власт сматрала штићеницима пре 1863. године, од које је стварање нових штићеника било регулисано и ограничено. Према мишљењу арбитраже, наведена правила, иако су изричито усвојена само у односу на Турску и Мароко, ипак су се примењивала на друге источноевропске државе, јер, „аналогија је увек била препозната као средство за довршавање врло мањкавих писаних прописа о капитулацијама уколико су околности сличне.“⁵⁸²

У конкретном предмету, арбитража је заузела став да *поседовање права, односно издате дозволе на пловидбу под заставом одређене земље неком пловилу, не може да се преноси на друго лице, нити на друго пловило истог власника, нити власници таквих пловила или чланови посада могу да уживају право екстериторијалности у односу на матичну земљу.*

Можемо да констатујемо да је одлука арбитраже допринела развоју правне сигурности у регулисању међународног поморског права. Својом прецизношћу, одредила је на који начин могу да се користе стечена права која друга држава даје у погледу права заставе за половила неке матичне земље. Такође, изузетно је значајан заузет став арбитраже о примени аналогије у одређеним, сличним ситуацијама које се накнадно јављају, а о којима треба да се решава као спорним. Примена аналогије у конкретном предмету се огледа пре свега у прихватању и заузимању става арбитраже да су у тренутку доношења њихове одлуке биле заступљене одређене чињенице. Конкретно, да су још увек постојале недовољно развијени правни системи многих држава тог периода, као и да су након

⁵⁸² Више, Р. Hamilton, Н. С. Requena, L. van Scheltinga, В. Shifman, оп. цит., р. 45.

различитих сукоба потписиване капитулације којима није било све прецизно регулисано. Дакле, са ове временске дистанце, констатујемо, колики допринос су правној сигурности, даљем развоју међународног права, као и примени начела правичности, дале конкретне, појединачне одлуке формираних арбитража, донетих под окриљем Суда.

1.5 Спор између Француске и Немачке, Deserters of Casablanca⁵⁸³

Хиљаду деветсто осме године утврђени град Казабланка, Мароко, био је под војном окупацијом и чуван од стране француских војних снага који су чинили гарнизон града. Током ове окупације, шест војника у француској Легији странаца, од којих су тројица били немачке националности, дезертирали су и затражили заштиту немачког конзулата у Казабланци. Конзулат је признао заштиту дезертера дајући им пропусницу за пролаз. Ипак, 25. септембра 1908. године, док су немачки конзуларни агенти водили шест дезертера у луку Казабланка како би се укрцали на немачки пароброд, француске војне снаге су их присилно ухапсиле, упркос приговорима немачких агената. Дезертери су тврдили да су, у том тренутку, француски војници употребили прекомерну силу према њима, док су француски војници, заузврат, тврдили да су се ограничавали на остваривање права законите одбране. Како сукоб између Немачке и Француске као резултат ових догађаја, није могао да се реши дипломатским путем, стране су поднеле спор на арбитражу.⁵⁸⁴

Арбитража је одлучила:

била је неумесна, тешка и очигледна грешка што је секретар конзулата империјалне Немачке у Казабланци покушао да укрца на немачки пароброд дезертере из француске Легије странаца који нису били немачке националности.

⁵⁸³ *Deserters of Casablanca (France/Germany)* (1909), број предмета: 1908-2, спор је покренут 24.11.1908. године, а окончан је 22.05.1909. године, трајање поступка је било краће од једне године, вођен је на француском и немачком језику, у Холандији, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1907. године, коришћени правни извори за решење спора - *Protocol of November 10, 1908, and Agreement to Arbitrate of November 24, 1908 between the Government of the French Republic and the Imperial German Government.*

⁵⁸⁴ Више, Р. Hamilton, Н. С. Requena, L. van Scheltinga, В. Shifman, оп. цит., р. 48.

Немачки конзул и остали службеници конзулата нису били одговорни за поменути догађај, међутим, потписивањем документа о сигурности током путовања који му је достављен, конзул је починио ненамерну грешку. Немачки конзулат није, под овим околностима, имао право да одобри своју заштиту дезертерима немачке националности, међутим, законска грешка почињена у овом погледу од стране службеника конзулата не може им се приписати ни као намерна ни као ненамерна грешка. Није било прикладно што француске војне власти нису поштовале у целости стварну заштиту која је овим дезертерима гарантована у име немачког конзулата. Чак и уколико се пренебрегне обавеза поштовања конзуларне заштите, околности нису одобравале ни претњу револвером нити константне ударце које су француски војници задавали мароканском војнику из конзулата. Не постоји повод за покретање других оптужби које су садржане у закључцима двеју страна.

„Пошто су обе стране помало биле криве и помало биле у праву, то су изјављена узајамна жаљења. Заплет је био толико опасан, да је цео свет сматрао за срећу што се по ту цену завршио.“⁵⁸⁵

Одлучујући у овом предмету, арбитража је пошла од обавезе држава да поштују конзуларну заштиту коју нека држава, на територији друге државе, пружа лицима која су се претходно обратила Конзулату своје државе и признала им заштиту на територији те друге државе. Такође, држава је дужна да поштује стварну заштиту коју Конзулат гарантује, као што би било, примера ради, да, уколико Конзулат изда пропусницу за пролаз преко територије државе у којој се налази Конзулат, држава домаћин не може да употребљава силу нити претњу оружјем.⁵⁸⁶

Међутим, како се овде није радило само о обичним држављанима једне државе, која на територији друге државе, по међународном праву, уживају конзуларну заштиту, него, конкретно, о лицима која су били дезертери Француске легије странаца, арбитража је, по мишљењу аутора овог рада, очигледно нашла компромисно решење у својој одлуци, налазећи да се у описаној ситуацији, не ради ни о намерној ни о ненамерној грешци немачког конзулата.

⁵⁸⁵ Л. ле Фир, Међународно јавно право, *op. cit.*, стр. 391.

⁵⁸⁶ О природи конзуларне службе и функцији конзула, видети код С. Аврамов - М. Крећа, *оп. cit.*, стр. 161-163.

*1.6 Спор између Норвешке и Шведске, The Grisbådarna Case*⁵⁸⁷

Разграничење поморске границе између Шведске и Норвешке било је регулисано Уговором закљученим између два народа 26. октобра 1661. године. Након закључења Уговора, несигурност је настала код неколико околних тачака на граници. У 1897. години именоване су шведске и норвешке комисије да утврде тачан правац сваког дела граничне линије. Када су комисије представиле свој извештај, утврђено је да се стране слажу око првог дела границе, али да се не слажу о другом делу границе (Grisbådarna и Skjöttegrunde). Како странке нису биле у стању да постигну споразум, поднеле су спор арбитражи. Предмет спора је било разграничење поморске границе.

Арбитража је одлучила да се поморска граница између Норвешке и Шведске, у оној мери у којој то није решено Краљевском резолуцијом од 15. марта 1904. године, утврди на одређени начин. Поморска граница је утврђена на следећи начин: од тачке XVIII, која се налази као што је приказано на карти у прилогу пројекта норвешких и шведских комесара од 18. августа 1897. године, повући праву линију до тачке XIX, формирајући средњу тачку на правој линији, повученој од најсевернијег гребена Rösåkären до најјужнијег гребена Svartskjær, где се налази светионик, од тако утврђене тачке XIX, повући праву линију до тачке XX, формирајући средњу тачку на правој линији, повученој од најсевернијег гребена из групе гребена под називом Stora Drammen, до гребена Hejeknub, који се налази југоисточно од острва Хеја. Од тачке XX, повући праву линију у правцу запада, 19 степени јужно, која пролази на пола пута између Grisbådarna и Skjöttegrunde на југу, и наставља у истом смеру док не изађе на отворено море.

Кроз одлуку арбитраже у овом предмету можемо да уочимо да је арбитража одређујући према којим параметрима ће да се повуче граница између ове две државе, водила рачуна и о територији копна коју запљускује море.⁵⁸⁸ У литератури се наводи да арбитража, у својој одлуци, из више разлога, није прихватила да је Споразум из 1661. године применио принцип поделе по средњим

⁵⁸⁷ The Grisbådarna Case (Norway/Sweden) (1909), спор је покренут 14.03.1908. године, а окончан је 23.10.1909. године, трајање поступка је било 1 до 2 године, вођен је на француском језику, у Холандији и Америци, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћени правни извори за решење спора - Bilateral treaty Convention of March 14, 1908.

⁵⁸⁸ О режиму територијалног мора, код С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 368-371.

линијама између острва и гребена две обале. Чак и да се прихвати да је то био случај, не произилази да би се исти принцип примењивао на одређивање граница изван тог подручја.⁵⁸⁹ Арбитража је прихватила израђене географске карте које су норвешки и шведски комесари претходно сачинили, јер су предмет спора биле граничне линије, односно, одређивање тачака од којих се повлаче.

1.7 Спор између САД и Велике Британије, North Atlantic Coast Fisheries⁵⁹⁰

У складу са чланом I Конвенције која је ступила на снагу 20. октобра 1818. године, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе су се сложиле да становници САД-а заувек имају иста права као и британски поданици, као и да се укључе у све врсте риболова на одређеном делу Британске обале Њуфаундленда и Лабрадора. Поред тога, амерички рибари заувек имају право да, под одређеним условима, суше и конзервирају рибу из свих увала, лука и потока на тој истој обали. На основу истог члана, САД су се заувек одрекле било ког права која су вршила или захтевала њени становници до тог времена, да узимају, суше или конзервирају рибу, у оквиру од три наутичке миље од обале, залива, луке или потока британских доминиона у Америци, осим оних горе описаних. Један број спорова је настао између две Владе у вези са тумачењем овог члана. Предмет спора је била пољопривреда, шумарство и рибарство. Године 1909., сложили су се да поднесу спор на арбитражу.

Арбитража је одлучила:

ова арбитража је мишљења да становници Сједињених Америчких Држава имају права гарантована овим Споразумом, будући да их ништа у његовим одредбама не лишава тих права, *под условом да се слобода риболова и комерцијалне повластице гарантоване овим Споразумом не остварују истовремено*, те је на тај начин и одлучено и пресуђено.

⁵⁸⁹ Више, Р. Hamilton, Н. С. Requena, L. van Scheltinga, В. Shifman, оп. цит., р. 54.

⁵⁹⁰ North Atlantic Coast Fisheries (United States/Great Britain) (1910), спор је покренут 27.01.1909. године, а окончан је 07.09.1910. године, трајање поступка је било 1 до 2 године, вођен је на енглеском језику, у Холандији и Америци, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1907. године, коришћени правни извори за решење спора - Bilateral treaty Special Agreement between the United States of America and Great Britain signed at Washington on the 27th of January 1909.

Дакле, арбитража се бавила питањем слободe риболова и комерцијалних повластица претходно договорених закљученим Споразумом, између држава које су водиле спор. Одлучујући о конкретном спору, арбитража се, у суштини, бавила и питањем заштите и очувања опстанка рибљег блага, као и питањем равноправности држава потписница Споразума, јер је својом одлуком потврдила слободу риболова, али под условом да се не одвија истовремено од стране обе државе потписнице. Посебан допринос ове одлуке се огледа у значају да се државама признају одређена права, која јој природно припадају, по међународном праву, али се истовремено постављају одређени услови за остваривање датих права. Наиме, постављањем конкретног услова, да се слобода риболова и комерцијалне повластице не остварују истовремено, доприноси очувању морске средине као општег добра, значајног за цело човечанство, од прекомерног искоришћавања од стране две развијене поморске државе.

1.8 Спор између САД и Венецуеле, о поморској компанији Ориноко⁵⁹¹

У складу са споразумом од 17. фебруара 1903. године, мешовита комисија је обавезана да одлучује о свим потраживањима поднетим од стране грађана Сједињених Америчких Држава против Венецуеле. Краљица Холандије је одредила арбитра, да коначно реши сва питања о којима су пуномоћници били у супротности. Дана 22. фебруара 1904. године, арбитар Mr. Varge, донео је одлуку о захтеву представника пароброда компаније „Ориноко“. Влада Сједињених Америчких Држава одбила је да прихвати ову одлуку, сматрајући је ништавном због прекорачења надлежности и бројних законских грешака, као и чињенице која се односила на суштинску грешку. Влада Венецуеле тврдила је да је одлука важећа и правоснажна. У немогућности да постигну договор, две Владе су одлучиле да спор проследе на арбитражу.

Арбитража је одлучила:

⁵⁹¹ The Orinoco Steamship Company (Venezuela/United States) (1910) спор је покренут 13.02.1909. године, а окончан је 25.10.1910. године, трајање поступка је било 1 до 2 године, вођен је на енглеском и француском језику, у Холандији и Америци, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћени правни извори за решење спора - Bilateral treaty Agreement signed at Caracas on the 13th of February 1909.

Арбитража проглашава неважећом одлуку арбитра Mr. Varge од 22. фебруара 1904. године у погледу четири тачке:

1. што се тиче 19.200 долара,
2. што се тиче 1.053 долара,
3. што се тиче 25.845,20 долара,
4. што се тиче 769,22 долара одузетих од захтева за 28.461,53 долара за задржавање и најам Маспаро и Сокуро, и

као последицу ништавости тако признатог, одлучује о овим захтевима и дозвољава Сједињеним Америчким Државама, поред износа исплаћених одлуком арбитра од 22. фебруара 1904. године, суме од:

1. 19.200 долара,
2. 1.053 долара,
3. 25.845,20 долара,
4. 769.22 долара,

све са каматом од 3 процента од дана подношења захтева (16. јуна 1903. године), цела се плаћа у року од два месеца од дана ове одлуке.

Поред тога, дозвољава накнаду за заступника и трошкове поступка 7000 долара. Одбацује захтев за вишак, одлуку арбитра Mr. Varge од 22. фебруара 1904. одржава, осим наведених тачака, пуном и целог ефекта.

Овом одлуком арбитража је одлучивала поводом већ претходно донете арбитражне одлуке од стране једног арбитра, али коју једна страна у претходно вођеном поступку није прихватила. С обзиром да је постојала сумња да постоји прекорачење дате надлежности од стране именованог арбитра, арбитража је разматрала целу претходно донету арбитражну одлуку и одржала је на снази у делу за који је сматрала да је правилно одређена обавеза. У делу за који је нашла да није било правилно одлучено, арбитража је поново одлучивала и обавезала једну страну на исплату одређеног износа. Заузет став арбитраже доприноси правној сигурности поводом преиспитивања већ претходно донете одлуке, јер је донета арбитражна одлука у једном делу правилна, и нема разлога да се и тај део одлуке поништава, односно да се тај део одлуке не одржава на снази. Овакав став арбитраже може да допринесе да се странке у спорној ситуацији поново опредељују за арбитражу, јер се у случају поновног одлучивања о неком спорном питању о коме већ постоји донета одлука, али која није прихваћена од свих страна

у спору, не поништава цела претходно донета одлука, него се утврђује правилност сваког дела претходне одлуке.

*1.9 Спор између Француске и Велике Британије, Arrest and Restoration of Savarkar*⁵⁹²

Арбитража између Француске и Велике Британије је проистекла на основу чињења француских агената, поводом бекства и хапшења једног британског бегунца. Наиме, у јулу 1910. године, британска влада је послала британског Индијца под именом Vinayak Damodar Savarkar од Енглеске до Индије да се процесуира због подстицања убиства. Затвореник је послат у Индију на броду који се звао „Мореа“, за луку Марсеј, Француска, 7. јула 1910. године. У складу са инструкцијама које је дао Sûreté Générale у Паризу, који је контактирао комесара полиције у Лондону и обавестио га о транспорту затвореника, стручњак француске полиције је стављен на располагање команданту у погледу надзора. Следећег јутра, Savarkar је успео да побегне са брода и доплива до обале, пре него што је ухапшен од стране бригадира француске приморске Жандармерије који га је предао британским агентима на иностраном броду. Француска Влада није одобрила начин на који су деловали ови агенти у Марсеју и захтевала је враћање Savarkar-а у Француску. Сматрала је да је предаја Savarkar-а британским властима довела до изручења. Након дипломатске размене, две Владе поднеле су спор арбитражи.

Арбитража је одлучила:

Арбитража доноси одлуку да Влада Његовог Величанства Британије није у обавези да изручи поменутог по имену Vinayak Damodar Savarkar Влади Републике Француске.

Примењујући принципе међународног права, арбитража је заузела став да када је због погрешног уверења да је у питању нека ситуација, једна држава предузела одређену радњу, то неће утицати на право те државе, да тражи враћање у пређашње стање, јер је сама дозволила да се учини пропуст тиме што није све

⁵⁹² Arrest and Restoration of Savarkar (France/Great Britain) (1911), спор је покренут 25.10.1910. године, а окончан је 24.02.1911. године, трајање поступка је било краће од једне године, вођен је на енглеском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћени правни извори за решење спора - Agreement dated 25 October 1910.

чињенице претходно проверила и сама је стекла погрешно уверење. Закључак арбитраже у овом предмету је да уколико под одређеним околностима дође до ситуације да се неко лице, због погрешног уверења да је члан посаде, врати на страни брод са којег је побегло, не може се накнадно тражити изручење тог лица.

***1.10 Спор између Италије и Перуа, Canevaro Claim*⁵⁹³**

Предмет спора су биле финансије и осигурање, док је спор познат као афера Каневаро. Радило се о последицама уступања једног потраживања страном правном лицу. Захваљујући декрету од стране диктатора Пиероле у Перуу, 12. децембра 1880. године, издати су нацрти плаћања по налогу фирме José Canevaro & Sons у износу од 77.000 £, у циљу решавања претходног дуга перуанске владе. Ови нацрти нису били плаћени на дан одређен за плаћање, који се поклапао са непријатељском окупацијом Перуа. У току 1886., 1889. и 1898. године, Влада Перуа је усвојила законе који се односе на измирење дугова. Ослањајући се на ове законе, Влада Перуа је одбила пуну исплату потраживања фирми Каневаро. Како спор није могао да се реши мирним путем, Перу и Италија су се сложиле да поднесу питање на арбитражу под покровитељством Сталног арбитражног суда. Спор се односио на исплату Перуанских државних обвезница италијанским држављанима, тзв. „Каневаро захтеви“.

Арбитража је одлучила:

перуанска влада треба да плати италијанском посланству у Лими одређени износ, на рачун браће Napoleon и Carlos Canevaro:

1. у обвезницама домаћег (1%) дуга из 1889. године, номиналан износ од 39.811 фунти, 8 шилинга, и 1 пенија стерлинга (39811/8/1) након уступања две трећине обвезница достављених 23. децембра 1880. године фирми José Canevaro & Sons;

2. у злату, износ од 9.388 фунти, 17 шилинга, 1 пенија стерлинга (9388/17/1), што представља камату од 1% од 1. јануара 1889. године до 31. јула 1912. године.

Перуанска влада може да одложи исплату другопоменутог суме до 1. јануара 1913. године, при чему ће исплата камате бити по стопи од 6% од 1. августа 1912. године.

⁵⁹³ Canevaro Claim (Italy/Peru) (1912) спор је покренут 25.04.1910. године, а окончан је 03.05.1912. године, трајање поступка је било 1 до 2 године, вођен је на француском језику, у Холандији и Америци, арбитража је била састављена од три арбитра.

Одлука арбитраже се заснива на примени правила да раније настала обавеза исплате дуга, треба да се испуни од стране дужника на коме је та обавеза. Она се, истовремено, односи и на плаћања и страним правним лицима код којих су се затекли инструменти плаћања. Дакле, једном настала обавеза исплате дуга остаје, без обзира на накнадно уступање тог потраживања. Одлука је важна са аспекта правне сигурности. Полазећи од чињеница да је пословање и међусобна сарадња у правном промету на међународном нивоу изузетно развијена, важан је заступљен став арбитраже у донетој одлуци у погледу обавезе дужника према стицаоцу потраживања од претходног имаоца тог потраживања.

1.11 Спор између Русије и Турске, о руском обештећењу⁵⁹⁴

Спор се односио на обавезу коју је Турска Влада требала да надокнади руским поданицима и институцијама за губитке које су претрпели током рата вођеног у периоду 1877-1878 године. Залог Турске да плати штету је направљена 1879. године, али Турска Влада није испунила свој дуг до 1902. године. Ово кашњење у плаћању довело је до руског захтева за неплаћену камату. Две владе ушле су у преговоре о овом питању 1902. године и 1910. године предмет је предат арбитражи. Предмет спора је била ситуација након конфликта, односно накнада штете захтеване од стране Русије за кашњење у исплати обештећења дугованог руским војницима повређеним у рату 1877-1878. године. Владе су доставиле два питања арбитражи. Прво, да ли је Турска Влада дужна да плати камату за руска обештећења? У случају потврдног одговора на ово питање, арбитража је дужна да одреди висину камате која се дугује Русији.

Арбитража је одлучила:

негативан одговор се даје на питање садржано у бр. I члана 3 *Компромиса*, које гласи: „Да ли Влада империјалног Османског царства мора да плати руским подносиоцима захтева одштетну камату због датума када је поменута Влада

⁵⁹⁴ Russian Claim for Indemnities (Russia/Turkey) (1912), број предмета: 1910-2, спор је покренут 1910. године, а окончан је 11.11.1912. године, трајање поступка је било 2-3 године, вођен је на француском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1907. године, коришћени правни извори за решење спора - Arbitration Compromis signed at Constantinople between Russia and Turkey, July 22/August 4, 1910.

извршила плаћање накнаде утврђене у складу са чланом 5 Споразума од 27. јануара/8. фебруара 1879. године, као и Протокола од истог датума?“

Пред арбитражом, поред осталог, поставило се и питање примене института више силе, *force majeure*. Међутим „у конкретном случају, приговор *force majeure* није прихваћен јер је Суд дошао до закључка да је Турска и поред финансијских тешкоћа у којима се нашла у периоду 1881.-1902. године, била у стању да прибави зајмове под повољним условима, откупи их и коначно, плати велики део јавног дуга.“⁵⁹⁵ Дакле, арбитража је закључила да, иако се *неплаћена камата може одобрити у принципу*, у конкретном предмету неће се применити овај принцип, јер се Русија одрекла својих права на камату кроз акције своје амбасаде у Цариграду.

У одлуци арбитраже видимо колико се сваки предмет цени у складу са конкретним околностима. Наиме, арбитража је пошла од става да постоји обавеза плаћања камата на новчана потраживања, а што је принцип који је заступљен и у другим арбитражним одлукама донетим под окриљем Суда, али овде се сматра да је та обавеза испуњена, због постојања оправданих околности, које су ишле у прилог таквог конкретног става арбитраже.

1.12 Спор између Француске и Италије, Carthage⁵⁹⁶

У јануару 1912. године, током рата између Турске и Италије, француски поштански пароброд „*Carthage*“ компаније *Générale Transatlantique*, у току редовног путовања између Марсеја и Туниса, заустављен је на отвореном мору од стране разарача „Агордат“, краљевске морнарице Италије. Командант разарача посетио је „*Carthage*“ и нашао на пароброду авион који је припадао Дувалу, француском пилоту. Авион је био послат на адресу Дувала у Тунису. Командант је изјавио да се авион у питању од стране италијанске владе сматра

⁵⁹⁵ Више, М. Крећа, Основи престанка дејства уговора у међународном јавном праву, Научна књига, Београд, 1991, стр. 151-152.

⁵⁹⁶ The „*Carthage*“ (France/Italy) (1913), спор је покренут 06.03.1912. године, а окончан је 06.05.1913. године, трајање поступка је било 1-2 године, вођен је на француском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1907. године.

контрабандом.⁵⁹⁷ Како је било немогуће да се авион пребаци са једног брода на други, пароброд „*Carthage*“ је доведен до луке Cagliari (Каљари), где је задржан четири дана.

Питање достављено арбитражи је било да ли су италијанске поморске власти биле у оквиру њихових права када је командант разарача „Агордат“ заробио и привремено одузео „*Carthage*“ и да ли би требало да се плати одштета.

Арбитража је одлучила:

италијанске поморске власти нису поступиле у оквиру својих права приликом хватања и привременог одузимања француског поштанског пароброда *Carthage*. Италијанска Краљевска Влада дужна је да у року од три месеца од ове одлуке исплати Влади Републике Француске износ од стотину и шездесет хиљада франака, износ губитака и штете нанете заинтересованим странама, броду, и његовој пловидби, као резултат хватања и одузимања пароброда „*Carthage*“.

Не постоји ниједан разлог да се реализују остала потраживања садржана у захтевима двеју страна.

Својом одлуком, арбитража је обухватила следеће питање, да ли једна држава има право на накнаду штете због узапћења брода на коме се налазио предмет контрабанде? Арбитража је позитивно одговорила на то питање, кроз одлуку којом је обавезала Италијанску Краљевску Владу да плати Влади Републике Француске одређени износ на име губитака и штете која је причињена узапћењем брода, односно за немогућност коришћења и пловидбе тог брода. Значи, арбитража је заузела став да уколико се на поштанском броду у току рата, нађу предмети који представљају контрабанду, одузимање тих предмета, транспорт и смештај пада на терет државе која спроводи контрабанду.

⁵⁹⁷ „Контрабанда је роба, која може служити у ратне сврхе, а налази се на морском путу за непријатеља, ма да је њезин пријевоз противна странка забранила.“ Више, J. Andrassy, op. cit., стр. 318 и даље.

1.13 Спор између Француске и Италије, „Manouba“ case⁵⁹⁸

Током италијанско-турског рата 1912. године, 18. јануара 1912. године, француски пароброд „Manouba“ заустављен је од стране италијанског ратног брода док је прелазио из Марсеја у Тунис. На броду је било 29 турских путника који су били чланови мисије турског Црвеног полумесеца, али су их италијански органи сумњичили да су били у турској војсци. Брод је задржан од стране италијанских власти у луци Каљари због капетановог одбијања да се одрекне 29 турских путника, чланова турског Црвеног полумесеца, за које се сумњало да припадају отоманској војсци. Следећег дана, на захтев француског вицеkonzула у Каљарију, брод је пуштен, а 29 турских путника је ухапшено.

Италијанска и Француска Влада доставиле су два питања арбитражи. Прво, да ли италијанске власти имају право да наставе као што су радиле, да хапсе и привремено одузму брод „Manouba“, као и да ухапсе турске путнике на броду? Друго, какве су биле новчане последице из одговора на наведено питање?

Арбитража је одлучила:

Влада Краљевине Италије дужна је да у року од три месеца од ове одлуке исплати Влади Републике Француске износ од четири хиљаде франака који, по одбитку износа који треба платити италијанској влади за чување брода „Manouba“, представља износ губитака и штету нанету заинтересованим појединцима, броду, и пловидби, због заузимања брода „Manouba“ и његовог одвођења у Каљари.

Арбитража је закључила да је *одузимање пловног објекта било неосновано*. Међутим, *привремено затварања брода у Каљарију и хапшење спорних путника је било законито*. Одлучено је да италијанска влада исплати одштету француској влади, да надокнади материјална потраживања, одбијањем износа за чување брода „Manouba“.

Оно што је значајно у овој одлуци, то је да је арбитража заузела становиште да незаконитост предузете неке мере, односно радње, не би требало да утиче на остале предузете мере, нити би неоправдано спроведене мере требале да се сматрају оправданим и законитим у каснијој фази поступка. Овакав став арбитраже доприноси правној сигурности, јер се прави разлика између

⁵⁹⁸ French Postal Vessel „Manouba“ (France/Italy) (1913), „Manouba“ case, спор је покренут 06.03.1912. године, а окончан је 06.05.1913. године, трајање поступка је било 1-2 године, вођен је на француском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од пет арбитра.

појединачно предузетих радњи, односно мера од стране једне странке у спору, у смислу доношења одлуке о целини правне ситуације која је била спорна.

1.14 Спор између Холандије и Португала, Island of Timor⁵⁹⁹

Поводом граница на острву Тимор, дошло је до спора између Холандије и Потругалије. Острво Тимор је најдаље, источно од континуираног низа од „Sunda“ острва и најближе је Аустралији. Источни део острва је припадао Португалу. Западни део острва је био под суверенитетом Холандије. Ове две државе су закључиле неколико споразума како би јасно и прецизно утврдиле међусобну границу. Оне су именовале заједничку комисију да одреди границе њихових колонија на острву и да се укину енклаве на другој страни. Разграничење је дозволило Португалу да јој остане енклава Oikussi-Ambeno, која се налази на северозападној обали острва у средини холандске територије. Међутим, у појединим областима, чланови комисије нису постигли договор, па су спорна питања поново упутили својим владама. Чињенице су биле врло компликоване и нејасне, јер су, између осталог укључивале и погрешна имена река и других области. Након неслагања између холандског и португалског комесара у 1909. години, у погледу начина на који је граница требала да се испита, две владе су одлучиле да прибегну арбитражи.

Арбитража је одлучила:

члан 3, број 10, Конвенције закључене у Хагу, 1. октобра 1904. године, у вези са разграничењем холандских и португалских поседа на острву Тимор, треба тумачити у складу са закључцима Владе Краљевине Холандије о граници од Noël Vilomi до извора Noël Meto. Стога ће доћи до мерења тог дела границе на основу карте у размери 1/50,000, дате у прилогу под бројем IV првог Поднеска достављеног арбитра од стране Владе Холандије. Репродукција ове карте потписане од стране арбитра додата је као Анекс VII овој одлуци и чиниће њен саставни део.

⁵⁹⁹ Dutch-Portuguese Boundaries on the Island of Timor, The Netherlands/Portugal, број предмета: 1913-01, спор је покренут 03.04.1913. године, а окончан је 25.06.1914. године, трајање поступка је било 1-2 године, вођен је на француском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од једног арбитра.

Дакле, арбитар је покушао да спроведе намеру уговорних страна које су имале при закључивању уговора о решавању територијалних спорова. Заправо, дошло је до примене начела једнакости *infra legem*, јер је намера уговорних страна била да се дозволи Португалу да задржи једну енклаву, док би се она одрекла осталих. Одлука је важна у погледу значаја посматрања суштине арбитражног поступка у смислу да је арбитар, код одређивања граница између две земље, сагледао и покушао да спроведе на терену праву жељу и вољу уговорних страна.

1.15 Спор између САД и Норвешке⁶⁰⁰

Неко време, пре објаве рата Сједињених Америчких Држава (САД) 1917. године Немачкој, дошло је до озбиљног недостатка испоруке бродова, како у европским земљама, тако и у САД-у. У таквим околностима, пажња је била посвећена на могућности бродоградње у САД-у.

После објаве рата, Влада САД-а одузела је све бродове преко 2500 тона. Међу тим бродовима, велики део је био у процесу градње за групу од 15 норвешких бродовласника, на основу преноса датих пре наредбе о реквизицији. Спорови су настали поводом исплата обештећења додељених власницима реквирираних бродова. Након неуспеха да постигну договор о финансијским износима у питању, Владе Норвешке и САД-а су се сложиле да поднесу тужбе арбитражи.

Тужбени захтев се тицао накнаде за изградњу наручених бродова, од стране разних поручилаца из Норвешке, за време Првог светског рата који нису били испоручени због околности да су САД ступиле у рат и на снази су биле одлуке о реквизицији бродова. У спору је био и захтев за наплату разлике од исплаћене провизије брокерске фирме из САД-а. Спор је покренут 1921. године, а одлука је донета 1922. године. Од арбитраже је затражено, споразумом између страна, да испита сваку тужбу Page Brothers, америчких грађана, против било којег норвешког поданика и да утврди који део било ког износа који се може досудити таквом тужиоцу, ће бити плаћени америчким грађанима у складу са принципима права и правичности.

⁶⁰⁰ Norwegian Claims Case (United States/Norway), број предмета: 1921-01, спор је покренут 30.06.1921. године, а окончан је 13.10.1922. године, трајање поступка је било 1-2 године, вођен је на енглеском језику, арбитража је била састављена од три арбитра.

Ова тужба произашла је из уговора, потписаног 30. марта 1916. године, између компаније Seattle Construction and Dry Dock Company of Seattle, Вашингтон, бродоградитеља и Aktieselskabet Rederiet Odfjell, купаца, на основу којих је прво требало изградити пароброд од 7.500 тона, познат као Hull No. 92. Овај уговор је, према Сједињеним Државама, извршен кабловски преко Page Brothers-a, као брокера. Уз Page Brothers, придружене су и друге фирме за транспорт и провизије. Уговор је коначно завршен 24. јуна 1916. године и предвиђа плаћање накнада, од стране купаца, за брокерске трошкове Page Brothers-у износ од 38.000 USD.

Арбитража је разматрала ситуацију и одлучила:

САД су обавезне да плате Краљевини Норвешке накнаду за изградњу наручених бродова, од стране разних наручилаца из Норвешке, за време Првог светског рата, који нису били испоручени због околности да су САД ступиле у рат и на снази су биле одлуке о реквизицији бродова. Краљевина Норвешка није обавезна да плати САД-у на име неисплаћеног дела за брокерску провизију од стране купца. Та обавеза је на САД-у.

Потраживање Сједињених Америчких Држава против Краљевине Норвешке у име Page Brothers одбачено је, али Сједињене Америчке Државе могу задржати износ од 22.800 долара, као што је наведено у потраживању број 4, у претходном тексту.

Арбитража је одлучила у корист Норвешке тако што је наложена правична надокнада, са каматом, што значи да је арбитража засновала своју одлуку на принципу да се уговорне обавезе морају извршавати у складу са закљученим уговором. Арбитар који је именован од стране Сједињених Америчких Држава није се слагао са одлуком арбитраже. Допринос овакве одлуке даљем развоју међународног права се огледа у ставу арбитраже да иако су у конкретном предмету биле заступљене чињенице да је након закључења уговора дошло до објаве рата и доношења конкретне наредбе о реквизицији предмета уговора, то није могло да утиче на доношење другачије одлуке у покренутом спору, односно става арбитраже, да закључени уговори морају да се извршавају.

*1.16 Спор између САД и Холандије, Island of Palmas (Miangas)*⁶⁰¹

На основу Споразума о миру од 10. децембра 1898. године, Шпанија је уступила Филипинска острва Сједињеним Америчким Државама. Овај архипелаг Филипина укључује мало острво по имену Палмас (или Миангас), које се налази између архипелага Филипина и Холандске Источне Индије. Године 1899., Холандији је саопштено за закључени Споразум. САД су сазнале да Холандија полаже право на суверенитет ових острва, уз образложење да на тим острвима, од 1677. године, неометано врши суверену власт. Холандска влада је тражила суверенитет над острвом на основу тога што тамо остварују суверенитет више од 200 година. Шпанија је тврдила да је такво вршење власти без последица по њен правни основ, јер је она стекла право својине мирном окупацијом ових острва, односно, да је она једини носилац суверенитета. САД су тврдиле да су острва њихова, јер су, са Шпанијом, закључиле уговор о преносу суверенитета над њима. Тако је дошло до спора између САД и Холандије поводом суверенитета над овим острвима.

Дана 23.01.1925. године, од стране Сједињених Америчких Држава и Холандије, потписан је арбитражни споразум ради решења спора који се тичао суверенитета над острвом Палмас (или Миангас). Сједињене Америчке Државе и Њено краљевско величанство краљица Холандије, повериле су решење овог спора Сталном арбитражном суду у Хагу. Договорено је да се арбитражни суд састоји од једног арбитра чија би једина дужност била да утврди да ли острво Палмас (или Миангас) у целини представља део територије који припада Сједињеним Америчким Државама или Холандији.

Арбитар Хубер је закључио да Шпанија никада није вршила ефективну контролу над острвом, него, да је Холандија остваривала такву контролу до одређеног нивоа. Стога, донео је одлуку у корист Холандије, дана 04.04.1928.

⁶⁰¹ Island of Palmas (or Miangas) (United States/Netherlands) (1928), спор је покренут 23.01.1925. године, а окончан је 04.04.1928. године, трајање поступка је било 2-3 године, вођен је на енглеском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од једног арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1907. године, коришћени правни извори за решење спора - A special agreement concluded on 23 January 1925 between the United States of America and the Netherlands relating to the arbitration of differences respecting sovereignty over the Island of Palmas (or Miangas).

године, да острво Палмас (или Миангас) у целости представља део територије Холандије.

Одлука арбитраже је значајна у погледу примене правила о начину стицања права суверенитета неке територије. Значи, могуће је стицање суверенитета одређене територије уколико су кумулативно испуњена два услова: да се вршила контрола над њом до одређеног нивоа, као и да се таква контрола одвијала дуги низ година.

1.17 Спор између Radio Corporation of America и Владе Републике Кине из 1935. године⁶⁰²

Дана 10. новембра 1928. године, Влада Републике Кине и Радио Корпорација Америке склопиле су споразум за рад директних радио-телеграфских струјних кола за комерцијалне комуникације између Кине и САД. Неких четири године касније, Кина је закључила сличан споразум са другом радио и телеграфском компанијом. Радио Корпорација Америке је тврдила да се ради о кршењу споразума, из ког разлога је покренут спор пред арбитражом формираном у оквиру Суда као институције.

Одговор арбитраже на достављена питања, која се односе на то да ли закључивање Споразума о радио-саобраћају од 27. јуна 1932. године са компанијом Maskau Radio and Telegraph Company (Калифорнија), коначно уобличеног допунским споразумом од 7. априла 1933. године, и сама чињеница о заједничком успостављању директне радио-везе између Кине и Сједињених Америчких Држава, која је била у употреби од 17. маја 1933. године, са компанијом Maskau Radio and Telegraph Company (Калифорнија) представљају кршење Споразума о саобраћају од стране оптужене владе, закљученог 10. новембра 1928. године са Радијском корпорацијом Америке, јесте негативан.

Дакле, арбитражно веће је сматрало да *предметни споразум није ексклузивне природе*, да други споразум сачињен од стране Кине не представља

⁶⁰² Radio Corporation of America v. China (1935), спор је покренут 10.11.1928. године, а окончан је 13.04.1935. године, трајање поступка је дуже од 4 године, вођен је на енглеском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Конвенција из 1907. године, коришћени правни извори за решење спора - Traffic Agreement of November 10th 1928.

кршење ранијег споразума са Радио Корпорацијом Америке, мада је каснији уживао у „привилегованом положају“, као и да Кина није прекршила одредбе споразума.

Посебан значај вођења и доношења одлуке у овом спору је у чињеници да је то први спор који је вођен пред арбитражом под окриљем Суда, а да странке, учеснице спора, нису биле само државе. У овом спору, формирана *арбитража пред Судом као институцијом је први пут проширила своју надлежност и на странке које нису државе*. Одлука је представљала прекретницу за даљи рад Суда као институције, јер су отворена врата и за друге странке. То је имало далекосежне последице за Суд у смислу његовог опстанка и заузимања значајног места у систему мирног решавања спорова.

2. СПОРОВИ ВОЂЕНИ У ПЕРИОДУ НАКОН 1998. ГОДИНЕ

Спорови, који су у овом периоду вођени, су различити по многим параметрима, на пример, у погледу странака које су се појављивале пред Судом као институцијом, у погледу предмета спора о којима су арбитражи одлучивали, у погледу начина окончања спора. У појединим споровима странке су биле само државе, док су други спорови вођени између држава и различитих правних лица, односно, најчешће, различитих мултинационалних компанија.

Значајнији спорови који су у овом периоду вођени пред Судом, могу у најширем смислу да се поделе на спорове који су вођени између држава и на спорове који су вођени између других странака, а затим, према предмету спора, независно од странака које су водиле спор, на спорове који су за предмет имали тумачење уговора или неке међународне конвенције, на инвестиционе спорове, спорове поводом некретнина, спорове поводом финансија и осигурања.

У овом периоду, без обзира ко су биле странке, односно учесници у поступку, или, шта је био конкретан предмет спора, спорове можемо да посматрамо и кроз начин на који су решени, односно да ли је арбитража донела арбитражну одлуку о спору, да ли су се спорови окончали повлачењем тужбе или су се спорови окончали закључењем поравнања.

Спорови вођени пред Судом као институцијом су објављени на сајту Суда и за већину спорова одлуке арбитраже су објављене. Међутим, поштујући начело

сагласности воља странака да се да изричита сагласност странака да подаци о конкретном спору могу јавно да се објаве, у арбитражној пракси Суда као институције, поводом објављивања података о конкретном спору, имамо различите ситуације.

За поједине спорове нису дати сви подаци које Суд иначе објављује за све спорове на свом сајту, тако да знамо само понешто о њима, односно, знамо да су вођени,⁶⁰³ док је за поједине спорове објављено много више података, изузев саме одлуке арбитраже.⁶⁰⁴ Многи покренути спорови између различитих држава су окончани мирењем или поравнањем, из ког разлога, такође, немамо могућност да се ближе упознамо са одређеним карактеристикама везаним за спор. И на крају, неки спорови су окончани због ненадлежности арбитраже, формиране пред Судом као институцијом, да одлучује о поднетом тужбеном захтеву.⁶⁰⁵

⁶⁰³ Примери спорова о којима имамо само одређене податке:

1. *The Republic of Ecuador v. The United States of America* (2012), једини податак који постоји је да је коришћени правни извор за решење спора - *Encouragement and Reciprocal Protection of Investment*, 27 August 1993 (US-Ecuador BIT), pursuant to Article VII of the US-Ecuador BIT.
2. *Netherlands v. France* (2004), о заштити Рајне од загађења хлоридима у складу са Конвенцијом из 1976. године, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћени правни извори за решење спора - *Convention of December 3, 1976 on the Protection of the Rhine against Pollution by Chlorides and the Additional Protocol of September 25, 1991*.

⁶⁰⁴ Примери спорова за које немамо објављене одлуке:

1. *Луа Levitis (United States) и The Kyrgyz Republic* (2013), арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - *Правила UNCITRAL-а из 1976. године*, коришћени правни извори за решење спора - *Treaty between the United States of America and the Republic of Kyrgyzstan concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment*, signed on January 19, 1993, and the *Law of the Kyrgyz Republic on Investments in the Kyrgyz Republic*.
2. *Chevron Corporation & Texaco Petroleum Company v. The Republic of Ecuador* (PCA Case No. 2007-2) (2011), број предмета 2007-2, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - *Правила UNCITRAL-а из 1976. године*, коришћени правни извори за решење спора - *Treaty between the United States of America and the Republic of Ecuador concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment*.
3. *ОАО Gazprom v. The Republic of Lithuania* (2015), арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - *Правила UNCITRAL-а из 1976. године*, коришћени правни извори за решење спора - *Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Republic of Lithuania on the Promotion and Reciprocal Protection of Investments of 29 June 1999*.

⁶⁰⁵ Спорови који су окончани одлуком арбитраже да није надлежна за решење спора:

2.1 Спорови између држава

Ову подгрупу спорова чине спорови вођени искључиво између држава, без обзира који је био предмет спора.

2.1.1 Спор између Еритреје и Јемена из 1998. и 1999. године⁶⁰⁶

Државе, обе, Еритреја и Јемен, тврдили су да поседују суверенитет над групом острва у Црвеном мору, али су се сложиле да свој спор о питањима територијалног суверенитета и поморског разграничења реше пред арбитражом формираном под окриљем Суда.

Поводом покренутог спора, донете су две одлуке, у првој фази поступка одлучено је о територијалном суверенитету. Одлука је донета 9.10.1998. године,

1. Romak S.A. (Switzerland) v. The Republic of Uzbekistan, број предмета AA280, спор је покренут 20.03.2006. године, а окончан је 26.11.2009. године, поступак је трајао 3 до 4 године, вођен је на енглеском језику, у Француској, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Правила UNCITRAL-а из 1976. године, коришћени правни извори за решење спора - Bilateral treaty, Agreement between the Swiss Confederation and the Republic of Uzbekistan on the Promotion and the Reciprocal Protection of Investments, signed on 16 April 1993. Одлука Суда је била да су одбијени захтеви тужбе због недостатка надлежности и наложено је да стране носе трошкове спора подједнако.

2. NICEE B.V. v. The Slovak Republic (2011) број предмета 2009-11, вођен је на енглеском језику, у Енглеској, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Правила UNCITRAL-а из 1976. године, коришћени правни извори за решење спора Agreement on Encouragement and Reciprocal Protection of Investments between the Kingdom of the Netherlands and the Czech and Slovak Federal Republic signed on April 29, 1991 entered into force on October 1, 1992.

3. Vito G. Gallo v. Government of Canada (2011), вођен је на енглеском језику, у Канади, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћени правни извори за решење спора Chapter Eleven of the North American Free Trade Agreement (NAFTA).

4. European American Investment Bank AG (Austria) v. The Slovak Republic (2014), арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Правила UNCITRAL-а из 1976. године, коришћени правни извори за решење спора - Agreement between the Republic of Austria and the Czech and Slovak Federal Republic Concerning the Promotion and Protection of Investments.

⁶⁰⁶ Eritrea v. Yemen (1998 and 1999), спор је покренут 3.10.1996. године, а окончан је 17.12.1999. године, поступак је трајао 3 до 4 године, вођен је на енглеском језику, у Уједињеном краљевству, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћени правни извори за решење спора - Agreement to Arbitrate dated 3 October 1996 between the Government of the State of Eritrea and the Government of the Republic of Yemen.

када је одлучено о припадности многих острва, отока, хридица, ниским котама осеке и то којој конкретно држави припадају, да ли Еритреји или Јемену. У одлуци је дат и рок за извршење, одређено је да се арбитражна одлука спроведе у року од деведесет дана. У другој фази поступка, одлуком арбитраже од 17.12.1999. године, одлучено је о поморском разграничењу. У својој одлуци, арбитража се позивала и на спор између Катара и Бахреина, који је вођен пред Међународним судом правде, у вези сличне ствари.⁶⁰⁷

За Еритреју је утврђено да је суверена над Mohabbakah острвима, Naucosk острвима и југозападни Rocks захваљујући њиховој близини са копном Еритреје и претпоставке природног јединства. Арбитража је закључила да је Јемен суверен над Zubaug групом острва и Zuqar-Hanish групом на основу стања доказа пружених од страна, у вези са вршењем функције државне власти.

Еритреја-Јемен арбитража је једна од најзначајнијих међународних арбитража које су биле крајем двадесетог века. Решен је проблем суверенитета над јужним острвима Црвеног мора, решење које се дуго чекало, још од завршетка Првог светског рата. Са својим признањем „традиционалног рибарског режима“ и прецизирањем критеријума за поморско разграничење, долази до прихватања већ постојећих, раније успостављених правила међу државама, у систему међународног јавног права. Самим тим, учињен је значајан допринос у развоју начина даљег вођења арбитражних поступака.

2.1.2 Спор између Белгије и Холандије⁶⁰⁸

У јулу 2003. године, Краљевина Белгије и Краљевина Холандије су се договориле да поднесу арбитражи формираној пред Судом као институцијом спор у вези са реактивирањем пруге Iron Rhine (IJzeren Rijn, која датира из 1879.

⁶⁰⁷ Гранични спор између Бахреина и Катара почео је средином 1900-их, углавном око острва Hawar и града Zubarah. Катар се 1991. године, због спора, обратио Међународном суду правде, након што је пропало деценијско посредовање од стране Саудијске Арабије, а оружани сукоб између две земље једва избегнут. Спор је решен 2001. године, када је Међународни суд правде одлучио да Бахреин има право над острвима Hawar, док је Катару припао град Zubarah и острва Janan и Hadd Janan.

⁶⁰⁸ Belgium v. Netherlands, Iron Rhine Arbitration, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћена правила процедуре - Факултативна правила за арбитражне поступке између две државе, датум одлуке, 25.5.2005. године.

године), која повезује луку у Антверпену, Белгија, до басена Рајне у Немачкој, преко холандских покрајина Noord-Brabant и Limburg. Реактивирање пруге Iron Rhine није било спорно као такво, међутим, две земље су се размимоилазиле, између осталог, у односу на право Белгије, са једне стране, да утврди план за поновно реактивирање, и право Холандије, на другој страни, да се инсистира на условима утврђеним по холандском праву за такву реактивацију.

Предмет спора је било поновно активирање железничке пруге „Iron Rhine“ која би повезивала белгијску луку Антверпен са Немачком, преко појединих делова холандске територије.

Арбитража се позивала на уговоре из XIX века којима су одобрена одређена права Белгији на територији Холандије. Исто тако, Холандији су дата права у вези инсистирања на очувању животне средине, а у вези реактивирања железничке трасе.

У својој коначној одлуци, арбитража је закључила да, под одређеним условима, Белгија има право да постави спецификације за шине за железничку пругу Iron Rhine у Холандији и да холандско законодавство, као и овлашћења за доношење одлука поводом тога, може да се примени на реактивирање на исти начин као што се примењује и на друге железничке пруге на територији Холандије. Међутим, Белгија и Холандија морају да се сложе око радова да се поново реактивира линија.

Уз ову одлуку, арбитража је дала и сопствено тумачење, на захтев Белгије од 25. јула 2005. године. Тумачење - меродавно тумачење од стране арбитраже сопствене одлуке - тумачење у светлу сопствене намере у време доношења одлуке - интерпретација не одговара на различита запажања и коментаре странака. Обавеза да се ремонтује - обавезу схватити као финансијску, а не грађевинску обавезу - обавеза да се врати пруга до нивоа опреме одржаване током њене редовне употребе - значајни трошкови унапређења који се подразумевају у будућој интензивној употреби који нису обухваћени - тренутни безбедносни стандарди који се морају узети у обзир. Привремено коришћење железнице - применљивост закључака одлуке за било какво коришћење железничке пруге,

укључујући њено привремено коришћење. Расподела трошкова - без промена, произилази из измена финансијских процена након одлуке.⁶⁰⁹

Значај ове одлуке арбитраже се огледа у чињеници да је арбитража кроз своју одлуку одобрила једној држави, конкретно, Белгији, да у другој држави, под одређеним условима, има право да реактивира коришћење железнице по стандардима који важе у матичној држави. Овде је одлуком арбитраже сувереност једне државе ограничена, под одређеним условима, за одређену намену, у корист друге државе. Наравно да је неопходно истаћи да се ради о општем добру, о железници, која може свима да користи, а посебно држави на чијој територији се ограничење успоставља. Ради се о успостављању одређених спецификација које се односе на шине за железничку пругу, тако да можемо да кажемо да се, у суштини, ради о техничком ограничењу суверености.

Такође, приликом тумачења сопствене одлуке, арбитража је користила међународне принципе тумачења: граматичко тумачење, тумачење речи на основу њеног контекста, метода упоредног тумачења, метода рестриктивног и интензивног тумачења.

2.1.3 Спор између Еритреје и Етиопије из 2008. године⁶¹⁰

На основу Споразума од 12. децембра 2000. године између Владе државе Еритреје и Владе Савезне Демократске Републике Етиопије, била је формирана Комисија о граници која је успостављена у складу са наведеним Споразумом. Комисија је имала мандат „да обележи и разграничи колонијалну уговорну

⁶⁰⁹ Iron Rhine, Interpretation of the Award of the Arbitral Tribunal, decision of 20 September 2005 XXVII p. 127-131. On 25 July 2005, Belgium, pursuant to Article 23(1) of the Rules of Procedure for the Arbitration Regarding the Iron Rhine (“IJzeren Rijn”) Railway between the Kingdom of Belgium and the Kingdom of the Netherlands, requested an Interpretation of the Award rendered by the Arbitral Tribunal on 24 May 2005. REPORTS OF INTERNATIONAL ARBITRAL AWARDS, BELGIUM/ THE NETHERLANDS, VOLUME NATIONS UNIES - UNITED NATIONS Copyright (c) 2008 INTERPRETATION OF THE AWARD OF THE ARBITRAL TRIBUNAL p. 128.

⁶¹⁰ Eritrea-Ethiopia Boundary Commission (2008), арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћена правила процедуре - Факултативна правила за арбитражне поступке између две државе, коришћени правни извори за решење спора - Agreement of 12 December 2000 between the Government of the State of Eritrea and the Government of the Federal Democratic Republic of Ethiopia.

границу засновану на основу релевантних колонијалних уговора (1900, 1902 и 1908) и важећим међународним правом.“

Предмет спора је била делимитација и демаркација уговорне колонијалне границе засноване на колонијалним уговорима (1900, 1902 и 1908) и применљивом међународном праву између ове две државе.

Одлука о разграничењу на граници између Еритреје и Етиопије је достављена од стране Комисије дана 13. априла 2002. године. По завршетку задатка разграничења, Комисија је прешла на вршење стварне демаркације те границе на терену. Од новембра 2002. до краја 2003. године, Комисија се састала неколико пута са делегатима странака, као и посматрачима из Уједињених нација и Афричке уније, како би разговарали о питањима која се односе на текући процес разграничења. Међутим, није дошло до напретка због непомирљивих захтева Етиопије и Еритреје.

У марту 2006. године, активности демаркације које су заустављене у 2003. години, због околности које су изван контроле Комисије, настављене су. Последњи састанак је одржан у септембру 2007. године, али никакав договор још није постигнут око постављања стубова на терену.⁶¹¹

2.1.4 Комисија за захтеве Еритреја-Етиопија, Eritrea-Ethiopia Claims Commission⁶¹²

Комисија за захтеве Еритреја-Етиопија је основана и ради у складу са чланом 5. Споразума потписаног у Алжиру 12. децембра 2000. године између влада државе Еритреје и Савезне Демократске Републике Етиопије (Децембарски

⁶¹¹ У јануару 2008. године, Генерални секретар УН је изјавио да је забринут због растуће милитаризације, са обе стране границе, што би могло довести до рата. У току 2018. године, Генерални секретар поздравља позитивне кораке које су недавно предузеле Етиопија и Еритреја за решавање отворених питања у вези са нормализацијом односа између две земље.

⁶¹² Eritrea-Ethiopia Claims Commission (2009), број предмета: 2001-02, спор је покренут 12.12.2000. године, а окончан је 17.08.2009. године, поступак је трајао дуже од 4 године, вођен је на енглеском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћена правила процедуре - Факултативна правила за арбитражне поступке између две државе, коришћени правни извори за решење спора - Bilateral treaty Agreement signed in Algiers on December 12, 2000 between the Governments of the State of Eritrea and the Federal Democratic Republic of Ethiopia (the „December Agreement“).

споразум). Комисија је независно тело, седиште је у Хагу, иако се неформално састајала са странкама на другим местима. Основана је са циљем да кроз обавезујућу арбитражу одлучи о свим захтевима за губитак, штету или повреду једне владе против друге и повреду од стране држављана, укључујући физичка и правна лица једне стране против владе друге стране или ентитета под контролом друге стране, у вези са сукобом 1998-2000 између њих, да због кршења међународног хуманитарног права, укључујући и Женевске конвенције из 1949. године, или друга кршења међународног права, донесе своју коначну одлуку о накнади штете у захтевима сваке стране.

Коначну одлуку о компензацији, у погледу захтева Еритреје и Етиопије за кршење међународног права, претходно је утврдила Комисија у својих петнаест парцијалних и завршних одлука о одговорности, донетих између 1. јула 2003. и 19. децембра 2005. године. Одлуке Комисије су биле одређене новчане компензације на име кршења *jus in bello*, односно, кршења правила о начину вођења рата. Компензације су таксативно набројане, за одређена кршења на одређеним територијама, на име одређених врста штета у зависности од добра које је било повређено и од територије на којој је штета причињена.

Оружани сукоби између ове две стране наносили су тешке повреде и штету људима и инфраструктури ове две земље, које је Комисија препознала да су међу најсиромашнијима на свету. Комисија је препознала да је вероватно да се много мања накнада додељује свакој страни него што свака странка сматра да јој припада. Комисија је навела и да тешки економски услови у којима се налазе угрожене области Етиопије и Еритреје морају овде да се узму у обзир приликом одређивања компензације.

Одлука се заснива на праву на компензацију због кршења *jus in bello*, односно права које се примењује у ратном сукобу.

2.1.5 Спор између Ирске и Уједињеног краљевства Велике Британије, са једне стране и Северне Ирске са друге стране (OSPAR)⁶¹³

⁶¹³ Ireland v. United Kingdom (OSPAR Arbitration) (2003), спор је покренут 15.06.2001. године, а окончан је 02.07.2003. године, поступак је трајао 2 до 3 године, вођен је на енглеском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћени правни извори за решење

Дана 18. јуна 2001. године, Ирска је започела арбитражу да би решила спор са Уједињеним Краљевством у складу са Конвенцијом из 1992. године о заштити морске животне средине у североисточном Атлантику (OSPAR Конвенција). Ирска је захтевала приступ одређеним информацијама о обради постројења. Велика Британија је одбила да га обезбеди, тврдећи да су информације ускраћене од јавних извештаја на основу комерцијалне поверљивости.

У својој коначној одлуци од 2. јула 2003. године, арбитража је одлучила да Ирска није доказала да је информација, коју је желела да добије, била информација у смислу члана 9 (2) OSPAR Конвенције, односно да није „информација о стању поморске области“ или о „активностима и мерама које негативно утичу или које би могле утицати на то“.

У овом предмету арбитража је одлучивала да ли држава чланица, потписница OSPAR Конвенције има право приступа одређеним информацијама које се тичу пословања друге државе потписнице OSPAR Конвенције. У суштини, предмет спора је било тумачење неведене Конвенције.

2.2 Инвестициони спорови

У овој подгрупи арбитражних спорова вођених пред Судом као институцијом, биће приказани неки од спорова без обзира ко су биле странке у поступку, да ли државе или други субјекти међународног права, а који су за предмет спора имали уложене инвестиције.

2.2.1 Спор између *Saluka Investments B.V u Czech Republic*⁶¹⁴

Арбитража је настала из догађаја као последице реорганизације и приватизације чешког банкарског сектора после периода комунизма који се завршио у 1990. години. Наиме, Влада Чешке је приватизовала једну од највећих банака, познату као „IPB“, тако што је продала државни удео компанији у оквиру Nomura Holding-а. Компанија Nomura, која је купила акције у IPB, пренела их је

спора - 1992 Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic (OSPAR Convention).

⁶¹⁴ Saluka Investments B.V. v. Czech Republic (2008).

Nomura подружници, Saluka Investments BV, правном лицу у складу са законима Холандије. IPB је била прва чешка банка приватизована након пада комунизма и, иако је водила ка стечају, и даље је била трећа по величини банка када ју је Влада Чешке ставила под принудну управу у јуну 2000. године, због лошег управљања и њене великодушне кредитне политике. Одлука Владе да прода IPB „Чехословачко обходни банци“ (ЧСОБ) за симболичну цену од једне круне, изазвало је да Nomura, која је тада држала 46,16 одсто удела у IPB, покрене арбитражни поступак због пропале инвестиције. То је било на основу члана 8. Споразума о подстицању и узајамној заштити улагања између Краљевине Холандије и Чешке и Словачке Федеративне Републике (у даљем тексту: Уговор).

У овом спору је донета делимична одлука и одлука о надлежности, 16. марта 2006. године. Међународни биро је поступао као регистар за ову арбитражу, која је спроведена у складу са Арбитражним правилима UNCITRAL-а. Арбитража је одлучила да је надлежна да саслуша и одлучи о спору који је покренуо Saluka Investments BV. Арбитража је утврдила да је Чешка Република деловала у супротности са чланом 3. Уговора, јер је третирала Saluka Investments BV на нефер и неправедан начин у неким аспектима у односу на своје инвестиције и са неподесним, неразумним и дискриминаторно одређеним мерама према Saluka инвестицијама. Арбитража ће одговорити на питање обештећења и компензације у другој фази поступка.

Дакле, „арбитражно веће је стало на становиште да је преференцијални третман који је Чешка признавала домаћим банкама дискриминаторан према страним улагачима у посматраној делатности.“⁶¹⁵ Кроз овакво заузето становиште арбитраже, уочавамо значај равноправне правне заштите странака у међународним односима. Иако се у поступцима појединих држава на чијој територији се спроводе правни послови покушава заштита домаћих правних лица, међународне арбитраже у својим одлукама неће признати правну заштиту таквим поступцима.

⁶¹⁵ М. Јовановић, Одговорност државе за заштиту страних директних улагања, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд, 2014, стр. 204.

2.2.2 Спор Eurotunnel⁶¹⁶

Спор се водио између Channel Tunnel Group Limited (Eurotunnel) и France-Manche S.A. против Владе Велике Британије и Француске Републике. Eurotunnel је тврдио да је преко 30 милиона у штетама проузрокованим од стране хиљада азиланата из хотела Sangatte у Калеу који су покушавали да пређу канал кроз тунел. Тврдио је да су француска и британска влада имале обавезу да спрече такав облик поремећаја који је изазвао кашњења, суспензију услуга, трошкове осигурања и губитак прихода у периоду између 2000. и 2002. године. Eurotunnel је тврдио да су Француска и Велика Британија прекршиле своје обавезе према Уговору о концесији и Уговору из Кантерберија. Eurotunnel је представио два главна аргумента. Прво, Eurotunnel је навео да власти нису предузеле неопходне мере за заштиту Channel Tunnel од више упада од стране миграната који живе у оближњем Sangatte хотелу (избегличком кампу Црвеног крста отвореном 1999. године близу улаза у тунел у Француској), који су покушавали да стигну до Велике Британије кроз тунел, узрокујући значајна кашњења и прекиде у услугама, и последично финансијске губитке на Eurotunnel-у. Друго, Eurotunnel је тврдио да су владе одобриле субвенције за SeaFrance оператера за трајекте, што је омогућило SeaFrance да се такмичи са Eurotunnel-ом на нефер основу.

Арбитража је започета у 2003. години, у складу са чланом 40. Уговора о концесији који је потписан 14. марта, 1986. године са обе Владе („Уговор о концесији“). Обавештењем о захтеву за арбитражу од 17. децембра 2003. године, Channel Tunnel Group Limited и France-Manche S.A. започеле су арбитражу против Владе Велике Британије и Француске Републике.

У спору је донета делимична одлука 30. јануара 2007. године од стране арбитраже која је конституисана у складу са чланом 19. Споразума између Француске и Уједињеног краљевства Велике Британије и Северне Ирске који се тиче изградње и експлоатације једног тунела од стране приватних концесионара. Споразум је потписан у Кантерберију 12.02.1986. године.

⁶¹⁶ Eurotunnel, број предмета: 2003-06, спор је покренут 01.12.2003. године, а окончан је 30.01.2007. године, поступак је трајао 3 до 4 године, вођен је на енглеском језику, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћени правни извори за решење спора - Споразум између Француске и Уједињеног краљевства Велике Британије и Северне Ирске који се тиче изградње тунела.

„Како се то истиче у одлуци у предмету *Eurotunnel*: „Државе могу да буду одговорне за нереде чак и онда када их нису саме узроковале. Ни Француска ни Уједињено Краљевство нису одговорни за понашање лица која су неовлашћено упала на локалитет Кокел. Али, поставља се питање шта су ове државе, као стране у концесионом уговору (...) и као владе које располажу читавим дијапазоном принудних мера и јавних овлашћења могле да учине на месту где се десио штетни догађај.“⁶¹⁷

Арбитража је утврдила да су Владе Велике Британије и Француске одговорне за штету и поставиће распоред за одређивање износа који ће две Владе да плате. Арбитража је навела на почетку своје одлуке да је њена надлежност ограничена на права и обавезе дефинисане у Уговору о концесији и Споразуму из Кантерберија.

Eurotunnel је настојао да прошири обим арбитраже на законске обавезе које се налазе изван Уговора о концесији и Споразума, као што су права која проистичу из Европске конвенције о људским правима или правила која штите стране инвестиције.

Арбитража је одлучила да правни основ за тумачење и спровођење Уговора о концесији и Споразума из Кантерберија дају само ова два правила. Сва разматрања која се односе на национално, европско или међународно право ће бити упућена надлежном суду. Без обзира на то, арбитража је истакла да сумња да је тунел био страна инвестиција у другој земљи и да је мало вероватно да проблеми са којима се *Eurotunnel* сусреће представљају експропријације, како је *Eurotunnel* навео.

Што се тиче основаности захтева поводом отвореног хостела *Sangatte*, арбитража сматра да су француска и британска влада одговорне за губитак који је претрпео *Eurotunnel* јер нису успели да одрже услове за нормалну безбедност и јавни ред око *Eurotunnel* улаза.

Насупрот, захтев против оператора за трајекте *SeaFrance* је на крају одбачен. *Eurotunnel* је тврдио да су владе фаворизовале овог трајект оператора давањем великих субвенција, на штету *Eurotunnel*-а. Међутим, што се тиче Француске, арбитража је сматрала да помоћ дата *SeaFrance*-у није у супротности

⁶¹⁷ М. Јовановић, оп. цит., стр. 207.

са било којом од одредби Уговора о концесији и да Eurotunnel треба да размотри да ли су такве субвенције незаконита конкуренција, то је питање за Eurotunnel да настави пред надлежним француским или европским судовима.

Када је Велика Британија у питању, арбитража је одлучила да не може да испита основаност тужбе, јер, у овом тренутку, пре почетка арбитраже, спор између странака, није настао. Укупан износ штете Eurotunnel-а ће се утврдити у каснијој фази поступка, али према проценама Eurotunnel-а, сума би могла бити близу 50 милиона £.

У овом поступку је заступљено више занимљивих чињеница. Једна од њих је да је због заступљеног става арбитраже да су француска и британска влада одговорне за губитак који је претрпео Eurotunnel јер нису успели да одрже услове за нормалну безбедност и јавни ред око Eurotunnel улаза, донета обавезујућа одлука и односи се на државна средства која морају да се плате у односу на тунел, иако је његова изградња била финансирана приватним инвестицијама.

2.2.3 Спор између Chemtura Corporation (formerly Crompton Corporation) и Владе Канаде⁶¹⁸

Суд је пружио административну подршку у овој арбитражи, која је спроведена на основу Једанаестог поглавља Споразума о слободној трговини у Северној Америци (NAFTA).

Тужилац, амерички произвођач пестицида за пољопривредне производе, тврдио је да је забрана коришћења хемијских линдана у пестицидима, коју је Влада Канаде наметнула преко своје Регулаторне агенције за управљање штеточинама, неправилно прекинула његове повезане инвестиције. Тужилац је навео да ова забрана крши његова права према члановима 1105 NAFTA (минимални стандард третмана) и 1110 (експропријација).

Арбитража је утврдила да је регулаторни процес који је водио до забране био правичан и да је забрана сама по себи била оправдана. Такође, арбитража је утврдила да мере нису биле мере експропријације, јер тужилац није био у

⁶¹⁸ Chemtura Corporation (formerly Crompton Corporation) v. Government of Canada (2010), спор је окончан 02.08.2010. године, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Правила UNCITRAL-а из 1976. године, коришћени правни извори за решење спора - Chapter Eleven of the North American Free Trade Agreement (NAFTA).

значајној мери лишен своје инвестиције. Арбитража је све остале захтеве одбацила.

За овај спор је карактеристична одлука арбитраже да тужени није прекршио члан 1105 NAFTA, није прекршио члан 1103 NAFTA, није прекршио члан 1110 NAFTA. Тужилац сноси трошкове арбитраже и 50% трошкова туженог. Сви остали захтеви су одбачени.

2.2.4 Спор између Achmea B.V. (раније познат као Eureko B.V.) и Републике Словачке⁶¹⁹

Након промене Владе у Словачкој 2006. године, донете су различите законске мере које су урушиле вредност већ уложених инвестиција тужиоца Achmea B.V. (раније познат као Eureko B.V.) који је пословао у Словачкој преко две компаније. Спор се тичао финансија и осигурања, укључујући здравствено, животно и неживотно, пензијско. Тужилац је тврдио да је тужени прекршио одредбе билатералног уговора о инвестицијама из 1992. године, потписан 29.04.1991. године, ступио на снагу 01.10.1992. године.

Арбитража је одлучила у корист тужиоца. Одлука арбитраже:

- (а) одбацује сваки од преосталих приговора надлежности поднетих од туженог и одлучила је да има јурисдикцију за спор,
- (б) проглашава да је тужени прекршио члан 3. и члан 4. Уговора усвајањем забране на добит и забране трансфера,
- (ц) налаже туженом да исплати тужиоцу накнаду штете у износу од 22,1 милиона € нето ослобођену од било каквих пореза који би могли бити обавеза тужиоца да плати туженом на тај износ,

⁶¹⁹ Achmea B.V. (formerly known as Eureko B.V.) v. The Slovak Republic (2013), број предмета 2008-13, спор је покренут 01.10.2008. године, а окончан је 07.12.2012. године, поступак је трајао дуже од 4 године, вођен је на енглеском језику, у Немачкој, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Правила UNCITRAL-а из 1976. године, коришћени правни извори за решење спора - Bilateral treaty Agreement on Encouragement and Reciprocal Protection of Investments Between the Kingdom of the Netherlands and The Czech and Slovak Federal Republic, signed on 29 April 1991, entered into force on 1 October 1992 (TREATY).

(д) налаже туженом да исплати тужиоцу камату на износ од 22,1 милиона €, од 1. августа 2011. године до дана исплате, по званичном курсу еурозоне за „главне операције рефинансирања“ (који је објављен на сајту Европске Централне банке www.ecb.int), плус 2%, одређено квартално,

(е) налаже туженом да исплати тужиоцу износ од € 220.772,74 за надокнаду трошкова тужиоцу за резултате ове фазе арбитраже, и

(ф) налаже туженом да исплати тужиоцу износ од € 2.905.350,94 за правно заступање и помоћ у фази меритума ове арбитраже.

У овој коначној одлуци арбитраже, обухваћено је више појединачних одлука о различитим постављеним захтевима странака. Првенствено је одлучивано о надлежности арбитраже, а затим о главном и споредним захтевима странака, да би се на крају одлучило и о трошковима поступка.

2.3 Спорови чији је предмет тумачење уговора

Из ове подгрупе спорова, биће приказани неки од арбитражних спорова вођених пред Судом као институцијом, без обзира ко су биле странке у поступку, државе, други субјекти међународног права, физичка или правна лица, а који су за предмет имали тумачење неког уговора или међународне конвенције.

2.3.1 Спор између *Lance Paul Larsen u Hawaiian Kingdom (2001)*⁶²⁰

Спор је покренут на основу одлуке страна да су сагласне да поднесу спор наведен у тужби за доношење судске забране. Тужба је поднета 4. августа 1999. године, на коначну и обавезујућу арбитражу у складу са Факултативним правилима Сталног арбитражног суда за решавање спорова између две стране од којих је само једна држава, који је на снази на дан овог споразума.

а. Lance Paul Larsen хавајски поданик, наводи да је Влада Краљевине Хаваја у сталном кршењу њеног Споразума о пријатељству, трговини и пловидби са Сједињеним Америчким Државама из 1849. и у супротности са принципима

⁶²⁰ Larsen v. Hawaiian Kingdom (2001), спор је покренут 08.11.1999. године, а окончан је 05.02.2001. године, поступак је трајао 2-3 године, вођен је на енглеском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Правила UNCITRAL-а из 1976. године, коришћени правни извори за решење спора - The 1849 Treaty of Friendship, Commerce and Navigation with the United States of America.

међународног права постављених у Бечкој конвенцији о уговорном праву из 1969. године, дозвољавајући незаконито наметање америчких општинских закона над лицем, подносиоцем захтева у оквиру територијалне надлежности Краљевине Хаваја.

б. Lance Paul Larsen хавајски поданик, наводи да је Влада Краљевине Хаваја такође у сталном кршењу принципа међународне заједнице дозвољавајући незаконито наметање америчких општинских закона у односу на лице подносиоца захтева у оквиру територијалне надлежности Краљевине Хаваја.

Стране се обавезују да поштују одлуке Арбитражног трибунала.

Одлука арбитраже је била:

арбитража одређује као ствар међународног права, које је усмерено на примену, према члану 3 (1) споразума о арбитражи:

(а) да нема спора између странака које су овлашћене да подносе арбитражи захтеве, и

(б) да, у сваком случају, арбитража је преклудирана од разматрања питања која су покренута од стране странака због чињенице да Сједињене Америчке Државе нису странка у поступку и не слаже се са њима.

У складу с тим, арбитража сматра да овај арбитражни поступак није одржив.

По одлуци Међународног бироа, у конкретној правној ствари, нису могла да се примене Факултативна правила Сталног арбитражног суда за решавање спорова између две стране од којих је само једна држава.

У овом предмету, арбитража је прво ценила да ли постоји спор, а затим, да ли може да донесе одлуку у односу на државу која није странка у поступку.

2.3.2 Спор између Polis Fondi u IFAD⁶²¹

Спор је произашао из уговора о закупу закљученог између Unione Immobiliare S.p.A и International Fund for Agriculture Development (IFAD) од 30. децембра 1999. године поводом изнајмљивања зграде у Риму у Via del Serafico 121 од стране туженог. Предмет спора су биле некретнине.

⁶²¹ Polis Fondi v. IFAD (2010), број предмета 2010-8, спор је покренут 10.11.2009. године, а окончан је 17.12.2010. године, поступак је трајао 1 до 2 године, вођен је на енглеском језику, у Италији, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Правила UNCITRAL-а из 1976. године.

Одлука арбитраже је била да је тужиочев захтев за плаћање изузетне станарине за период од 1. октобра 2007. године до 30. маја 2008. године усвојен. Према томе, тужени треба да плати износ од €265.734,4 тужиоцу. Додатно, у складу са фактуром No. 137/2008 и у том смислу следећи признање одговорности туженог за време овог поступка, тужени ће платити износ од €12.360,00 тужиоцу. Тужени је даље обавезан да плати камату по стопи од 3 посто почев од 1. јуна 2008. године до потпуне исплате одређених износа (€265.734,4 и €12.360,00). Противтужба туженог је одбачена као неоснована. Странке ће сносити укупне трошкове одређених накнада подједнако, а које је арбитража одредила у износу од €131.895,12. Тако, део трошкова за сваку страну је по €65.947,56, а свака страна ће сносити своје трошкове правног заступања и асистирања.

Арбитража се руководила специфичностима услова на тржишту некретнина за одређене делове града Рима. Тумачила је закључени Споразум и поступање странака у вези са закљученим уговором о закупу.

2.4 Остали спорови вођени пред Сталним арбитражним судом

У ову подгрупу спорова спадају спорови који су по неким својим обележјима специфични, из ког разлога су одвојени од осталих спорова у посебну подгрупу. Овде ћемо приказати само најзанимљивији пример таквог спора.

Спор између Владе Судана и Суданске Народне Слободне Армије⁶²²

Дана 21. јуна 2008. године, Влада Судана и Народни покрет за ослобођење Судана-армија (SPLM/A) су се сложиле да поднесу свој спор у вези са границама „Абуеи“, подручја богатог нафтом, арбитражи формираној пред Сталним арбитражним судом као институцијом. Јула 2008. године потписан је Споразум о арбитражи. Предмет спора се тичао разграничење територије у Судану, у региону богатог нафтом „Абуеи“.

Спорно је било питање, да ли је комисија експерата, „Абуеи Boundaries Commission“ (АВС-ови експерти), проширила свој мандат одређивању граница у региону. Подручје је важно због референдума о независности Јужног Судана у

⁶²² The Government of Sudan / The Sudan People's Liberation Movement/Army (Abyei Arbitration) (2009), језик на ком се водио поступак енглески, број арбитра пет, коришћена правила процедуре - Факултативна правила за арбитражне поступке између две стране, од којих је само једна држава.

2011. години према Свеобухватном мировном споразуму из 2005. године. Према споразуму из 2005. године, границе „Абуеи“, подручја богатог нафтом, нису јасно успостављене од стране АВС-ових експерата задужених за тај посао.

Дана 22. јула 2009. године, арбитража је изрекла коначну одлуку. Установљено је да АВС-ови експерти нису прекорачили свој мандат у усвајању „племенског“ тумачења, али су прекорачили мандат зато што нису дали довољно разлога за своје закључке у вези са заједничком северном границом и источним и западним границама. На основу научних, документарних и картографских доказа, арбитража је одредила нове регионалне границе. То је смањило величину региона и дало већу територијалну контролу Влади Судана у областима које садрже нафтна поља. *Арбитража је такође нагласила да одлука не угрожава традиционална права испаше људи у „Абуеи“ региону.*

Важност донете одлуке огледа се и у чињеници да је током церемоније одржане у Палати мира 22. јула 2009. године, председавајући арбитар изјавио да Савет безбедности Уједињених нација, препознаје важност донете одлуке за мир и помирење у Судану међу свим њеним народима, затим, позвао је Владу Судана и Народни покрет за ослобођење Судана-армија (SPLM/A) да третирају одлуку као обавезујућу и да је имплементирају у потпуности. Стране су тако обавезане условима из свог Споразума о арбитражи и од стране међународног права. Арбитража је донела одлуку која решава спор између страна у вези са ваљаношћу одлуке АВС-ових експерата и која, у складу са Споразумом о арбитражи, повлачи границу која одражава чињенице и права у питању. Арбитража је поступала савесно у оквиру свог мандата за доношење одлуке, у роковима и држећи је поверљивом. Једнако је сигуран у то да ће стране да се придржавају и да је спроводе у доброј вери.

2.5 Спорови који се воде пред Судом

Спорови који се у садашње време воде пред Судом као институцијом карактерише чињеница да се у њима као странке, осим држава и међународних организација, појављују и друга лица. Подела спорова који су у току је направљена према странкама у поступку, односно према предмету спора.

2.5.1 спорови између држава⁶²³

2.5.2 спорови између инвеститора и држава на основу билатералних или мултилатералних инвестиционих уговора или инвестиционих закона⁶²⁴

⁶²³ На дан 19.10.2015. године, приказано је да се води пет спорова међу државама. То су:

1. The Duzgit Integrity Arbitration (Malta v. São Tomé and Príncipe),
2. Arctic Sunrise Arbitration (Netherlands v. Russia),
3. Arbitration under the Timor Sea Treaty (Timor-Leste v. Australia),
4. The Republic of Philippines v. The People's Republic of China,
5. Arbitration Between The Republic of Croatia and The Republic of Slovenia.

⁶²⁴ На дан 19.10.2015. године, на сајту Суда приказано је да се води педесет пет спорова између инвеститора и држава. Наведени су:

1. Mytilineos Holdings SA (Greece) v. The Republic of Serbia,
2. Louis Dreyfus Armateurs SAS (France) v. The Republic of India,
3. South American Silver Limited (Bermuda) v. The Plurinational State of Bolivia,
4. Dunkeld International Investment Limited (Turks & Caicos) v. The Government of Belize (PCA Case No. 2010-21),
5. Dunkeld International Investment Limited (Turks & Caicos) v. The Government of Belize (PCA Case No. 2010-13),
6. (1) Tenoch Holdings Limited (Cyprus) (2) Mr. Maxim Naumchenko (Russian Federation) (3) Mr. Andrey Poluektov (Russian Federation) v. The Republic of India,
7. Windstream Energy LLC (U.S.A.) v. The Government of Canada,
8. Antaris Solar GmbH (Germany) and Dr. Michael Göde (Germany) v. The Czech Republic,
9. CC/Devas (Mauritius) Ltd., Devas Employees Mauritius Private Limited, and Telcom Devas Mauritius Limited v. Republic of India,
10. Philip Morris Asia Limited (Hong Kong) v. The Commonwealth of Australia,
11. Murphy Exploration & Production Company - International v. The Republic of Ecuador,
12. Merck Sharpe & Dohme (I.A.) LLC v. The Republic of Ecuador,
13. China Heilongjiang International Economic & Technical Cooperative Corp., et al. v. Mongolia,
14. Chevron Corporation & Texaco Petroleum Company v. The Republic of Ecuador (PCA Case No. 2009-23),
15. Mesa Power Group LLC (USA) v. Government of Canada,
16. Bilcon of Delaware et al v. Government of Canada,
17. Detroit International Bridge Company (USA) v. the Government of Canada,
18. Peter A. Allard (Canada) v. The Government of Barbados,
19. Thirty-seven additional investor-state arbitrations under bilateral or multilateral investment treaties or investment laws.

2.5.3 други спорови.

На сајту Суда је наведено је да се води тридесет и четири спора на основу уговора или других споразума између држава, државних ентитета или међународних организација.⁶²⁵

3. СПОРОВИ ВОЂЕНИ НА ОСНОВУ КОНВЕНЦИЈЕ О ПРАВУ МОРА

Већ смо истакли да је постојање мора и океана неопходно за опстанак међународне заједнице и човечанства из многих разлога. Самим тим се намеће и неопходност заштите мора и океана на свим нивоима и у свим сегментима. Мисли се на заштиту од сваке врсте загађења мора, као и на заштиту од сваке врсте прекомерне експлоатације од стране било кога. Такође, мисли се и на заштиту како на унутрашњем плану суверених држава, тако и на нивоу целу међународне заједнице. Ради заштите мора, постоје различити форуми са заједничким циљем, а то је да се сачува морска средина од сваке врсте злоупотребе.⁶²⁶

Након усвајања Конвенције о праву мора (UNCLOS) из 1982. године, као и почетка њене примене ступањем на снагу 1994. године, до 2015. године, више предмета је решено арбитражом. Стални арбитражни суд као институција је био

⁶²⁵ На дан 19.10.2015. године, на сајту Суда приказано је да се воде:

1. Ecuador TLC S.A. (Ecuador) 2. Cayman International Exploration Company S.A. (Panama) 3. Teikoku Oil Ecuador (Cayman Islands) v. 1. Republic of Ecuador 2. Secretaría de Hidrocarburos del Ecuador 3. Empresa Pública de Hidrocarburos del Ecuador EP Petroecuador,
2. Sterling Merchant Finance Ltd v. Government of the Republic of Cabo Verde (PCA Case No. 2014-33),
3. District Municipality of La Punta (Peru) v. United Nations Office for Project Services (UNOPS),
4. Consorcio John W. McDougall Company Inc. y Dredge & Marine Corporation (U.S.A.) v. El Instituto Costarricense de Electricidad (Costa Rica),
5. Consta Joint Venture v. Chemin de Fer Djibouto-Ethiopian, representing the Federal Democratic Republic of Ethiopia and the Republic of Djibouti,
6. Mattioli Joint Venture v. The Ministry of Water and Energy representing the Federal Democratic Republic of Ethiopia,
7. Twenty-eight additional arbitrations under contracts or other agreements to which one party is a state, state-controlled entity, or intergovernmental organization.

⁶²⁶ Члан 287. Конвенције о праву мора (UNCLOS) прописује да су то: Међународни суд за право мора, Међународни суд, арбитражни суд конституисан у складу са Анексом VII, посебан конституисан у складу са Анексом VIII за једну или више врста спорова који су наведени у Анексу.

избор за поједине странке да се одреде за овај форум. Суд је поступао као административна институција у једанаест предмета.⁶²⁷

Материја о којој је арбитража у овим предметима одлучивала је различита, од утврђивања поморских граница, до заштите животне средине. Заједничко свим одлукама донетим у овим споровима је да имају далекосежан значај за будући развој међународног јавног права у области права мора.

3.1 Спорови који су окончани одлуком арбитраже

3.1.1 Спор између Гвајане и Суринама⁶²⁸

У 2004. години Гвајана је покренула арбитражни поступак против Суринама који се односи на спор у вези са једном поморском границом између двеју држава. У складу са члановима 286 и 287 и Анекса VII UNCLOS, арбитража је основана да одлучи о три питања која су поднесена арбитражи, а односе се на:

- (и) разграничење поморске границе између страна;
- (ии) захтев Гвајане за накнаду штете која је настала као резултат активности државе Суринам у односу на носиоце концесије за нафту у спорној области; и
- (иии) наводну повреду било које од уговорних страна својих обавеза по члану 74 (3) и члану 83 (3) UNCLOS-а да учине све напоре „да уђу у привремене аранжмане практичне природе“ док се не разграниче и „да не угрозе или ометају достизање коначног споразума.“

Одлуком арбитраже, успостављена је јединствена поморска граница између Гвајане и Суринама која се разликовала од граница које потражују свака од страна у својим поднесцима. Што се тиче инцидента у спорној области, арбитража је одлучила да су поморске акције у држави Суринам представљале претњу употребом силе, супротно међународном праву, али је одбио захтев Гвајане за новчану накнаду. Арбитража је утврдила да обе стране крше своје обавезе према члановима 74 (3) и 83 (3) UNCLOS-а, како би учиниле привремено уређење практичне природе, до даљњег разграничења.

⁶²⁷ Податак са сајта Суда, на дан 19.10.2015. године, води се поступак између Mauritius and the United Kingdom и један између Bangladesh and India.

⁶²⁸ Guyana v. Suriname, Date of Award: 17 September 2007.

3.1.2 Спор између Барбадоса са једне стране и Тринидада и Тобага са друге стране⁶²⁹

У периоду од јула 2000. године до новембра 2003. године, Барбадос и Тринидад и Тобаго биле су ангажоване у неколико фаза билатералних преговора које су укључивале преговоре о поморској граници и риболову. Поред тога, ставови страна су се разликовали и да ли су преговори о поморској граници и риболову били део једног преговарачког процеса или одвојени преговори. Због тога, обавештењем о арбитражи од 16. фебруара 2004. године, Барбадос је покренуо арбитражни поступак у вези своје поморске границе са Републиком Тринидад и Тобаго у складу са чланом 286,⁶³⁰ као и у складу са Анексом VII UNCLOS. Предмет спора је успостављање поморске границе.

Након потврде своје надлежности, арбитража је установила поморску линију разграничења дељењем и преплитањем морског простора за три области: прво, у западној области, то је био заједнички став између странака да је утврђивање линија требало да се нађе у привременој линији еквидистанце (једнако одстојање) насупрот њихових обала. Поред тога, тврдње страна у поступку су подељене око тога да ли привремена линија еквидистанце треба да се премести узимајући у обзир релевантне околности. Док су Тринидад и Тобаго тврдиле да је линија еквидистанце требала да буде линија раздвајања на западу, Барбадос је тврдио да привремену линију треба прилагодити због његових традиционалних риболовних активности. У том смислу, арбитража је закључила да ће линија еквидистанце на западу бити граница раздвајања између Барбадоса и Тринидада и Тобага (став 271);

друго, Централни сегмент се протеже од тачке Д захтева Барбадоса до тачке А захтева Тринидада и Тобага. У овом кратком сегменту од око 16 наутичких миља (нм), стране не заговарају у корист било каквог прилагођавања привремене линије еквидистанце. Сходно томе, арбитража је закључила да су се сложили око линије еквидистанце у овом сегменту (став 294);

треће, у источној области, стране нису сагласне да затраже разграничење помоћу једне поморске границе. Иако је Барбадос тражио да арбитража утврди једну поморску границу за искључиву економску зону (ИЕЗ) и континенталне полице

⁶²⁹ Barbados v. Trinidad and Tobago, Суд је био састављен од пет чланова.

⁶³⁰ Члан 286. Конвенције прописује Избор поступка.

уговорних страна, Тринадад и Тобаго су тврдиле да континентални појас и ИЕЗ су одвојени и различити институти, и да стога могу бити различите линије разграничења за сваки појас. С тим у вези, арбитража је навела да ће прво одредити једну граничну линију разграничења за континенталну полицу и ИЕЗ у обиму у коме се преклапају захтеви, без обзира на питање посебног правног постојања ИЕЗ и континенталне полице (став 298). У овој области, арбитража је утврдила место поморских линија разграничења подешавајући привремену линију еквидистанце узимајући у обзир релевантне околности. Те околности укључују:

- (i) релевантне обале и њихову пројекцију,
- (ii) пропорционалност, и
- (iii) регионална разматрања.

Геодетске линије поморских граница су наведене у одлуци (став 382), и то је приказано на карти V у прилогу одлуке.

Коначно, арбитража је применила анализу пропорционалности, и закључила да савијање линије еквидистанце одражава разуман утицај приморских фасада на укупној површини од разграничења, са циљем избегавања реципрочног задирања, које би иначе довело до неког облика неједнакости (став 379).

Одлука арбитраже може да се посматра и кроз институт правичности, јер је у делу „у источној области“ о којој је одлучивала, обухватила све релевантне околности које су утицале на поморску линију разграничења.

3.2 Спорови који су окончани повлачењем тужбе или поравнањем

Многи покренути арбитражни спорови се завршавају без одлуке арбитраже, из разних разлога. С обзиром да је свим државама у интересу да одржавају међусобне добре односе у смислу узајамног поштовања и сарадње, као и очувања међународног мира, након покретања арбитражног спора, неке државе ипак одлуче да повуку тужбу или да са супротном страном постигну поравнање. Навешћемо пример једног таквог спора. Ради се о спору између Ирске и Уједињеног краљевства Велике Британије и Северне Ирске.

*Спор између Ирске и Уједињеног краљевства, MOX Plant*⁶³¹

Сукоб између Ирске и Велике Британије о изградњи и раду MOX постројења у Sellafield-у, на Ирском мору, датира из 1993. године. Постројење је пројектовано да рециклира плутонијум произведен током прераде нуклеарног горива. Ирска је спорила овај пројекат од самог почетка и затражила приступ информацијама из Велике Британије о постројењу у циљу заштите морске околине Ирског мора.

Обе државе су потписнице два споразума за решавање питања информација о животној средини: Конвенције Уједињених нација о праву мора (UNCLOS) и Конвенције о заштити морске животне средине у североисточном Атлантику (OSPAR).

Ирска је у 2001. години, покренула поступак решавања спорова из ових споразума. Осим тога, по Конвенцији UNCLOS, поднела је захтев Међународном суду за право мора (ITLOS) за одређивање привремене мере да би се ограничило Уједињено краљевство да пушта у рад постројења. У том контексту, чекајући коначну одлуку Арбитражног трибунала конституисаног по Конвенцији UNCLOS, ITLOS је одредио привремену меру у децембру 2001. године.⁶³² Обавезао је странке да сарађују и да се укључе у консултације, укључујући размену информација, без даљег одлагања. Након тога, Ирска је повукла захтев против Уједињеног краљевства.

Поред наведеног спора, где је повучена тужба, у спорове где је постигнуто поравнање, међу осталим, спадају и следећи покренути спорови: спор између Малезије и Сингапура,⁶³³ спор између Аргентине и Гане⁶³⁴ и спор између Данске и Европске Уније.⁶³⁵

⁶³¹ Ireland v. United Kingdom („MOX Plant Case“), спор је покренут 25.10.2001. године, а окончан је 06.06.2008. године, трајање поступка је било дуже од четири године, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћени правни извори за решење спора - мултиратерални уговори, Конвенција о праву мора, UNCLOS.

⁶³² О одређивању привремених мера, видети Д. Рудолф, Морски господарски појас у међународном праву, Књижевни круг, Сплит, 1988, стр. 123-124.

⁶³³ Railway Land Arbitration (Malaysia/Singapore) (2014), број предмета 2012-01, спор је покренут 09.01.2012. године, а окончан је 30.10.2014. године, поступак је трајао дуже од 2 године, вођен је на енглеском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од три арбитра, коришћена правила процедуре - Факултативна правила Суда о арбитражним споровима између две државе.

На основу наведених предмета у којима је пред Судом као институцијом поступано на основу Анекса VII Конвенције о праву мора (UNCLOS), можемо да закључимо да је Суд као институција обogaћен јединственим искуством у поступању са различитим организацијама, поступцима и важним питањима која су настајала у покренутих арбитражама поводом морских области. Такође, како можемо да констатујемо да је неколико спорова окончано закључивањем поравнања међу странкама, можемо да закључимо да су странке и након покренутог спора, понекад, решене да на сваки начин покушају саме, мирним путем, да отклоне све несугласице које су настале у њиховим међусобним односима.

4. ЗАКЉУЧАК О ПОСТУПАЊУ СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА КАО ИНСТИТУЦИЈЕ

4.1 Стварање јуриспруденције Суда као институције

Уколико проучавамо досадашњи рад Сталног арбитражног суда као институције, можемо да констатујемо да је и он, као део међународног правног система решавања спорова мирним путем, својим континуитетом у раду и постојањем у дугом временском периоду, периоду преко једног века, довео до могућности стварања сопствене јуриспруденције. То је за Суд као међународну институцију од изузетног значаја, како за сам рад и опстанак Суда као институције у будућности, тако и за даље развијање међународног правног поретка. Такође, проучавајући многобројне арбитражне поступке који су вођени пред Судом као институцијом, истовремено, потребно је да паралелно посматрамо

⁶³⁴ *Argentina v. Ghana, (the „ARA Libertad Arbitration“)*, број предмета: 2013-11, спор је покренут 29.10.2012. године, а окончан је 11.11.2013. године, трајање поступка је било 1-2 године, вођен је на енглеском и шпанском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од пет арбитра.

⁶³⁵ *The Atlanto-Scandian Herring Arbitration (Denmark in respect of the Faroe Islands v. the European Union)*, спор је покренут 16.08.2013. године, а окончан је 23.09.2014. године, трајање поступка је било краће од једне године, вођен је на енглеском језику, у Холандији, арбитража је била састављена од пет арбитра, коришћени правни извори за решење спора - Multilateral treaty UNCLOS.

рад и поступање формираних арбитража у оквиру Суда као институције у односу на сва друштвена, историјска, политичка, економска, технолошка и друга дешавања у целој међународној заједници, која су се свакодневно одигравала на међународној сцени, од настанка Суда, као и непосредни и посредни утицај свих ових чинилаца на поступање арбитража у конкретним предметима. Уколико се сви ти чиниоци објективно сагледају и када се анализирају покренути и окончани арбитражни поступци у оквиру Суда као институције, са освртом на историјски развој међународних односа, можемо да закључимо, оно што је карактеристично за овај Суд, да у раду арбитража формираних под окриљем Суда постоји, са малим осцилацијама у погледу броја предмета који су решавани у различитим временским и историјском периодима, непрекидан континуитет, који је неопходан услов за стварање једне посебне јуриспруденције.

Када говоримо о настанку и даљем развоју јуриспруденције Сталног арбитражног суда, морамо, на самом почетку, да истакнемо неколико чињеница посебно карактеристичних за арбитражне поступке у оквиру Суда, а које су имале утицаја на вођење конкретних предмета.

Основна чињеница је да је сагласност воља странака заступљена током целог арбитражног поступка, а самим тим, као што је већ наведено, потребна је сагласна одлука странака да се под покровитељством Суда објављују одлуке и друге информације о поступцима, значи, само уколико се стране у конкретном спору тако договоре.⁶³⁶ Зато, иако, увек постоји могућност да се пропусти сазнање о неком, за правну доктрину занимљивом, предмету који је окончан пред Судом, доступна пракса Суда је довољна да би се приказао изузетан значај рада овог Суда као институције у систему мирног решавања свих врста спорова који су вођени пред Судом, као и његов допринос у примени и развоју међународног права.

Још једна чињеница, везана за рад Сталног арбитражног суда и његов даљи развој, је изузетно значајна, а то је да су у арбитражним поступцима вођеним пред Судом као институцијом учествовали и учествују арбитражи са изузетним познавањем међународног јавног права, односно за арбитраже у покренутих споровима именована су лица са искуством у области међународног јавног права.

⁶³⁶ Поштујући начело сагласности воља странака, стриктно, увек постоји могућност да шира стручна јавност није упозната са детаљима везаним за поједине спорове који су окончани пред Судом као институцијом.

Тако су ауторитету одлука донетих у арбитражним поступцима у оквиру Суда, а посредно и јуриспруденцији, допринели арбитри, својим особеностима које поседују, а које се огледају кроз њихову припадност разним правним системима, њиховим стручним знањем и другим квалитетима саме личности арбитра. Све наведено, директно или посредно доприноси свеукупности решавања спора у конкретном предмету, јер су у раду арбитража учествовали правни стручњаци са различитих континената, из држава са различитим правним системом и економским положајем у међународној заједници. На тај начин, одлуке арбитража постају резултанте прихватања различитих правних схватања, засноване на правним принципима и правилима примењеним у арбитражним одлукама, а што све обогаћује арбитражну праксу Суда. Дакле, сваки конкретан избор арбитра је резултирао доношењем значајних одлука не само у погледу решавања конкретног спора, него и за даљи развој међународне арбитраже, а самим тим и међународног јавног права уопште, или појединих области међународног права.

Ако говоримо о некој конкретној области права, нагласићемо да су многе одлуке донете у арбитражама које су покретане на основу Конвенције о праву мора (UNCLOS), имале далекосежан значај за даљи развој и примену права мора у систему међународног јавног права. Када знамо да је две трећине планете Земље покривено морима и океанима, да живот на Земљи зависи од опстанка незагађених водених површина, као и неопходности заједничког, међународног регулисања поморских области, најбоље се сагледава значај арбитражних одлука донетих у предметима који су се бавили том материјом, а који су решавани у арбитражним поступцима пред Судом као институцијом.

Подаци о конкретним споровима, наведени у овом делу рада, говоре нам да је Стални арбитражни суд својим постојањем и деловањем истовремено остваривао два циља. Првенствени циљ Суда као институције, био је да се реши сваки конкретан предмет који је пред њим покренут. Други, ништа мање важан циљ, је био да Суд оправда своје постојање као институције основане ради мирног решавања спорова који су настајали у међународној заједници, уз примену међународних правних правила.⁶³⁷

⁶³⁷ Више, J. G. Merrills, *The Contribution of the Permanent Court of Arbitration to International Law and to the Settlement of Disputes by Peaceful Means*, *The Permanent Court of Arbitration: International Arbitration and Dispute Resolution, Summaries of Awards Settlement Agreements and Reports*, P.

Дакле, основни задатак сваке институције која се бави решавањем спорова, а тако и Сталног арбитражног суда, је да се реши спор који је покренут. Ако анализирамо тај први циљ, решење конкретног спора, на основу наведених примера спорова који су решени пред Судом као институцијом, можемо да приметимо да су арбитраже у свим поступцима поступале на јединствен начин након покретања спора. Прво је цењена надлежност конкретне арбитраже, која је неопходна да би уопште могло даље да се поступа. Затим је, за све спорове за које је утврђено да је арбитража надлежна, приступано конкретном решавању самог предмета спора.⁶³⁸

Начин на који ће арбитража да поступа у сваком конкретном предмету, зависи првенствено од споразума странака у спору, али је арбитража дужна да истовремено, у току целог поступка, поштује правне норме међународног јавног поретка. На тај начин, долазимо до закључка да, Суд, као институција и међународно јавно право су у међусобно зависном односу, међусобно се преплићу и допуњују. Суд као институција може да функционише само уколико је међународно јавно право развијено и применљиво на конкретну спорну ситуацију, док, међународни значај рада Суда, истовремено, доприноси даљем развијању међународног јавног права.

Допринос рада Суда даљем развијању међународног јавног права одвија се посредно, преко јуриспруденције Суда. Арбитражно веће или арбитар појединац, може и треба да примени важеће правне институте у међународном јавном поретку, у току изналагања решења за сваки конкретан предмет, који се води пред Судом као институцијом. У донетим одлукама, арбитраже образлажу којим све параметрима су се руководиле приликом тумачења или примене одређене правне норме или правног института, јер, када странке покрену спор пред Судом

Hamilton, H.C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1999, p. 3-27.

⁶³⁸ На пример, у предмету *Larsen v. Hawaiian Kingdom* (2001), арбитража је прво утврдила: (а) да нема спора између странака које су способне да подносе арбитражи захтеве, и (б) да, у сваком случају, арбитража је преклудирана од разматрања питања која су покренута од стране странака због чињенице да Сједињене Америчке Државе нису странка у поступку и не слажу се са њима. У складу с тим, арбитража је сматрала да овај арбитражни поступак није одржив.

као институцијом, оне очекују да формирана арбитража донесе правилну, правичну и на међународним правним принципима засновану одлуку.

Како смо већ констатовали да је живот свугде, па и у међународној заједници, увек бржи од сваког развоја правног поретка, у овом случају међународног, неминовно је да долази до правних ситуација где не постоји међународно правило које такву ситуацију регулише. Арбитража, у сваком конкретном предмету где се наведено појави, мора да нађе начин како да такве ситуације превазиђе, односно да поштујући савремени правни поредак, тумачећи постојеће правне норме, донесе адекватну арбитражну одлуку. Таквим начином рада и поступања, након покретања арбитражног поступка, у свим ситуацијама које су се јављале, односно, изналажењем конкретних решења за спорне ситуације и доношењем одлука од стране формираних арбитража у конкретним предметима, развијајући своју сопствену јуриспруденцију, одлуке донете у оквиру Суда као институције, истовремено, утичу на даљи развој међународног јавног права. Пред Судом као институцијом, изналажена су конкретна правна решења која до тог момента можда нису била уопште предвиђена неком правном нормом, или нису била прописана на начин како је формирана арбитража у својој конкретној одлуци то образложила.

Тиме је Суд испунио и други циљ, а то је, потпуно је оправдао своје оснивање као институције основане ради мирног решавања спорова који су настајали у међународној заједници. Наиме, уз примену међународних правних правила и решавањем конкретних правних питања која су се у арбитражној пракси формираној у оквиру Суда као институције јављала, истовремено, решавали су се, и решавају се многи међународни спорови, чиме се доприноси даљем развоју система мирног решавања међународних спорова.

Можемо да закључимо, да, иако је делатност Суда као институције у прошлости некад била предмет оштрих критика, ипак је дошло до великог преокрета, јер је запажено да је формирана арбитражна пракса дала, а и даље даје велики допринос за развој међународног јавног права уопште.⁶³⁹

⁶³⁹ Поједини аутори истичу да се допринос Суда највише огледа у области међународног привредног права. Р. Ђуровић, Међународно привредно право, Београд 1991., стр. 173.

4.2 Принципи и правила међународног јавног права која се примењују пред Сталним арбитражним судом као институцијом

Када говоримо о принципима и правилима међународног јавног права која се пред Сталним арбитражним судом као институцијом примењују, а која су и довела до стварања јуриспруденције Суда, можемо да истакнемо само нека од њих из богате праксе Суда. Одмах ћемо нагласити да не постоји никаква хијерархија у примени принципа и правила од стране арбитража, њихова примена је у строгој зависности од конкретног предмета односно суштине спора. Који конкретан принцип или правило ће арбитражи у свом раду да примене, зависи од сваке појединачне конкретне спорне ситуације у питању. Наравно да се у раду арбитража принципи и правила међународног јавног права узајамно преплићу и допуњују.

Прво ћемо поћи од основног принципа, а то је да међународно јавно право за свој основ има вољу независних, суверених држава. У међународном праву, историјски посматрано, ниједно питање није било важније од питања територијалног суверенитета. С обзиром да је међународно право развијано са циљем да регулише односе држава и других територијалних ентитета, правила за регулисање стицања и преноса територије била су одувек заступљена, и још увек су од суштинског значаја. Имајући у виду значај који државе придају територији, није изненађујуће да се значајан део предмета који су вођени пред Судом као институцијом бавио различитим територијалним питањима. На пример, предмет „Острво Палмас“, у којем је одлучивао Макс Хубер, као једини арбитар 1928. године, може да пружи изванредан пример како одлука која се односи само на један спор ипак може дати значајан допринос праву. Да би одлучио између тврдњи Холандије и Сједињених Америчких Држава о малом острву Палмас, арбитар је морао не само да утврди релевантне чињенице, што је значило да се испита историја територије у периоду више од три стотине година, већ и да се бави великим бројем питања која се односе на начине на које државе могу стварати, одржавати и преносити власништво на територији у оквиру међународног права. Одлука, која је сматрана моделом правног расуђивања, била је изузетно утицајна, на даљи развој међународног права. Како се спорови око власништва над територијом углавном односе на процену историјских доказа различитих врста, од виталне је важности да се утврди колико је постојећа,

доступна евиденција релевантна за правне сврхе, као и стандарди по којима се ти докази оцењују. Оба питања су преиспитана у предмету „Острво Палмас“, где је арбитар навео да је „критични датум“ 1898. година, јер је то био датум када је Шпанија препустила Филипине Сједињеним Америчким Државама. Такође, навео је да када се процењује значај историјских дела, мора да се примени право које је у то време постојало.⁶⁴⁰

Уколико говоримо о суверенитету држава, потребно је да нагласимо да државе поседују суверенитет у вези са закључивањем међународних уговора, у вези са подношењем спорова на мирно решење, у ширењу кривичне надлежности државе - када долази до судара са међународним правом, суверенитет у области права мора - бродови који плове под заставом суверене државе, итд. До промене суверенитета може доћи у ситуацији ако се поштују приватна, стечена права.⁶⁴¹ „Да би била санкционисана и заштићена међународним правом, стечена права морају бити установљена *bona-fide* и прописно евидентирана. Стриктна евиденција није услов за њихово постојање у пракси. У контексту интертемпоралног права (*intertemporal law*), правне чињенице се оцењују у светлости права важећег у моменту њиховог испитивања, што повлачи утврђивање и тзв. *optical date*, па се одавде права испитују према праву важећем у моменту њиховог оспоравања. Наиме, стечена права често ће имати и једно правно-политичко одређење, а није мали број случајева где се њима означава једно историјско право или основ (*historic title*), тамо где не постоји претходно опште правило или право, вајкадашња пракса или власништво“.⁶⁴² Питање држављанства спада у искључиви домен држава. Дакле, изузетак, када постоји искључива надлежност државе, је домен резерве. Закључујемо, у оквиру института суверенитета држава заступљена су три главна принципа:

I принцип независности државе чија је суверена воља основ данашњег међународног права јер државе не престају да буду суверене зато што су се

⁶⁴⁰ Више, Р. Hamilton, Н. С. Requena, L. van Scheltinga, В. Shifman, оп. цит., р. 4-5.

⁶⁴¹ *Japanese House Tax (Japan/Germany, France and Great Britain) (1905)*. У овом спору, арбитража је одлучила да грађевине изграђене на земљишту, које је под посебним третманом, прате судбину правног третмана тог земљишта.

⁶⁴² Д. Димитријевић, Сукцесија држава и доктрина о стеченим правима, Југословенска ревија за међународно право, број 1-2, 1998, стр. 87-114, стр. 95.

обавезале, већ напротив, баш та способност обавезивања доказ је њихове суверености,

II принцип слободе мора, бродови који плове морима потпадају под власт оне државе под чијом заставом плове,

III принцип поштовања приватних стечених права приликом промене суверенитета од стране новог суверена.

Наведени принципи се налазе и у основи јуриспруденције Сталног арбитражног суда. Већ у једној од првих арбитражних одлука донетих у оквиру Суда као институције, заступљено је наведено. У свом раду, арбитраже се држе принципа независности суверених држава и кроз своје одлуке позивају се на овај принцип.⁶⁴³

Ако говоримо о односу међународног и унутрашњег права, арбитражним одлукама донетим пред Судом као институцијом, уочена је супрематија међународног права.⁶⁴⁴ У случају норвешких бродовласника арбитража је сматрала да, осим ако странке не наведу друкчије, право које се примењује у међународној арбитражи је међународно.⁶⁴⁵ Наравно да у међународној заједници мора да се поштује овај принцип. Свака повреда међународног права учињена од било кога, за собом повлачи право на одштету, односно ствара обавезу накнаде.⁶⁴⁶ Ниједан концепт у међународном праву није фундаменталнији од концепта одговорности државе, јер се овај део права бави околностима у којима држава постаје одговорна за своје поступке. Питања која се овде појављују покривају широко подручје и одлуке донете пред Судом као институцијом, артикулишу

⁶⁴³ The Pious Fund of the Californias (USA/Mexico) (1902). У овом спору, арбитража је одлучила да настале обавезе међу сувереним државама морају да се испуњавају све док се не промене на неки од правно ваљаних начина.

⁶⁴⁴ Muscat Dhows (France/Great Britain) (1905). У овом спору, арбитража је одлучила да поседовање права, односно издате дозволе на пловидбу под заставом одређене земље неком пловилу, не може да се преноси на друго лице, нити на друго пловило истог власника, нити власници таквих пловила или чланови посада могу да уживају право екстериторијалности у односу на матичну земљу.

⁶⁴⁵ Norwegian Claims Case (United States/Norway) (1922). Више, P. Hamilton, H. C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, оп. цит., р. 18.

⁶⁴⁶ The „Carthage“ (France/Italy) (1913).

многе релевантне опште принципе и илуструју њихову практичну примену.⁶⁴⁷ Да би се одлучило да ли је државна одговорност успостављена, често је потребно размотрити низ других питања која се односе на њену природу и основу. Једно је да ли се одговорност обично заснива на немару (*culpa*), или, да ли се може утврдити на објективној основи. Пример је случај дезертера у Казабланци. Арбитража је истражила стање свести појединаца о којима је реч, дала одређену подршку *culpa* доктрини, иако је сада заступљена теорија објективне одговорности. Друго основно питање је када се предузете акције могу приписати држави.⁶⁴⁸ Важност овог питања може се видети у предметима „French Postal Vessel *Manouba*“ и „The Carthage cases“, у којима су разматрана аналогна питања која се односе на право на хапшење и притварање неутралних бродова на отвореном мору. Дакле, право које се односи на накнаду штете, укључујући и питање камата, не третира се на исти начин од стране арбитража, односно није униформно. У предметима „*Manouba*“ и „*Carthage*“, донете су пресуде којима су државе обавезане на исплату одређеног износа другим државама на име сатисфакције због кршења неког права од стране једне државе према другој држави.⁶⁴⁹ То су били први предмети у којима су арбитраже донеле деклараторну пресуду.⁶⁵⁰

Питање које је релевантно за многа потраживања која укључују одговорност државе, али посебно важно у случајевима који се односе на имовину или уговоре, јесте да ли постоји „међународни минимални стандард“, односно, да

⁶⁴⁷ Више, P. Hamilton, H. C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, оп. цит., р. 6.

⁶⁴⁸ Ibid, р. 7.

⁶⁴⁹ У првом предмету, арбитража је одлучила: Влада Краљевине Италије дужна је да у року од три месеца од ове одлуке исплати Влади Републике Француске износ од четири хиљаде франака који, по одбитку износа који треба платити италијанској влади за чување брода „*Manouba*“, представља износ губитака и штету нанету заинтересованим појединцима, броду, и пловидби, због заузимања брода „*Manouba*“ и његовог одвођења у Каљари. И у другом предмету, арбитража је одлучила: италијанске поморске власти нису поступиле у оквиру својих права приликом хватања и привременог одузимања француског поштанског пароброда „*Carthage*“. Италијанска Краљевска Влада дужна је да у року од три месеца од ове одлуке исплати Влади Републике Француске износ од стотину и шездесет хиљада франака, износ губитака и штете нанете заинтересованим странама, броду, и његовој пловидби, као резултат хватања и одузимања пароброда „*Carthage*“.

⁶⁵⁰ P. Hamilton, H. C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, оп. цит., р. 21.

страни држављани морају да имају исти третман као и локално становништво. Предмет „Каневаро захтеви“,⁶⁵¹ који је укључивао дугове које је претрпела перуанска влада, представља пример где је донета, једна од малог броја, одлука у корист националног третмана, али већина арбитражних пракси подржава међународни минимални стандард.⁶⁵² Уколико држава ступи у спор уместо свог држављанина, на тај начин држава врши своја права.

Што се тиче правила поступка, поново наглашавамо да је воља независних држава основ међународног јавног права. Постоје одређена правила поступка за све институције, међу њима и Стални арбитражни суд. Поред осталих, то су примена правила *res iudicata*,⁶⁵³ литиспенденције, правила у вези са интересом за вођење спора, правом интервенисања у поступку у смислу одређивања привремених мера, правила у вези са доказима. Такође, овде можемо да додамо и правило да тумачење одлуке не може прећи границе те саме одлуке, аутентична интерпретација једног правног правила припада ономе ко има власт да га измени и поништи.

Тумачење од стране арбитраже која је донела конкретну одлуку, као принципа међународног јавног права, за свој основ има вољу независних држава, односно уговорних страна. Арбитража мора да се стриктно држи компромиса који су странке закључиле. Већина одлука арбитража имале су за предмет непосредно или посредно тумачење неког међународног акта, углавном конвенције или уговора.⁶⁵⁴ Постоји још тумачење тужбе и компромиса, али, увек је главна воља странака, чак и када странке траже тумачење од стране арбитраже. Тумачење одлуке не може да пређе границе те саме одлуке.

⁶⁵¹ *Canevaro Claim (Italy/Peru) (1912)*. У овом спору, арбитража је одлучила да перуанска влада треба да плати италијанском посланству у Лими одређени износ.

⁶⁵² Више, Р. Hamilton, Н. С. Requena, L. van Scheltinga, В. Shifman, оп. цит., р. 9.

⁶⁵³ *The Pious Fund of the Californias (USA/Mexico) (1902)*. У овом спору, арбитража је одлучила применом правила *res iudicata*.

⁶⁵⁴ *Norwegian Claims Case (United States/Norway) (1922)*. У овом спору, арбитража је разматрала спорну ситуацију и одлучила да су САД обавезне да плате Краљевини Норвешке накнаду за изградњу наручених бродова, од стране разних поручилаца из Норвешке, за време Првог светског рата који нису били испоручени због околности да су САД ступиле у рат и на снази су биле одлуке о реквизицији бродова.

Спорови око тумачења уговора имају много задатака. Понекад преговарачи знају шта желе да постигну, али се лоше изражавају. Са друге стране, понекад се јавља ситуација коју преговарачи не могу да предвиде, а задатак тумача је да попуни празнину. Међутим, постоје и ситуације у којима изрази који се користе у уговору указују на спремност да се тумачу остави да прецизира садржај обавеза странака.⁶⁵⁵

Приликом тумачења од стране арбитраже, постоје и примењују се разна, у међународној пракси међународних судова и арбитража, правила тумачења. Дешава се и да се често понавља исто правило или иста правила тумачења у више различитих предмета, што је од значаја за развој и правац саме јуриспруденције Суда. То су следећа правила: граматичко тумачење, тумачење речи на основу њеног контекста, метода упоредног тумачења, метода рестриктивног и интензивног тумачења. Овде ћемо поменути и помоћна средства - елементе тумачења, а то су: тумачење уговора с обзиром на циљ и намену уговора, на основу начина како је уговор извршен, тумачење с обзиром на целокупни смисао и дух уговора, као и тумачење с обзиром на основни принцип садржан у уговору.

На основу наведеног, закључујемо да принципи и правила у вези са тумачењем међународних аката, као и све методе и помоћна средства тумачења која арбитраже у свом раду примењују, воде ка тенденцији да арбитража примени, у датом, конкретном случају, односно предмету који се води, извесно постојеће правно правило или принцип тумачења међународних аката.

4.3 Одговори на постављена питања поводом рада Суда као институције

Полазећи од приказаних одређених података из богате јуриспруденције Суда, долазимо до постављеног циља у овом делу рада, а то је, да се дају одговори на одређена питања дефинисана у Уводу рада. Она су се сама наметала код посматрања и сагледавања свеобухватног рада Суда као институције. Од многобројних података и чињеница до којих се кроз проучавање рада Суда долазило, дошло се до комплексне правне грађе која је могла да се искористи ради давања одређених одговора, као и изношења уочених запажања на постављена следећа питања:

⁶⁵⁵ Више, Р. Hamilton, Н. С. Requena, L. van Scheltinga, В. Shifman, оп. цит., р. 13.

1. каква је природа Суда

Суд је међународна, међувладина организација. Суд има своје особености које су карактеристичне за његово посебно место у систему мирног решавања спорова. Најзначајније за почетак рада арбитраже, у конкретном предмету пред Судом као институцијом, је постојање компромиса у коме странке добровољно изражавају сагласност воља да свој спор повере на решавање арбитражи.

Питање надлежности Сталног арбитражног суда је од велике практичне важности. Надлежност Суда као институције, *ratione materie*, подразумева да је Суд надлежан за све врсте спорова, док надлежност Суда *ratione personae* подразумева одговор на питање ко може да покрене и води спор пред Судом. Правилником Суда, чланом првим, став четири, прописано је да учешће најмање једне државе, ентитета под контролом државе, или међународне организације као странке у спору није неопходно за надлежност када су се све странке договориле да реше спор према овом Правилнику, што значи да свако правно или физичко лице може да покрене спор пред Судом као институцијом, под наведеним условом. Када говоримо о надлежности конкретне арбитраже формиране под окриљем Суда, основ надлежности је воља уговорних странака, а обим надлежности је одређен природом конкретног спора. Такође, појединачне арбитраже формиране под окриљем Суда имају надлежност *ratione jurisdictionis*, компетенцију-компетенције, односно да решавају о питању надлежности за конкретан спор. Арбитража може да одлучи у посебној одлуци о истакнутом приговору или у коначној одлуци када одлучује о предмету спора. У тој одлуци, о суштини спора, садржана је и одлука о приговору надлежности арбитраже.

Код питања ко може да покрене арбитражни поступак пред Судом као институцијом, у досадашњој пракси Суда, након перманентног проширивања надлежности, закључак је, да се Суд и по том питању развијао, што је довело до чињенице да у данашње време сви субјекти међународног права, као и правна лица која нису субјекти међународног права могу да покрену арбитражни поступак пред Судом као институцијом. У погледу броја странака на страни тужиоца или на страни туженог, било је различитих ситуација. На страни тужиоца или туженог некада је било по једно лице, а некада и више њих. Ни једна конкретна арбитража ни у ком случају не прави разлику нити ограничава број субјеката који се јавља на страни тужиоца или туженог.

Следеће питање које се намеће, након одређивања ко може да покрене арбитражни поступак пред Судом је, место одржавања арбитраже. Иако је седиште Суда у Хагу, прописана је и та могућност, да се спор води ван седишта Суда као институције, а што је у досадашњој пракси Суда и коришћено. Места одржавања арбитража су била различита. Услов да се поступак води ван седишта Суда је сагласност воља странака, значи потребно је да странке постигну сагласност око места где ће се цео поступак или део поступка водити. Разлози којима су се странке руководиле за вођење поступка на неком другом месту, а не у Хагу, су углавном биле практичне природе.⁶⁵⁶

У погледу језика на коме је вођен арбитражни поступак, најчешће је био енглески, али су равноправно били заступљени и други језици, француски, шпански, италијански, немачки, односно, сви језици, како су се странке договориле.

Сваки арбитражни поступак који је покренут пред Судом као институцијом мора да се заврши доношењем неке одлуке арбитраже. Више спорова је окончано на тај начин што су странке закључивале поравнање пре него што је био одређен рок за закључење спора пред арбитражом. Разлози за закључење поравнања су различити, зависе од заједничке воље странака, а поравнања су закључивана у различито време у односу на моменат покретања спора. Током поступка, Суд може да донесе и делимичну одлуку и да се практично и на тај начин поступак оконча.⁶⁵⁷

Дужина трајања поступка зависи од многих фактора, али можемо да приметимо да је велики број поступака трајао краће од две године.

2. какав је састав арбитраже пред Судом као институцијом

Састав арбитраже чине арбитри, именовани по одређеним правилима, прописаним конвенцијама или другим међународним актима, на предлог странака, а који поступају у сваком конкретном предмету. Када говоримо о броју

⁶⁵⁶ Примера ради, понекад је за арбитре практичније, најчешће, када се спор води око границе између држава, из разних оправданих разлога, да се на лицу места донесе одлука у односу на део спора или на у односу цео спор.

⁶⁵⁷ Eurotunnel (2010).

арбитра који су поступали у предметима, број се креће од једног, односно арбитра појединца, до већа састављеног од три или пет арбитра. Број арбитра искључиво зависи од воље странака.⁶⁵⁸

Постојање могућности замене арбитра је оправдана, јер се замена арбитра спроводила, када су били испуњени одређени услови, у унапред прописаним ситуацијама. До замене арбитра долази да би се спречила могућност блокаде рада арбитраже у конкретном предмету.

Орган именовања, као институт, показао је своју оправданост постојања, због чињенице да увек постоји могућност да странке не могу да се договоре у погледу избора арбитра и да арбитража из тих разлога не може да се формира. У таквом случају, неопходно је да постоји могућност да неко независно лице или институција може да именује арбитра и да поступак може да почне или да се настави, у зависности у ком моменту поступка се укаже потреба да орган именовања, уместо странке или странака у спору, преузме поступак именовања арбитра.

3. из чега се састоји досадашњи рад Суда као институције

У свом дугогодишњем раду, пред Судом као институцијом поступале су формиране арбитраже у најразличитијим предметима у смислу врсте и предмета спора. Спорове су прво покретале државе, а касније се то променило јер су и странке које нису државе почеле да се обраћају Суду као институцији.

Арбитраже су одлучивале о различитим стварима, на пример о међусобним границама држава, односно, о питању разграничења територија,⁶⁵⁹ одлучивано је о правцима линија које треба повући да би се одређене територије разграничиле,⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ Island of Palmas (or Miangas), United States/Netherlands, (1928). У овом спору, арбитар Макс Хубер је одлучивао као појединац.

⁶⁵⁹ Dutch-Portuguese Boundaries on the Island of Timor, The Netherlands/Portugal, (1914). У овом спору, заправо, дошло је до примене начела једнакости *infra legem*. Намера уговорних страна је била да се дозволи Португалу да задржи једну енклаву, док би се она одрекла осталих.

⁶⁶⁰ The Grisbådarna Case, Norway/Sweden, (1909). У овом спору, арбитража је одлучила да се поморска граница између Норвешке и Шведске, у оној мери у којој то није решено Краљевском резолуцијом од 15. марта 1904. године, утврди на одређени начин, повлачењем правих линија између одређених тачака.

о питању суверености држава, о накнадама за причињене штете по разним основама,⁶⁶¹ о правима инвеститора,⁶⁶² о тумачењима разних уговора или споразума, о примењивању различитих конвенција, о правима која проистичу из права мора, о заштити природних богатстава,⁶⁶³ о повреди стечених права, о питањима конзуларних права и многим другим, а све у зависности шта је од арбитраже тражено да расправи да би се донела одговарајућа одлука.

4. шта се пред Судом као институцијом примењује као меродавно право током поступка који се води, а које право се примењује приликом доношења арбитражних одлука

Током рада, арбитраже примењују правила поступка која су странке саме одредиле у потписаном компромису, или, ако странке нису то учиниле, арбитрари ће сами да одреде правила поступка у складу са одређеним правилима која важе за правила поступка. Што се тиче правила поступка која су се најчешће уговарала и примењивала у предметима покренутим пред Судом као институцијом, то су првобитно биле Хашке конвенције из 1899. и 1907. године, а затим и UNCITRAL правила са различитим модалитетима.

С обзиром да је међународна заједница препознала жељу држава да се Суд развија и у погледу примене процесних правила у току поступака који су вођени пред Судом као институцијом, то је и био један од разлога, који смо већ истакли, када је 1989. године Генерална скупштина УН прокламовала „декаду

⁶⁶¹ Eritrea-Ethiopia Claims Commission (2009). У овом спору, одлуке Комисије су биле одређивање новчаних компензација на име кршења *jus in bello*. Комисија је препознала да је вероватно да се много мања накнада додељује свакој страни него што свака странка сматра да јој припада. Комисија је навела и да тешки економски услови у којима се налазе угрожене области Етиопије и Еритреје морају овде да се узму у обзир приликом одређивања компензације.

⁶⁶² Saluka Investments B.V. v. Czech Republic (2008). У овом спору, арбитража је утврдила да је Чешка Република деловала у супротности са чланом 3. Уговора, јер је третирао Saluka Investments B.V. на нефер и неправедан начин у неким аспектима у односу на своје инвестиције и са неподесним, неразумним и дискриминаторно одређеним мерама према Saluka инвестицијама.

⁶⁶³ Belgium v. Netherlands (Iron Rhine Arbitration, 2005). У овом спору, у својој коначној одлуци, арбитража је закључила да, под одређеним условима, Белгија има право да успостави спецификације за шине за железничку пругу Iron Rhine у Холандији и да холандско законодавство може да се примени на то активирање.

међународног права“, јер се препознао значај рада овог Суда. Од тог момента уложени су додатни напори да се настави и повећа активност Сталног арбитражног суда.

И сам Суд је доприносио сопственом развоју, а што смо, такође, већ истакли, усвајањем низа Факултативних правила чија примена је довела до проширивања надлежности Суда као институције, поред држава, које су до тог момента биле доминантне и на друге заинтересоване странке. Пред Судом се знатно повећао број предмета јер су донета факултативна правила олакшала различитим странкама вођење поступка, с обзиром да су нова правила била прилагођена специфичним потребама странака у спору.⁶⁶⁴ На крају, 2012. године, како смо већ навели, усвојен је Правилник Суда којим су регулисане многе савремене ситуације које су се појављивале пред Судом, у смислу странака које се обраћају Суду, као и примене савремених техничких решења за функционисање Суда, а све у циљу да се олакша рад Суда и да би сви који су заинтересовани, без обзира на просторну удаљеност од седишта Суда, могли да се обрате Суду као институцији.

Када се говори о примени материјалног права за решење конкретног спора, такође, важи исто правило, а то је воља учесника поступка да одреде материјално право или да одређивање права препусте арбитрама. Иначе, у пракси Суда као институције, запажено је да се спорови у великом броју предмета и покрећу уз позивање на примену одређене конвенције чије се тумачење тражи.

5. да ли се на основу рада формираних арбитража може сматрати да је већ створена једна посебна јуриспруденција Суда као институције и какав је њен значај у систему међународног права

На основу приказаних појединих арбитражних спорова који су покренути пред Судом као институцијом, можемо да закључимо да се и на Стални арбитражни суд може да примени иста констатација која се тражи за постојање јуриспруденције било ког суда, да постоји тенденција да се у истим случајевима

⁶⁶⁴„Омогућено је недржавним ентитетима, компанијама и народним организацијама, да буду странке у поступку пред арбитражама формираним под окриљем Сталног арбитражног суда.“ С. Аврамов - М. Крећа, оп. цит., стр. 542.

који се воде пред одређеним судом, примењују увек исти принципи и правила. Тако је Суд, као институција, током свог рада у дугом временском и историјском периоду, створио сопствену јуриспруденцију, јер су се примењивали исти принципи и правила међународног јавног права приликом поступања у конкретним предметима који су пред њим покретани. С обзиром на значајан број и разноврсност арбитражних спорова који су пред Судом као институцијом вођени, као и странака које су се појављивале пред Судом и покретале арбитражне поступке, као и незаменљиву улогу и значај доприноса стручног, професионалног и непристрасног рада арбитра који су поступали у предметима, можемо да приметимо да је јуриспруденција Сталног арбитражног суда данас изузетно богата.

Закључујемо, сви до сада вођени спорови пред Судом као институцијом су допринели стварању посебне јуриспруденције Суда, док су поједини спорови, својим одлукама, допринели даљем развоју арбитражног права у систему међународног јавног права, као и развоју самог међународног јавног права.

Данас, са сигурношћу можемо да тврдимо да је Стални арбитражни суд као институција, захваљујући свом међународном доприносу у решавању многих арбитражних спорова, довео до ситуације да се препознао значај рада овог Суда и његов изузетан допринос на међународном плану у систему решавања спорова мирним путем, без обзира на сам број покренутих спорова и решених предмета који је био заступљен у прошлости. Када већ говоримо о садашњем времену, све је потпуно другачије у погледу странака које покрећу спор, броја и врсте предмета који се сада појављују пред Судом као институцијом у односу на период од оснивања и почетка рада Суда. Занимљиво је да имамо и ситуацију да је, на пример, током 2015. године пред Судом било у току више предмета него што је коначно решено у првих сто године његовог постојања.

Да констатујемо, у току почетног периода рада Суда као институције и доношења различитих арбитражних одлука, успостављена је незаменљива основа за поступање арбитража у свим поступцима, на којој су касније изграђивани принципи којима су се арбитраже руководиле у свом раду, уз истовремену примену међународног јавног права. Временом, принципи су само надограђивани и прилагођавани времену и потребама савремене међународне заједнице.

Као закључак, можемо да кажемо да постоји чврста веза између јуриспруденције Сталног арбитражног суда и међународног јавног права. Суд као институција, на основу својих особина и међународних правних аката који се пред њим примењују, има могућност да ствара своју сопствену јуриспруденцију, кроз донете појединачне одлуке формираних арбитража за конкретне предмете, или, кроз давање тумачења разних међународних конвенција и других правних аката. Самим тим, Суд, посредно, кроз формирану богату јуриспруденцију утиче и доприноси даљем развоју међународног јавног права.

ЗАКЉУЧАК

Ниједна држава, међународна организација, као ни било које физичко или правно лице не могу сами да опстану, нити да буду изоловани од утицаја савремених међународних токова. Међу њима, у раду смо већ констатовали, неминовно је да долази до различитих спорова и сукоба. Зато је поступак пред међународном арбитражом, као могућност решавања спорних ситуација, нашао своје оправдано и незаменљиво место.

Арбитража, као поступак решавања спорова, у прошлости је практично настала из потребе странака да свој спор реше на што бржи и ефикаснији начин, од стране изабраних лица, док је, као институција, у својој дугогодишњој свеобухватној пракси, показала сву потребу и неопходност свог постојања у систему решавања многих међународних спорова мирним путем.

По мишљењу аутора овог рада, арбитража, као институција, доприноси да се растерети рад многих међународних и националних судова, јер се арбитража, пре свега, и даље сматра „пријатељским судом“, који формирају саме странке, само за једну одређену прилику. Овде, одмах, можемо да истакнемо као једну од предности, односно, особину арбитраже да је самостална у свом раду, у арбитражи нема интервенције националних државних или међународних органа, значи, државни органи, а пре свега суд, ни под којим условима, не могу да се мешају у њен рад. Арбитри у међународним арбитражама у свом поступању, у односу на национални суд, су одвојени, веза између њих је минимална и изузетна, као на пример код одређивања привремених мера или мера обезбеђивања доказа. У таквим ситуацијама, у суштини, ради се о одређеном облику пружања правне помоћи од стране неког суда само у спровођењу конкретних арбитражних одлука. Ниједан суд нема контролну функцију над арбитражом, нити може да врши утицај на рад арбитра, а што несумњиво одговара странкама у спору и самим тим доводи до већег поверења у арбитражни поступак. Одлуке донете у арбитражном поступку се извршавају добровољно, у доброј вери.

Када говоримо о предностима арбитражног поступка у односу на друге начине решавања спорова мирним путем, запажамо да се таква предност огледа у многим сегментима. Једна од многих предности арбитраже у односу на суд, је брзина решавања спорова, што је од великог значаја у комплексним и вишеструко

међусобно испреплетеним и условљеним међународним односима, а све имајући у виду динамику развоја савремене технологије и технике у оквиру међународне заједнице, као и непрегледан, међусобни утицај чланица међународне заједнице у развијеном међународном животу. У ситуацији када, на пример, дође до покретања спора међу државама поводом неког догађаја, на данашњем степену развоја међународних односа, незамисливо је да такав спор траје дуги низ година и да доведе до престанка или смањења билатералних односа међу државама све до момента његовог окончања.

Због брзине којом арбитража може да поступа, арбитражни спор може да се оконча и реши у кратком временском периоду, што доводи до значајног смањења трошкова поступка. Брзина се у арбитражним поступцима, поред других чинилаца, обезбеђује и једностепеношћу одлучивања арбитра или арбитражног већа, односно чињеницом да, по правилу, не постоји право жалбе на арбитражну одлуку, што све, такође, доприноси, да се странке опредељују за арбитражни поступак у коме ће на брз, праведан и економичан начин да реше спорну ситуацију која је настала.

Својство арбитражне пресуде да буде правоснажна већ по завршетку одлучивања арбитра, без могућности за покретање другостепеног поступка, такође, битно утиче на ефикасност арбитраже. Дакле, очекивања странака да ће арбитражом брзо, коначно и са мањим трошковима у односу на судски поступак, да реше спор, су оправдана, с обзиром да је по својој природи, организацији, једностепености и правилима процедуре које примењује, арбитража предодређена да буде ефикасна. Из ефикасности арбитраже проистичу и смањени трошкови поступка, а што је странкама које желе да пред одређеном институцијом решавају своју спорну ситуацију, такође, важно код одлучивања за који начин решавања свог спора ће да се одреде.

Предност арбитраже, у односу на друге начине решавања спорова, је и могућност именовања арбитра, односно формирање арбитражног већа, по избору странака. Странке, својом вољом одлучују ко ће бити арбитар у њиховом предмету. Поверењу странака у арбитражу доприноси и стручност арбитра, које странке, у зависности од организације арбитражног суда, бирају са формиране листе арбитра - правних стручњака и пословних људи, или сасвим слободно, без ограничења у смислу упута на одређену листу, из редова афирмисаних експерата

и познавалаца проблема који је у питању за решавање, а што свакако није случај са судијама државних или међународних судова у погледу могућности странака у спору да бирају одређене судије које ће да поступају у конкретном предмету. На тај начин, странке остварују могућност да именују арбитра као стручно лице, познаваоца материје која је предмет спора, да одлучује о предмету и да кроз донету образложену арбитражну одлуку сазнају битне, релевантне околности са становишта права, односно, да ли је захтев странке био основан, а ако није, из којих разлога је арбитража тако одлучила. Ако се још додају и морални квалитети које арбитра морају да поседују, односно право странака да, у случају непоштовања одређених стандарда које арбитра морају да испуњавају, могу да траже њихову замену и изузеће, остварује се могућност потпуног поверења странака у рад арбитраже и њихове донете одлуке.

Поред наведених предности арбитраже, у арбитражном поступку егзистира и чињеница да странке могу саме да одређују меродавно право, односно, странке се опредељују за материјално и процесно право које ће да се примењује код одлучивања арбитра. Уколико странке, у конкретном предмету, из било ког разлога не желе да саме одреде процесно или материјално право које ће да се примењује у поступку, то ће да препусте арбитрама које су именовале за решавање свог спора. Таква могућност, под одређеним условима, да арбитра сами одређују процесно и материјално право, само потврђује чињеницу да су се странке и обратиле арбитражи јер имају поверења да ће арбитра стручно, професионално и на најправеднији начин решити конкретан предмет.

Такође, опредељењу странака за арбитражу, свакако доприноси и могућност договарања око језика на коме ће поступак да се води. Даље, странке саме одлучују и о избору седишта арбитраже, односно одређују земљу у којој ће да се арбитража одржи и донесе одлука, а што може да буде изузетно важно из више практичних разлога, а нарочито са становишта спровођења донете арбитражне одлуке.

У складу са данашњим степеном технолошког и техничког развоја, као и развијеног међународног привредног непосредног пословања, уз заштиту сопствених технологија и иновативних техничких решења, један од разлога за опредељење странака за арбитражу као поступак који ће да покрену за решавање спорне ситуације, је постојање принципа тајности арбитражног поступка, који

данас поштују скоро све арбитраже, док је јавност изузетак и то само по жељи и захтеву странака. Конфиденцијалност, коју арбитража обезбеђује, свакако доприноси да се сачува пословни однос који имају странке које воде спор, док, још више, може да има утицаја на будућност пословне сарадње странака. Опште је познато колико је важно привредним субјектима да сачувају свој углед у пословном свету, док објављивање података из разних спорова који су неминовни да током свакодневног савременог пословања настану, не би никако допринело, да се стечени, пословни углед и сачува.

Дакле, арбитража, као један од бројних начина мирног решавања спорова уопште, како у унутрашњем, тако и у међународном праву, неопходна је и у савременој међународној заједници као целини, за њен даљи опстанак и развој. Чињеница је да је током двадесетог века дошло до знатног повећања обраћања странака у спору разним арбитражама. Тиме је спречено настајање многих међународних конфликта, међу осталима и оних који су могли да изазову многе штетне последице или ситуације по међународну заједницу као целину. Овде се преваходно мисли на многе покренуте и окончане међудржавне арбитраже које су допринеле стабилности међународних односа у међународној заједници.

Данас, у двадесет првом веку, запажен је даљи, много већи, тренд развоја и примене арбитраже као брзог, правичног, ефикасног и свеопштег начина решавања спорова. Такође, у данашње време, незамисливо је постојање многих међународних уговора, првенствено из области робног промета, али, наравно и свих осталих, без клаузуле о арбитражном решавању спорова који је у вези тог уговора или проистиче из њега.

С обзиром да смо већ навели карактеристике и предности арбитраже као начина решавања спорова мирним путем, једна од најбољих институција пред којом могу да се воде међународни арбитражни поступци је Стални арбитражни суд са седиштем у Хагу. Најважније, за Стални арбитражни суд је, да је то институција факултативне природе, што значи да заснивање надлежности конкретне, формиране арбитраже која би се пред њим покренула и водила, зависи од воље држава, међународних организација и других правних и физичких лица која желе да покрену арбитражни спор. Да би се засновала надлежност арбитраже, потребно је да се закључи арбитражни споразум, односно, компромис између странака. Надлежност арбитраже у погледу врсте спора нема ограничења, пред

Судом, као институцијом, арбитраже решавају и јавне и приватне спорове између странака у конкретном спору.

Полазећи од историјске чињенице да је Суд основан крајем XIX века, на Хашким мировним конференцијама 1899. и 1907. године, а да је главни циљ његовог оснивања било решавање спорова међу државама, у почетку су спорови били јавне природе и водили су се само између држава. Временом, развијањем међународних односа, као и повећаним развојем односа између суверених држава, као и све већег обима међународних економских односа уопште у међународној заједници, Суд је почео да прихвата надлежност и за странке које су покретале спор, а које нису биле суверене државе. Тако се пред Судом, почев од оснивања до данас, одлучивало о различитим врстама спорова, док је, у свим арбитражним споровима који су вођени, само поступање Суда, као институције показало да је његово постојање оправдано и да могу да се решавају и други спорови, не само они који су настајали између држава.

Када говоримо о одлукама арбитража, према подацима доступним на сајту Суда, запажамо да су одлуке донете до почетка Другог светског рата углавном везане за спорове међу државама. Једина донета одлука у том периоду, која представља прекретницу у смислу странака које могу да се обрате Суду као институцији, је одлука арбитраже у спору „Radio Corporation“. Посебан значај за вођење и доношење одлуке у овом спору је у чињеници да је то био први арбитражни спор који је вођен пред Судом, као институцијом, а да странке, учеснице спора, нису биле само државе. Дакле, у овом спору, први пут је проширена надлежност и на странке које нису државе, што је дало подстрек свим другим правним и физичким лицима, потенцијалним странкама, да се обраћају Суду.

Након наведеног периода, запажа се стагнација у раду Суда као институције у односу на првобитни период, како у броју предмета, тако и у броју странака које се обраћају Суду. Узроци таквог стања су били различити, најчешће могу да се траже у чињеници да је дошло до оснивања Међународног суда правде, иако та чињеница, оснивање новог форума за мирно решавање спорова, није требала да буде било каква сметња у раду Сталног арбитражног суда. Напротив, ова два форума могу и треба, својим паралелним постојањем, да узајамно доприносе даљем развоју система мирног решавања спорова у међународној

заједници, односно, у међународним односима.

Стални арбитражни суд као институција, од оснивања до данашњих дана, је имао различите периоде у погледу броја спорова који су решавани. Након оснивања, решено је низ предмета, веома важних у односу на историјски период када су такви спорови настајали и решавани, проналазећи конкретна, за странке праведна решења за покренуте спорове. Тиме је оправдано његово формирање, а што је имало пресудну улогу у погледу заступања становишта поборника арбитраже, да Суд треба да остане у систему међународног решавања спорова мирним путем. Зато је дошло до оправданог основа да се улога и значај Суда у односу на период оснивања потпуно промени, односно да се приступи налажењу решења да се олакша приступ Суду свим заинтересованим странкама. То је био разлог да се од краја осамдесетих година прошлог века, након многих претходних сагледавања практичних питања и проблема која су настајала и наметала се у пракси Суда, приступило изради различитих Факултативних правила, односно, приступило се налажењу начина да се активност Суда још више повећа у смислу олакшања свим заинтересованим лицима вођења арбитражних спорова пред Судом као институцијом. Таквом приступу, значајан допринос је дала Генерална скупштина Уједињених нација када је 1989. године прокламовала „декаду међународног права“. Од тог момента настаје непрекидан, дугогодишњи рад на плану даљег развијања активности Сталног арбитражног суда, а што је резултирало омогућавањем многим државним органима, међународним организацијама, компанијама и другима да буду странке у поступку пред арбитражама формираним под окриљем Суда. Од 1992. године, почело је усвајање нових Факултативних правила поступка, која се примењују пред Судом, која су олакшала вођење поступака међу странкама које нису субјекти међународног права, а усвојени су и нови модели арбитражних клаузула.

Након усвајања различитих Факултативних правила, дошло је до покретања многих нових врста арбитражних спорова пред Сталним арбитражним судом као институцијом. Наравно да се ту није стало у развијању и налажењу адекватних правила процедуре за вођење спорова пред Судом. Тако су 2012. године усвојена Арбитражна правила Сталног арбитражног суда, што је потпуно олакшало рад Суда, јер, наведена правила уопште не праве разлику између субјеката међународног права и осталих лица која се појављују пред Судом као

институцијом, и то као тужиоци или као тужени.

Констатујемо, од почетка рада Суда као институције, пред Судом вођен је релативно мали број спорова, што је оправдано, имајући у виду да је Суд тек био формиран, да није било обавезно обраћање арбитражи чак ни држава чланица, потписница Хашких конвенција. Међутим, како су формиране арбитраже у многим споровима брзо доносиле изузетно важне, значајне, праведне одлуке којима су решавани дугогодишњи спорови или спорови који су претили да прерасту у сукобе ширих размера, временом се број покренутих спорова нагло повећао. Томе је, свакако, допринео и све бржи развој међународних односа и међународно пословање међу државама и међународним или националним компанијама.

Када говоримо о раду Сталног арбитражног суда, запажамо да сви арбитражни спорови који су вођени, као и они који се сада воде пред Судом као институцијом, су веома различити и то како у погледу субјеката који воде спор или предмета спора, тако и у погледу примене права и то материјалног за одлучивање о спору, а процесног за вођење поступка пред Судом.

С обзиром да се пред Судом као институцијом воде различите врсте арбитражних спорова између различитих субјеката, може да се примети да, Суд поседује капацитет за све врсте арбитража између различитих субјеката, и то у погледу странака које је покрећу, као и у погледу врсте спорова који се покрећу пред Судом. Све наведено, заједно, допринело је да јуриспруденција Суда буде свеобухватна у погледу заступљености примене института међународног јавног права.

Данас се пред Судом као институцијом покрећу арбитражни поступци који се, пре свега, тичу привреде, инвестиција, финансија, а воде се, поред осталих странака и између различитих, мултинационалних компанија, са једне стране и држава или појединачне државе, са друге стране. Због изузетног познавања међународног права уопште, као и стручности за одређене области права које поседују арбитражи који су на листи Суда, и не само они, јер арбитражи могу да буду именовани и ван листе Суда, за многе предмете који се воде и о којима се одлучује, то је још један од разлога за оправданост постојања Суда. Наиме, одређени специјализовани спорови из различитих области права, могу и треба да се решавају пред Сталним арбитражним судом као институцијом, с обзиром на

капацитете које поседује како у погледу могућности именовања стручних арбитра, тако и у погледу коришћења постојеће јуриспруденције коју су арбитраже формиране под окриљем Суда, својим поступањем у дугом временском периоду, створиле.

И на крају, морамо да приметимо да данас не чуди, напротив, можемо само да констатујемо чињеницу, да је изузетан рад Суда допринео да се жеља потписница Хашких конвенција, да Суд настави да на свој јединствен начин доприноси даљем развоју међународног решавања спорова мирним путем, у потпуности испунила, а испуњава се и даље, у свакодневном раду Суда као институције.

ЛИТЕРАТУРА

1. С. Аврамов, Општа правна начела као извори међународног права, ЈРМП бр. 3/1959
2. С. Аврамов - М. Крећа, Међународно јавно право, Службени гласник, Београд, 2008
3. G. H. Aldrich, The Jurisprudence of the Iran-United States Claims Tribunal, Clarendon Press – Oxford, 1996
4. G. H. Aldrich, Iran-United States Claims Tribunal, P. Hamilton, Contribution of the Permanent Court of Arbitration to International Law and to the Settlement of Disputes by peaceful means, H.C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, Permanent Court of Arbitration: International Arbitration and Dispute Resolution, Summaries of Awards Settlement Agreements and Reports, Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1999
5. K. H. Ameli, Iran-United States Claims Tribunal, P. Hamilton, Contribution of the Permanent Court of Arbitration to International Law and to the Settlement of Disputes by peaceful means, H.C. Requena, L. van Scheltinga, B. Shifman, Permanent Court of Arbitration: International Arbitration and Dispute Resolution, Summaries of Awards Settlement Agreements and Reports, Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1999
6. R. P. Anand, Studies in International Adjudication, Oceana Publications, Inc Dobbs Ferry, New York 1969
7. J. Andrassy, Међународно право, Школска књига, Загреб, 1954
8. B. Audit, Transnational Arbitration and State Contracts: Findings and Prospects, Hague Academy of International Law, Centre for Studies and research in international law and international relations, Dordrecht/Boston/Lancaster, 1987
9. М. Бартош, Међународно јавно право, Уговорно право, III књига, Култура, Београд, 1958
10. М. Бартош, Спорови појединаца и страних држава, Архив за правне и друштвене науке, 1906-2006, број 1-2, Београд, 2006
11. М. Бартош, Међународно право, Стенографске белешке са предавања на новинарској и дипломатској високој школи у Београду, Београд, 1951

12. S. D. Bailey, *Peaceful Settlement of International Disputes: Some Proposals for Reaserch*, K. V. Raman, *Dispute Settlement Through The United Nations*, Oceana Publications, Inc Dobbs Ferry, New York, 1977
13. A. J. van den Berg, *The New York Arbitration Convention and State Immunity*, *Acts of State and Arbitration*, Karl-Heinz Böckstiegel, Carl Heymanns Verlag KG · Köln·Bonn·Munchen, 1997
14. R. Bernstein, J. Tackaberry, A. L. Marriot, D. Wood, *Handbook of Arbitration Third Edition*, Sweet & Maxwell, London, 1998
15. N. Blackaby, C. Partasides QC with A. Redfren, M. Hunter, *Redfren and Hunter on International Arbitration*, sixth edittion, Oxford, University Press
16. L. J. Bouchez, *The Prospects for International Arbitration: Disputes between States and Private Enterprises*, A. H. A. Soons, *International Arbitration: past and prospepts*, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1990
17. A. E. Boyle, *Regional Pollution Agreements and the Law of the Sea Convention*, *The Law of the Sea and International Shipping: Anglo-Soviet Post-UNCLOS Perspectives*, Oceana Publications, Inc., New York, London, Rome, 1985
18. D. W. Bowett, *The Search for Peace*, London and Boston, Routledge & Kegan Paul, 1972
19. I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, Clarendon Press, Oxford, 1973
20. W. E. Butler, *State Practice and the Development of the International Law of the Sea*, *The Law of the Sea and International Shipping: Anglo-Soviet Post-UNCLOS Perspectives*, Oceana Publications, Inc., New York, London, Rome
21. W. H. Gill, *The Law of Arbitration*, Third edition, by Enid Marshall, London: Sweet and Maxwell 1983
22. A. Гођевац, *Принципи и Правилник међународног права која се излучују из јуриспруденције Сталног суда међународне правде у Хагу*, Београд, 1933
23. И. Грабовац, *Поморско право*, Школска књига, Загреб, 1988
24. C. D. Gray, *Judicial Remedies in International Law*, Clarendon Press.Oxford, 1987
25. Б. Грујић, *Цепни речник латинско-српски*, ИП Обод Цетиње, Београд, 1999.

26. P. J. Davidson, B. Engineering, Commercial Arbitration Institutionis: An International Directory and Guide (Second Edition), Ludwik Kos – Rabcewicz – Yubkowski, 1992
27. В. Ђ. Деган, Међународно право мора и извори међународног права, Информатор, Загреб, 1989
28. Д. Димитријевић, Сукцесија држава и доктрина о стеченим правима, Југословенска ревија за међународно право, број 1-2, 1998
29. I. I Dore, Arbitration and Conciliation Under the UNCITRAL Rules: A Textual Analysis, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/Lancaster, 1986
30. С. Ђорђевић, Класификација и хијерархијски однос извора међународног права, Анали Правног факултета, бр. 4, јул-август 1995
31. С. Ђорђевић, Међународно судство и Југославија, „Судска пракса“, септембар 1996
32. С. Ђорђевић, Кодификација међународног права, Архив за правне и друштвене науке 1-3/1996, Београд
33. С. Ђорђевић, В. Димитријевић, Р. Стојановић, Практикум за Међународно јавно право, Научна књига, Београд, 1965
34. Р. Ђуровић, Међународно привредно право, Београд 1991
35. Р. Етински, С. Ђајић, Међународно јавно право, Правни факултет, Нови Сад, 2012
36. Збирка међународних уговора ФНРЈ, бр 5/45
37. В. Иблер, Међународни односи, Напријед 1946-1971, Загреб
38. Д. Јанићијевић, Међународна трговинска арбитража у пракси, Арбитражни споразум и арбитражни поступак, Ниш, 2017
39. Б. Јанковић, Основи међународног јавног права, Сарајево, 1957
40. Б. М. Јанковић, З. Радивојевић, Међународно јавно право, Пунта, Ниш, 2014
41. S. Jarvin, The sources and limits of the arbitrator's powers, J. D. M. Lew, Contemporary Problems in International Arbitration, Martinus Nijhoff Publishers, 1987
42. C. W. Jenks, The Prospects of International Adjudication, London.Stivens & sons Limited Dobbs Ferry, New York.Oceana Publications, 1964

43. P. C. Jessup, *The Price of International Justice*, Columbia University Press, New York and London, 1971
44. М. Јовановић, Улога Сталног арбитражног суда у решавању спорова између држава и недржавних ентитета, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2007
45. М. Јовановић, Одговорност државе за заштиту страних директних улагања, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд, 2014
46. М. Јовановић, Кључне одлике финансирања трошкова арбитраже од трећих лица, *Право и Привреда*, 2017, број 4-6
47. М. Јовановић, Arbitrability of Consumer Disputes, Зборник реферата, Преобликовање граница арбитрабилности: да ли напредујемо? Међународна конференција, 6-7 октобар 2017. године, Стална арбитража при Привредној комори Србије, Београд
48. P. J. H. Jonkman, *Permanent Court of Arbitration, work in 1995*, Hague Yearbook of International Law, vol. 8, The Hague 1995
49. К. Јовичић, Међународна трговинска арбитража: разлози поништења арбитражних одлука, Институт за упоредно право, Београд, 2009
50. Г. Кнежевић, В. Павић, Арбитража и АДР, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009
51. М. Крвавац, Ј. Беловић, Привремене мере и арбитражно решавање спорова, *Право и Привреда*, 2017, број 4-6
52. М. Крећа, Апсолутно обавезне норме *ius cogens* у међународном јавном праву, Научна књига, Београд, 1989
53. М. Крећа, Уговорна способност држава у међународном праву, с посебним освртом на федеративне државе, Научна књига, Београд, 1988
54. М. Крећа, Основи престанка дејства уговора у међународном јавном праву, Научна књига, Београд, 1991
55. М. Крећа, Право мора, Научно истраживање мора и пренос поморске технологије, Научна књига, Београд, 1990
56. М. Крећа, Међународно јавно право, Универзитет у Београду - Правни факултет, Београд, 2018
57. М. Крећа, Практикум за Међународно јавно право, Полицијска академија, Београд, 1997

58. М. Крећа, Т. Шурлан, Практикум за Међународно јавно право, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011
59. М. Крећа, М. Ристић, Извори Међународног јавног права, Савремена администрација, Београд, 1985
60. М. Крећа, М. Пауновић, Практикум за Међународно јавно право, Досије, Београд, 2002
61. Б. Кривокапић, Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа, Службени гласник, Београд, 2010
62. Б. Кривокапић, Лексикон Међународног права, Институт за упоредно право, Београд, 1998
63. Б. Кривокапић, Међународно право - корени, развој перспективе, Мегатренд Универзитет, Београд, 2006
64. М. Ласић, Арбитражно право, Свеучилиште у Мостару, Правни факултет, Мостар, 2013
65. O. Lando, *The Law Applicable to The Merits of the Dispute*, J. D. M. Lew, *Contemporary Problems in International Arbitration*, Martinus Nijhoff Publishers, 1987
66. M. Lachs, *The Law and the Settlement of International Disputes*, K. V. Raman, *Dispute Settlement Through The United Nations*, Oceana Publications, Inc Dobbs Ferry, New York, 1977
67. M. Lachs, *Arbitration and International Adjudication*, A. H. A. Soons, *International Arbitration: past and prospects*, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1990
68. H. Lauterpacht, *The Problems of Change and the Rule of Law, The Function of Law in the International Community*, Oxford 1938
69. H. Lauterpacht, *The Function of Law in the International Community*, Oxford, 1938
70. J. D. M. Lew, *Determination of arbitrators' jurisdiction and the public policy limitations on that jurisdiction*, J. D. M. Lew, *Contemporary Problems in International Arbitration*, Martinus Nijhoff Publishers, 1987
71. А. Магарашевић, Основна обележја одлука Међународних организација у међународном праву, Анали Правног факултета, 1972

72. H. v. Mangoldt, Arbitration and Conciliation, Judicial Settlement of International Disputes International Court of Justice, Other Courts and Tribunals Arbitration and Conciliation, An International Symposium, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Springer Verlag Berlin Heidelberg New York, 1974
73. F. A. Mann, Notes and Comments on Cases in International Law, Commercial Law and Arbitration, Clarendon Press – Oxford, 1992
74. Б. С. Марковић, Правичност као извор права, Архив за правне и друштвене науке, 1906-2006, број 1-2, Београд, 2006
75. J. G. Merrills, International Dispute Settlement, Modern Legal Studies, London, Sweet & Maxwell, 1984
76. J. G. Merrills, P. Hamilton, Contribution of the Permanent Court of Arbitration to International Law and to the Settlement of Disputes by peaceful means, H.C. Reuena, L. van Scheltinga, B. Shifman, Permanent Court of Arbitration: International Arbitration and Dispute Resolution, Summaries of Awards Settlement Agreements and Reports, Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1999
77. М. Милић, Ново право мора и преображај међународног права, ЈРМП, бр.1-2, Београд, 1975
78. J. B. Moore, History and Digest of the International Arbitrations, The „Alabama“ Claims Courts, Washington 1898
79. E. K. Nantwi, The Enforcement of International Judicial Decisions and Arbitral Awards in Public International Law, second printing, A.W. Sijthoff Leyden, 1967
80. М. Новаковић, Еволуција идеје мира, Архив за правне и друштвене науке, 1906-2006, број 1-2, Београд, 2006
81. F. S. Northedge, M. D. Donelan, International Disputes: The Political Aspects, published for the David Davies Memorial Institute of International Studies, Europa Publications: London, 1971
82. L. Oppenheim, The Future of International Law, Oxford 1921
83. M. E. O'Connell, International Disputes Resolution cases and materials, Carolina Academy Press, Durham, North Carolina, 2006

84. J. Paulsson, Denial of Justice in International law, Cambridge, University Press, 2005
85. M. C. W Pinto, The Prospects for International Arbitration: Inter-State Disputes, A. H. A. Soons, International Arbitration: Past and Prospects, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1990
86. J. Перовић, Ефикасност арбитражног поступка, Право и Привреда, 2017, број 4-6
87. Н. Петрушић, Решавање еколошких спорова пред Међународним судом за арбитражу и концилијацију у области заштите животне средине, Правни живот, бр. 9/2004
88. Правна енциклопедија, Савремена Администрација, Београд 1985
89. А. Радованов, Арбитражно решавање спорова, Нови Сад, 2008
90. З. Радивојевић, Међународна арбитража, Институт за упоредно право, Београд, 2009
91. Б. Ракић, За Европу је потребно време, О преурањеном покушају успостављања европске политичке интеграције, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009
92. О. Рачић, Арбитража у међународном јавном праву, Југословенска ревија за међународно право, број 1-2, 1998
93. A. Redfren, M. Hunter, M. Smith, Law and Practice of International Commercial Arbitration, second edition, London, Sweet & Maxwell, 1991
94. W. M. Reisman, System of Control in International Adjudication and Arbitration, Duke University Press, Durham and London, 1992
95. W. M. Reisman, Nullity and Revision, The Review and Enforcement of International Judgments and Awards, New Haven and London, Yale University Press, 1971
96. Sir H. Erle Richards, The Progress of International Law and Arbitration, Oxford 1911
97. K. S. Rokinson, The sources and limits of the arbitrator's powers in England, J. D. M. Lew, Contemporary Problems in International Arbitration, Martinus Nijhoff Publishers, 1987
98. S. Rosenne, Interpretation, Revision and Other Recourse from International Judgments and Award, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2007

99. S. Rosenne, *The World Court, What it is and how it works*, Fifth Completely revised edition, *Legal Aspect of International Organization*, volume 16, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1994
100. S. Rosenne, *Reflections on International Arbitration and Litigation in the International Court of Justice*, *Forum Internationale* No 9. February 1987
101. S. Rosenne, *Nova et vetera iuris gentium, Interventiones in the International Court of Justice*, Publications of the Institute for public, International Law of the University of Utrecht, Serius A., *Modern International Law*, Number 17, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1992
102. S. Rosenne, *The Law and Practice of the International Court*, volume one, volume two, A.W. Sijthoff Leyden, 1965
103. S. Rosenne, *The Contribution of the International Court of Justice to the United Nations*, *The Indian Journal of International Law*, Vol. 35, 1995
104. Д. Рудолф, *Међународно право мора*, Загреб, 1985
105. Д. Рудолф, *Морски господарски појас у међународном праву*, Књижевни круг, Сплит, 1988
106. Д. Рудолф, *Енциклопедијски рјечник, Међународног права мора*, Сплит, 1989
107. М. Радуловић, *Међународно јавно поморско право*, Котор, 2005
108. P. Sanders, *Appeals procedure in Arbitration*, *International Commercial Arbitration Documents and Collected Papers*, C. M. Schmitthoff, 1974-1975, Oceana Publications, Inc. Dobbs Ferry, New York, *The British Institute of International and Comparative Law*, London, England, 1974
109. D. V. Sandifer, *Evidence before International Tribunals*, The Foundation Press, Inc. Chicago, Illinois, 1939
110. K. Seide, *A Dictionary of Arbitration and its Terms, labor, commercial, international; a concise encyclopedia of peaceful dispute settlement*, Oceana Publications, inc., Dobbs Ferry, New York, 1970
111. Службени лист ФНРЈ, *Међународни уговори бр. 5/45*
112. Службени лист ФНРЈ, *Међународни уговори 4/59*
113. Службени лист СФРЈ, *Међународни уговори 7/67*
114. Службени лист СФРЈ, *Међународни уговори 11/81*
115. Службени лист СФРЈ, *Међународни уговори бр. 1/86*

116. H. Smit, V. Pechota, A Chart Comparing International Commercial Arbitration Rules, Smit's Guides to International Arbitration, Juris Publishing, Sweet & Maxwell, 1998
117. H. Smit, V. Pechota, International Arbitration Treaties, Smit's Guides to International Arbitration, Juris Publishing, Sweet & Maxwell, 1998
118. H. Smit, V. Pechota, Arbitration Rules issued by International Institutions, Parker School Guides to International Arbitration, Juris Publishing, Sweet & Maxwell, 1997
119. L. B. Sohn, International Arbitration in Historical Perspective: Past and Present, A. H. A. Soons, International Arbitration: past and prospects, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1990
120. L. B. Sohn, The Iran - United States Claims Tribunal: Jurisprudential Contributions to the Development of International law, The Iran - United States Claims Tribunal 1981- 1983, Seventh Sokol Colloquium, Edited by R. B. Lillich, University Press of Virginia, Charlottesville, 1984
121. M. Станивуковић, Међународна арбитража, Службени гласник, 2013
122. M. B. Shaefer, R. Revel, Природни извори, Морски извори, Вук Караџић, Београд, 1967
123. Y. Shany, The Competing Jurisdictions of International Courts and Tribunals, Oxford, University Press, 2003
124. I. F. I. Shihata, The Power of the International Court to determine its own Jurisdiction, Martinus Nijhoff , The Hague, 1965
125. H. G. Schermers: The Role of Domestic Courts in Efectuating International Law, The United Nations Decade of International Law, Reflections on International Dispute Settlement, Edited by M. Brus, S. Muller, S. Wiemers, Leiden Journal of International Law, Martinus Nijhoff Publishers Dordrecht/Boston/London, 1991
126. S. M. Schwebel, The UNCITRAL Rules and Model Law, International Arbitration: Three Saliant Problems, University of Cambridge reserch centre for International Law, Hersch Lauterpacht memorial lectures, Cambridge, Grotius Publications Limited, 1987

127. М. Трајковић, Међународно арбитражно право, Удружење правника Југославије, Београд, 2000
128. М. Трајковић, Поморско право, Научна књига, Београд, 1989
129. С. Трива, Н. Воргић, Б. Познић, Т. Варади, Арбитражно решавање спорова, Нови Сад 1973
130. К. S. Carlston, The Process of International Arbitration, Columbia University Press, New York, 1946
131. Н. Coing, The Substantive Law and the Law of Arbitration Procedure, International Commercial Arbitration Documents and Collected Papers, C. M. Schmitthoff, 1974-1975, Oceana Publications, Inc. Dobbs Ferry, New York, The British Institute of International and Comparative Law, London, England, 1974
132. J. Collier, The Settlement of Disputes in International Law, Institutions and Procedures, Oxford Press Inc, New York, 1999
133. F. Colt de Wolf, General Synopsis of Treaties of Arbitration, Conciliation, Judicial Settlement, Security and Disarmament, Actually in Force Between Countries invited to the Disarmament Conference, Washington Carnegie Endowment for International Peace, Washington 1933
134. Л. ле Фир, Међународно јавно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2010
135. В. В. Ferencz, Enforcing International Law - A Way to World Peace, A Documentary History and Analysis, Volume one, Volume two, Oceana Publications, inc. London, Rome, New York, 1983
136. Р. Фери, Библиотека Јадранске страже, свеска 5, Сплит, 1928
137. J. W. Foster, Arbitration and the Hague court, Historical Review, Boston and New York 1904
138. Н. Fox, International Disputes, The Legal Aspects, Reports of a Study Group of the David Davies Memorial Institute of International Studies, Europa Publications: London, 1972
139. Н. Fox, Arbitration, Reports of a Study Group on the Peaceful Settlement of International Disputes, David Davies Memorial Institute of International Studies, Waterloo Printing CO, LTD, London 1966

140. F. C. Hicks, *The New World Order International Organization*, New York 1920
141. M. F. Hoellering, *International Court of Arbitration, The Arbitral Process and the Independence of Arbitrators*, June 1991
142. H. M. Holtzmann, *Balancing the Need for Certainty and Flexibility in International Arbitration Procedures*, R. B. Lillich, C. N. Brower, *International Arbitration in the 21st Century: Toward "Judicialization" and Conformity?*, Twelfth Sokol Colloquium, Transnational Publishers, Inc. Irvington, New York, 1994
143. M. O. Hudson, *International Tribunals, past and Future*, Carnegie Endowment for International Peace and Brookings Institution, Washington, 1944
144. В. Чоловић, *Међународна арбитража*, Институт за упоредно право, Београд, 2009
145. N. Bar-Yaacov, *The Handing of International Disputes by means of Inquiry*, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1974
146. A. Yankov, *The International Tribunal for the Law of the Sea: Its Place within the Dispute Settlement System of the UN Law of the Sea Convention*, *The Indian Journal of International Law*, Vol. 37, July-September 1997, No. 3
147. P. J. I. M. De Waart, *The Element of Negotiation in the Pacific Settlement of Disputes Between States*, An analysis of provisions made and/or applied since 1918 in the field of the pacific settlement of International Disputes, Martinus Nijhoff – The Hague, 1973
148. E. Mc Whinney, *International Law and World Revolution, Law among Nations, The "Old" and the "New" World Public Order*, CBS Publication, Toronto 1967
149. G. M. White, *The Use of Experts by International Tribunals*, Syracuse University Press, 1965
150. F. Colt de Wolf, *General Synopsis of Treaties of Arbitration, Conciliation, Judicial Settlement, Security and Disarmament, Actually in Force Between Countries invited to the Disarmament Conference*, Washington Carnegie Endowment for International Peace, Washington 1933

151. R. Wolfrum, The Impact of the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Progressive Development of International Law, *The Indian Journal of International Law*, Vol. 39, October-December 1999, No. 4

Биографија аутора

Мр Љиљана Матић је рођена 5. октобра 1963. године у Шапцу. Основну и средњу школу завршила је у Београду. На Правном факултету Универзитета у Београду дипломирала је 1992. године и магистрирала 2008. године.

Професионалну каријеру започела је у Привредном суду у Београду као приправник-волонтер, где је радила од фебруара 1993. до марта 1995. године. Након успешног полагања правосудног испита у истом суду је радила као стручни сарадник од марта 1995. до априла 2002. године, кад је по позиву председника Вишег трговинског суда преузета да ради као саветник у Одељењу судске праксе тог суда. Од 2002. до 2006. године била је судски саветник Вишег трговинског суда у Одељењу судске праксе и Одељењу привредних спорова, у ком је радила на изради Билтена судске праксе Вишег трговинског суда. Од 2006. године је судија Трговинског суда у Београду. Од марта 2014. године поступа као стечајни судија. У периоду од 2014. до 2018. године била је председник Стечајног одељења Привредног суда у Београду, од фебруара 2018. године у оквиру рада Судске управе, руководилац је Инфо - службе за подршку алтернативном решавању спорова.

Објављивала бројне стручне чланке из шире области привредног права, посебно из стечајног права у Судском гласнику Трговинског суда у Београду, у часопису Стечајни инструктор, учествовала у припреми материјала за стручна саветовања судија привредних судова и стручна саветовања стечајних управника. Држала је едукације судијама, стручним сарадницима и стечајним управницима о примени медијације у стечајном поступку. У сарадњи са огранком Светске банке, учествује у пројекту имплементације медијације у стечајном поступку.

Била је учесник више стручних семинара, а за потребе израде докторске дисертације обавила је самостални истраживачки рад на Правном факултету у Салцбургу, Аустрија.

Објавила је следеће радове:

1. „Заштита мора“, *Правни живот* бр. 9-1998, Удружење правника у привреди Србије, стр. 439-447.
2. „Медијација као начин решавања спорова, са посебним освртом на стечајни поступак“ *Право и привреда* бр. 1-3/2015, Удружење правника у привреди Србије, стр. 58-69.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: **Љиљана Матић**

Број индекса: /

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА У СВЕТЛОСТИ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Београду,
15. мај 2019. године

Потпис аутора

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора: **Љиљана Матић**

Број индекса: /

Студијски програм: /

Наслов рада: **КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА СТАЛНОГ
АРБИТРАЖНОГ СУДА У СВЕЛОСТИ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА**

Ментор: **ПРОФ. ДР МИЛЕНКО КРЕЂА**

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду,
15. мај 2019. године

Потпис аутора

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА СТАЛНОГ АРБИТРАЖНОГ СУДА У СВЕЛОСТИ МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду,
15. мај 2019. године

Потпис аутора

1. **Ауторство.** Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.